

RAIJA NUMMELIN

Seksuaalikasvatusmateriaalit
– pääkaupunkiseutulaisten nuorten näkemyksiä
ja kokemuksia

English summary

Tampereen yliopisto
Tampere 2000

Seksuaalikasvatusmateriaalit
– pääkaupunkiseutulaisten nuorten näkemyksiä
ja kokemuksia

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto, terveystieteen laitos

Ohjaajat

Professori Arja Rimpelä
Tampereen yliopisto
Tutkimusprofessori Matti Rimpelä
Stakes

Esitarkastajat

Professori Jukka Laitakari
Jyväskylän yliopisto
Professori Anna-Maija Pietilä
Kuopion yliopisto

Myynti

Tampereen yliopiston
julkaisujen myynti
PL 617
33101 Tampere

Puh. (03) 215 6055
Fax (03) 215 7150
taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Painettu väitöskirja
Acta Universitatis Tamperensis 778
ISBN 951-44-4948-7
ISSN 1455-1616

Sähköinen väitöskirja
Acta Electronica Universitatis Tamperensis 68
ISBN 951-44-4949-5
ISSN 1455-1616
<http://acta.uta.fi>

Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print
Tampere 2000

RAIJA NUMMELIN

Seksuaalikasvatusmateriaalit
– pääkaupunkiseutulaisten nuorten näkemyksiä
ja kokemuksia

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
lääketieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi terveystieteen laitoksen
luentosalissa, Medisiinarinkatu 3,
tiistaina 5. päivänä joulukuuta 2000 klo 14.

English summary

Tampereen yliopisto
Tampere 2000

Tiivistelmä

Raija Nummelin: Seksuaalikasvatusmateriaalit – pääkaupunkiseutulaisten nuorten näkemyksiä ja kokemuksia. Acta Universitatis Tamperensis 778, Tampere 2000.

Seksuaalikasvatusmateriaalia on tutkittu nuorten kannalta vähän. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa seksuaalikasvatuksen suunnittelua ja kehittämistä palvelevaa tietoa selvittämällä 15–16-vuotiaiden nuorten näkemyksiä ja kokemuksia seksuaalivalistustelehtisistä ja niiden käytöstä seksuaalikasvatuksessa.

Tutkimusaineisto kerättiin kevättalvella 1997 kahdella kontekstoidulla avokysymyksellä. Informanteina olivat kuuden pääkaupunkiseudun peruskoulun yhdeksäsluokkalaiset, yhteensä 64 tyttöä ja 70 poikaa. Kysymyksiin vastattiin oppitunnilla. Informantit vastasivat niihin itsenäisesti ja kirjallisesti. Vastausten (N = 264) erittelyyn käytettiin systemaattista analyysiä. Analyysissä edettiin aineistolähtöisesti sukupuolittain.

Informantit pitivät lehtisiä tärkeinä ja tarpeellisina ja suhtautuivat niiden käyttöön seksuaalikasvatuksessa myönteisesti. Tarjolla ollutta materiaalia he pitivät sen sijaan monin tavoin puutteellisena ja suhtautuivat siihen kriittisesti. Heidän mielestään siinä käsiteltiin asioita yleensä suppeasti ja pintapuolisesti. Lehtiset olivat sisällöllisesti paljolti päällekkäisiä sekä keskenään että peruskoulun seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan kanssa. Tavallisesti ne sisälsivät yleistietoa raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisystä sekä sukupuolitaudeista. Muista seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kerrottiin harvemmin. Myös lehtisten ulkoasuun, varsinkin kuvitukseen ja saatavuuteen liittyi monenlaisia pulmia.

Informantit kaipasivat monipuolisesti ja seikkaperäisesti seksuaalisuuteen liittyvistä asioista sekä sanallisesti että kuvallisesti kertovaa materiaalia. Faktatiedon ohelle he toivoivat materiaaliin näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa peiliksi omille ajatuksilleen ja kokemuksilleen. Nuorten mielestä laadukkaissa lehtisissä kerrotaan asioista mielekkäitä kokonaisuuksia. Kuvitus tukee asioiden ymmärtämistä ja kokonaiskäsityksen muodostamista. Yleisilme on värikäs ja valoisa, kieliasu raikas ja selkeä. Lehtiset ovat helposti käsiteltävän ja säilytettävän kokoisia ja niitä on mahdollista saada luettavaksi vaivattomasti ja eri tavoin.

Näin perusratkaisu nuorille seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kerrottaessa ei niinkään ole yhä enemmän ja yhä aikaisemmin, vaan nykyistä laadukkaammin ja joustavammin. Lehtiset ja lehtisin toteutettu seksuaalikasvatus kaipaa kehittämistä ja tutkimuksen tulokset tarjoavat tähän suuntaviivoja. Tutkimuksessa kehitetyt kontekstoidut avokysymykset soveltuvat aineistonkeruumenetelmäksi myös jatkotutkimuksiin.

Avainsanat: nuoret, seksuaalikasvatus, seksuaalikasvatusmateriaali, lehtiset.

Summary

Raija Nummelin: Sexuality education material – as viewed and experienced by adolescents in Helsinki region. *Acta Universitatis Tamperensis* 778, Tampere 2000.

There has been little research done on sexuality education material from the adolescents' point of view. The aim of this research was to provide data that would serve the planning and development of sexuality education by means of examining the views and experiences of 15-16 year olds on sexuality information leaflets and their use in sexuality education.

The data was collected in early spring in 1997 with two contextualized open questions. The informants consisted of the 9th grade pupils of six secondary schools in Helsinki region, altogether 64 girls and 70 boys. The questions were answered during a lesson. The informants gave their answers independently and in writing. The responses (N = 264) were differentiated in a systematic analysis. The analysis was data driven, and it was processed separately for each sex.

The informants regarded the leaflets as important and necessary, and their attitude towards their use in sexuality education was favourable. However, they considered the available material incomplete in many respects, and their attitude was critical towards it. In their opinion the subjects dealt with in the material were generally presented in a limited and superficial manner. The contents of the leaflets overlapped greatly both with each other and with the sexuality education and guidance programme of the secondary school. Usually they contained general information on pregnancy and sexually transmitted diseases as well as their prevention. Other sexuality related matters were brought up less frequently. Also the appearance of the leaflets, especially the illustrations, and the availability presented many kinds of problems.

The informants hoped to receive such material on sexuality related matters that would be versatile and detailed both in writing and in picture. In addition to factual information, they hoped that the material would include matters based on personal views and experiences, on which they could reflect their own thoughts and experiences. According to the adolescents, quality leaflets narrate of various matters in the form of meaningful entities. Illustration supports the understanding of the matters and the formation of the general impression. The overall appearance is colourful and light, the language is fresh and clear. The size of the leaflets makes them easy to handle and store, and they can be obtained for reading without complications and in various ways.

It therefore follows that the basic solution in informing of sexuality related matters is not more and earlier, but with a higher quality and flexibility than at present. Both the leaflets and the sexuality education carried out with leaflets need development, to which some guidelines are offered by this research. The contextualized open questions developed during the research are applicable as a data collecting method in further research, too.

Keywords: adolescents, sexuality education, sexuality education material, leaflets.

Sisällys

TIIVISTELMÄ.....	5
SUMMARY	7
1 JOHDANTO.....	13
2 NUORTEN SEKSUAALIKASVATUS.....	18
2.1 Seksuaalikasvatus ja socialisaatio	18
2.2 Seksuaalikasvatuksen käsitteistö	21
2.3 Seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot	25
3 LEHTISET SEKSUAALIKASVATUKSESSA JA TIEDONLÄHTEENÄ	34
3.1 Lehtiset opetuksessa, neuvonnassa ja valistuksessa.....	34
3.2 Lehtiset kotoa ja koulusta saadun tiedon täydentäjänä	37
3.3 Lehtiset ja lukeminen tiedonhankintakeinona.....	40
3.4 Nuorten seksuaalisuuteen liittyvät tiedot ja tiedontarve	43
4 KATSAUS AIKAISEMPIIN LEHTISIÄ KOSKEVIIN TUTKIMUKSIIN.....	46
4.1 Lehtisten perillemeno ja vastaanotto.....	46
4.2 Lehtiset muutosagentteina ja keskustelun virittäjinä	50
4.3 Lehtisten luettavuus ja ymmärrettävyys	52
4.4 Lehtisten ja niiden sisällön ominaispiirteet.....	54
5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMAT	63
6 TUTKIMUSAINEISTON HANKINTA JA SEN ANALYYSI	64
6.1 Aineistonkeruutehtävien kehittäminen	64
6.2 Aineistonkeruu ja informantit	69
6.3 Aineiston analyysi	72

7	TUTKIMUSTULOKSET	79
7.1	Lehtisten tarjonta ja saatavuus	79
7.2	Lehtisten kohderyhmät	81
7.3	Lehtisten ulkoasu ja kieli	83
7.3.1	Lehtisten ulkoasu	83
7.3.2	Lehtisten kieli	88
7.4	Nuoria varten laadittujen lehtisten sisältö	90
7.4.1	Tavallisimmin lehtisissä käsitellyt asiat	90
7.4.2	Muut lehtisissä käsitellyt asiat	94
7.4.3	Lehtiset tiedonlähteenä	96
7.5	Informanttien suunnitteleminen lehtisten sisältö	99
7.5.1	Ominaispiirteet ja asioiden käsittelytapa	99
7.5.2	Eniten lehtisissä käsiteltävät asiat	101
7.5.3	Muut lehtisissä käsiteltävät asiat	104
8	TUTKIMUSTULOSTEN TARKASTELU	109
8.1	Lehtisten tarjonta, saatavuus ja kohderyhmät	109
8.2	Lehtisten ulkoasu ja kieli	112
8.3	Lehtisten sisältö	119
8.3.1	Ehkäisymenetelmät ja sukupuolitaudit	119
8.3.2	Muut seksuaalisuuteen liittyvät asiat	123
8.3.3	Kondomit lehtisten liitteenä	134
8.4	Lehtiset tiedonlähteenä	135
9	TUTKIMUSPROSESSIN TARKASTELU	138
9.1	Aineistonkeruu ja tehtävien toimivuus	139
9.2	Aineiston edustavuus ja riittävyys	143
9.3	Analyysin kattavuus ja arvioitavuus	145
10	POHDINTA JA PÄÄTELMÄT	150
	KIITOKSET	160
	LÄHTEET	162

Kuviot

Kuvio 1. Seksuaalisuuteen liittyvien asioiden oppiminen.	19
Kuvio 2. Ihmissuhdekasvatuksesta seksivalistukseen.	21
Kuvio 3. Nuorten seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot.	26
Kuvio 4. 16kuustoista-lehtisen sisältö otsikoiden ilmaisemana.	56
Kuvio 5. Systemaattinen analyysi tässä tutkimuksessa.	75
Kuvio 6. Selontekojen teemat.	77
Kuvio 7. Nuorten seksuaalivalistuslehtisissä käsitellyt asiat informanttien mukaan.	91
Kuvio 8. Informanttien seksuaalivalistuslehtisissä käsiteltäviksi nimeämät asiat.	101

Kuvat

Kuva 1. "Uhkapelurin perhepotretti".	58
Kuva 2. "Ehkä jopa mielenkiintoinen".	84
Kuva 3. "Typeriä kuvia".	86
Kuva 4. "Iloisia ja värikkäitä, tietokylläitä lehtisiä".	88
Kuva 5. "Kaikenlaisia mukavia asioita".	92
Kuva 6. "Tuli siinä mukana jopa näytekumi".	93
Kuva 7. Tiedonlähteenä pulmallisia.	98

Taulukot

Taulukko 1. Sosiaali- ja terveysministeriön eri ikäluokille vuosina 1987–1999 lähettämät seksuaalivalistuslehtiset.	35
Taulukko 2. Tutkimukseen mukaan tulleiden, aineistonkeruupäivinä koulussa olleiden sekä tehtäviin vastanneiden oppilaiden lukumäärät ja vastaajatunnukset.	72
Taulukko 3. Selontekojen muoto.	72
Taulukko 4. Selontekojen pituus.	73

1 Johdanto

Hyvää tahtoa nuorten seksuaalikasvatuksen asianmukaiseen hoitamiseen ei Suomesta ole puuttunut. Seksuaalikasvatuksen suunnittelusta, toteutuksesta ja arvioinnista on keskusteltu lukuisissa komiteoissa, neuvottelukunnissa ja erilaisissa työryhmissä. Seksuaalikasvatuksesta on kirjoitettu mietintöjä ja muistioita, ja niistä lausuntoja (esim. Ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen... 1976, Seksuaalikasvatustyöryhmän... 1977, Terveyskasvatuksen... 1983, s. 33–34, ks. myös Nurmi 2000, s. 187–188). Nuorten seksuaalikasvatuksen suunnittelusta, toteutuksesta ja arvioinnista on myös annettu runsaasti ohjeita ja suosituksia sekä laadittu oppaita ja ohjelmia (esim. Skarra ja Skarra 1974, Kasvamaan yhdessä... 1984, Mieheksi, naiseksi... 1986, Ihanan tukala... 1993, Nykänen ja Honkanen 1998, s. 63–100, Korteniemi-Poikela ja Cacciatore 1999, ks. myös Papp 1997, s. 17).

Seksuaalikasvatuksen on katsottu yleisesti kuuluvan nuorten kasvatukseen. Se on nähty nuorten terveystieteiden keskeiseksi sisältöalueeksi ja kehittämiskohteeksi. Olennaisena on pidetty seksuaalikasvatuksen toteuttamista suunnitelmallisesti ja sen tuloksellisuutta seuraten. Asianmukaisesti toteutettuna seksuaalikasvatus ottaa huomioon nuoren iän ja kehitysvaiheen – sekä psyykkisen, fyysisen että sosiaalisen. Se tukee tasapainoisesti nuoren omaleimaisen kokonaispersoonallisuuden rakentumista sekä edistää sukupuolten ja yksilöiden välistä tasa-arvoa. Seksuaalisuutta käsitellään tällöin monimuotoisena, ihmisen persoonallisuutta rikastuttavana seikkana, joka merkitsee eri ihmisille eri ikä- ja elämänvaiheissa eri asioita. Seksuaalikasvatuksen päämääränä on yksilöiden ja yhteisön seksuaalisen hyvinvoinnin kokonaisvaltainen edistäminen. (Esim. Sukupuolikasvatustyöryhmän... 1979, s. 4–5, 23, Ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus... 1980, Kontula 1987b, Penttinen 1988, s. 89, Lähdesmäki 1991, s. 62–67, Kannas 1993, s. 19–20, Terveyskasvatuksen... 1993, s. 14–16, Hovatta ja Ojanlatva 1995, s. 8–9.)

Vaikka seksuaalikasvatus on nähty Suomessa nuorten terveystieteiden keskeiseksi sisältöalueeksi ja kehittämiskohteeksi, sitä on tutkittu niukasti ja suppea-alaisesti. Esimerkiksi 1980- ja 1990-luvulla ilmestyneissä "Terveystieteiden tutkimuksen vuosi-

kirjoissa" on julkaistu vain viisi nuorten seksuaalikasvatukseen liittyvää tutkimusta (Kannas ym. 1984, Kontula ja Rimpelä 1988a, Hämäläinen ja Keinänen-Kiukaanniemi 1991, Pötsönen ym. 1994, Pötsönen ym. 1996b). Niistä kolmessa on selvitetty erityisesti nuorten HIV-infektioa koskevia tietoja ja tiedonlähteitä (Hämäläinen ja Keinänen-Kiukaanniemi 1991, Pötsönen ym. 1994, Pötsönen ym. 1996b).

Erityisen niukkaa on ollut seksuaalikasvatuksen kasvatustieteellinen tutkimus. Esimerkiksi Kasvatus-lehdessä¹ on julkaistu viimeisten 20 vuoden aikana vain yksi nuorten seksuaalikasvatusta sivuava tutkimus (Pulkkinen ym. 1983). Myös kasvatustieteellinen tyttöjen ja poikien sukupuolisosialisaatiota koskeva tutkimus on kiinnittänyt vähän huomiota nuorten seksuaalikasvatukseen (esim. Lahelma 1992, s. 22–24, Naskali 1993, Lahelma 1995, s. 233–235, Palmu 1995, s. 223, 228, ks. myös Szirom 1988, s. xii–xiii, Melia 1989, s. 216–217, Measor ym. 1996). Nuorten seksuaalikasvatusta onkin tutkittu eniten muiden (lähinnä nuorten kasvua ja kehitystä sekä seksuaalikäyttäytymistä koskevien) kyselytutkimusten, kuten KISS-tutkimuksen² (esim. Kontula 1991b, Kontula ym. 1992, Papp 1997), Kouluterveystutkimuksen (esim. Liinamo ym. 1996, Rimpelä ym. 2000) ja WHO-koululaistutkimuksen³ (esim. Kannas ja Heinonen 1993, Pötsönen ym. 1996b, Pötsönen 1998) yhteydessä.

Ensimmäinen seksuaaliopetuksen toteutusta laajemmin peruskoulujen yläasteilla selvittänyt kyselytutkimus on tehty opettajille kevättalvella 1996 (Kontula 1997b, s. 39–40, 81). Sitä ennen seksuaaliopetuksen toteutusta on selvitetty koko maassa vain suppeasti Kouluterveys- ja WHO-koululaistutkimusten yhteydessä. Kouluterveystutkimuksessa peruskoulujen 8.- ja 9.-luokkalaisilta sekä lukioden ja ammattioppilaitosten 2.-luokkalaisilta on kysytty seurustelun, sukupuoliyhdyntän, raskauden ehkäisyn ja jälkiehkäisyn, klamydia- ja HIV-infektion⁴, hedelmättömyyden, itsehyväilyn sekä homo-seksuaalisuuden opetuksesta (Liinamo ym. 1999b). Toisin sanoen, oppilailta on kysytty yhdeksästä aiheesta, joista kuusi on kartoittanut reproduktion ja sukupuolitautilien opetusta. Myös WHO-koululaistutkimuksessa peruskoulujen 7.- ja 9.-luokkalaisilta on kysytty eniten reproduktion ja sukupuolitautilien opetuksesta. WHO-koululaistutkimuksessa kysytyt aiheet ovat olleet: murrosikä, seksuaalinen kehitys, seurustelu, itsehyväily, kuukautiset, siemensyöksyt, sukupuoliyhdyntä, raskaaksitulo, ehkäisy-

¹ Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja.

² Nuorten kypsyminen, ihmissuhteet, seurustelu ja seksuaalisuus (Kontula 1991b, s. 21).

³ A WHO collaborative study on health behavior in school-aged children (Pötsönen 1998, s. 31).

⁴ HIV = human immunodeficiency virus.

menetelmät, kondomin käyttö, HIV-infektion ehkäisy, sukupuolitaudit, AIDS-potilaat ja AIDS-tauti⁵ (Pötsönen 1995b).

Suomalaista seksuaalikasvatustutkimusta voidaankin luonnehtia edelleen kuten Sysiharju (1969b) 30 vuotta sitten ja todeta, että "kasvatustieteen tähänastinen osuus näyttää erityisen vähäiseltä, mutta sitäkin tarpeellisemmalta. Tutkimus on ollut pääasiassa lääkärien, fysiologien ja sosiologien suorittamaa, ja toisaalta on ehdotuksia laadittu ja toteutettu ilman monipuolisen tutkimuksen antamaa pohjaa ja jälkikontrollia." (Ks. myös Kannas 1993, s. 35, Kannas ja Heinonen 1993, s. 127, Kontula 1997b, s. 81.)

Kansainvälistä tilannetta kuvaa puolestaan Oakleyn työtovereineen (1995) nuorten seksuaalikasvatustutkimuksista tekemä meta-analyysi. Sen mukaan kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa oli julkaistu vuosina 1982–1994 vain 65 seksuaalikasvatuksen vaikuttavuutta selvittänyttä tutkimusta. Tutkimuksista valtaosa oli tehty Pohjois-Amerikassa, ja yksi Suomessa (Hämäläinen ja Keinänen-Kiukaanniemi 1992). Lähes puolessa tutkimuksista oli ollut aiheena HIV-infektio ja sen ehkäisy. Toisessa puolessa oli ollut aiheena raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisy, ja vain muutamassa seksuaalinen terveys hieman laajemmin. Kaksi kolmasosaa tutkimuksista oli kohdistunut 12–16-vuotiaisiin nuoriin, ja kolme neljäsosaa niistä oli käyty tekemässä kouluissa. Metodologisesti luotettavia tutkimuksista oli meta-analyysin mukaan vajaa viidesosa. (Oakley ym. 1995, ks. myös Klein ym. 1994, Visser ja Bilsen van 1994, Grunseit ym. 1997.)

Seksuaalikasvatuksessa asioihin tutustutaan ja niitä käsitellään sekä puhutun että painetun "sanan" välityksellä. Tätä varten Terveyskasvatuksen neuvottelukunnan (1989, s. 75) mukaan "tarvitaan ajanmukaista oppimateriaalia, jossa seksuaaliasiat esitetään riittävän monipuolisesti, seksuaalimyönteisesti ja nuorille ymmärrettävällä tavalla". Ideana tulisi olla nuoren yksilöllisyyden ja persoonallisuuden kunnioittaminen, viestin vastaanottajan hämmennyksen ja epävarmuuden tunteen minimoiminen sekä totuudenmukaisen tiedon välittäminen (Aarva 1993, ks. myös Yarber 1995). Keskeistä on myös se, ettei toiminta häiritse nuoressa viriävää ja helposti haavoittuvaa psykoseksuaalista kehitystä (Mäenpää ja Siimes 1995, s. 57, ks. myös Cacciatore 1994, s. 150, Ruusuvaara 1997, Ojanlatva 1998).

⁵ AIDS = acquired immune deficiency syndrome.

Suomessa vuodesta 1962 alkaen terveyskasvatusmateriaaleja arvioineen Terveystieteiden tutkimuskeskuksen⁶ mukaan laadukkaalla materiaalilla on konkreettinen tavoite ja sen sisältö on selkeästi esillä. Siinä on oikeata ja virheetöntä tietoa sopivasti esitettynä. Se on helppolukuinen ja helposti hahmotettavissa. Sen kohderyhmä on selkeästi määritelty ja asiat esitetty kohderyhmän kulttuuria kunnioittaen. Sen kuvitus tukee tekstiä. Sillä on huomioarvoa ja se luo hyvän tunnelman. (Aaltonen ym. 1996.)

Materiaalin kohderyhmään kuuluvien näkemykset voivat kuitenkin poiketa olennaisesti asiantuntijoiden käsityksistä. Toisin sanoen, se mitä asiantuntijat pitävät hyvänä ei välttämättä ole hyvää kohderyhmään kuuluvien kannalta ja se mitä asiantuntijat pitävät huonona ei välttämättä ole sitä kohderyhmään kuuluville. (Aaltonen ym. 1996, ks. myös Yarber 1995.) Asiallinen ja neutraaliksi tarkoitettu materiaali saattaa synnyttää pelottavia mielleyhtymiä, hyvin myönteinen ja empaattinen ärsyttää ja herättää vastustusta. Huumori puhuttelee yleensä kaikkia. (Serkkola ja Koskinen-Ollonqvist 1995.)

"Seksuaalikasvatusmateriaalit – Millaista seksuaalisuutta nuorille?" -tutkimus (Nummelin 1997) viritti useita jatkotutkimustehtäviä. Erityisesti nuorten seksuaalikasvatuksessa monin eri tavoin käytettyjen seksuaalivalistuslehtisten sisällön systemaattinen analyysi (ks. Jussila ym. 1992) sai pohtimaan kysymystä, millaista ko. materiaali on nuorten näkökulmasta katsottuna ja millaista sen tulisi olla. Samalla todettiin, että nuorten seksuaalikasvatuksessa käytettyä materiaalia on tutkittu vähän. (Nummelin 1997, s. 47, 117, 126.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa nuorten seksuaalikasvatuksen suunnittelua ja kehittämistä palvelevaa tietoa seksuaalikasvatusmateriaalista selvittämällä pääkaupunkiseutulaisten peruskoulun 9.-luokkalaisten kokemuksia ja näkemyksiä seksuaalivalistuslehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta. **Seksuaalivalistuslehtisillä** tutkimuksessa tarkoitetaan terveystieteiden, kansalais- ja terveysjärjestöjen sekä koti- ja ulkomaisten liikeyritysten nuorten seksuaalikasvatukseen laatimaa materiaalia, jota kutsutaan myös opas- ja valistusvihkosiksi, tiedote- ja esitelehtisiksi sekä ohjekirjasiksi ja jonka keskeisenä sisältönä ja kohteena on nuorten seksuaalisuuteen liittyviä asioita koskeva ymmärrys ja kokemus.

Tutkimusraportin ensimmäisessä osassa (luvut 2–4) käsitellään seksuaalikasvatusta ilmiönä, jäsenetään seksuaalikasvatuksen käsitteistöä sekä tarkastellaan seksuaalikas-

⁶ Vuoteen 1997 saakka Terveystieteiden tutkimuskeskus.

vatuksen toteutusmuotoja ja lehtisiä seksuaalikasvatuksen osana ja tiedonlähteenä. Osan päättää katsaus aikaisemmin valistuslehtisistä tehtyihin tutkimuksiin. Raportin toisessa osassa (luvut 5–6) täsmennetään tutkimusongelmat, selvitetään aineistonkeruutehtävien kehittämisen ja aineistonkeruun periaatteet sekä kuvataan informantit ja aineiston analyysi. Kolmannessa osassa raportoidaan tutkimustulokset (luku 7), suhteutetaan ne kirjallisuuteen ja aikaisempiin tutkimustuloksiin (luku 8) sekä tarkastellaan tutkimusprosessia ja sen luotettavuutta (luku 9). Luvussa 10 kootaan yhteen kontekstoiduista avokysymyksistä aineistonkeruumenetelmänä saadut kokemukset ja tutkimuksen tulokset sekä esitetään lehtisiä ja niiden käyttöä seksuaalikasvatuksessa koskevat päätelmät ja jatkotutkimustehtäviä.

2 Nuorten seksuaalikasvatus

Luvussa kuvataan ja erotetaan ensin seksuaalikasvatus ilmiönä sosialisatiosta. Tämän jälkeen seksuaalikasvatusta tarkastellaan käsitteenä, jäsennetään tässä tutkimuksessa käytetyt käsitteet: seksuaalikasvatus, -opetus, -neuvonta ja -valistus käsitejärjestelmäksi sekä käsitellään seksuaaliopetusta, -neuvontaa ja -valistusta seksuaalikasvatuksen toteutusmuotoina.

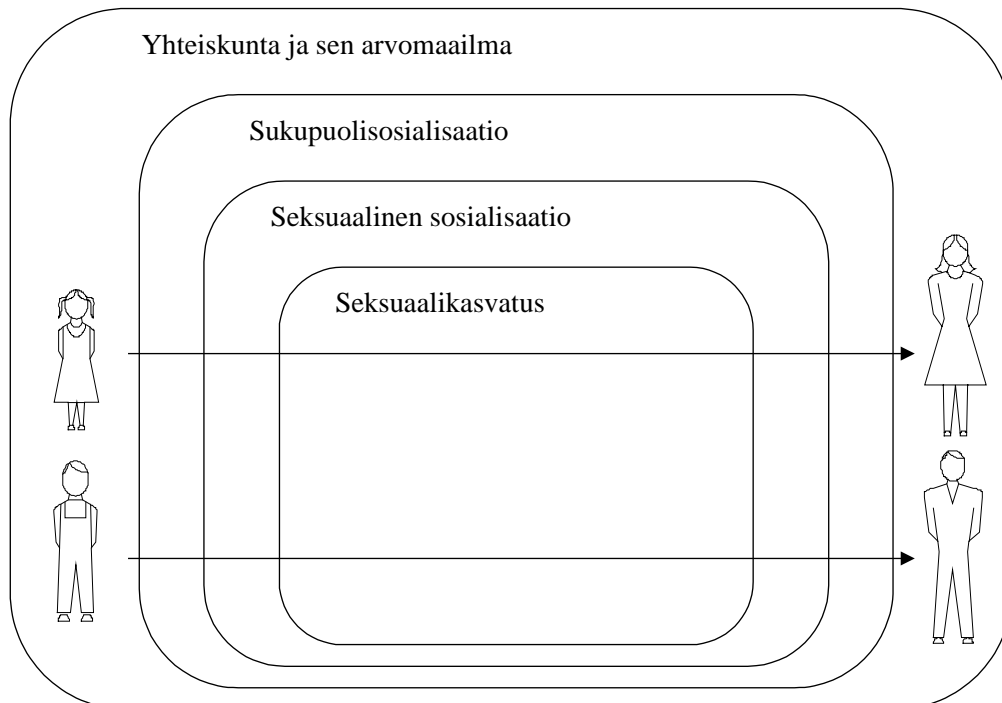
2.1 Seksuaalikasvatus ja sosialisatio

Seksuaalikasvatus kuten kaikki kasvatus on käytännöllistä toimintaa, jolla on tietty tarkoitus, intentio. Kasvatus on olemukseltaan prosessi, ei tuote, joka voidaan "antaa". (Nupponen ym. 1991, s. 15.) Åhlbergin (1997a, s. viii) mukaan "kasvatuksessa on ennen kaikkea kyse sellaisen oppimisen edistämisestä, joka kestää jatkuvan kriittisen tarkastelun ja samalla se on kokonaisvaltaista oppijan hyvinvoinnista huolehtimista". Kasvatuksessa aikuinen sukupolvi pyrkii (1) systemaattisesti valikoimaan niitä kulttuuris-yhteiskunnallisia merkityssisältöjä, joiden kanssa kasvava sukupolvi asetetaan vastakkain sekä (2) kehittämään näiden sisältöjen avulla oppijan omaa, itsenäistä ajattelua ja toimintaa tulevaisuutta silmällä pitäen (Peltonen 1997, s. 26, ks. myös Puolimatka 1997, s. 47–48).

Seksuaalikasvatus eroaa näin ilmiönä sitä laajemmasta **seksuaalisesta sosialisatiosta**, kuten myös **sukupuolisosialisatiosta** (kuvio 1). Seksuaalikulttuurin omaksuamisen kanssa lähes synonyymisellä seksuaalisella sosialisatiolla tarkoitetaan "kaikkia niitä vuorovaikutusprosesseja ja elämänsisältöjä, joiden johdosta tiettyssä ajassa, paikassa ja kulttuurissa elävän yksilön ymmärrys ja kokemus seksuaalisuudesta muovautuu tietynlaiseksi" (Ronkainen 1994d, s. 23, ks. myös Smith 1990, s. 87, 95, Hawkes 1996, s. 2–4, 145–148, Epstein ja Johnson 1998, s. 130–171). Sukupuolisosialisatio on prosessi, jonka aikana lapsi muodostaa itsestään käsityksen "olen tyttö", "olen poika" sekä oppii sosiaalisen sukupuolen: sen kulttuurisen merkityksen, joka somaattiselle sukupuolierolle annetaan. Lapsi oppii, mitä merkitsee "olla tyttö" ja

mitä "olla poika" sekä miten "tytöt ovat" ja miten "pojat ovat". (Ronkainen 1994c, s. 124, ks. myös Lahelma 1992, s. 6–9, Hyyppä 1996, s. 92–94, Liljeström 1996, s. 115–120.)

Seksuaalisuuteen liittyvien asioiden oppiminen on siten hyvin kokonaisvaltaista ja kontekstisidonnaista. Jotain opitaan aina jossakin, mitään ei opita "yleensä". Seksuaalisen sosialisointin ja seksuaalikasvatuksen kautta opitaan sekä tiedollisesti että kokemuksellisesti, mitä seksuaalisuus on ja mitä sen tulisi olla, mikä on oikeaa ja toivottavaa seksuaalisuutta, ja miten yksilö voi ilmaista itseään seksuaalisesti. (Nummelin 1997, s. 23–26.) Tällöin, kuten Sysiharju (1974, s. 327) on todennut, koti ja siihen liittyvät ihmiset, välitön paikallisympäristö ja laajempi kulttuuripiiri sanattomine ja sanallisine perinteineen, toverit ja ystävät sekä joukkotiedotuksen "monenkirjava ryöppy" ovat voimakkaita vaikuttajia. Niiden rinnalla seksuaalikasvatuksen tehtävä on usein väärinkäsitysten ja uskomusten oikaiseminen, uusien erilaisten näkemysten avaaminen sekä henkilökohtaisiin kannanottoihin rohkaiseminen – ei niinkään aivan alusta ja tyhjästä liikkeelle lähteminen, kuten joskus näytetään ajateltavan. (Ks. myös Measor ym. 1996, Wight ym. 1998.) Näin seksuaalikasvatus asettuu nuoren elämässä perustavaa laatua olevaan asemaan seksuaalisuuteen liittyvien asioiden jäsentäjänä ja selkiyttäjänä.

Kuvio 1. Seksuaalisuuteen liittyvien asioiden oppiminen.

Inhimillisenä toimintana "(K)asvatus on kauttaaltaan sidoksissa arvoihin, sillä kasvatuspäämäärät ja -tavoitteet johdetaan aina joistakin arvoista (tai ne johtuvat arvoista ilman tietoista "johtamista")" (Heinonen 1989, s. 32, ks. myös Turunen 1992, s. 241–252, Kansanen 1996, s. 13–16, Haydon 1997, s. 3–23). Näin myös seksuaalikasvatuksessa vaihtoehtoista päättämistä on aina kannanotto, joka perustuu arvoihin. Arvot ovat valinnan perusteluja, ja valinnoilla toteutetaan aina arvoja (Pietarinen 1993, s. 41). Kysymys on vain siitä, millaisille arvoille toiminta ensisijaisesti rakentuu.

Suomessa nuorten seksuaalikasvatusta ohjaavia arvoja on tarkasteltu vain parissa tutkimuksessa (Tervomaa 1993, Kontula 1997b, ks. myös Ahonen 1998). Kontula (1997b, s. 18, 26–27) on selvittänyt opettajien toimintaa ohjaavia arvoja pyytämällä heitä asettamaan kyselylomakkeessa luetellut 14 seksuaaliopetuksen tavoitetta tärkeysjärjestykseen. Opettajat (n = 413) nimesivät tärkeimmäksi tavoitteekseen "vastuuseen kasvattamisen". Seuraavaksi tärkeimmiksi he katsoivat: "oikeiden asiantietojen välittämisen", "kokonaispersoonan kasvattamisen" ja "luontevan suhtautumisen oppimisen seksuaalisuuteen".

Tervomaa (1993, s. 24–46, 84) haastattelemat nuorten seksuaalikasvattajina toimivat henkilöt (kaksi terveydenhoitajaa, kaksi nuorisopappia ja kolme nuorisotyöntekijää) pitivät tärkeimpinä tavoitteinaan "eväiden antamista seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten ja ongelmien kohtaamiseen" sekä "vastuullisuuden kasvattamista". He näkivät seksuaalisuuden "viettien, tunteiden ja kommunikoinnin temmellyskenttänä" sekä liittivät sen vahvimmin sosiaaliseen ja psykologiseen ja heikommin biologiseen ja uskonnolliseen viitekehykseen. Seksuaalisuudessa he korostivat erityisesti sen sosiaalista puolta. Tärkeimmiksi seksuaalikasvattajien toimintaa ohjaaviksi arvoiksi kiteytyivät ihmisarvo ja tasa-arvo.

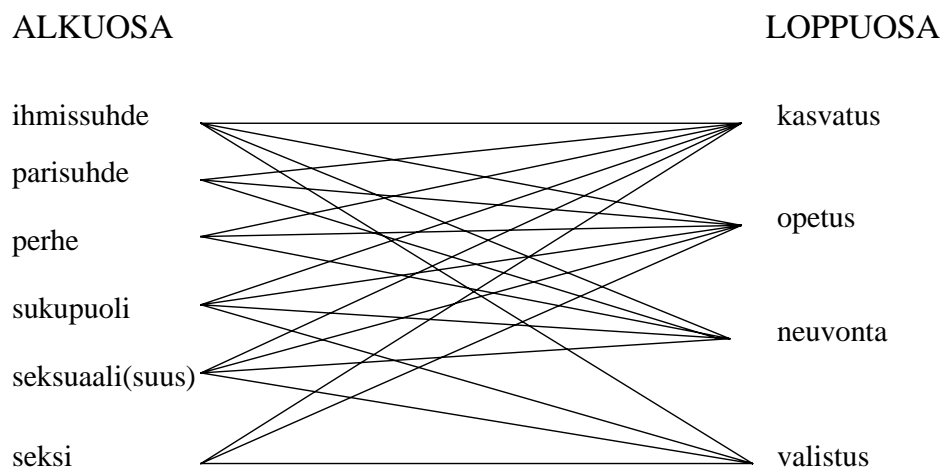
Kannaksen (1993, s. 20–29) mukaan nuorten seksuaalikasvatuksella, kuten terveyskasvatuksellakin on neljä keskeistä tehtävää: sivistävä tehtävä, virittävä tehtävä, mielen-terveystehtävä ja muutosta avustava tehtävä. Seksuaalikasvatuksen sivistävänä tehtävänä on lisätä nuorten seksuaalisuutta koskevien tietojen ja taitojen määrää ja laatua itsenäisten valintojen mahdollistamiseksi. Virittävän seksuaalikasvatuksen tehtävänä on seksuaalisuuden toteuttamis- ja ilmenemismuotojen ja niitä ylläpitävien yksilöllisten, sosiaalisten ja kulttuuristen mekanismien paljastaminen ja näkyväksi tekeminen. Seksuaalikasvatuksen mielenterveyttä tukevana tehtävänä on edistää kasvatuksellisin keinoin seksuaalisuuteen liittyvien psyykkisten voimavarojen uusiutumista, sekä ehkäistä näiden voimavarojen epätarkoituksenmukainen kuluminen.

Seksuaalikasvatuksen muutosta avustavana tehtävänä on tukea nuoria siten, että nuoruusiän⁷ seksuaalinen kehitysprosessi toteutuu hallitusti vailla traumatisoivia häiriöitä ja kokemuksia.

Tällöin, kuten Suoranta (1997, s. 147, 154) on todennut, jokainen kasvattaja joutuu kohdallaan pohtimaan kasvatuksellisten tekojensa laatua ja merkitystä ja kysymään kasvatusten menetelmiensä kohdallisuutta. Kun kasvattaja näkee tehtäväkseen oman muutoksensa ja kasvamisensa, hän voi nähdä maailman kasvavien kannalta uutena ja merkityksellisenä. Kasvamaan saattaminen edellyttää kasvattajalta oman toimintansa kyseenalaistamista, uudelleen suuntautumista ja elämän perusasioiden kysymistä.

2.2 Seksuaalikasvatuksen käsitteistö

Suomessa ei juuri ole kiinnitetty huomiota seksuaalikasvatuksen käsitteistöön. Kirjallisuudessa ja tutkimuksessa käytetään käsitteitä, joiden alkuosana esiintyvät sanat: ihmissuhde, parisuhde, perhe, sukupuoli, seksuaali(suus) ja seksi ja loppuosana sanat: kasvatus, opetus, neuvonta ja valistus (kuvio 2).

Kuvio 2. Ihmissuhdekasvatuksesta seksivalistukseen.

⁷ Nuoruusiällä tarkoitetaan yksilön psykososiaalista kehitystä lapsesta aikuiseksi. Nuoruusiän alkaminen asetetaan kirjallisuudessa useimmiten 12 ikävuoden tienoille, ja päättymisajankohta 22 ikävuoteen. Nuoruusikä (adolesenssi) voidaan karkeasti jakaa kolmeen vaiheeseen: varhaisnuoruus (12–14-vuotiaana), varsinainen nuoruus (15–17-vuotiaana) ja jälkinuoruus (18–22-vuotiaana). Nuoruusiässä monet kehitystapahtumat kulkevat rinnakkain ja limittäin. Nuoruusiän kehitystapahtumia ei ole mahdollista sijoittaa tarkasti aika-akselille, koska sen alku kiinnittyy murrosiän alkuun (s. 28), ei kalenteri-ikään. (Mäenpää ja Siimes 1995, s. 61–62, Aalberg ja Siimes 1999, s. 55–59, ks. myös Brookman 1995.) Nuoruusiässä lapsuuden aikana kehittynyt seksuaalisuus esiintyy aikuisiän muotoihin. Seksuaalinen kehitys on merkittävä osa nuoruutta, eikä sen merkitystä pitäisi aliarvioida mutta ei toisaalta liioitella. (Hovatta 1991, ks. myös Moore ja Rosenthal 1993, s. 22–43.)

Käytössä on siten useita erilaisia "yksittäiskäsitteitä", kuten sukupuolikasvatus, seksuaaliopetus ja seksivalistus. Näiden ohella käytössä on vielä useita erilaisia "yhdistelmäkäsitteitä", kuten ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus, parisuhde- ja seksuaaliopetus sekä seksi- ja ihmissuhdeopetus. Myös sellaisia "yhdistelmäkäsitteitä", kuten seksivalistus ja ihmissuhdeopetus, samoin kuin ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus ja seksuaali-neuvonta käytetään. (Nummelin 1997, s. 33.)

Käsitteitä käytetään useimmiten rinnakkaisina ja toinen toistaan korvaavina. Esimerkiksi ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen käsitettä voidaan käyttää rinnakkaisena sekä sukupuolikasvatus-käsitteen että sukupuoliopetus-käsitteen kanssa. Samoin sukupuoli-kasvatuksen käsitettä voidaan käyttää rinnakkaisena sekä seksuaalineuvonta-käsitteen että seksuaalikasvatus-käsitteen kanssa. Myös viimeisimmäksi käyttöön omaksuttua seksikasvatuksen käsitettä näytetään käytettävän sekä rinnakkaisena aikaisemmin käytössä olleiden käsitteiden kanssa että niitä korvaavana. (Nummelin 1997, s. 37.)

Käsitteitä käytetään useimmiten myös niiden sisältöä määrittelemättä ja valintaa perustelematta. "Kasvatustieteen käsitteistö" -teoksessa (Hirsjärvi 1992, s. 144) on määriteltä vain perhekasvatus. Sen mukaan perhekasvatuksella tarkoitetaan laajasti määriteltynä yksilön valmistamista ja jatkuvaa auttamista elämään perheyhteisön jäsenenä. Käsitettä voidaan käyttää myös suppeassa merkityksessä tarkoittamaan yksinomaan seksuaalivalistusta, ja joissakin tapauksissa sitä käytetään synonyymisesti kotikasvatuksen kanssa. Kun teoksessa ei kuitenkaan määritellä seksuaalivalistuksen käsitettä, jää epäselväksi, mitä perhekasvatuksella tarkoitetaan silloin, kun sitä käytetään sen suppeassa merkityksessä seksuaalivalistuksen synonyymina.

Perhekasvatukselle esitetty määritelmä on puolestaan sanasta sanaan sama kuin Sysiharjun (1969a, s. 13–14) "Perhekasvatuksen käsikirja opetustyöhön" -teoksessa. Myös Sysiharjun mukaan perhekasvatus on yksilön valmistamista ja jatkuvaa auttamista elämään perheyhteisön jäsenenä. Sen sijaan Sysiharjun mukaan on erityisesti korostettava, että perhekasvatusta ei pidä käsittää seksuaalikasvatuksen tai -valistuksen "kainoksi synonyymiksi", vaikka tällaista sanankäyttöä paljon esiintyykin, koska kummallakin käsitteellä on oma erillinen sisältönsä eikä kumpikaan niistä sisälly täysin toiseen.

Käsitteiden määrittely ja valinta ovat tärkeitä sekä seksuaalikasvatuksen teorian muodostuksen että käytännön toteutuksen kannalta (esim. Heinonen 1989, s. 269–270, Kiikkala 1994a, Rimpelä 1994, Eriksson 1997, s. 62–63, 73, ks. myös Niiniluoto 1997, s. 153–154). Käsitteet ovat työkalujen kaltaisia. Käsitteitä käyttämällä opitaan sekä siitä maailmasta, jossa niitä käytetään, että käsitteistä itsestään. Kuta syvemmälle jokin käsite

juurtuu ajattelumme, sitä enemmän sen käyttö automatisoituu. Käsite muuttuu ajattelun ennako-oletukseksi, niin sanotuksi hiljaiseksi tiedoksi. (Wright von 1996b.)

Näin käsitevalinnoilla voidaan vaikuttaa – sekä julkilausutusti että julkilausumatta – siihen, miten kasvattajat ymmärtävät tehtävänsä. Käsitevalinnat painottavat toiminnassa keskeisinä pidettyjä arvoja ja asenteita (Rimpelä 1995, ks. myös Pylkkänen ym. 1981, s. 179, Kannas 1993, s. 10, Rodgers 1993, s. 9–10). Esimerkiksi ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen käsite otettiin käyttöön 1970-luvun lopulla, kun käytännön kasvatus-työtä tekevien haluttiin muistavan, että ihmissuhdekasvatuksen ja sukupuolikasvatuksen aloihin kuuluvat kysymykset muodostavat kokonaisuuden. Sukupuolikasvatusta ei voida toteuttaa ilman ihmissuhdekasvatusta ja sukupuolikasvatus on tärkeä osa ihmissuhdekasvatusta. (Ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen... 1976, s. 35, Sukupuolikasvatus-työryhmän... 1979, s. 5, ks. myös Rimpelä ja Ritamo 1995.)

Käsitevalinnoilla voidaan vaikuttaa myös nuorten arjenhallintaan. Esimerkiksi, kun nuorten seksuaalineuvontaa ryhdytään kutsumaan perhesuunnitteluksi ja paikkaa, josta voi saada seksuaalineuvontaa perhesuunnitteluneuvolaksi, nuoret eivät enää tiedä mistä on kyse ja kenen puoleen kääntyä. Heimosen työtovereineen (1996, s. 28) haastateltomia tyttöjä lainaten "nimi tökkii". Tytöistä vain yksi tiesi, että perhesuunnitteluneuvola on paikka, johon voi mennä keskustelemaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Tytöt olivat myös soittaneet usein väärin paikkoihin, koska he eivät tieneet, että seksuaalineuvontaa kaipaavan nuoren tulee ottaa yhteyttä perhesuunnitteluneuvolaan. Osa tytöistä oli myös mennyt ensin perheneuvolaan perhesuunnitteluneuvolan sijasta. (Ks. myös Kosunen 1993b, s. 135, Scally 1993, Dillon ym. 1997, vrt. perhekasvatus ja seksuaalikasvatus, s. 22.)

1970-luvun lopulla käyttöön otettu ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen käsite on Kannaksen (1993, s. 10) mukaan hankalan pitkä ja jotenkin juhlallinen. Käsitettä voidaan pitää muutenkin pulmallisena (Nummelin 1997, s. 37). Yhtäältä siinä olevan "ja"-sanana voidaan katsoa painottavan ihmissuhteiden sukupuolista luonnetta. Toisaalta käsitteen voidaan katsoa seksualisoivan ihmissuhteita, jos se määritellään kuten Kontula (1997b, s. 28) "Yläasteen sukupuolikasvatus lukuvuonna 1995–1996" -tutkimuksessa. Määritelmän mukaan "ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen keskeinen sisältö on seksuaalisuus".

Myös muita "yhdistelmäkäsitteitä" voidaan pitää pitkinä ja kömpelöinä. Lisäksi "ja"-sana nivoo asioita käsitteissä yhteen siten, että niistä tulee monin eri tavoin pulmallisia käytettäväksi silloin, kun seksuaalisuutta on tarkoitus käsitellä monimuotoisena ilmiönä,

joka merkitsee eri ihmisille eri ikä- ja elämänvaiheissa eri asioita (s. 13). Esimerkiksi parisuhde- ja seksuaalikasvatuksen käsitteessä "ja"-sana liittyy seksuaalisuuden parisuhteeseen sekä pelkistää sen seksuaaliseksi kanssakäymiseksi (Nummelin 1997, s. 84). Paljon käytetyssä perhe- ja seksuaalikasvatuksen käsitteessä "ja"-sana taas kiinnittää seksuaalisuuden heteroseksuaaliseen parisuhteeseen, avioliittoon ja reproduktioon (vrt. seksuaalineuvonta ja perhesuunnittelu, s. 23, ks. myös Ronkainen 1994a, s. 13, Hovatta ja Ojanlatva 1995, s. 8).⁸

Kontulan (1997b, s. 12–13) mukaan ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen käsite olisi aiheellista korvata sukupuolikasvatuksen käsitteellä, "(K)oska (kielitoimistonkin mukaan) termit sukupuolikasvatus ja seksuaalikasvatus ovat synonyymejä". Sukupuolikasvatuksen käsitteellä on pitkäaikaiset suomalaiset perinteet ja se on alkuperäisempää suomen kieltä. Seksuaalikasvatus synnyttää myös helposti käsitteellisesti suppeampia konnotaatioita ja mielikuvia kuin sukupuolikasvatus ja siihen on siksi vaikeampi luontevasti yhdistää laajemmin ihmissuhdekasvatuksen aineksia.

Kannaksen (1993, s. 10–11) mukaan sukupuolikasvatuksen käsitettä voidaan pitää vakiintuneena ilmaisuna tarkoittamaan terveystasvatuksia, jonka keskeisenä sisältönä ja kohteena on seksuaalisuus ja tavoitteena seksuaalisen terveyden edistäminen. Mutta pulmallisena käytettäväksi siksi, että kyseessä ei ole pelkästään sukupuoleen kasvataminen tai sukupuolirooleihin sosiaalistaminen (vrt. kuvio 1, s. 19). Tästä syystä Kannas toteaa käyttävänsä seksuaalikasvatuksen ja sukupuolikasvatuksen käsitteitä rinnakkaisina kasvatuksista, jonka keskeisenä sisältönä ja kohteena on seksuaalisuus ja tavoitteena seksuaalisen terveyden edistäminen. Artikkelinsa otsikkoon Kannas (1993, s. 9) on valinnut käsitteistä seksuaalikasvatuksen.

Rimpelän ja Ritamon (1995) mukaan ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen käsite on perustelluinta korvata seksuaalikasvatuksen käsitteellä. Seksuaalikasvatuksen käsitettä käytetään kansainvälisessä kirjallisuudessa ja tutkimuksessa ammatillisesta, kasvatuksellisesta toiminasta, jonka tavoitteena on seksuaalisen hyvinvoinnin edistäminen. Kun ymmärrys seksuaalisuudesta on laajentunut (ks. esim. Fogel 1990, Greenberg ym. 1993, Stanton 1995, Lappalainen 1996, Lehtonen 1997, Segal 1997, Weis 1998), kuuluvat myös erilaiset ihmissuhteet, parisuhteet ja erotiikka

⁸ Suomalaisten mielestä oleellisia perheen määrittäjiä ovat lapset ja siviilisääty. Vasta lapset tekevät avoliitosta perheen. Avoparia ja heidän lapsiaan pitää perheenä lähes yhdeksän kymmenestä, kun taas lapsetonta avoparia pitää perheenä noin puolet 17–59-vuotiaista suomalaisista. (Reuna 1997, s. 14, 49, ks. myös Nykänen 1996b, s. 49.)

seksuaalikasvatukseen, niin ettei niiden käsittelyä ole tarpeellista korostaa Suomessa kansainvälisestä käytännöstä poikkeavilla käsitevalinnoilla.

Viimeisimmäksi käyttöön omaksuttua seksikasvatuksen käsitettä voidaan pitää pulmallisena monesta syystä. Kannaksen (1993, s. 10) mukaan se voi olla monen mielestä suorasukaisen karkea ja tuo herkästi mieleen kaupallisen tai muuten suorituskorosteisen seksin. Seksikasvatus on myös käsitteenä merkittävästi suppea-alaisempi kuin seksuaalikasvatus: käsitteiden seksi ja seksuaalisuus välisen peruseron vuoksi. Tämä käy selkeästi ilmi mm. Greenbergin (1992, s. 121) vertauksesta "(S)ex is what we do; sexuality is what we are".

Croftin ja Asmussenin (1992) mukaan "sexuality education has a more positive connotation than sex education". Lisäksi "all youth are not engaging in sex, but all individuals are developing their sexuality".

Tässä tutkimuksessa käytetään neljää käsitettä: seksuaalikasvatus, -opetus, -neuvonta ja -valistus. Käsitteitä käytetään koostumussuhteiseksi käsitejärjestelmäksi⁹ jäsennettynä siten, että seksuaalikasvatus ymmärretään yläkäsitteeksi ja seksuaaliopetus, -neuvonta ja -valistus alakäsitteiksi (ks. myös Nummelin 1997, s. 37).

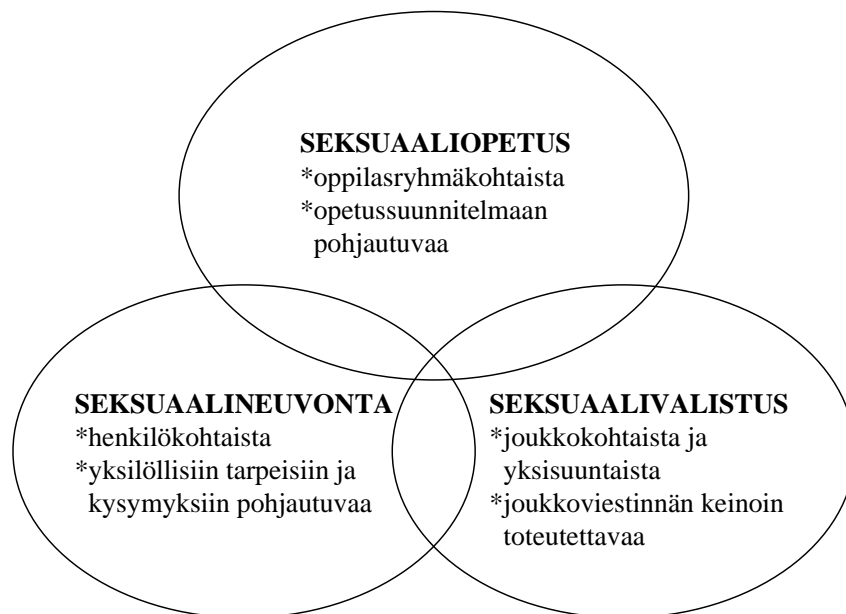
Seksuaalikasvatuksella tutkimuksessa tarkoitetaan ammatillista, institutionaalista toimintaa, jonka sisältönä ja kohteena on seksuaalisuutta koskeva ymmärrys ja kokemus ja päämääränä yksilöiden ja yhteisön seksuaalisen hyvinvoinnin kokonaisvaltainen edistäminen. Määritelmää voidaan kritisoida siitä, että se on yleinen ja abstrakti. Puutteistaan huolimatta sen voidaan kuitenkin katsoa sisältävän nuorten seksuaalikasvatuksen keskeiset elementit.

2.3 Seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot

Kun seksuaalikasvatus, -opetus, -neuvonta ja -valistus jäsennetään terveystieteeseen vakiintunutta käsitejärjestelmää (esim. Aarva 1992, Kannas 1992, Miilunpalo 1995, Terveystieteiden... 1995, ks. myös Kontula 1997b, s. 12, Nummelin 1997, s. 38, Liinamo ym. 1999b) vastaavaksi koostumussuhteiseksi käsitejärjestelmäksi, voidaan seksuaaliopetus, -neuvonta ja -valistus ymmärtää seksuaalikasvatuksen toteutusmuodoiksi kuvion 3 mukaisesti.

⁹ Koostumussuhteisessa käsitejärjestelmässä ylä- ja alakäsitteet suhteutuvat toisiinsa siten, että yläkäsite on kokonaisuuskäsite ja alakäsitteet sen osakäsitteitä (esim. Kiikkala 1994b, s. 23).

Seksuaaliopetus. Seksuaaliopetuksella tarkoitetaan kouluissa opetussuunnitelman mukaisesti tapahtuvaa seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittelyä. Nuorten seksuaalikasvatuksessa perustavaa laatua olevassa asemassa on peruskouluikäinen seksuaaliopetus (esim. Jones 1989, s. 55, Denman ym. 1994, Lähdesmäki 1994, s. 104, Hovatta ja Ojanlatva 1995, s. 8, Ruusuvaara 1997). Se on ainoa, jolla voidaan tavoittaa kaikki nuoret (muutamia poikkeuksia lukuunottamatta) usean vuoden ajan ja jossa seksuaalisuuteen liittyviä asioita on mahdollista käsitellä kaikkien nuorten kanssa monipuolisesti ja laaja-alaisesti. Koulu on myös paikka, johon seksuaaliopetuksen katsotaan yleisesti kuuluvan ja jossa sekä nuorten että vanhempien mielestä on hyvä käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä asioita (esim. Meredith 1989, s. 162–169, Wyness 1992, Engel ym. 1993, s. 66, Peltonen 1994, s. 74, Visser ja Bilsen van 1994, Nykänen 1996b, s. 20–21). Peruskouluikäisen seksuaaliopetuksen merkitystä korostaa lukioiden ja ammattioppilaitosten niukka seksuaaliopetus (Nurmi 1990, s. 77–79, 85–87, Kontula 1991a, s. 40, Nykänen T. 1995, s. 13–17, 25–27). Esimerkiksi Kouluterveystudkimuksen mukaan valtaosalla lukioiden ja ammattioppilaitosten 2.-luokkalaisista ei ollut lukuvuonna 1995–1996 lainkaan seksuaaliopetusta (Liinamo ym. 1997, s. 6, 1999a, s. 11).

Kuvio 3. Nuorten seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot.

Laadukkaan seksuaaliopetuksen perusta on koulukohtainen opetussuunnitelma. Eri-tyisen tarpeellinen suunnitelma – yhteinen visio ja tahtotila opetuksen toteutuksesta – on siksi, että seksuaalisuuteen liittyviä asioita voidaan opettaa peruskouluissa sekä läpäisyperiaatteella eri oppiaineiden yhteydessä että valinnaisaineena (Holopainen 1991, s. 8, Lähdesmäki 1994, s. 105, Peruskoulun... 1994, s. 32).

Opetussuunnitelman tarpeellisuuden osoittaa myös Kontulan (1997b, s. 41–44) tutkimustulos, jonka mukaan seksuaaliopetus oli monipuolisempaa niissä kouluissa, joissa siitä oli melko yksityiskohtainen suunnitelma. Seksuaaliopetus oli myös selvästi monipuolisempaa sekä 7. luokalla, 8. luokalla että 9. luokalla niissä kouluissa, joissa se oli koordinoitu, ja puuttui kokonaan 7. luokilta erityisesti niistä kouluista, joissa opetus oli koordinoimatta.

Olennaista seksuaaliopetuksessa ovat myös opetusmenetelmät. Tutkimusten mukaan sosiaalisen oppimisen teorioihin pohjaava seksuaaliopetus – jossa käytetään vaihdellen yhteistoiminnallisia ja oppilaskeskeisiä opetusmenetelmiä ja joka on kiinteässä yhteydessä oppilaiden elämismaailmaan – on tuloksekkaampaa ja hedelmällisempää kuin perinteinen opettajajohtoisin ja opettajakeskeisiin opetusmenetelmiin tukeutuva seksuaaliopetus (Stout ja Rivara 1989, Mellanby ym. 1992b, Kirby ym. 1994, Kirby 1995, Mellanby ym. 1995, Kindeberg 1997, s. 44–74, ks. myös Laganá ja Hayes 1993, Denman ym. 1994, Wight ym. 1998). Yleisesti sanoen: kuta rikkaampaan tietoverkoston uusi tieto kytketään, sitä useampia "muistista haun reittejä" sille luodaan ja sitä käyttökelpoisempaa opittu tieto on (Wright von 1996a).

Peruskouluissa seksuaaliopetuksen on todettu olevan valtaosin "tavallista" luokkaopetusta. Toiseksi käytetyin opetusmenetelmä on yhteinen keskustelu. Yhteistoiminnallisia ja oppilaskeskeisiä opetusmenetelmiä käytetään satunnaisesti, jos lainkaan. Esimerkiksi lukuvuonna 1995–1996 draamaa ja roolileikkejä käytettiin opetusmenetelmänä satunnaisesti 49 %:lla yläasteita, ja ei kertaakaan 46 %:lla yläasteita. (Kontula 1997b, s. 47, ks. myös Haignere ym. 1996.) Myös opintokäyntejä tehdään sekä yläasteiden opettajien että 8.- ja 9.-luokkalaisten mukaan vähän (Kontula 1997b, s. 49, Liinamo ym. 1999b).

Keskeistä seksuaaliopetuksessa on myös sen ajoitus nuorten – sekä tyttöjen että poikien – iän ja kehitysvaiheen mukaisesti. Seksuaaliopetuksen ajoituksessa huomioon otettavia seikkoja ovat sekä nuoren kognitiivinen ja emotionaalinen että ruumiillinen ja seksuaalinen kehitys (Gordon 1990, Pötsönen 1995a, s. 25–27, Rimpelä ym. 1997, Hautamäki 1998, s. 238–247, ks. myös Chilman 1990, Austin 1995, s. 114–118, 131–132,

Martin 1996, s. 1–18, Cronau ja Brown 1998). Tästä syystä opetusta ei voi ajoittaa yksinomaan luokka-asteen perusteella, koska samalla luokalla voi olla sellaisia, joiden ajatukset askartelevat pallopeleissä ja nukkeleikeissä, ja niitä, joiden ajatukset askartelevat seksuaalisuudessa ja seksissä (Cacciatore 1994, s. 150, ks. myös Mäenpää 1991, Lähdesmäki ja Peltonen 2000, s. 212, 216).

Joustavan ajoituksen puolesta puhuvat myös nuorten omat seksuaaliopetusta ja sen toteutusta koskevat näkemykset (Kontula 1991a, s. 40, Maunula 1992, s. 11–12, Woodcock ym. 1992, Nykänen ja Sironen 1996, s. 49–52). KISS-tutkimuksessa 7.- ja 9.-luokkalaisilta on kysytty: "Minkä ikäisille koululaisille pitäisi mielestäsi ryhtyä antamaan tietoja raskaaksi tulosta ja yhdynnöistä?" WHO-koululaistutkimuksessa heiltä on kysytty: "Minkä ikäisille koululaisille pitäisi ryhtyä antamaan tietoja AIDSista, raskaaksi tulosta ja yhdynnöistä?" Kumpaankin kyselytutkimukseen vastanneista nuorista jotkut ovat olleet sitä mieltä, että ko. asioita olisi syytä ryhtyä käsittelemään 10 vuoden iässä, ja jotkut sitä mieltä, että vasta 15 vuoden iässä. Runsas puolet on pitänyt sopivimpana ikänä 12–13 vuotta. Kummallakin luokka-asteella tytöt ovat toivoneet opetuksen aloittamista hieman nuorempina kuin pojat. (Kontula ja Rimpelä 1988a, s. 151, Kannas ja Heinonen 1993, s. 136.) Nykäsen (1996b, s. 55, 65) mukaan 6.-luokkalaisten mielestä selkeästi seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsittelevä opetus olisi aiheellista aloittaa 5.–6. luokalla. Ala-asteella olisi hyvä puhua murrosiästä¹⁰ ja siihen liittyvistä asioista, sekä "tykkäämisestä". Varsinainen "seksitietous" olisi kuitenkin enemmistön mielestä syytä käsitellä vasta yläasteella.

Seksuaalineuvonta. Seksuaalineuvonnalla tarkoitetaan ammatillista, henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa nuoren yksilöllisten, seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten käsittelyä. Neuvonta voi käynnistyä yhtä hyvin nuoren omasta kuin seksuaalineuvonnasta vastaavan henkilön, kuten kouluterveydenhoitajan aloitteesta. Neuvonnalle on ominaista kahdenkeskisyys. Siihen voi osallistua myös kaksi tai useampia, samaa tai eri sukupuolta olevaa nuorta sen mukaan, mikä nuorista itsestään tuntuu

¹⁰ Murrosikä (puberteetti) tarkoittaa nuoruusiässä (s. 21) tapahtuvaa fyysistä kehitystä – muodonmuutosta lapsesta aikuiseksi. Tyttöillä ensimmäinen havaittavissa oleva merkki murrosiän alkamisesta on rintarauhashusten koon kasvu keskimäärin 10 vuoden ja 8 kk:n iässä ja pojilla kivesten ja kivespussin koon kasvu keskimäärin 12 vuoden ja 2 kk:n iässä. Murrosiän keskimääräinen kesto on noin 3 vuotta, ja vaihteluväli 1 1/2 vuodesta 5 vuoteen. Murrosiän fyysiselle kehitykselle on ominaista suuri yksilöllinen vaihtelu – sekä tyttöjen kesken, poikien kesken että erityisesti tyttöjen ja poikien kesken. Murrosikäisten tyttöjen ja poikien ryhmässä, jossa kaikkien kalenteri-ikä on sama, "biologinen ikäero" varhain kehittyneiden tyttöjen ja myöhään kehittyvien poikien välillä voi olla jopa kuusi vuotta. (Mäenpää ja Siimes 1995, s. 58–60, Dunkel ja Tapanainen 1997, Aalberg ja Siimes 1999, s. 15–17, 35–51, ks. myös Sinkkonen ym. 1998.)

hedelmällisimmältä tavalta paneutua asioihin. (Lähtenmäki ym. 1993, s. 164, Braverman ja Strasburger 1994, Cohen 1994, Tobias ja Ricer 1998.)

Seksuaalineuvonnassa asioita tarkastellaan kokonaisvaltaisesti nuoren elämäntilanteesta käsin ja autetaan nuorta jäsentämään seksuaalisuuteen liittyviä tietojaan, uskomuksiaan, tunteitaan ja kokemuksiaan. Tästä syystä keskustelu aloitetaan avoimilla kysymyksillä. Suljetut kysymykset voivat rajata keskustelun niin, että nuorta eniten askarruttava asia jää kokonaan käsittelemättä. (Croft ja Asmussen 1993, Peräkylä 1994, Rawitscher ym. 1995, Schuster ym. 1996.) Asioita käsitellään ratkaisukeskeisesti. Näin nuorella säilyy oman elämän hallinnan tunne silloinkin, kun ratkottavana ovat hänelle arat ja kipeät asiat (Reif ja Elster 1998). Mitä ahdistuneempi nuori on sitä enemmän hän kaipaa myötäelämistä (Laukkanen 1995). Tietopuolta tärkeämpää neuvonnassa onkin usein tunnetuki (Poskiparta 1996). Onnistuneesta neuvonnasta nuori ajattelee "kannattitulla" (Cacciatore ym. 1994).

Nuorten seksuaalineuvonnassa avainasemassa ovat kouluterveydenhoitajat (Martelin 1993, s. 158, Ritamies 1993, s. 60, Swenson ym. 1995, Eskola ja Mäki 1997, s. 7, ks. myös Kannas 1993, s. 31, Anderson 1997). Nuoret tarvitsevat lähelleen luotettavia aikuisia kuuntelemaan, neuvomaan ja tarvittaessa panemaan järjestykseen nuoren, joka hakee rajojaan ja paikkaansa tässä maailmassa (Lähtenmäki ym. 1993, s. 166, ks. myös Häyry 1997, s. 90–91, Laakso 1998, Aalberg ja Siimes 1999, s. 101–104). Kouluterveydenhoitajat ovat, muun kouluterveydenhuoltohenkilöstön ohella, ainoita erityisesti nuorten perusterveydenhuoltoon perehtyneitä henkilöitä maassamme (Kosunen 1997, s. 38). Kouluterveydenhoitajat opastavat itse nuoria monin eri tavoin seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa. He myös auttavat ja ohjaavat nuoria tarvittaessa hakeutumaan muiden asiantuntijoiden luo. (Kosunen 1993b, s. 135, Braverman ja Strasburger 1994, Hovatta ja Ojanlatva 1995, s. 9, Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 44, Few ym. 1996, Eskola ja Mäki 1997, s. 30.)

Nuoret arvostavat ja luottavat kouluterveydenhoitajiin seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten selvittäjinä ja tiedonlähteenä (Abraham ym. 1991, Cohen 1994, Kähkönen ym. 1996, s. 43, Pötsönen ym. 1996b, Bloxham 1997, Eskola ja Mäki 1997, s. 15). Kouluterveydestutkimukseen keväällä 1996 vastanneista 8.- ja 9.-luokkalaisista kolme neljäsosaa oli erittäin tai melko tyytyväisiä koulunsa terveydenhoitajien tapaan keskustella henkilökohtaisista asioista, kuten seksistä (Liinamo ym. 1996, s. 17, 1999a, 14). Osa nuorista myös ilmoittaa kouluterveydenhoitajansa yhdyshenkilökseen asioidessaan kou-

luterveydenhuollon ulkopuolella, kuten "Avoimien Ovien" -vastaanotolla (Toivonen ym. 1991, Lähteenmäki ym. 1993, s. 162).

Nuorten seksuaalivestinnässä keskeisiä seikkoja ovat luottamuksellisuus, ystävällisyys, kiireettömyys ja asiantuntevuus (Cacciatore ym. 1989, Zabin ym. 1991, Cheng ym. 1993, Ginsburg ym. 1995, Ford ym. 1996, ks. myös Scally 1993, Kosunen 1997, s. 40). Heimosen työtovereineen (1996, s. 29–31) haastatteleminen tyttöjen mielestä tärkeintä oli ystävällisyys ja luottamuksellisuus, samoin kuin lämmin ja kiireetön ilmapiiri. Tytöt sanoivat myös menevänsä mieluummin seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa itselleen tutun kuin tuntemattoman henkilön luo (ks. myös Bloxham 1997). Kun nuori voi tavata saman henkilön useammin, hän tottuu tulkitsemaan tämän sanatonta ja sanallista viestintää ja pystyy näin selvittämään ja hoitamaan asiansa paremmin (Wiio ja Puska 1993, s. 53).

Seksuaalivestintä. Seksuaalivestinnällä tarkoitetaan ammatillista, joukkoviestinnän keinoin tapahtuvaa seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittelyä. Seksuaalivestinnälle on ominaista yksisuuntaisuus ja henkilökohtaisen viestinnän puuttuminen. Sillä on mahdollista tavoittaa nopeasti suuri joukko nuoria, monin eri tavoin kohdennetusti. (Nummelin 1997, s. 39.) Se voi tavoittaa myös kohdejoukkoonsa kuulumattomia nuoria, kuten myös sellaisia nuoria, jotka eivät itse etsi aktiivisesti tietoa (Aarva 1991b, s. 24).

Seksuaalivestintä voi olla ennakoivaa, tilannetta ratkovaa ja selittävää tai asioita jälkeensä yhteennivovaa. Sillä voidaan välittää asiantietoja sekä tarjota erilaisia ideoita nuorten harkittavaksi ja käytettäväksi. Seksuaalivestinnällä voidaan muistuttaa tai pyrkiä pitämään nuorten mielessä tärkeäksi ja ajankohtaiseksi arvioituja asioita. Sillä voidaan myös välittää toimintaohjeita tai kertoa vaihtoehtoisista toimintatavoista. (Nummelin 1997, s. 40.) Siihen kuuluu myös aktiivinen virheelliseksi todetun tiedon oikaiseminen ja tiedon saattaminen oikeaan asiayhteyteen (Aarva 1991b, s. 24).

Nuorten seksuaalivestinnässä voidaan käyttää hyväksi sekä painettua, auditivista että audiovisuaalista materiaalia. Perinteisesti seksuaalivestinnässä on käytetty hyväksi painettua materiaalia, kuten lehtisiä, kortteja, tarroja ja julisteita. Nykyisin painetun materiaalin ohella käytetään enenevässä määrin auditivista sekä erityisesti audiovisuaalista materiaalia, kuten videoita ja tietokoneohjelmia. Mutta edelleen suurin osa materiaalista on painettua. (Forrest ym. 1989, Ochs ym. 1994, Terveysaineisto... 1997, s. 49–52, 1998, s. 33–35, 1999, s. 24–26, 87–90.)

Näkyvin tapa toteuttaa seksuaalivestintä ovat erilaiset valistuskampanjat, kuten "Se on pienestä kii...", "HIV/AIDS-kesäkampanja" tai "Elämiseksi, kasvamiseksi, lähei-

seksi" (Nurmi 1993, s. 24, Terveys... 1997, Takiainen... 1999). Valistuskampanjoille on ominaista jonkun, tärkeäksi ja ajankohtaiseksi arvioidun asian intensiivinen käsittely lyhyen aikaa (Salminen ja Airaksinen 1997). Kampanjoiden yhteydessä tuotetaan erilaista kampanja-aiheista materiaalia mm. sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistavaksi sekä radiossa ja TV:ssä esitettäväksi. Niiden aikana järjestetään usein myös erilaisia nuorille maksuttomia, kampanjaa tukevia tapahtumia, kuten konsertteja, risteilyjä ja näyttelyjä (Tamminen ja Haikala 1993, s. 115, Hausser ja Michaud 1994). Esimerkiksi "Se on pienestä kii..." -kampanjan aikana esitettiin TV:ssä ja elokuvateattereissa "Se on pienestä kii..." -tietoiskua sekä jaettiin nuorille "Se on pienestä kii..." -lehtisiä (Nurmi 1993, s. 24). Eniten kampanjoissa on käsitelty sukupuolitautilien, erityisesti HIV-infektion, ehkäisyä kondomia ehkäisymenetelmänä käyttäen (Wellings ja McVey 1990, Abraham ym. 1991, Vroome de ym. 1991, Tikkanen ja Koskela 1992, Nurmi 1993, s. 23–24, Dubois-Arber ym. 1997).

Seksuaalivalistusta voidaan toteuttaa myös monella muulla tavalla, kuten lähettämällä seksuaalivalistuslehtiä nuorille postitse kotiin tai kouluun (tarkemmin, s. 34–35). Perinteinen tapa toteuttaa seksuaalivalistusta on pitää esillä julisteita ja kortteja tiloissa, joissa liikkuu ja asioi paljon nuoria (esim. Williams ym. 1987, Aarva 1991a, s. 62, Ward ja Hawthorne 1994). Nykyisin sitä toteutetaan enenevässä määrin esittämällä seksuaalivalistusvideoita erilaisissa nuorten käyttämissä vastaanotto- ja odotustiloissa (esim. Williams ym. 1994, O'Donnell ym. 1995). Videot ovat myös osoittautuneet tehokkaaksi ja erityisesti nuorten toivomaksi tavaksi saada tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (Hallman ym. 1994, s. 10, 13, O'Donnell ym. 1995, Nykänen ja Sironen 1996, s. 48).

Nuorten seksuaalivalistukseen tuotettua materiaalia voidaan myös hyödyntää monin eri tavoin sekä seksuaaliopetuksessa että -neuvonnassa. Esimerkiksi sosiaali- ja terveyshallituksen vuonna 1992 toteuttamaa "Se on pienestä kii..." -kampanjaa varten tuotettu lehtinen on yhä käytössä, ja sitä on toimitettu jo reilusti yli 100 000 kappaletta nuorille seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan yhteydessä jaettavaksi (Terveysaineisto... 2000, s. 80).

Yhteenvedon voidaan todeta, että nuorten **seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot** ovat toinen toistaan tukevia ja täydentäviä, eivät toisiaan poissulkevia (kuvio 3, s. 26). Jokainen niistä on myös riittämätön ja epätydyttävä vastaamaan yksin nuorten seksuaalikasvatuksesta sekä sen moninaisten tehtävien (esim. Kannas 1993, s. 17–20, Bruess ja Greenberg 1994, s. 15–24, Lähdesmäki 1994, s. 103–105, Kontula 1997b,

s. 26–27) että nuorten erilaisten opiskelu- ja ongelmanratkaisutyylien vuoksi (esim. Rancourt 1990, s. 14–20, Prashnig 1996, s. 41–57, Tynjälä 1999, s. 111–118). Esimerkiksi 13–18-vuotiaat tytöt yrittävät selvittää pulmansa puhumalla asiasta jonkun kanssa ja kysymällä neuvoa, kun taas pojat yrittävät tyttöjä useammin selvittää asian itse muihin ihmisiin tukeutumatta (Rauste-von Wright 1987, s. 77–78).

Seksuaaliopetuksessa pääpaino on kaikille – sekä tytöille että pojille – yhteisissä sisällöissä ja seksuaalisuuteen liittyvien asioiden kokonaisvaltaisessa käsittelyssä. Neuvonnan lähtökohtana ovat nuoren yksilölliset tarpeet ja nuoren tukeminen yksilöllisissä ratkaisuihin. Opetuksessa ja neuvonnassa asioita voidaan myös pohtia turvallisesti sekä nuorten – tyttöjen ja poikien – kesken että nuorten ja aikuisten kesken (vrt. s. 27, ks. myös Lees 1994, Centerwall 1996, s. 9–15).

Keskustelu ja muiden kuuleminen ei ole itsetarkoitus, vaan tapa vahvistaa ja rohkaista nuoria kysymään: mitä tiedän, tarvitsen ja mitä haluan sekä mikä tässä kaikessa on arvostettavaa, kritisoitavaa ja mikä hylättävää (Antikainen 1992, s. 18). Selittäessään ja perustellessaan näkemyksiään muille nuoret tulevat tietoisiksi omista tulkinnoistaan. He oppivat arvioimaan omaa ymmärrystään, tunnistamaan aukkokohtia tiedoissaan ja taidoissaan sekä ymmärtämään omia toimintatapojaan. (Wright von 1996b, ks. myös Tynjälä 1999, s. 156.) Keskustelua seuraamalla persoonallisuudeltaan pidättyvät nuoret voivat puolestaan oppia, mitä muut asioista ajattelevat, miten ne kokevat ja miten ajatuksensa ja tuntosensa sanoiksi puokevat.

Seksuaalivalistuksella voidaan tavoittaa suuri joukko nuoria, monin eri tavoin kohdennetusti. Mutta siltä ei voi kysyä eikä sitä voi pyytää selittämään. Sille ei voi väittää vastaan eikä sille voi uskoutua. Mutta sillä voidaan tarjota nuorille sekä opetusta että neuvontaa täydentävää tietoa. Valistus on myös toteutusmuodoista ainoa, jolla voidaan taata se, että nuorille on tarjolla jatkuvasti asiallista ja ajantasaista tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista siten, että nuoret voivat perehtyä asioihin itsenäisesti ja omatoimisesti silloin, kun he itse haluavat ja asiat tuntuvat heistä itsestään ajankohtaisilta.

Seksuaalivalistukseen tuotettua materiaalia voidaan myös hyödyntää monin eri tavoin opetuksessa ja neuvonnassa, kuten myös seksuaaliopetuksen yhteydessä syntyvää materiaalia valistuksessa ja neuvonnassa. Esimerkiksi seksuaaliopetuksen yhteydessä tehtyjä käsittekarttoja, sarjakuvia, postereita ja kollaaseja voidaan käyttää valistusmateriaalina panemalla ne esille koulun yleisiin tiloihin kaikkien nähtäväksi (Green ja Moss 1994, Rush ym. 1995, Novak ja Gowin 1997, s. 19–62, Takiainen... 1997, Åhlberg 1997a, s. 282–285) sekä neuvontamateriaalina panemalla ne esille koulutervey-

denhoitajien työtiloihin siten, että terveydenhoitajat voivat hyödyntää niitä seksuaali-neuvonnassa (Rice ja Valdivia 1991, Laver 1994, Wiley 1995).

Laadukas seksuaalikasvatus on näin ollen ennen kaikkea sellaisten oppimismahdollisuuksien luomista, joiden puitteissa nuorille voi muodostua itsenäisen ajattelun ja toiminnan perustaksi seksuaalisuuteen liittyvien asioiden arjenhallinnan kompetenssi ja jäsentynyt kokonaiskäsitelmä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Tämä puolestaan edellyttää toteutusmuotojen sisäistä ja välistä yhteistyötä (esim. Wright ym. 1991, Driskill ja DelCampo 1992, Edgardh 1992, s. 88, Few ym. 1996, Bloxham 1997, Gunn ym. 1997) ja nuorten – sekä tyttöjen että poikien – omien seksuaaliopetusta, -neuvontaan ja -valistusta koskevien näkemysten ja kokemusten huomioonottamista (esim. Malus ym. 1987, Lindell ja Olsson 1993, Rooijen van ym. 1994, Ewles ja Simnett 1995, s. 235).

3 Lehtiset seksuaalikasvatuksessa ja tiedonlähteenä

Luvussa selvitetään seksuaalivalistuslehtisten – materiaalin, jota kutsutaan usein myös opas- ja valistusvihkosiksi, tiedote- ja esitelehtisiksi sekä ohjekirjasiksi – käyttöä, tarvetta ja merkitystä nuorten seksuaalikasvatuksessa ja tiedonlähteenä.

3.1 Lehtiset opetuksessa, neuvonnassa ja valistuksessa

Lehtisten käyttö. Lehtisiä käytetään nuorten seksuaalikasvatuksessa monin eri tavoin. Niitä lähetetään nuorille postitse kotiin ja kouluun. Suomessa sosiaali- ja terveysministeriön (STM) "(T)iedotuksessa ja aineiston tuottamisessa tärkein kohderyhmä on ollut nuoriso" (Nurmi 2000, s. 189). STM on lähettänyt lehtisiä kokonaisille ikäluokille yli 10 vuoden ajan (taulukko 1). Ensimmäinen "Miten vältetään AIDS, herpes, visvasyyliä, klamydia ja tippuri..." -niminen lehtinen lähetettiin vuonna 1987 kaikille 16–21-vuotiaille ja vuosina 1989 ja 1990 kaikille 16 vuotta täyttävälle nuorille. Tämän jälkeen näytekondomin ja vanhemmille osoitetun kirjeen kera lähetettävää lehtistä on uudistettu useita kertoja (tarkemmin, s. 55–56). Sen lähetyssajankohdaksi on vakiintunut kevättalvi ja kohderyhmäksi 16 vuotta täyttävät nuoret.

Lehtisiä jaetaan nuorille kouluissa seksuaaliopetuksen yhteydessä (esim. Cumming ym. 1991, Kontula 1991a, s. 40, Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 44, Lehtonen M. 1996, s. 8). Englannissa tehdyn tutkimuksen mukaan yli kaksi viidesosaa terveyskasvatuksesta vastaavista opettajista jakoi oppilaille enemmän kuin 20 lehtistä viikossa, viidesosa 10–20 lehtistä ja vajaa kaksi viidesosaa alle 10 lehtistä. Suurin osa niistä oli kaupallisten liikeyritysten tuottamia. Noin puolet opettajista arvioi lisäävänsä, ja vain 3 % vähentävänsä lehtisten käyttöä opetuksessa. (Murphy ja Smith 1993.)

Taulukko 1. Sosiaali- ja terveysministeriön eri ikäluokille vuosina 1987–1999 lähettämät seksuaalivalistuslehtiset.

Lehtisen nimi	Lähetysvuosi ja kohderyhmä	Lehtisen tuottaja
Miten vältetään AIDS, herpes, visvasyyliä, klamydia ja tippuri...	1987 16–21-vuotiaat nuoret 1989 16 vuotta täyttävät nuoret 1990 16 vuotta täyttävät nuoret	Lääkintöhallitus
KISS-tutkimus Keskustelulehti nuorille ja nuoren vanhemmille	1988 peruskoulujen 8.-luokkalaiset	Lääkintöhallitus
Sextiin	1991 16- ja 17-vuotiaat nuoret	Sosiaali- ja terveyshallitus
Sinulle kuusitoistavuotias	1992 16 vuotta täyttävät nuoret 1993 16 vuotta täyttävät nuoret	
Primavera	1994 16 vuotta täyttävät nuoret	Sosiaali- ja terveysministeriön ehkäisevän terveys- ja sosiaalipolitiikan osasto
Asiaa seksistä ja seksitaudeista	1995 16 vuotta täyttävät nuoret	
16kuustoista	1996 16 vuotta täyttävät nuoret	Sosiaali- ja terveysministeriön ehkäisevän terveys- ja sosiaalipolitiikan osasto
Asiaa seksistä ja seksitaudeista	1997 16 vuotta täyttävät nuoret	
Asiaa seksistä ja seksitaudeista	1998 16 vuotta täyttävät nuoret 1999 16 vuotta täyttävät nuoret	Sosiaali- ja terveysministeriön ehkäisevän terveys- ja sosiaalipolitiikan osasto

(Nummelin 1997, s. 60, 155–156, Nurmi 2000, s. 191–192.)

Suomessa 1980-luvun alkupuolella tehtyyn kyselyyn vastanneista 33 opettajasta 32 ilmoitti käyttävänsä valistuslehtisiä oppitunneilla. Heistä 24 kertoi käyttävänsä ilmaista materiaalia, ja 12 maksullista materiaalia. (Valsta 1983, s. 15, 18.) Väestöliiton vuosina 1993, 1994 ja 1995 toteuttaman "Varmasti rakkaudella" -kampanjan materiaali tilattiin vuosittain yli 600 peruskoulun yläasteelle ja sen arvioitiin tavoittaneen noin 60 000 oppilasta joka vuosi (Väestöliitto... 1994, 1995).

Kontulan (1997b, s. 49–50) mukaan lehtisiä käytettiin lukuvuonna 1995–1996 seksuaaliopetuksessa kahdella yläasteella kolmesta. Eniten oppilaille jaettiin sukupuolitau- deista ja ehkäisystä kertovia lehtisiä ja toiseksi eniten murrosikää käsitteleviä lehtisiä. Valtaosa oppilaiden saamasta materiaalista oli Väestöliiton tuottamaa. Toiseksi eniten oppilaille jaettiin kaupallisten liikeyritysten (kuukautissuojia markkinoivien Tampaxin ja Mölnlycken sekä ehkäisytabletteja markkinoivan Leiraksen) tuottamia lehtisiä.

Nuoret saavat lehtisiä luettavakseen myös seksuaalineuvonnan yhteydessä (esim. Tapper-Jones ym. 1988, Martelin 1993, s. 158, Quirk ym. 1993, Williams ym. 1994, Heimonen ym. 1996, s. 37, Lehtonen M. 1996, s. 14, Eskola ja Mäki 1997, s. 21).

Valstan (1983, s. 15, 18) kyselyyn vastanneista 47 terveystieteiden opiskelijasta 43 ilmoitti käyttävänsä valistuslehtisiä neuvonnassa. Maksullista materiaalia kertoi käyttävänsä 36, ja ilmaista 24. Björkmanin ja Cedercreutzin (1986, s. 3, 7) kyselyyn vastanneista 77 terveydenhoitajasta 78 % ja 62 lääkäristä 87 % ilmoitti käyttävänsä niitä neuvonnan yhteydessä "aina tai usein". Pitkäsen työryhmän (1991, s. 8–9) tutkimuksessa, jossa kartoitettiin noin 1 000 neuvontatilanteen sisältö, 80 % asiakkaista sai vähintäänkin yhden seksuaalivalistuslehtisen.

Muulla tehtyjen tutkimusten mukaan nuoret saavat lehtisiä luettavakseen neuvonnan yhteydessä vaihtelevia määriä, koska osa terveydenhoitajista käyttää niitä runsaasti ja jotkut tuskin lainkaan (Murphy ja Smith 1993, Williams ja McIntoch 1996, Dixon-Woods 1998). Dixonin ja Johnsonin (1994) haastattelemista 30 terveydenhoitajasta lähes puolet kertoi jakavansa lehtisiä asiakkaille runsaasti, kuusi kohtalaisesti, kahdeksan jonkin verran ja kolme tuskin lainkaan.

Eri tutkimuksissa (Pitkänen ym. 1991, s. 14, Murphy ja Smith 1993, Heimonen ym. 1996, s. 37, Lehtonen M. 1996, s. 14, Eskola ja Mäki 1997, s. 8, 32–33, Kontula 1997b, s. 64–68, 80, ks. myös Tapper-Jones ym. 1988, Ritamies 1993, s. 62, Dixon-Woods 1998) esiintyvät maininnat viittaavat siihen, että nuorille jaetaan neuvonnan yhteydessä eniten sukupuolitaudeista ja ehkäisystä – erityisesti kondomin käytöstä ehkäisymenetelmänä – kertovia lehtisiä sekä murrosikää käsitteleviä lehtisiä. Myös neuvonnan yhteydessä nuorille jaetusta materiaalista näyttäisi olevan huomattava osa kaupallisten liikeyritysten tuottamaa.

Lehtisiä jaetaan nuorille kädestä käteen myös erilaisissa nuortentapahtumissa (s. 31). Kutsuntoihin osallistuneille ja interrail-matkalle lähteville nuorille on jaettu 1980-luvun loppupuolelta alkaen erityisesti HIV-infektioita ja muita sukupuolitauteja sekä niiden ehkäisyä käsittelevää materiaalia. (Tikkanen ja Koskela 1992, Tamminen ja Haikala 1993, s. 115, Blomster ja Nurmi 1996.)

Tämän lisäksi lehtisiä varataan nuorten saataville ja vapaasti mukaan otettavaksi erilaisiin odotus- ja vastaanottotiloihin sekä paikkoihin, joissa asioi paljon nuoria, kuten "Kompassi" ja "Avoimet Ovet" (esim. Toivonen ym. 1991, Widström ja Eerola 1992, Lähteenmäki ym. 1993, s. 163, Heimonen ym. 1996, s. 19, Kontula 1997b, s. 68). Valstan (1983, s. 15) kyselyyn vastanneista 47 terveystieteiden opiskelijasta lähes puolet ilmoitti pitävänsä valistuslehtisiä vapaasti asiakkaiden saatavilla. Englantilaisista terveydenhoitajista niitä pitää asiakkaiden saatavilla valtaosa (Murphy ja Smith 1993).

Lehtisten merkitys ja hyödyntäminen. Lehtisiä voidaan hyödyntää seksuaalikasvatuksessa monin eri tavoin. Seksuaaliopetuksessa ja -neuvonnassa niitä voidaan käyttää keskustelun avaajina ja virittäjinä. Varsinkin arkaluonteisiksi ymmärretyt ja koetut asiat voidaan ottaa esille usein neutraalimmin ja hienovaraisemmin katsomalla ensin, mitä asiasta sanotaan lehtisessä ja virittämällä keskustelu sitten asiasta sanotun pohjalta. (Lahtinen 1991, Rivers ja Aggleton 1993.) Tällöin asioita voidaan tarkastella nuorten kanssa yleisellä tasolla, mutta hyvinkin syvällisesti.

Lehtisillä voidaan keskittää huomio tiettyihin asioihin. Näin niitä voidaan käyttää sekä keskustelun jäsentäjinä että käsiteltävien asioiden "muistilistoina" ja "idealippaina". Niillä voidaan myös painottaa ja vahvistaa opetuksessa tai neuvonnassa käsiteltäviä asioita ulkopuolisen "ekspertin äänellä". (Rivers ja Aggleton 1993, Arthur 1995, Kripalani 1995, Dixon-Woods 1998.)

Lehtisillä voidaan sekä syventää ja laajentaa että selventää ja täsmentää asioita. Kun seksuaaliopetuksessa ja -neuvonnassa asiat havainnollistetaan valo- ja piirroskuvien sekä kuvien ja taulukoiden, niihin pystytään paneutumaan hyvinkin seikkaperäisesti. Keskustelussa voidaan myös käydä läpi vaikeita ja monimutkaisia asioita, tilastotietoja ja tutkimustuloksia. (Croft ja Asmussen 1993, Smith 1995, Vahabi ja Ferris 1995, Davey ym. 1998.)

Näin lehtisillä voidaan tukea asioiden ymmärtämistä. asiat jäävät paremmin mieleen silloin, kun ne käydään läpi sekä suullisesti että kirjallisesti. asiat muistetaan myös paremmin silloin, kun niihin on mahdollista perehtyä sekä sanallisesti että kuvallisesti (tarkemmin, s. 115). Mukaan saadusta materiaalista voi puolestaan tarkistaa ja palauttaa mieleen syystä tai toisesta epäselväksi jääneet tai unohtuneet asiat. (Donovan ja Blake 1992, Arthur 1995, Ewles ja Simnett 1995, s. 229, Kripalani 1995, Bishop ym. 1997.)

3.2 Lehtiset kotoa ja koulusta saadun tiedon täydentäjänä

Tärkeimmät lasten ja nuorten kasvattajat – myös seksuaalisuuteen liittyvien asioiden suhteen – ovat hänen omat vanhempansa (Lähdesmäki 1991, s. 58–59, Kannas ja Heinonen 1993, s. 118, Cacciatore ym. 1994, Hovatta ja Ojanlatva 1995, s. 8, Huerta-Franco ym. 1996, Tobias ja Ricer 1998). Nuorista yhä useammat ovat myös sitä mieltä, että heille on kerrottu riittävästi seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kotona. Toisaalta monet nuoret eivät saa riittävästi tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kotoa. "Suo-

malainen seksi" -tutkimukseen vuonna 1992 vastanneista 18–24-vuotiaista noin puolet oli sitä mieltä, etteivät he saaneet riittävästi tietoa "sukupuolielämään liittyvistä asioista" lapsuudenkodistaan. (Kontula 1993, s. 90, 1997b, s. 14.)

Osa nuorista, erityisesti pojista ei keskustele koskaan vanhempiensa kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (Hukkila 1989, s. 74, Tirkkonen 1989, s. 154, Kontula 1991a, s. 42, Klanger ym. 1993, Kraft 1993, Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 33, Nykänen ja Sironen 1996, s. 57, Hutchinson ja Cooney 1998, Raffaelli ym. 1998). KISS-tutkimukseen vuonna 1992 vastanneista 9.-luokkalaisista tytöistä noin viidesosa ja pojista noin neljäsosa ilmoitti, etteivät he olleet keskustelleet koskaan "sukupuoliasioista" vanhempiensa kanssa (Papp 1997, s. 93).

WHO-koululaistutkimuksen mukaan seksuaalisesta kehityksestä on keskustellut 7.-luokkalaisista tytöistä vanhempiensa kanssa hieman yli kolmasosa, ja pojista alle kolmasosa. 9.-luokkalaisista tytöistä siitä on keskustellut vanhempiensa kanssa noin puolet, ja pojista noin kolmasosa. Erityisen vähän sekä tyttöjen että poikien kanssa keskustellaan kotona itsehyväilystä ja siemensyöksyistä sekä poikien kanssa kuukautisista. Näistä asioista oli keskustellut vanhempiensa kanssa vajaa 10 % sekä 7.- että 9.-luokkalaisista. (Kannas ja Heinonen 1993, s. 122.)

Seksuaalisuuteen liittyvistä asioista on lisäksi aina osa – myös kodeissa, joissa lasten ja vanhempien suhteet ovat avoimet ja luottamukselliset – molemminpuolisen yksityisyyden kunnioituksen takia sellaisia, ettei niistä ole mahdollista keskustella perhepiirissä (Hovatta ja Ojanlatva 1995, s. 8, Bildjuschkin 1997, s. 24, Kaila ym. 1997, s. 34). Mitä intiimeimmiksi ja sensitiivisemmiksi ymmärretyistä ja koetuista asioista on kyse, sitä vähemmän niitä on luontevaa käsitellä vanhempien ja nuorten kesken. Myös nuoruusiän kehitykseen kuuluva itsenäistyminen ja irtautuminen vanhemmista ja lapsuudenkodista asettaa omat rajansa nuorten ja vanhempien välisille keskusteluille. (Laukkanen 1995, Kiuttu ja Rantanen 1996, Cronau ja Brown 1998.)

Nuorten seksuaalikasvatuksessa perustavaa laatua olevassa asemassa onkin (kuten todettua, s. 26) peruskouluikäinen seksuaaliopetus. Nuorista yhä useammat katsovat saaneensa riittävästi tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista koulusta (Kontula 1993, s. 90). Toisaalta monet nuoret ovat sitä mieltä, ettei seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitellä koulussa riittävästi (Hukkila 1989, s. 73, Tirkkonen 1989, s. 155, Kontula 1991a, s. 40, Lindell ja Olsson 1993, Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 41–43). "Suomalainen seksi" -tutkimukseen vastanneista 18–24-vuotiaista tätä mieltä oli noin kaksi viidesosaa (Kontula 1993, s. 90, 1997b, s. 14). Nykäsen ja Sironen (1996, s. 43)

kyselytutkimukseen vastanneista 9.-luokkalaisista tytöistä yli kaksi viidesosaa ja pojista yli kolmasosa piti seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittelyä yläasteella täysin tai melko riittämättömänä. Ruotsalaisista 11–17-vuotiaista nuorista pitää koulun seksuaaliopetusta erittäin tai melko huonona yli kolmasosa (Klanger ym. 1993).

Seksuaaliopetus ohitetaan osassa kouluja kokonaan tai toteutetaan niin, ettei se tavoita nuoria (Kontula 1991a, s. 39, Kannas ja Heinonen 1993, s. 131, Eskola ja Mäki 1997, s. 24, Liinamo ym. 1999b). Kouluterveystutkimuksen mukaan Keski-Suomen läänissä, jonka peruskouluissa seksuaaliopetuksen on todettu oleva suhteellisesti tasokainta (Kontula 1997b, s. 59), 8.-luokkalaisista tytöistä 16 % ja pojista 28 % oli sitä mieltä, ettei "seurustelua ja seksiasioita" käsitelty yhdelläkään oppitunnilla lukuvuonna 1995–1996. 9.-luokkalaisista tytöistä samaa mieltä oli noin viidesosa, ja pojista noin neljäsosa. (Liinamo ym. 1996, s. 10.)

WHO-koululaistutkimukseen vastanneista 7.-luokkalaisista tytöistä noin kaksi viidesosaa ja pojista lähes puolet katsoi, ettei seksuaalista kehitystä käsitelty yhdelläkään oppitunnilla lukuvuoden 1993–1994 aikana. 9.-luokkalaisista samaa mieltä oli joka kymmenes (tytöistä 11 % ja pojista 12 %). Suuri enemmistö 7.-luokkalaisista (tytöistä 88 % ja pojista 79 %) oli myös sitä mieltä, ettei esimerkiksi itsehyväilystä puhuttu yhdelläkään oppitunnilla lukuvuoden aikana. 9.-luokkalaisista samaa mieltä oli lähes puolet (tytöistä 50 % ja pojista 43 %). (Pötsönen 1995b.)

Tutkimusten mukaan näyttää myös siltä, että seksuaaliopetuksessa painotetaan asioita monesti nuorten kannalta problemaattisella tavalla. Esimerkiksi Kouluterveystutkimukseen keväällä 1996 ja 1997 vastanneista sekä 8.- että 9.-luokkalaisista useimmat katsoivat seksuaaliopetuksessa käsitellyn raskauden ehkäisyä kuin seurustelua. Raskauden ehkäisyä muisti käsitellyn 92 %, ja seurustelua 85 %. Seurustelua ja sukupuoliyhdyntää muisti käsitellyn yhtä monet. Sukupuolitaudeista HIV-infektioa oli käsitelty useampien mielestä kuin klamydiainfektioa ja hedelmättömyyttä. HIV-infektioa muisti käsitellyn 79 %, klamydiainfektioa 65 % ja hedelmättömyyttä 43 %. (Liinamo ym. 1999b, ks. myös Rimpelä ja Ritamo 1995.) Ruotsalaisista 17–18-vuotiaista nuorista yli kaksi kolmasosaa pitää koulun seksuaaliopetusta epäadekvaattina erityisesti siksi, että siinä ohitetaan positiiviset ja negatiiviset tunteet ja tuntemukset (Lindell ja Olsson 1993).

Seksuaaliopetuksen toteutuksessa on myös huomattavia eroja koulujen välillä (Hukila 1989, s. 73, Pötsönen 1995b, s. 23, Kontula 1997b, s. 29, 39). Kouluterveystutkimukseen keväällä 1996 ja 1997 vastanneista 8.- ja 9.-luokkalaisista oli joissain koulussa

lähes kaikki sitä mieltä, että "seurustelua ja seksiasioita" oli käsitelty lukuvuoden aikana ainakin yhdellä oppitunnilla, ja joissain koulussa jopa 88 % oppilaista ilmoitti, ettei "seurustelua ja seksiasioita" käsitelty yhdelläkään oppitunnilla. Homoseksuaalisuutta katsoi käsitellyn joidenkin koulujen oppilaista 5 %, ja joidenkin 91 %. (Liinamo ym. 1999b.)

Monella eri tavalla aukkoista seksuaaliopetusta täydentävän materiaalin, kuten lehtisten tarpeen puolesta puhuu myös se, että opettajat arvioivat seksuaaliopetuksen supistuvan noin puolessa (53 %:ssa, tuntuvasti jopa 13 %:ssa) peruskouluja uusien tuntijakojen ja koulukohtaisten opetussuunnitelmien (ks. Peruskoulujen... 1994, s. 15–17, 32) voimaan tulon myötä. Ennallaan opettajat arvioivat sen säilyvän noin kahdessa viidesosassa, ja lisääntyvän vajaassa 10 %:ssa kouluja. (Kontula 1997b, s. 23.) Opettajien ohella seksuaaliopetus näyttäisi vähentyneen peruskouluissa myös oppilaiden mielestä. KISS-tutkimukseen keväällä 1986 vastanneista 9.-luokkalaisista neljä viidesosaa katsoi seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitellyn ainakin yhdellä oppitunnilla lukuvuoden aikana (Kontula 1991a, s. 39). Kouluterveystudkimukseen keväällä 1996 ja 1997 vastanneista 9.-luokkalaisista samaa mieltä oli kolme neljäsosaa (Liinamo ym. 1999b).

3.3 Lehtiset ja lukeminen tiedonhankintakeinona

Nuoret kokoavat tietonsa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista useista eri tiedonlähteistä (Kannas ym. 1984, s. 13–14, Szirom 1988, s. 85–99, Moran ja Corley 1991, Lindell ja Olsson 1993, Lunsen van ym. 1994, Strasburger 1995, s. 38–46, Ansuini ym. 1996, Papp 1997, s. 94–95). Paljon tietoa hankitaan lukemalla. Toinen tärkeä tiedonlähde ovat ystävät. (Nordenstreng ja Hara 1968, Helve ym. 1972, Courtright ja Baran 1980, Davis ja Harris 1982, Andre ym. 1989, Hukkila 1989, s. 75, Tirkkonen 1989, s. 155, Wright ym. 1991, Ford ym. 1996, Eskola ja Mäki 1997, s. 23–24.) KISS-tutkimuksessa 9.-luokkalaisilta on tiedusteltu, mistä tai keneltä he hakevat vastauksia silloin, kun he ovat epätietoisia tai epävarmoja jostakin "sukupuolielämään tai toiseen sukupuoleen" liittyvästä asiasta. Tytöistä 75 % ja pojista 58 % ilmoittaa etsivänsä tarvitsemaansa tietoa

ensisijaisesti lehdistä ja kirjoista. Ikätovereiltaan asiaa kysyisi tytöistä noin 60 %, ja pojista noin 30 % (ks. myös s. 32).¹¹ (Kontula 1991a, s. 42.)

Andren työryhmän (1991) mukaan nuoret ovat parhaiten perillä (tietävät eniten ja tarkimmin) niistä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, jotka he ovat oppineet lukemalla. Lukemisen merkitys tiedonhankintakeinona lisääntyy iän myötä sekä työryhmän omien tutkimusten että nuorten tiedonlähteitä kartoittaneista tutkimuksista (N = 24) tekemän meta-analyysin perusteella. Samansuuntaisiin tuloksiin on päädytty nuorten sukupuolitauteja koskevia tietoja ja tiedonlähteitä selvittäneissä tutkimuksissa (Mellanby ym. 1992a, Jacobs 1993, s. 39). Esimerkiksi WHO-koululaistutkimuksessa nuoret, jotka olivat hankkineet tietonsa HIV-infektiosta lääkäri- ja opaskirjoista, olivat parhaiten perillä aiheesta. Niin ikään 9.-luokkalaiset olivat hankkineet enemmän tietoa aiheesta lääkäri- ja opaskirjoista kuin 7.-luokkalaiset. (Pötsönen ym. 1996b.)

Nuorten mielipiteet mieluisimmasta seksuaalisuuteen liittyvien tietojen lähteestä vaihtelevat sen mukaan, minkä ikäisiltä nuorilta tiedonlähteitä kysytään ja minkä asioiden tiedonlähteitä heiltä kysytään (Andre ym. 1991). Esimerkiksi Pötsösen ja Välimaan (1995, s. 36–37) haastattelemista 14–15-vuotiaista suurin osa kertoi hankkivansa "seksiä ja ehkäisyä" koskevat tietonsa mieluiten lukemalla. Lewisin (1987) kyselytutkimuksessa 15-vuotiaista tytöistä noin puolet nimesi mieluisimmaksi "raskautta ja ehkäisyä" koskevien tietojen lähteeksi kirjat ja lehdet, ja noin neljäsosa ystävät.

Seksuaalivalistuslehtisten suosiota muihin tiedonlähteisiin verrattuna on Suomessa selvitetty vain yhdessä tutkimuksessa (Kähkönen ym. 1996). Mieluisinta "seksi-infon" lähdettä kysyttiin helsinkiläisiltä 8.-luokkalaisilta (N = 734). Luetelluista vaihtoehdoista (kouluterveydenhoitaja, nuoriso-ohjaaja, vanhemmat, neuvontapuhelin ja lehtiset) suosituimmaksi "seksi-infon" lähteeksi osoittautuivat lehtiset. Neljä kymmenestä työstä ja joka neljäs poika halusi "seksi-infon" tällä anonyymillä ja ei-henkilökohtaisella tavalla.

¹¹ Nuorten, erityisesti poikien, seksuaalisuuteen liittyviä asioita koskevia keskusteluja ystävien kanssa rajoittaa "kasvojen menettämisen" pelko (Pylkkänen ym. 1981, s. 179–180, Measor 1989, s. 42–43, Mäki-Kulmala 1993, s. 157). Tästä syystä keskustelut käydään enemmänkin "asian tiimoilta" kuin "asiasta" (Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 34, Walker 1997). Keskusteluissa ei myöskään käsitellä yksityiskohtia tai intiimejä henkilökohtaisia asioita, varsinkaan poikien kesken (Tirkkonen 1989, s. 155). Esimerkiksi Walkerin (1997) haastattelemista nuorista suurin osa sanoi keskustelleensa ystäviensä kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja oppineensa paljon asioita ystäviltaan. Kun nuoria pyydettiin muistelemaan tarkemmin näitä keskusteluja sekä kertomaan, mitä yksittäisiä seksuaalisuuteen liittyviä asioita he olivat keskusteluista oppineet, eivät useimmat pystyneet nimeämään ainuttakaan. Ystävien kanssa nuoret ennen muuta prosessoivat ja jäsentävät aikaisemmin oppimiaan asioita ja keskustelut ovat nuorille siksi niin tärkeitä, että monet heistä uskovat huomattavan osan tiedoistaan olevan peräisin näistä keskusteluista. (Ks. myös Kraft 1993.)

Neuvontapuhelimen, josta myös "seksi-infon" voi saada anonyymisti, nimesi mieluisimmaksi tiedonlähteekseen 3 % tytöistä ja 4 % pojista. (Kähkönen ym. 1996, s. 42–44.)

Pitkäsen työryhmän (1991, s. 7, 10) mukaan lehtiset ovat nuorille mieluisampi tiedonlähde kuin aikuisille. Sekä peruskoulujen 9.- ja 10.-luokkalaiset että lukioiden ja ammattioppilaitosten oppilaat halusivat ottaa luettavakseen lehtisiä selvästi useammin kuin aikuiset. Nuorista joka neljäs halusi jaossa olleista lehtisistä sukupuolitaudeista kertovan ja joka viides kondomin käyttöön perehdyttävän lehtisen. Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan tytöt arvostavat lehtisiä poikia enemmän sukupuolitauteja koskevien tietojen lähteenä (Andersson-Elleström ja Forssman 1991). USA:ssa tehdyn tutkimuksen mukaan pojat suosivat niitä tyttöjä enemmän ehkäisyä koskevien tietojen lähteenä (Darling ym. 1992).

Nuoret katsovat myös oppineensa seksuaalivalistuslehtisistä (Kirby ym. 1989, Hannonen 1993, s. 53, Hausser ja Michaud 1994, Nykänen 1996a, s. 10, Jokinen 1997, s. 70). Skotlannissa tehdyssä tutkimuksessa 16-vuotiaita nuoria pyydettiin nimeämään kolme tiedonlähdeä, joista he olivat oppineet eniten HIV-infektiosta. Nuoret arvioivat oppineensa eniten aiheesta lehtisistä, ja seuraavaksi eniten TV-ohjelmista sekä aikakauslehdistä. (Abraham ym. 1991.) Eniten nuoret arvioivat oppineensa lehtisistä HIV-viruksen tartuntatavoista ja ehkäisystä (Jacobs 1993).

Seksuaalivalistuslehtiset kiinnostavat nuoria siinä määrin, että osa heistä tutustuu STM:n vuosittain kaikille 16 vuotta täyttävälle lähettämään lehtiseen (s. 35) etukäteen ja valtaosa muistaa saamansa lehtisen vielä pari vuotta sen lähettämisen jälkeenkin. Koulu-terveystutkimukseen keväällä 1996 vastanneista 8.-luokkalaisista lähes kolmasosa ja 9.-luokkalaisista noin kaksi viidesosaa tunsivat lehtisen. Joka kymmenes 9.-luokkalainen oli myös lukenut tai selaillut sitä, vaikka heille itselleen ei oltu lehtistä vielä lähetettykään. Lukion 2.-luokkalaisista noin neljä viidesosaa ja ammattioppilaitosten 2.-luokkalaisista noin kolme neljäsosaa ilmoitti tutustuneensa lehtiseen. (Liinamo ym. 1997, s. 22–23, 1999a, s. 11.)

Nuorille on tärkeää tutustua seksuaalisuuteen liittyviin asioihin sekä puhutun että painetun "sanan" välityksellä. Lukemalla nuori voi ottaa selvää asioista ilman, että hän joutuu paljastamaan tietämättömyyttään muille ja ilman varaa, että omat tiedot osoittautuvat virheellisiksi tai muiden nuorten tietoja huonommiksi. (Pylkkänen ym. 1981, s. 181, ks. myös Measor 1989, s. 42, Walker 1997.)

Lukemalla nuori voi ottaa selvää seksuaalisuuteen liittyvistä asioista oman intressinsä mukaisesti. Painettua materiaalia lukemalla asioihin voi perehtyä kaikessa

rauhassa niitä pohtien ja puntaroiden tai nopeasti ja valikoivasti lukemaansa silmäillen ja vain niihin kuviin ja testikohtiin paneutuen, joiden tarkastelu vaatii syystä tai toisesta enemmän aikaa. Asioihin voi myös palata niin monta kertaa kuin tarpeen ja silloin kuin tarpeen. Kun asioista voi ottaa selvää itsenäisesti ja omatoimisesti, nuoret pystyvät selvittämään asiat itselleen silloinkin, kun heillä ei ole ketään, jolta kysyä, tai kun asia on sen luonteinen, etteivät he halua sitä keltään kysyä. (Pylkkänen ym. 1981, s. 181, Ewles ja Simnett 1995, s. 229, ks. myös White 1992, Deller ja Walter 1994.)

3.4 Nuorten seksuaalisuuteen liittyvät tiedot ja tiedontarve

Nuorten seksuaalisuuteen liittyvät tiedot ovat kohentuneet merkittävästi 1980-luvulta 1990-luvulle. Varsinkin poikien sekä sukukypsyyttä, raskaaksituloa että ehkäisyä koskevat tiedot ovat parantuneet tänä aikana merkittävästi (Kontula 1997b, s. 10–11). Kun vuonna 1986 KISS-tutkimukseen vastanneista 9.-luokkalaisista tytöistä oli hyvät tiedot näistä asioista 27 %:lla, ja pojista vain 6 %:lla (Kontula ja Rimpelä 1988a, s. 146), oli vuonna 1992 hyvät tiedot näistä asioista jo 69 %:lla tyttöjä, ja 48 %:lla poikia (Papp 1997, s. 73).

Nuorten tiedot eivät ole kohentuneet kuitenkaan kaikilta osin. Esimerkiksi sen, missä kuukautiskierron vaiheessa nainen tulee herkimmin raskaaksi, tiesi vuonna 1986 9.-luokkalaisista tytöistä vain 44 %, ja vuonna 1992 58 %. Pojista asiasta oli selvillä vuonna 1986 ainoastaan 22 %, ja vuonna 1992 24 %. (Kontula ja Rimpelä 1988a, s. 147, Kosunen 1993a, s. 61, ks. myös Hemminki ja Kosunen 1998, s. 83–84.)

Myös nuorten ehkäisyä koskevissa tiedoissa on todettu puutteita. Keväällä 1995 tehdyssä peruskouluopetuksen laadunarviointitutkimuksessa 9.-luokkalaisilta kysyttiin kondomin ja ehkäisytablettien hyviä ja huonoja puolia sekä sitä, mihin niiden ehkäisyvaikutus perustui. "Kondomitietojen" keskiarvoksi muodostui (asteikolla 0:sta 5:een) 2.87 pistettä, ja "ehkäisypilleritietojen" 2.20 pistettä. (Yrjönsuuri ja Salmio 1996, s. 396–397.) Näin ehkäisystä olennaisin – sen perusta – on jääneet monelle nuorista epäselväksi siitä huolimatta, että ehkäisy on sekä nuorten että opettajien ja terveydenhoitajien mukaan eniten seksuaaliopetuksessa ja -neuvonnassa käsiteltyjä asioita (Kontula 1991a, s. 41, Woodcock ym. 1992, Pötsönen 1995b, Eskola ja Mäki 1997, s. 31, Kontula 1997b, s. 39–40, Papp 1997, s. 92, Liinamo ym. 1999b).

Myös useissa muissa tutkimuksissa (Andersson-Elleström ja Forssman 1991, Leland ja Barth 1992, Maunula 1992, s. 15, White 1992, Kraft 1993, Lindell ja Olsson 1993, Biro ym. 1994, Walker 1997), joissa on selvitetty etupäässä ehkäisyä, raskaaksituloa ja sukupuolitauteja koskevia tietoja (ks. myös s. 14–15), nuorten tiedot ovat osoittautuneet pinnallisiksi. Pötsösen ja Välimaan (1995, s. 24–25) haastattelemat nuoret (34 tyttöä ja 27 poikaa) osasivat luetella ehkäisymenetelmiä ja nimetä tavallisimmat kuin "apteekin hyllyltä". Mutta siitä, miten muita ehkäisymenetelmiä kuin kondomia käytetään tai mistä niitä voi hankkia, nuoret varsinkin pojat tiesivät vähän. Muualla tehtyjen tutkimusten mukaan nuoret tuntevat huonosti jälkiehkäisyyn perusteet, kuten myös sen mistä ja miten jälkiehkäisytabletit hankitaan (Harper ja Ellertson 1995, ks. myös Delbanco ym. 1997). Gynekologisesta irtosolututkimuksesta 15–16-vuotiaista nuorista on kuullut noin puolet (tytöistä 59 % ja pojista 41 %). Siitä, mistä tutkimuksessa on kyse tai mihin se liittyy, heillä ei juuri ole tietoa. (Wright ym. 1991.)

Nuorten on todettu omaksuneen seksuaalisuuteen liittyvistä asioista myös virheelistä tietoa (Measor 1989, s. 43, Tydén ym. 1991, Wright ym. 1991, Winn ym. 1995, Buysse 1996, Najem ym. 1996, ks. myös Zabin ym. 1991). Esimerkiksi 15–16-vuotiaista englantilaisnuorista yli puolet arvioi väittämän: "Kondomin käyttö sukupuoliyhdyntäessä suojaa täysin sukupuolitaudeilta", pitävän paikkansa (Mellanby ym. 1992a). Kouluterveytustutkimukseen keväällä 1998 vastanneista 9.-luokkalaisista tytöistä noin viidesosa ja pojista noin neljäsosa katsoi väittämän: "Nainen ei voi tulla raskaaksi ensimmäisellä yhdyntäkerralla", paikkansapitäväksi (Liinamo ym. 1999a, s. 13).

Myös nuorten seksuaalisuuteen liittyvän sanaston – sekä kirja- että puhekielisen – tuntemuksessa on havaittu puutteita (Aaltonen 1991, s. 116, Macintyre ja West 1993, Kaila ym. 1997, s. 32). KISS-tutkimukseen vastanneista 7.-luokkalaisista vain muutamat tiesivät, mitä sanalla klitoris tarkoitetaan. 9.-luokkalaisista sen tiesi hieman yli puolet. Sana orgasmi oli tuntematon joka toiselle 7.-luokkalaiselle ja vielä joka viidennelle 9.-luokkalaisellekin. (Kontula 1991a, s. 47.)

Macintyren ja Westin (1993) tutkimuksessa selvitettiin, mitä ja miten 18-vuotiaat ymmärtävät sanan turvaseksi. Lähes 10 % nuorista ei osannut sanoa, mitä turvaseksillä tarkoitetaan tai mitä siihen kuuluu. Neljä viidestä tiesi, että turvaseksiin kuuluu kondomin käyttö sukupuoliyhdyntäessä. Mutta vain noin kaksi kolmasosaa tytöistä ja vajaa kaksi kolmasosaa pojista tiesi yhden tai useampia muita turvaseksiin kuuluvia seikkoja (ks. myös Wenger ym. 1995, Hillier ym. 1998).

Monet nuoret – sekä tytöt että pojat – katsovat myös itse tarvitsevansa lisää tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (Abraham ym. 1991, Kontula 1991a, s. 40–41, Groft ja Asmussen 1992, Lindell ja Olsson 1993, Klanger ym. 1993, Harper ja Ellertson 1995, Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 42–43, Nykänen ja Sironen 1996, s. 43–45). Kähkösen työtovereineen (1996, s. 41) tekemään kyselyyn vastanneista 8.-luokkalaisista noin puolet – tytöistä 60 % ja pojista 40 % – ilmoitti tarvitsevansa lisää tietoa "seksi-asioista". Hallmanin työtovereineen (1994, s. 10) tekemään kyselyyn vastanneista alle 25-vuotiaista nuorista lähes kolmasosa ilmoitti kaipaavansa lisää tietoa "ihmissuhde- ja sukupuoli-asioista". Nuorten ilmaisema tiedontarve on erityisen huomionarvoinen siksi, ettei tietämättömyyttä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ole helppo paljastaa. Lisäksi nuoret ovat usein taipuvaisia yliarvioimaan seksuaalisuuteen liittyvät tietonsa (Pylkänen ym. 1981, s. 179, Andre ym. 1991, Buysse 1996, Walker 1997).

Vapaasti nuorten saattavilla olevan ja kädestä käteen jaettavan materiaalin puolesta puhuvat myös nuorten eri yhteyksissä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista esittämät kysymykset. Niiden perusteella nuoret ovat epätietoisia monista, jopa ruumiilliseen ja seksuaaliseen kehitykseen liittyvistä perusasioista (esim. McFadyean 1986, Malus ym. 1987, Aaltonen 1991, s. 114–117, Bildjuschkin 1997, s. 26). Nuortenlehden lääkärielle lähetetyissä kirjeissä kysytään useimmiten kehityksestä – sekä ruumiillisesta että seksuaalisesta. Kirjoittajat, valtaosin 9–20-vuotiaat tytöt, ovat epätietoisia omaan kehitykseensä liittyvistä perusasioista ja varmistavat näin, että oma kehitys on edennyt tai etenee tavanomaisesti. (Helle 1997, ks. myös Lähdesmäki 1994, s. 101.)

Myös nuorten palvelemaan puhelimeen soittavien poikien kysymykset koskevat useimmiten ruumiillista ja seksuaalista kehitystä. Eniten pojat kysyvät siittimen koosta ja muodosta sekä itsehyväilystä. Itsehyväilyssä soittajia askarruttaa useimmiten sekä aikuisten suhtautuminen siihen että seuraamukset itselle. Murrosiässä alkavat siemensyöksyt ovat joillekin pojista tuiki tuntematon asia (Kaila ym. 1997, s. 34). Nuoret kysyvät paljon myös sukupuoliyhdyntästä. Seksuaaliseen suuntautumiseen ja identiteettiin liittyvät kysymykset askarruttavat monia. Kysymysten perusteella nuorilla – sekä tytöillä että pojilla – esiintyy turhaa, tietämättömyydestä johtuvaa ahdistusta ja pelkoa. (Toivonen ym. 1991, Helle 1997, Kaila ym. 1997, s. 32–33.)

4 Katsaus aikaisempiin lehtisiä koskeviin tutkimuksiin

Aikaisemmat tutkimukset on jäsennetty luvussa siten, että ensin käsitellään lehtisten perillemenoja ja vastaanottoa, toiseksi lehtisiä muutosagentteina ja keskustelun virittäjinä, kolmanneksi lehtisten luettavuutta ja ymmärrettävyyttä ja lopuksi lehtisille ja niiden sisällölle ominaisia piirteitä.

4.1 Lehtisten perillemeno ja vastaanotto

Lehtisten havaitseminen ja muistaminen. Henkilökohtaisena kirjepostina kotiin lähetetyt lehtiset havaitaan ja muistetaan hyvin. Esimerkiksi vuonna 1992 kaikille 16 vuotta täyttäneille nuorille lähetetyt Sextiin-lehtisen muisti saaneensa lähes kaikki ja vuonna 1994 kaikille 18 vuotta täyttäneille lähetetyt Puhallus-lehtisen yli neljä viidesosaa niiden perillemenoja selvittäneisiin tutkimuksiin vastanneista nuorista (Hannonen 1993, s. 32, Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 11).

USA:ssa 16–17-vuotiaille pojille lähetetyt "The Man's World" -lehtisen muisti lähes kolme neljäsosaa pojista. Noin viidesosa ei muistanut sitä ja 5 % ei osannut sanoa oliko saanut sen vai ei. Lehtistä koskeva tutkimus tehtiin noin viisi viikkoa lähettämisen jälkeen ja siinä puhelinhaastateltiin lähes 1 000 poikaa. (Kirby ym. 1989.)

Placekin (1974) tutkimuksessa, jossa lähetettiin saatekirjeen kera kolme raskauden ehkäisystä ja yksi ehkäisyneuvolapalveluista kertova lehtinen 150 naiselle, materiaalin muisti 92 % naisista. Hynnisen (1983, s. 22, 26) tutkimuksessa lähetettiin neljä valistuslehtistä 154 henkilölle muutaman päivän välein. Ne muisti lähes 90 % sekä naisista että miehistä. Henkilöistä, jotka eivät muistaneet spontaanisti lehtisiä, 98 % tunnisti niistä yhden tai useampia, kun heille näytettiin erilaisia valistuslehtisiä. Käsitellyistä asioista muisti yhden tai useampia noin kolme neljäsosaa. Tutkimusten mukaan sellaisten lehtisten, joissa asioita käsitellään täsmällisesti ja havainnollisesti, sisältö muistetaan paremmin kuin sellaisten, joissa asioista kerrotaan ylimalkaisesti ja pintapuolisesti (Arthur 1995, ks. myös Selander ym. 1997).

Myös joka kotiin joukkokirjeinä lähetetyt valistuslehtiset havaitaan hyvin kotiin tulevan esite- ja mainospostin joukosta. Keväällä 1986 joka kotiin lähetetyn "HTLV-III-virustartunta tietoa aikuisille ja nuorille" -lehtisen muisti puoli vuotta sen lähettämisen jälkeen yli kaksi kolmasosaa 15–64-vuotiaista suomalaisista. Henkilöistä, jotka eivät muistaneet spontaanisti lehtistä, sen muisti viidesosa nähtyään lehtisen. (Tikkanen 1987, s. 65.) Sveitsissä joka kotiin lähetetyn HIV-infektiosta kertoneen lehtisen muisti kolme neljäsosaa (Lehmann ym. 1987) ja USA:ssa joka kotiin lähetetyn "Understanding AIDS" -lehtisen kolme viidesosa yli 18-vuotiaista (Gerbert ja Maguire 1989, Davis 1991). Kamachin työryhmän (1990) pienimuotoisen kyselytutkimuksen mukaan 17-vuotiaista tytöistä "Understanding AIDS" -lehtisen muisti 42 %.

Valistuslehtiset havaitaan kohtalaisen hyvin myös erilaisissa odotus- ja vastaanotto-tiloissa. Aarvan (1991a) tutkimuksessa 19-vuotiaista nuorisoneuvolan asiakkaista kolme neljäsosaa muisti nähneensä valistusmateriaalia neuvolan odotustilassa. Nimenomaan valistuslehtisiä muisti nähneensä lähes puolet tytöistä ja yli kolmasosa pojista. Tutkimus osoitti myös, että lehtiset havaittiin pienessä odotustilassa huomattavasti paremmin kuin suuressa. Pienessä odotustilassa asioineista niitä muisti nähneensä lähes kaksi kolmasosaa, ja suuressa odotustilassa asioineista vajaa viidesosa. (Aarva 1991a, s. 64–66, 69.)

Lehtisten lukeminen. Suurin osa sekä nuorista että aikuisista lukee heille kotiin lähetetyt lehtiset. Esimerkiksi Sextiin-lehtisen oli lukenut kokonaan 72 % sen perillemenoaa koskevaan kyselyyn vastanneista nuorista. Osittain sen oli lukenut 23 % ja 5 % oli selaillut sitä. (Hannonen 1993, s. 33.) "The Man's World" -lehtisen luki kokonaan tai osittain noin 90 % pojista, jotka muistivat saaneensa sen (Kirby ym. 1989).

Suomessa joka kotiin keväällä 1986 lähetetyn HIV-infektiosta kertoneen lehtisen luki kokonaan tai osittain kaksi kolmasosaa 15–64-vuotiaista. Noin neljäsosa selaili sitä ja vain joka kymmenes jätti lukematta. (Tikkanen 1987, s. 66.) Vastaaviin tuloksiin päädyttiin Sveitsissä joka kotiin lähetetyn lehtisen lukemisesta (Lehmann ym. 1987). USA:ssa joka kotiin lähetetyn "Understanding AIDS" -lehtisen luki kokonaan tai lähes kokonaan yli kaksi kolmasosaa. Noin viidesosa luki puolet tai melkein puolet. "Understanding AIDS" -lehtisenkin jätti lukematta noin joka kymmenes. (Gerbert ja Maguire 1989, ks. myös Davis 1991.)

Myös neuvonnan yhteydessä saadut sekä muuten kädestä käteen jaetut lehtiset lue- taan sangen tarkkaan (Neville ja Mason 1987, McAvoy ja Raza 1991, Eskola ja Mäki 1997, s. 21). Nykäsen (1996a, s. 6) tutkimuksessa, jossa 16kuustoista-lehtinen jaettiin

kokeeksi neljän peruskoulun 8.-luokkalaisille, oppilaista kolmasosa ilmoitti lukeneensa sen kokonaan, ja 41 % osittain. Noin viidesosa oli selaillut sitä, ja vain 4 % jättänyt kokonaan lukematta.

Erytisen tarkkaan lehtiset luetaan silloin, kun niissä kerrotaan saajalle henkilökohtaisesti tärkeästä ja/tai ajankohtaisesta asiasta (Hauck ja Dimmock 1994, ks. myös Vahabi ja Ferris 1995). Dellerin ja Walkerin (1994) tutkimuksessa, jossa terveydenhoitajat jakoivat pikkulasten vanhemmille erilaisia lasten hoidosta, siinä ilmenevistä pulmista ja niiden ratkaisemisesta kertovia lehtisiä (N = 4), valtaosa (82–100 %) vanhemmista luki saamansa lehtisen kokonaan. Vastaavasti tutkimuksessa, jossa naisille lähetettiin kolposkopiakutsun mukana gynekologisesta irtosolututkimuksesta, sen löydöksistä ja poikkeaviin löydöksiin liittyvistä jatkotutkimuksista kertova lehtinen, lähes kaikki ilmoittivat lukeneensa sen kokonaan (Stewart ym. 1993).

Myös odotus- ja vastaanottotiloissa esillä olevia lehtisiä hyödynnetään tiedonlähteenä. Harlandin työryhmän (1992) tutkimuksessa, jossa selvitettiin missä määrin asiakkaat hyödyntävät niitä, havaittiin, että silloin kun poliklinikan odotustiloissa ei ollut esillä lehtisiä, ne ilmoitti tiedonlähteekseen yksi kahdestakymmenestä. Kun taas odotustiloissa oli esillä yli 20 erilaista, poliklinikalla asioivien sairauksista ja hoidoista kertovaa lehtistä, ne ilmoitti tiedonlähteekseen joka viides. Tutkimuksessa todettiin myös, että silloin kun lehtisiä ei ollut saatavilla, 16 % asiakkaista toivoi lehtistarjonnan parantamista. Lehtisten ollessa esillä sitä toivoi olennaisesti pienempi osa, 9 % asiakkaista. Lehtisiä otettiin myös mukaan huomattavasti enemmän kuin yksi tai kaksi asiakasta kohden. (Ks. myös Widström ja Eerola 1992, Hallman ym. 1994, s. 13.)

Suhtautuminen lehtisiin ja niiden saamiseen. Sekä nuoret että aikuiset suhtautuvat myönteisesti valistuslehtisten saamiseen (Lehmann ym. 1987, Neville ja Mason 1987, Gibbs ym. 1990, McAvoy ja Raza 1991, Terry ja Pheley 1993, Deller ja Walker 1994, Hauck ja Dimmock 1994, Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 22). Esimerkiksi Sextiin-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista nuorista noin neljä viidesosaa ilmoitti suhtautuvansa myönteisesti siihen, että heille lähetettiin seksuaalivalistuslehtinen postitse kotiin. Tämän lisäksi 77 % nuorista arvioi äitinsä ja 64 % isänsä suhtautuvan erittäin tai melko myönteisesti seksuaalivalistuslehtisen lähettämiseen nuorille. Vastajien omin sanoin: "Hyvä juttu lähettää tietoa nuorille sukupuoliasioista, kaikki eivät välttämättä tiedä niistä" ja näin "nuoret saavat jostakin lukea sukupuoliasioista itsekseen ja rauhassa". (Hannonen 1993, s. 40–42.) Myös valtaosa "Understanding AIDS" -lehtisen saaneista ilmoitti, että heistä oli hyvä saada lehtinen postitse kotiin, ainoastaan 7 % ei olisi

halunnut sitä ja 9 % ei osannut sanoa halusivatko he sen vai eivät (Gerbert ja Maguire 1989).

Lehtisiä pidetään tärkeinä ja tarpeellisina (McAvoy ja Raza 1991, Usherwood 1991, Stewart ym. 1993, Hauck ja Dimmock 1994, Patnick ym. 1995, Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 13, Nykänen 1996a, s. 19, Jokinen 1997, s. 91). Sextiin-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista nuorista yli puolet piti lehtistä erittäin tarpeellisena ja noin kolmasosa melko tarpeellisena (Hannonen 1993, s. 41). Sveitsissä joka kotiin lähetetyn HIV-infektioa käsitelleen lehtisen arvioi tarpeelliseksi lähes kaikki. Tarpeettomana sitä piti vain 2 %. Lisäksi lähes kolme neljäsosaa vanhemmista, joilla oli yli 12-vuotiaita lapsia, katsoi lehtisen tarpeelliseksi myös lapsilleen ja antoi sen heille luettavaksi. (Lehmann ym. 1987.)

Myös Dellerin ja Walkerin (1994) tutkimuksessa suuri enemmistö (65–89 %) pikkulasten vanhemmista piti saamaansa lehtistä erittäin tai melko tarpeellisena. Lähes kaikki katsoivat saamaansa lehtisen myös siinä määrin käyttökelpoiseksi, että halusivat suositella sitä muille. Terryn ja Pheleyn (1993) tutkimuksessa itsehoitoon perehdyttäviä lehtisiä (N = 7) postitse kotiin saaneista noin 7 000 henkilöstä 80 % piti lehtisten lähettämistä postitse kotiin erittäin hyvänä tai hyvänä. 75 % pani kaikki saamansa lehtiset talteen. Toisin sanoen, kolme neljästä piti lehtisiä siinä määrin käyttökelpoisina, että ajatteli lukevansa niitä vielä myöhemminkin.

Sen lisäksi, että lehtisiin suhtaudutaan myönteisesti ja niitä pidetään tarpeellisina, myös yhteisten varojen käyttö niihin koetaan aiheelliseksi (Davis 1991, ks. myös Lambert 1991, Partanen 1990, Aarva 1995). Esimerkiksi "Understanding AIDS" -lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista 85 % piti lehtisen laatimista ja lähettämistä hyvänä yhteisten varojen käyttönä (Gerbert ja Marguire 1989).

Ihmisten mielestä valistuslehtisillä voidaan vaikuttaa sekä tietoihin että ajattelu- ja toimintatapoihin. Hynnisen (1983, s. 25) haastattelemista henkilöistä 60 % uskoi, että lehtisillä voidaan vaikuttaa jonkin verran mielipiteisiin ja asenteisiin, ja lähes 30 %, että niillä voidaan vaikuttaa paljon. Aaltosen työryhmän (1996) tutkimuksessa valistuslehtisiä saaneista henkilöistä yli puolet katsoi niiden lukemisen vaikuttaneen itseensä. Tikkasen (1987, s. 48–49) tutkimuksessa yhdeksän kymmenestä nuoresta (15–24-vuotiaasta) arvioi puolestaan valistuksen (tiedotuksen ja selkeiden ohjeiden antamisen) tärkeimmäksi keinoksi estää HI-viruksen leviäminen. (Ks. myös Aarva 1995, Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 41.)

4.2 Lehtiset muutosagentteina ja keskustelun virittäjinä

Lehtiset muutosagentteina. Huolellisesti suunnitelluilla ja kohdennetuilla lehtisillä voidaan sekä täydentää että täsmentää ihmisten tietoja (Gibbs ym. 1990, Davis 1991, Stewart ym. 1993, Bishop ym. 1997, ks. myös Arthur 1995). Nevillen ja Masonin (1987) tutkimuksessa terveystietoisuudesta kertoneen lehtisen saaneet asiakkaat olivat merkittävästi paremmin perillä tarjolla olevista palveluista lehtisen luettuaan kuin ennen sitä. Placekin (1974) tutkimuksessa naisilla, joille lähetettiin kolme raskauden ehkäisystä ja yksi ehkäisyneuvolapalveluista kertoneen lehtinen, oli huomattavasti paremmat tiedot raskauden ehkäisystä ja fysiologiasta, kuin vertailuryhmän naisilla, jotka eivät saaneet lehtisiä. Samoin HIV-infektiosta kertoneen lehtisen lukeneet omasivat selvästi paremmat tiedot (tiesivät enemmän ja tarkemmin) HI-viruksen tartuntatavoista ja tartunnalta suojautumisesta kuin ne, jotka eivät lukeneet lehtistä. Heillä oli myös paremmat tiedot kuin ennen lehtisen lähettämistä haastatellulla vertailuryhmällä. Kun taas niillä, jotka eivät lukeneet lehtistä, oli samanlaiset tiedot kuin vertailuryhmään kuuluneilla. (Lehmann ym. 1987.)

Myös "The Man's World" -lehtisen saaneilla ja lukeneilla 16–17-vuotiailla pojilla oli selvästi paremmat tiedot siinä käsitellyistä asioista (ei-toivottu raskaus, sukupuolitaudit ja niiden ehkäisy) kuin vertailuryhmän pojilla. Pojista noin kaksi kolmasosaa katsoi oppineensa lehtisestä. Tutkimuksessa todettu tietojen kohentuminen oli siten yhden-suuntainen poikien oman oppimiskokemuksen kanssa (ks. myös s. 42). Tutkimuksen tekijöiden mukaan ero tutkimusryhmän ja vertailuryhmän poikien tiedoissa olisi voinut olla huomattavasti suurempi, jos pojille lähetetyssä lehtisessä olisi käsitelty asioita laajemmin ja syvällisemmin ja jos tutkimuksessa olisi kysytty asioista laajemmin ja syvällisemmin. "The Man's World" -lehtisessä selostettiin lyhyesti "perusasiat", ja pojilta kysyttiin vain "perusasiat". (Kirby ym. 1989, ks. myös Zimet ym. 1989.)

Huolellisesti suunnitelluilla ja kohdennetuilla lehtisillä voidaan lievittää tietämättömyydestä ja väärinkäsityksistä aiheutuvaa ahdistusta ja pelkoa (Wilkinson ym. 1990, Lerman ym. 1992, Hansen 1995, Bishop ym. 1997, ks. myös Weinman 1990, Collings ym. 1991, Oxman ym. 1993, Davey ym. 1998). Stewartin työryhmän (1993) mukaan naiset, joille lähetettiin kolposkopiakutsun mukana gynekologisesta irtosolututkimuksesta, sen löydöksistä ja poikkeaviin löydöksiin liittyvistä jatkotutkimuksista kertoneen lehtinen, olivat merkittävästi vähemmän ahdistuneita ja peloissaan kuin vertailuryhmän

naiset, jotka saivat vain kolposkopiakutsun gynekologisessa irtosolututkimuksessa löytyneen dysplasian takia.

Lehtisillä voidaan ylläpitää ja kohentaa ihmisten kykyä huolehtia omasta ja läheistensä hyvinvoinnista ja terveydestä (Hill ym. 1979, Gibbs ym. 1990, Usherwood 1991, Hansen 1995, ks. myös Arthur 1995, Kripalani 1995, Dixon-Woods 1998). Nevillen ja Masonin (1987) tutkimuksessa terveystalveista kertoneen lehtisen saaneet asiakkaat eivät olleet vain aikaisempaa paremmin selvillä tarjolla olevista palveluista, vaan kykenivät myös käyttämään niitä, kuten ehkäisyneuvolapalveluja hyväkseen aikaisempaa paremmin.

Lermanin työryhmän (1992) mukaan taas naisista, joilla todettiin mammografiassa poikkeava löydös ja joille lähetettiin mammografiasta, sen löydöksistä ja poikkeavan löydöksen seurannasta kertonut lehtinen, osallistui seurantatutkimuksiin huomattavasti useampi kuin vertailuryhmän naisista. Naisista, jotka saivat lehtisen, kävi asianmukaisesti seurantatutkimuksissa 66 %, ja vertailuryhmän naisista 55 %.

Terryn ja Pheleyn (1993) tutkimuksessa seitsemän erilaista itsehoitoon perehdyttävää lehtistä (yksi/kuukausi) saaneet henkilöt hakeutuivat selvästi harvemmin lehtisissä käsiteltyjen – useimmiten "kotikonstein" hoidettavissa olevien – vaivojen takia lääkäriin kuin vertailuryhmään kuuluneet kurkkukipuja lukuunottamatta. Tutkimuksen tekijät arvioivat tuloksen johtuneen siitä, että "Caring for Sore Throats" -lehtisessä käsiteltiin reumakuumetta asianmukaisesti hoitamatta jääneen tonsilliitin jälkitautina siten, että lehtisen saaneet päätyivät hoidattamaan kurkkukivut lääkäriin reumakuumeen pelosta. (Ks. myös Hastings ym. 1987, Oliver ym. 1996.)

Lehtiset keskustelun virittäjinä. Lehtisillä voidaan virittää keskustelua sekä ystävä-että perhepiirissä. Sextiin-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista nuorista valtaosa ilmoitti keskustelleensa lehtisestä ja siinä käsitellyistä asioista ystäviensä kanssa. Yli kaksi viidesosaa oli keskustellut myös äitinsä ja enemmän kuin joka kymmenes isänsä kanssa. Tytöt olivat keskustelleet sekä ystäviensä että äitinsä kanssa useammin kuin pojat. (Hannonen 1993, s. 35–37.)

16kuustoista-lehtisen saaneista 8.-luokkalaisista oli keskustellut lehtisestä ja siinä käsitellyistä asioista 58 % ystäviensä, 28 % äitinsä ja 8 % isänsä kanssa. Tytöt olivat keskustelleet poikia enemmän sekä ystäviensä että äitinsä kanssa. (Nykänen 1996a, s. 8.) USA:ssa "The Man's World" -lehtisen saaneista 16–17-vuotiaista pojista oli keskustellut mainituista asioista ystäviensä kanssa yli kaksi viidesosaa. Vanhempiansa kanssa heistä oli keskustellut yli kolmasosa. (Kirby ym. 1989, ks. myös Davis 1991.)

Jasonin työryhmän (1992) mukaan HIV-infektiosta kertovia lehtisiä lukeneiden nuorten vanhemmat keskusteleivat merkittävästi useammin aiheesta lastensa kanssa kuin niitä lukemattomien nuorten vanhemmat. Tutkimuksessa 10–17-vuotiaiden nuorten vanhemmista, jotka olivat lukeneet ainakin yhden HIV-infektiosta kertoneen lehtisen viimeksi kuluneen kuukauden aikana, oli keskustellut aiheesta lastensa kanssa 76 %, ja vanhemmista, jotka eivät olleet lukeneet, 57 %.

Tutkimusten mukaan valistuslehtisiä saaneet ja lukeneet keskusteleivat lehtisissä käsitellyistä asioista myös muita useampien kanssa kuin niitä lukemattomat. Esimerkiksi naisista, jotka saivat luettavakseen raskaudenehkäisystä ja ehkäisyneuvolapalveluista kertoneet lehtiset, lähes kolme neljäsosaa oli keskustellut mainituista asioista muiden kanssa, ja vertailuryhmään kuuluneista naisista noin puolet. Useamman kuin yhden henkilön kanssa heistä oli keskustellut yli kolmasosa, ja vertailuryhmän naisista vajaa viidesosa. (Placek 1974, ks. myös Wiio ja Puska 1993, s. 99.)

4.3 Lehtisten luettavuus ja ymmärrettävyys

Lehtisissä käytetään vaikeusasteeltaan vaihtelevaa kieltä – monesti vaikeampaa kuin mitä niiden kohderyhmään kuuluvat pystyvät kunnolla lukemaan ja ymmärtämään (Dixon ja Park 1990, Bennett ja Bridger 1992, Priestley ym. 1992, Mumford 1997, Ott ja Hardie 1997, ks. myös Arthur 1995). Esimerkiksi Albertin ja Chadwickin (1992) tutkimuksessa analysoidut terveystalveluista kertoneet lehtiset olivat vaikeusasteeltaan vaihtelevaa kieltä. Lähes puolet niistä oli melko vaikeaa tai vaikeaa kieltä. Kieliasultaan vaikeissa lehtisissä oli paljon lukemista ja ymmärtämistä hankaloittavia pitkiä sanoja ja pitkiä lauseita. Muutamat niistä olivat yhtä vaikeaa kieltä kuin lääketieteelliset julkaisut (esim. British Medical Journal).

Ormrodin ja Robinsonin (1994) analysoimista viidestä, perusterveydenhuollossa asiakkaille runsain määrin jaetusta lehtisestä neljä oli melko vaikeaa kieltä ja vain yksi helppoa kieltä. Myös nuoruusikäisiä tyttöjä ja poikia varten laadittu "HIV and AIDS: the facts you need to know" -lehtinen oli melko vaikeaa kieltä, ja siksi tutkijoiden mukaan monille sen kohderyhmään kuuluvista kohtuuttoman vaikea lukea ja ymmärtää kunnolla ja varmasti oikein.

Zionin ja Aimanin (1989) analysoimista naisia ja nuoruusikäisiä tyttöjä varten laadituista ehkäisystä, raskaudesta, seksuaalianatomiasta ja -fysiologiasta sekä sukupuoli-

taudeista ja naistentaudeista kertovista lehtistä suurin osa oli melko vaikeaa kieltä. "Contraception: Which Method for You?" -lehtinen, jossa selvitettiin sopivimman ehkäisymenetelmän valinnan perusteita, oli yhtä vaikeaa kieltä kuin alan ammattijulkaisut (esim. Contraception). Tyttöjä varten laaditut seksuaalisesta kehityksestä ja kuu-kautisista kertoneet lehtiset oli kirjoitettu tavanomaisella arkikielellä. Suurin osa lehtisistä oli tutkijoiden mukaan kieliasultaan niin vaikeita, että kohderyhmään kuuluvien sekä naisten että tyttöjen oli hankalaa tai jopa mahdotonta lukea ja ymmärtää niitä oikein.

Richwaldin työryhmän (1988) mukaan myös kondomipakkausten ohjeet ovat usein vaikeita lukea ja ymmärtää. Työryhmä analysoi 14 erilaista kondomin käyttöön, käsittelyyn, säilytykseen ja hävittämiseen perehdyttävää ohjetta. Ohjeet analysointiin kolmella erilaisella luettavuusmittarilla (ks. myös Fry 1989, Hastrup 1995, s. 36, Wiio ja Puska 1993, s. 67–68). Ohjeista kahdeksan oli siinä määrin vaikeaa kieltä, että niiden lukemiseen ja ymmärtämiseen tarvittiin vähintäänkin lukiolaisen lukutaitoa. Pari ohjeista oli kieliasultaan sellaisia, että niiden lukemisen ja ymmärtämisen arvioitiin sujuvan kunnolla vasta yliopisto- tai korkeakouluopiskelijan lukutaidon omaavalta henkilöltä. Kaiken kaikkiaan ohjeet oli kirjoitettu siten, ettei yksikään niistä ollut luettavissa ja ymmärrettävissä kunnolla ilman peruskoulun käyneen lukutaitoa.

Lehtisten kieliasu on todettu vaikeaksi usein myös tutkimuksissa, joissa on analysoitu sekä lehtisten luettavuutta ja ymmärrettävyyttä että niiden kohderyhmään kuuluvien lukutaitoa (Davis ym. 1990, Estey ym. 1993, ks. myös Estey ym. 1994, Arthur 1995). Johnsonin työryhmä (1997) analysoi 27 huumeiden käyttäjille jaetun HIV-infektioista ja AIDS:sta kertoneen lehtisen luettavuuden ja 348 huumeiden käyttäjän lukutaidon. Tutkijoiden mukaan lehtisissä oli käytetty selvästi helpompaa kieltä kuin aikaisemmin. Mutta yhä noin puolet niistä oli vaikeampaa kieltä kuin mitä kohderyhmään kuuluvat pystyivät kunnolla lukemaan ja ymmärtämään.

Suomessa valistuslehtisten luettavuutta on analysoitu suomen kielen luettavuusmittaria apuna käyttäen vain yhdessä tutkimuksessa (Hynninen 1983). Tutkimuksessa käytiin läpi 23 kunto- ja taukoliikuntaan perehdyttävää lehtistä Wiion suomen kielen luettavuusmittaria apuna käyttäen (ks. esim. Wiio 1994, s. 255–256). Lehtisistä ainoastaan yksisivuiset taukoliikuntaohjeet olivat helppoa kieltä. Kaikki useampisivuiset lehtiset olivat vaikeaa tai erittäin vaikeaa kieltä. Niissä oli paljon pitkiä ja monimutkaisia lauseita, samoin kuin pitkiä ja vierasperäisiä sanoja ja ammattitermejä. (Hynninen 1983, s. 20–21.)

Toisaalta, vaikka kaikki lehtiset olivatkin suomen kielen luettavuusmittarin mukaan vaikeaa tai erittäin vaikeaa kieltä, suurin osa lehtiset lukeneista sanoi niiden olleen helppolukuisia ja selkeitä (Hynninen 1983, s. 27–40). Myös useissa muissa tutkimuksissa, joissa lehtisten luettavuutta on arvioitu "mutu"-menetelmällä, niitä on pidetty valtaosin helppolukuisina ja selkeinä (McAvoy ja Raza 1991, Valsta 1983, s. 75, Hauck ja Dimmock 1994, Jokinen 1997, s. 78, ks. myös Smith 1995). Esimerkiksi Sextiin-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista nuorista valtaosa arvioi sen helppolukuiseksi tai jokseenkin helppolukuiseksi (Hannonen 1993, s. 44). Samoin suurin osa 16kuustoista-lehtisen saaneista 8.-luokkalaisista piti sitä helppolukuisena tai jokseenkin helppolukuisena (Nykänen 1996a, s. 14).

Samansuuntaisesti Livingstonen työryhmän (1993) tutkimuksessa lähes kaikki "What is Cystic Fibrosis?" -lehtisen saaneet asiakkaat arvioivat lehtisen helppolukuiseksi ja sanoivat, ettei sitä tarvinnut lukea kuin kerran tai korkeintaan kaksi ymmärtääkseen siinä käsitellyt asiat. Lisäkysymykset osoittivat kuitenkin, että vain vajaa kaksi kolmasosaa (59 % naisista ja 58 % miehistä) oli ymmärtänyt ydinasiat oikein.

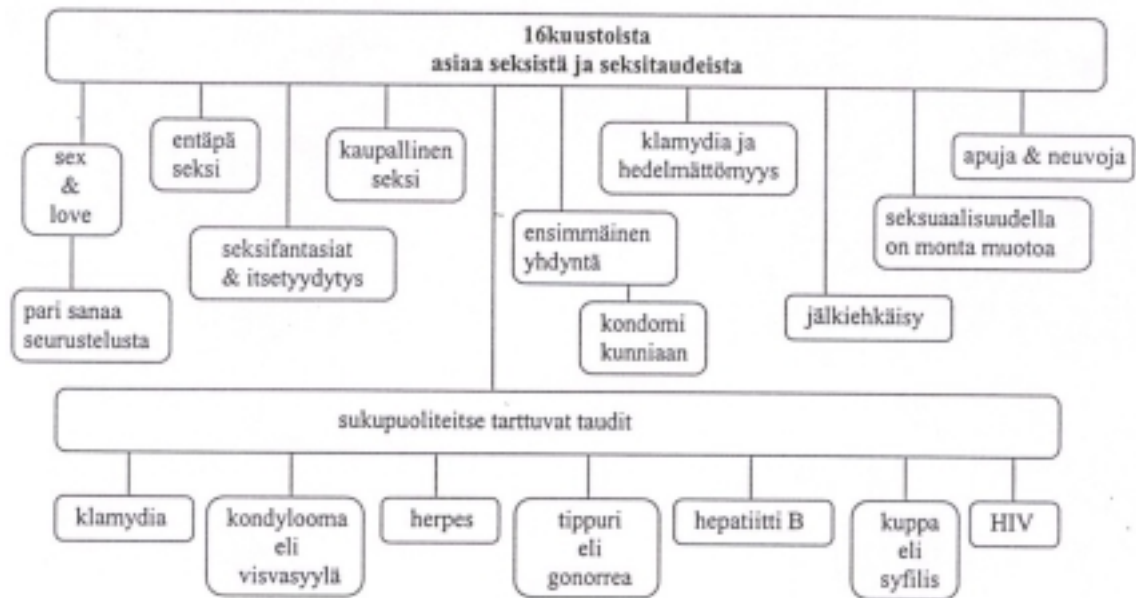
4.4 Lehtisten ja niiden sisällön ominaispiirteet

Nuorten seksuaalivalistuslehtiset. Suurin osa seksuaalivalistuslehtisistä on sekä nuoria että aikuisia varten laadittuja. Suomessa vuosina 1988–1994 käytössä olleista 101 seksuaalivalistuslehtisestä 70 oli sekä nuoria että aikuisia varten laadittuja ja 31 nuoria varten laadittuja. Nuorten seksuaalivalistuslehtisistä valtaosa oli sekä tyttöjä että poikia varten laadittuja. Tyttöjä varten laadittuja lehtisistä oli neljä, ja poikia varten laadittuja kaksi. Terveyden edistämisen keskuksessa terveystkasvatusmateriaalina käytettäväksi hyväksytyistä niistä oli alle neljäsosa. (Nummelin 1997, s. 60–62.)

Olellaisen osan nuorten seksuaalivalistuslehtisistä on tuottanut STM ja Väestöliitto. Vuosina 1988–1994 käytössä olleista lehtisistä lähes puolet oli peräisin näiltä kahdelta tuottajalta. Toisen puolet oli laatinut 12 eri tuottajaa. Nuorten seksuaalivalistuslehtisissä oli terveysviranomaisten tuottamia huomattavasti enemmän kuin muissa lehtisissä. Myös liikeyritysten tuottamien osuus oli suurempi kuin muissa lehtisissä. Järjestöjen tuottamien osuus oli taas olellisesti pienempi kuin muissa lehtisissä. (Nummelin 1997, s. 63–64.)

Nuoria varten on tuotettu sekä suppea-alaisia että laaja-alaisia lehtisiä. Vuosina 1988–1994 käytössä olleista puolet oli suppea-alaisia ja puolet laaja-alaisia. Suppea-alaisissa kerrottiin yhdestä tai kahdesta seksuaalisuuteen liittyvästä asiasta. Laaja-alaisissa käsiteltiin enemmän tai vähemmän syvällisesti useampia seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Seksuaalisuuteen liittyviä asioita niissä käsiteltiin siten, että seksuaalisuus määrittyi ensisijaisesti (1) heteroseksuaalisuudeksi, (2) sukupuolilyhdynäksi sekä (3) riskeiksi ja ongelmiksi. (Nummelin 1997, s. 120–121.)

STM:n nuorille kotiin lähettämistä lehtisistä ensimmäisessä "Miten vältetään AIDS, herpes, visvasyyliä, klamydia ja tippuri..." -nimisessä kerrottiin sukupuolitaudeista ja niiden ehkäisystä. Uudemmissa laitoksissa on käsitelty myös muita seksuaalisuuteen liittyviä asioita (kuviokuva 4, s. 56). Sukupuolitautien ja ehkäisyn käsittely on kattanut kuitenkin lähes puolet sekä Sextiin-lehtisen että sitä uudempien laitosten volyyymistä. (Nummelin 1997, s. 121.)

Kuvio 4. 16kuustoista-lehtisen sisältö otsikoiden ilmaisemana.

Honkanen (1995, s. 87) on selvittänyt STM:n vuosina 1994 ja 1995 nuorille lähettämän Primavera-lehtisen tekstin kielellisiä piirteitä analysoimalla, millaiseksi se konstruoi lukijansa. Toisin sanoen, millaisena lehtisen laatijat pitävät 15–16-vuotiaita nuoria ja miten heihin suhtautuvat. Tutkimuksen mukaan teksti oli kaksitasoinen. Sen pintataso antoi vaikutelman myönteisestä, nuorten maailmaa tuntevasta ja ymmärtävästä, jopa kaverillisesta suhtautumistavasta, kun taas syvärakenne kätki sisäänsä nuivan ja nurjan asenteen nuoriin. Tekstissä luotiin yksipuolinen kuva siitä, millainen nuori lukija oli ja millainen hänen tulisi olla. Siinä annettiin kaikille samat neuvot. Tekstissä ei osoitettu juurikaan ymmärtämystä sille, että nuoret, myös 15–16-vuotiaat, ja heidän elämänsä ovat monessa suhteessa hyvin erilaisia. Lukija kohdattiin osana homogeenista joukkoa, osana yhtenäistä "nuorisoa" tietäen, mikä tähän ihmisryhmään kuuluvalla on parasta. (Honkanen 1995, s. 98, 100.)

Lukijaksi konstruoitui nuori, joka oli kiinnostunut "seksistä ja sukupuolielämään liittyvistä asioista". Hän oli jo ihastunut tai rakastunut, ja hän haaveili "siitä oikeasta". Hänellä oli seksuaalisia kokemuksia toista sukupuolta olevien kanssa tai ainakin halu hankkia niitä. Nuori oli myös tietämätön ja epävarma. Hän ei tiennyt, miten "seksiin ja sukupuolielämään liittyviin asioihin" pitäisi suhtautua ja miten niissä pitäisi toimia. (Honkanen 1995, s. 99.)

Nuori asetettiin passiiviseen tiedon vastaanottajan ja neuvottavan rooliin. Hänen kanssaan ei käyty vuoropuhelua eikä häntä aktivoitu ajattelemaan ja pohtimaan asioita. Tekstissä oli vain kolme kysymystä, ja nekin kaikki epäaitoja, minä-muotoisi – siis oletuksia siitä, mitkä asiat lukijaa eniten askarruttivat ja mihin kysymyksiin hän kipeimmin kaipasi vastauksia. Kysymykset oli valittu siten, että niihin vastattaessa päästiin oikomaan väärää käsityksiä, joita lukijalla oletettiin olevan. Virkkeistä suurin osa oli kategorisia. Toisin sanoen sellaisia, joissa asioiden todetaan vain olevan tavalla tai toisella eksplikoimatta lainkaan sitä, kuka näin sanoo tai kenen mielipiteistä itseasiassa on kysymys. (Honkanen 1995, s. 91–95.)

Huomionarvoista on, että Primavera-lehtisen teksti on ollut rakenteellisesti yhtenevä sekä edeltäjänsä Sextiin-lehtisen että uudistettujen laitosten tekstin kanssa. Näin Honkanen (1995) analyysi ei kerro vain siitä, millaiseksi STM:n kaikille 16 vuotta täyttäneille nuorille vuosina 1994 ja 1995 lähettämä Primavera-lehtinen on konstruoinut lukijansa vaan myös siitä, millaiseksi kaikki STM:n 1990-luvulla 16 vuotta täyttäneille nuorille lähettämät lehtiset (taulukko 1, s. 35) ovat konstruoineet lukijansa.

Hirvonen (1993) on eritellyt ja vertaillut STM:n ja Aids-tukikeskuksen tuottamia HIV-infektiosta kertovia lehtisiä ja julisteita. Tutkimuksen mukaan STM:n lehtiset olivat Aids-tukikeskuksen tuottamia ajantasaisempia. Niissä kerrottiin useammin ja tarkemmin kuin Aids-tukikeskuksen lehtisessä siitä, mitä HI-viruksesta, HIV-infektiosta ja immuunikadosta tutkimusten perusteella tiedettiin. Aids-tukikeskuksen lehtiset olivat puolestaan STM:n tuottamia monipuolisempia ja arjenläheisempiä. Niissä käsiteltiin ihmisen seksuaalisuutta monimuotoisena ilmiönä huomattavasti useammin kuin STM:n tuottamissa. Niissä oli myös STM:n lehtisiä enemmän faktatietoja täydentäviä esimerkkejä "elävästä elämästä". STM:n lehtisistä arjenläheisiä esimerkkejä löytyi vain kaksi. Toisessa valotettiin kondomin ostamiseen ja käyttöön liittyviä hankaluuksia, toisessa kerrottiin Vera-Aleksa-nimisen tytön suulla siitä, mitä "yhden illan jutusta" seuraa tytöille. (Hirvonen 1993, s. 65–71, 88.)

Lähes puolessa Hirvosen analysoimista STM:n lehtisistä HIV-infektiosta ja immuunikadosta kerrottiin negatiivisia ilmaisuja ja kielikuvia käyttäen (kuten: AIDS on ydinaseiden jälkeen nykyajan suurin uhka ihmiskunnalle). Yli puolessa niistä esiintyi myös moralisointiin ja syyllisten leimaamiseen liittyvää riskiryhmäajattelua (kuten: Suomessa sadoilla henkilöillä on HIV-tartunta. Nämä ovat ennen kaikkea miehiä, joilla on suhde samaan sukupuoleen). Aids-tukikeskuksen lehtisissä ei ilmennyt kumpaakaan. Molempien tuottajien lehtisissä, enemmän kuitenkin STM:n lehtisissä, esiintyi myös ter-

minologista hapuilua (kuten: AIDS tarttuu) sekä keskenään hieman ristiriitaisia tietoja ja epätäsmällisiä ilmaisuja (kuten: Taudin saaneet joutuvat muita suojellakseen rajoittamaan seksuaalielämäänsä). (Hirvonen 1993, s. 73, 90–95.)

Kuvia kummankin tuottajan lehtisissä käytettiin enemmän huomion kiinnittämiseen kuin tiedonvälittämiseen. Tiedon välittämiseen kuvia oli käytetty kahdessa STM:n, ja kuudessa Aids-tukikeskuksen lehtisessä. STM:n lehtisistä tietoa antavasti oli kuvitettu vain kondominkäyttöohjeet, ja Aids-tukikeskuksen tuottamista "Turvaseksi sarjokset". Kondomi sai kummankin tuottajan lehtisissä "myyttisen aseman aseena AIDSia vastaan ja seksuaalisuuden toteuttamisen mahdollistajana". (Hirvonen 1993, s. 76–79, 94.)

Yleistunnelmaltaan kaikissa STM:n lehtisissä oli positiivinen kuvitus. Aids-tukikeskuksen lehtisistä kolme oli kuvitettu yleistunnelmaltaan negatiivisesti. Kuvittamattomia kummankin tuottajan lehtisistä oli vain kaksi. Valtaosa Aids-tukikeskuksen lehtisistä oli kuvitettu tekstin tyyllilajin mukaisesti, ja STM:n tuottamista yli puolet. STM:n lehtisissä tekstin ja kuvituksen tyyllilajit erosivat, kun asiallinen testi oli kuvitettu humoristisin kuvin, kuten "Kumiukon hyvät vinkit nuorille" -lehtinen (kuva 1). (Hirvonen 1993, s. 75–77.)

HIVI-VAARI, TÄTI KLAMYDIA, TRIKO-SETÄ, VELI
HERPES, VISVA-SISKO, ENO TIPPURI

Kuva 1. "Uhkapelurin perhepotretti".

Nuorten omia näkemyksiä lehtisten ulkoasusta ja sisällöstä on selvitetty kahdessa STM:n 16 vuotta täyttävälle nuorille lähettämiä lehtisiä koskevassa opinnäytetutki-

muksessa (Hannonen 1993, julk. Hannonen ja Kekki 1995, Jokinen 1997) sekä pieni-
muotoisessa 16kuustoista-lehtisen soveltuvuutta 8.-luokkalaisille kartoittaneessa kysely-
tutkimuksessa (Nykänen 1996a). Tutkimusten mukaan nuoret suhtautuivat Sextiin-
lehtisen sisältöön pääasiassa myönteisesti. Myönteisemmin he suhtautuivat ensim-
mäistä sukupuoliyhdyntää sekä kondomin käyttöä käsitelleisiin lukuihin. (Hannonen
1993, s. 45.) Nuoret pitivät myös kaikkien 16kuustoista-lehtisessä olleiden asioiden
käsittelyä tarpeellisena (Nykänen 1996a, s. 10, Jokinen 1997, s. 65). Erittäin tärkeänä he
pitivät 16kuustoista-lehtisessä olleita tilastotietoja, joista näki mm. kuinka moni 9.-luok-
kalainen oli ollut ja kuinka moni ei sukupuoliyhdyntänsä. Jokisen (1997, s. 66) haastat-
telemien nuorten sanoin: "...että sadasta yhdeksäsluokkalaisesta tytöstä 73 ja pojista 76
ei ole ollut yhdynnässä, niin toiki on tärkeä, ku monet vaan luulee, et kaikki muut on
ollu, et mää on aino ja mää on jotenki kummallinen."

Myös 16kuustoista-lehtisessä käsitellyistä asioista nuoria kiinnosti eniten ensim-
mäinen sukupuoliyhdyntä. Sukupuoliyhdyntänsä nuoria askarrutti erityisesti yhdyntä-
tekniikka ja siihen liittyvät tuntemukset. (Nykänen 1996a, s. 10, Jokinen 1997, s. 65.)
Nuorten seksuaalivoukonnasta ja palveluista kertonutta lukua pidettiin erittäin tarpeel-
lisena ja kiinnostavana. Sukupuolitaudeista lehtisessä oli nuorten mielestä kirjoitettu
kattavasti ja saatuun tietoon oltiin tyytyväisiä. Raskauden jälkiehkäisyä käsiteltyä
lukua pidettiin kiinnostavana ja siitä toivottiin lisää tietoa. Ehkäisymenetelmiä lehtisessä
käsiteltiin nuorten mielestä aivan liian vähän. Monien mielestä siinä kerrottiin liian
vähän myös eri seksuaaliryhmistä. Myös seurustelua käsitellyt luku herätti useimpien
mielestä enemmän kysymyksiä kuin antoi vastauksia. Kaiken kaikkiaan nuoret olivat
pettyneitä 16kuustoista-lehtisen sisältöön, koska siinä oli heille niukasti uutta tietoa.
(Jokinen 1997, s. 65–69.) Myös Sextiin-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista
nuorista yli puolet oli sitä mieltä, ettei lehtinen sisältänyt heille uutta tietoa (Hannonen
1993, s. 51).

Sextiin-lehtistä koskevassa tutkimuksessa ei selvitetty nuorten mielipiteitä lehtisen
muusta ulkoasusta kuin kuvituksesta. 16kuustoista-lehtistä nuoret pitivät yksituumai-
sesti liian kookkaana. (Nykänen 1996a, s. 12, Jokinen 1997, s. 59.) Enemmistön
mielestä lehtinen oli sopivan värikäs. Sen sijaan sen kananpojankeltaisesta yleisilmeestä
oltiin kahta mieltä. Osa piti sitä kuvottavana ja osa "ihan kivana". (Nykänen 1996a,
s. 12, Jokinen 1997, s. 63.) Kiitosta lehtinen sai nuorilta ei-koulukirjamaisesta
ulkoasusta ja siitä, että sen teksti oli kirjoitettu tavanomaisesta poikkeavin kirjasi-
min. Jokisen (1997, s. 60, 64) haastattelemissa nuoria lainaten: "Tää teksti on ainaki hyvä, ku

tää on vähä tämmöstä erilaista, ku yleensä lehdissä". "Tulee ihan erilainen fiilis, ku et lukis jotain koulukirjaa, tai sillai."

Sextiin-lehtisen kuvitusta nuoret pitivät sopivana, mutta hieman teennäisenä. Valtaosa katsoi myös, etteivät värivalokuvat niukasti vaetetetuista nuorista olleet liian rohkeita. Sen sijaan jotkut vastaajista suhtautuivat kriittisesti siihen, että kuvissa oli vain "niitä kauniita nuoria". (Hannonen 1993, s. 43–44.)

16kuustoista-lehtisen kuvitusta nuoret pitivät riittävänä, mutta huonosti käsiteltyihin asioihin liittyvänä. Siinä oli nuorten mielestä turhan kookkaita ja epäselviä kuvia. Kuvat paikallaan olevista, selvästi alle 16-vuotiaista nuorista vailla ympäristöä, samoin kuin kuvat työstä ja pojasta erikseen, koettiin epärelevanteiksi ja lehtiseen sopimattomiksi. Lukijoiden elämästä, samoin kuin käsitellyistä asioista irrallaan olevat kuvat sekä ärsyttivät että hämmensivät nuoria, kuten: "Tääläki tämmöset hirveet huulet läiskäTTY keskelle..." ja "...sit kondylooman ja visvasyylyn yläpuolella tommonen kauppa-keskuskuva... ei liity niiku mitenkään tähän". Niin "...näistä ihmisten kuvista vois tehdä vaikka semmosen pikkusarjakuvan, niiku että mitä se (ihminen) miettii..." "...ja sitte enemmän niitä todellisesta elämästä niitä kuvia". (Jokinen 1997, s. 54–58.)

16kuustoista-lehtisessä nuoria miellytti erityisesti asioiden esittäminen selkeästi otsikoituina kokonaisuuksina. Kirjoitustyyliissä taas ärsyttivät niin kehotukset kuin itsestäänselvydetkin. Kehottavasta sävystä ei pidetty, koska se koettiin aliarvioivaksi ja itsestäänselvydet synnyttävät tyhmyyden tunteen. Nuorten omin sanoi: "No, tää oli suhteellisen vastenmielinen tää" ja "myös tytöt voivat ostaa kondomeja". "Kyllä kaikki varmaan tietää, että tytötki voi ostaa kondomeja." (Jokinen 1997, s. 64, 78–79.)

Muut valistuslehtiset. Prättälän ja Lehdon 1980-luvun alkupuolella tekemän tutkimuksen mukaan materiaali pohjautuu luonnontieteelliseen näkemykseen terveyskasvatuksesta. Lehtisissä pyrittiin suoriin ja yksinkertaisiin ohjein muuttamaan lukijan käyttäytymistä. Asioita pohdittiin vähän ja yksipuolisesti, mikä osoittaa, etteivät niiden laatijat pitäneet miksi-kysymyksiä olennaisina. Lehtisissä kiinnitettiin vähän jos lainkaan huomiota yksilön käyttäytymiseen vaikuttaviin kulttuurisiin ja sosiaalisiin mekanismeihin. Käyttäytymistä tarkasteltaessa keskeiseksi nähtiin puutteellinen kasvatus ja huonot tavat. Näin asioita tarkasteltaessa korostettiin yksilön vastuuta ja painotettiin terveyshaittoja, suhtauduttiin kielteisesti käsiteltyyn asiaan ja ohitettiin siihen liittyvät myönteiset seikat. (Prättälä ja Lehto 1984.)

Koskinen-Ollonqvist (1983) on todennut Terveiden edistämisen keskuksen materiaaliluetteloissa mukana olleista 12 samaa aihetta käsittelevästä lehtisestä 7

aikaisemmin tehtyjen kaltaisiksi ja keskenään samanlaisiksi. Lehtiset olivat sisällöllisesti päällekkäisiä: niissä käsiteltiin samoja asioita, samalla tavalla, samoista lähtökohdista käsin. Kaikkien keskeisenä tarkoituksena oli tiedon välittäminen ja lukijan käyttäytymisen muuttaminen. Ihminen nähtiin yksioikoisesti annettujen ohjeiden mukaan toimivaksi olennoksi. Asiatiedoiltaan lehtiset olivat jokseenkin virheettömiä, ajantasaisia ja objektiivisia, mutta niukkoja. Varsinkin siihen nähden, että niiden ensisijaisena tarkoituksena oli tiedon välittäminen ja terveyshaitoista tiedottaminen. Yksilön käyttäytymistä lehtisissä tarkasteltiin useimmiten irrallaan hänen sosiaalisesta toimintaympäristöstään. Näin lukijoiden erilaisiin elämänolosuhteisiin kiinnitettiin huomiota vähän, jos lainkaan. (Koskinen-Ollonqvist 1983, s. 34–42.)

Myös Valstan (1983) analysoimien lehtisten ensisijaisena tarkoituksena oli tiedon välittäminen. Lehtisissä annettiin ohjeita ja oletettiin, että lukijat noudattavat niitä kyselemättä. Kohderyhmään kuuluvien katsottiin voivan samaistua yli puoleen lehtisiä. Kohderyhmän elämänvaihe, samoin kuin sosiaaliset ja taloudelliset tekijät otettiin huomioon alle kolmasosassa. Suurimmassa osassa lehtisiä sivuutettiin ristiriidat ja/tai esitettiin asiat tarkoituksellisen yksipuolisesti. "Realistisia ja avoimia" niistä oli alle kolmasosa. (Valsta 1983, s. 50–52, 71.)

Asiatiedoiltaan lähes kaikki lehtiset osoittautuivat virheettömiksi. Sisällöltään ajanmukaisia niistä oli 82 %, ja kuvitukseltaan ajanmukaisia 84 %. Asiatiedoiltaan objektiivisia ja "oikein painotettuja" oli 70 %. Kiinnostusta herättäviksi katsottiin 64 %. Useimmiten neutraaliuteen pyrkivä esitystapa oli johtanut siihen, että lehtisestä oli tullut "kuiva", ei-lukemaan innostava. Painoasultaan miellyttäväksi lehtisistä arvioitiin 84 %, ja yleisesti miellyttäväksi 75 %. Tarkoitukseensa sopimattomiksi niistä todettiin enemmän kuin yksi kymmenestä. (Valsta 1983, s. 41, 50–52.)

Myös Koskinen-Ollonqvistin työtovereineen (1985) läpikäymien lehtisten tarkoituksena oli ensisijaisesti tiedon välittäminen ja kantavana ajatuksena terveyshaitoista tiedottaminen. Yksilön elämänhallintaa ja omaa harkintaa vahvistavaa ainesta esiintyi noin kahdessa kolmasosassa ja sosiaalista kontrollia ilmentävää ainesta noin kolmasosassa lehtisiä. Yleisimmin sosiaalinen kontrolli ilmeni uhkailuna ja pelotteluna. Myönteisesti

lukijoita motivoitiin noin kahdessa kolmasosassa ja kielteisesti, esimerkiksi erilaisiin terveyshaittoihin vetoamalla noin kolmasosassa. (Koskinen-Ollonqvist ym. 1985, s. 25–30, 39–45.)

Lähes 80 % lehtisistä oli kuvitettuja. Kuvat olivat useimmiten aiheeseen johdattelevia ja tekstiä tukevia. Valtaosa kuvista ja kuvateksteistä oli asiallisia ja ajantasaisia. Mutta niissä oli myös virheellistä, ylimalkaista ja vanhentunutta tietoa, kuten myös muun tekstin kanssa ristiriitaista tietoa. Niin ikään lehtisissä, joissa oli asiallinen teksti, saattoi olla moraalisen kannanoton sisältävä kuvitus tai asiaan sopimattoman, humoristinen kuvitus. (Koskinen-Ollonqvist ym. 1985, s. 43–46.)

Lukijaa omaan oivallukseen auttavaa ainesta oli vajaassa kahdessa kolmasosassa lehtisiä. Käyttäytymistä pyrittiin muuttamaan ensisijaisesti yksilön vastuuseen vetoamalla, ottamatta lainkaan huomioon ihmisten erilaisia elinoloja ja olosuhteita. Näin toimenpide-ehdotukset sisälsivät usein vaihtoehtoja, jotka eivät ole kaikkien käytettävissä, kuten ongelmista perhepiirissä keskusteleminen. (Koskinen-Ollonqvist ym. 1985, s. 40–47.)

Kaiken kaikkiaan lehtiset todettiin melko yksipuolisiksi ja toissijaisiin lähtökohtiin nojautuviksi. Noin kolmasosa niistä pohjautui yksioikoiseen ja mekanistiseen käsitykseen ihmisestä, joka noudattaa annettuja ohjeita ja neuvoja niiden taustoja tai merkitystä kyselemättä. Funktionaalista, yksilölliset elämisen tavoitteet ja todellisuuden huomioon ottavaa ihmiskuvaa ilmentävää ainesta esiintyi noin puolessa. Lukijan näkökulmasta asioita käsiteltiin vain kolmasosassa. Terveyskasvatuksellisesti "hyvät" ja "huonot" ainekset esiintyivät usein samassa lehtisessä. Näin ne olivat monesti laadullisesti epätasaisia, ei loppuunasti harkittuja. (Koskinen-Ollonqvist ym. 1985, s. 39–45, 55–56.)

Myös muualla tehtyjen tutkimusten mukaan valistuslehtiset ovat monesti laadultaan epätasaisia tai heikkolaatuisia (Selander ym. 1997, ks. myös Bennett ja Bridger 1992, Smith 1992). Esimerkiksi Johansenin työryhmän (1996) mukaan keväällä 1995 Oslossa terveystilaisuuksilla yleisölle jaetuista lehtisistä suurin osa oli heikkolaatuisia. Niissä käsiteltiin asioita usein niin, ettei lukija voinut erottaa mielipiteitä tosiasioista (vrt. s. 57). Asioita käsiteltiin usein myös siten, ettei lukija voinut päätellä mihin väittämät perustuivat tai miten paikkansapitäviä ne olivat. Niistä puuttui usein myös lukijan kannalta olennaisia tietoja, kuten kustannustiedot (vrt. s. 61). Lehtisten laatua kokonaisuutena arvioitaessa (asteikolla 1:stä 5:een) puolet niistä sai vain yhden pisteen. Laadukkaimmaksi todettiin lehtinen, jossa esiteltiin ja vertailtiin nuorten elämää ja elinoloja 11 eri maassa nuorisotutkimusten tulosten pohjalta. Se (alunperin lehtiartikkeli) oli ainoa, joka ylsi kolmeen pisteeseen.

5 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimusongelmat

Laadukkaan seksuaalikasvatuksen toteuttaminen edellyttää sen toteutusmuotojen sisäistä ja välistä yhteistyötä (s. 26 ja 33, seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot). Olennaista on myös nuorten näkemysten ja kokemusten huomioonottaminen. Seksuaalikasvatuksessa monin eri tavoin käytettyjä ja hyödynnettyjä lehtisiä on tutkittu vähän. Erityisen vähän niitä on tarkasteltu nuorten kannalta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa nuorten seksuaalikasvatuksen suunnittelua ja kehittämistä palvelevaa tietoa seksuaalikasvatusmateriaalista selvittämällä pääkaupunkiseutulaisten peruskoulun 9.-luokkalaisten näkemyksiä ja kokemuksia seksuaalivalistuslehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta. Tutkimuksella on siten kaksi kohdetta: seksuaalivalistuslehtiset sekä ne käytänteet, joilla materiaalia hyödynnetään seksuaalikasvatuksessa. Kumpaakin kohdetta selvitetään kahden tutkimusongelman avulla:

1. Millaista seksuaalivalistuslehtisin toteutettu seksuaalikasvatus on nuorten kannalta?
2. Millaista seksuaalivalistuslehtisin toteutettua seksuaalikasvatusta nuoret kaipaavat ja tarvitsevat?
3. Millaisia seksuaalivalistuslehtiset ovat nuorten kannalta?
4. Millaisia seksuaalivalistuslehtisiä nuoret kaipaavat ja tarvitsevat?

6 Tutkimusaineiston hankinta ja sen analyysi

Luvussa selvitetään aineistonkeruuseen käytettyjen kontekstoitujen avokysymysten kehittämisen ja aineistonkeruun periaatteet sekä kuvataan informantit ja informanttien selontekojen systemaattinen analyysi.

6.1 Aineistonkeruutehtävien kehittäminen

Tutkimusasetelma edellytti aineiston keräämistä siten, että informantit voisivat yksilöidä ja luonnehtia lehtisiä, niiden ominaispiirteitä ja hyödyntämistä seksuaalikasvatuksessa niistä omaamiensa kokemusten ja näkemysten perustella ja mukaisesti. Persoonallisuudeltaan erilaisten ja seksuaalisuuteen liittyviin asioihin eri tavoin suhtautuvien informanttien oli saatava ilmaista tasavertaisesti näkemyksensä ja kokemuksensa. Tärkeää oli myös, että informantit voisivat kertoa näkemyksistään ja kokemuksistaan vailla sosiaalisia ryhmäpaineita ja pelkoa "kasvojen menettämisestä".

Seksuaalisuuteen liittyvien asioiden arkaluonteisuuden vuoksi oli eettisesti tärkeää, että informantit voivat kertoa näkemyksistään ja kokemuksistaan vapaasti, omista persoonallisista lähtökohdistaan käsin. Tällöin yksilö- ja varsinkin ryhmähaastattelu, jossa haastateltavat joutuvat tekemään tiliä näkemyksistään ja kokemuksistaan tutkijan ohella myös muille haastateltaville ja jossa heitä voidaan kehottaa kertomaan ja perustelemaan näkemyksiään ja kokemuksiaan muille, ei tullut kyseeseen. Aineistoa ei ollut myöskään mahdollista kerätä kyselylomakkeella, varsinkin strukturoidulla, koska silloin informantit eivät olisi voineet ilmaista näkemyksiään ja kokemuksiaan omista lähtökohdistaan käsin, niitä omalla tavallaan painottaen, vaan lomakkeen moni eri tavoin rajaamasti. Aineistonkeruussa ei voitu myöskään tukeutua tutkijan informanteille etukäteen toimittamiin tai aineistonkeruutilanteeseen mukaan ottamiin lehtisiin, koska silloin informanttien näkemykset ja kokemukset olisivat tulleet sidotuiksi joihinkin tiettyihin lehtisiin, joista lisäksi osa olisi voinut olla heille ennestään tuttuja, ja osa taas ei.

Aineistonkeruuseen oli näin ollen perustelluinta käyttää sellaisia kirjallisia tehtäviä, joihin informantit voisivat vastata itsenäisesti ja omien intressiensä mukaisesti. Tällöin olisi mahdollista tavoittaa informanttien perusvastaukset ja tilannespesifit hahmottamistavat. Informanttien lehtisiä koskevissa selonteoissa voisi nousta esille heille aktiivisina subjekteina tärkeät asiat, samoin kuin heidän tärkeiksi ymmärtämänsä asiat. Selonteot kuvaisivat myös sitä, mitä informantit tietävät tutkittavasta ilmiöstä. Kirjoittaja voi, kuten Kaijanaho (1987) on todennut, "ilmentää tuottamassaan tekstissä vain sellaista, mitä hänen sisäisessä todellisuudessaan on. Silloinkin kun hän kirjoittaa aistimaailman havainnoista, hän voi kirjoittaa vain siitä, mikä on kiinnittänyt juuri hänen huomionsa ja minkä juuri hän tiedoillaan ja taidoillaan kykenee käsitteellistämään, minkä kuvaamiseen hänellä on sanoja."

Tällaisten selontekojen erityisarvo on siinä, että informantit hallitsevat tutkittavan ilmiön käytännössä; heillä on siitä "paikallista tietoa". Selonteot tuovat esille ne käsitteet, selitykset ja tulkintamallit, joiden puitteissa informantit ymmärtävät tutkittavan ilmiön. Tässä mielessä myös informanttien ilmiöstä esittämällä selityksillä on erityisasema; ilmiölle annetut selitykset ovat osa sitä. (Alasuutari 1995, s. 32, ks. myös Suoranta 1995c, s. 179.) Tällaisten käsitysten – olivat ne sitten "totta" tai ei – perusteella yksilöt myös operoivat, ja tekevät elämässään hyvinkin mittavia valintoja (Eskola J. 1997a, s. 29).

Menetelmäkirjallisuudessa kirjoitustehtävistä todetun perusteella näytti siltä, että aineisto voitaisiin kerätä eläytymismenetelmää (Eskola A. 1988, Eskola J. 1991, 1997a, Suoranta 1995a, ks. myös Eskola J. 1998) soveltaen¹². Tällöin informanteille kuvataan lyhyesti jokin tilanne, pyydetään eläytymään tilanteeseen ja kertomaan mitä tilanteessa tapahtuu, miten siihen on tultu tai miten se jatkuu. Eläytyminen tapahtuu "päänsisäisesti", tilanne kuvitellen ja suhteellisen nopeasti (15–25 min/tehtävä) paperille selostaen. (Eskola J. 1997a, s. 6–7, 22.) Tehtäviin vastaaminen mahdollistaa toimintamuodot, joita ihmiset arkielämässäänkin käyttävät: harkinnan, eri vaihtoehtojen punninnan jne. Informantit tulevat kohdatuiksi aktiivisina, ajattelevina, toimivina ja tuntevina yksilöinä, jotka kykenevät havaitsemaan, erittelemään ja tulkitsemaan erilaisia sosiaalisia tilanteita

¹² Eläytymismenetelmää on käytetty Suomessa (ja myös muualla maailmassa) toistaiseksi vähän (Eskola J. 1998, s. 11). Menetelmää on käytetty kuitenkin monenlaisia tutkimusongelmia selvitettyäessä, erityisesti hankittaessa ja tuotettaessa palautetietoa opetuksesta ja sen laadusta (esim. Eskola A. ja Eskola J. 1992, Eskola J. 1992b, Suoranta ja Eskola J. 1992, Ylijoki 1994, Eskola J. ja King 1995, Rajala ja Eskola J. 1995, Suoranta 1995b, Eskola J. 1997b).

ja niihin sisältyvää informaatiota. (Eskola A. 1995, s. 50–51, Suoranta 1995a, s. 198, Eskola J. 1997a, s. 12–13.)

Aineistonkeruutehtävät kehitettiin vaiheittain. Ensin laadittiin eläytymismenetelmäkirjallisuutta (Eskola A. 1988, s. 263–268, Eskola J. 1991, s. 15–17, Suoranta 1995a, s. 198–200, Eskola J. ja Suoranta 1996, s. 84–87) sekä aineistonkeruuseen käytettyjä tehtäviä (Ronkainen 1989, s. 63–64, Suoranta ja Eskola J. 1992, s. 61, Rajala ja Eskola J. 1995, s. 116–117, Korvela 1996, s. 28) apuna käyttäen sekä tyttöjä että poikia varten kaksi tehtävää. Tehtävät pyrittiin laatimaan siten, että toisella niistä kerätään tietoa olemassa olevista lehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta, ja toisella nuorten kaipaamista ja tarvitsemista lehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta. Näin päädyttiin tehtäväpariin:

- (1) Anu/Ari on lukemassa nuorten seksuaalivalistuslehtisiä ja näyttää mielteliäältä. Millaisia Anun/Arin lukemat lehtiset ovat ja mistä asioista niissä kerrotaan? Mitä Anu/Ari miettii? Kuvittele tilanne ja kirjoita siitä.
- (2) Kuvittele, että Anu/Ari kuuluu työryhmään, jossa käydään vilkasta keskustelua nuorten seksuaalivalistuslehtisistä. Millaisia lehtisiä Anun/Arin mielestä nuoria varten pitäisi tehdä? Mistä asioista niissä pitäisi kertoa ja miksi?

Tehtävien soveltuvuus ja käyttökelpoisuus selvitettiin kahdessa esitutkimuksessa. (Esitutkimus-käsitettä käytetään tässä yhteydessä analogisesti esihaastattelu-käsitteen kanssa.) Esitutkimuksissa varmistettiin, että tehtävät olivat 15–16-vuotiaiden nuorten kannalta siinä määrin selväpiirteisiä ja mielekkäitä, että sekä kirjoitustaidoiltaan erilaiset nuoret että tehtävissä käsiteltyihin asioihin eri tavoin suhtautuvat nuoret pystyisivät ja haluaisivat vastata niihin.

Ensimmäisessä esitutkimuksessa yksi peruskoulun 9. luokan ryhmä (7 tyttöä ja 6 poikaa) vastasi tehtäviin kuten tutkimusaineistoa kerätessä sekä arvioi ne suullisesti ja kirjallisesti. Esitutkimus toteutettiin äidinkielen tunnilla, jolloin tehtäviin vastaaminen ja niiden arviointi oli oppilaille luonteva osa oppituntityöskentelyä. Aikaa tehtäviin vastaamiseen ja arviointiin käytettiin kaksoistunti (2 x 45 min). Myös äidinkielen opettaja osallistui keskusteluun sekä tehtävien kieliasua että kysymysten asettelua kommentoiden.

Ensimmäinen esitutkimus osoitti, että tehtävät eivät soveltuneet aineistonkeruuseen. Nuorten mielestä oli "tosi tyhmää" kehottaa kuvittelemaan tai eläytymään silloin, kun jo tehtävästäkin näki, että siihen vastataan tilanne kuvitellen ja siihen eläytyen. Palautteen perusteella tehtävistä poistettiin eläytymiskehotteet. Tehtävät muutettiin myös muo-

dosta: "Anu/Ari on lukemassa" ja "Anu/Ari kuuluu työryhmään" muotoon: "olet lukemassa" ja "kuulut työryhmään", koska sekä tyttöjen että poikien mielestä tehtäviin olisi järkevämpi vastata ja ne myös innostaisivat enemmän vastaamaan, jos niissä kysyttäisiin suoraan ja kiertelemättä vastaajan omia näkemyksiä ja kokemuksia.

Näin tehtävistä karsittiin pois nuoria "häirinnyt" aines ja ne muotoiltiin vastaajan kokemuksia ja näkemyksiä selvittäviksi **kontekstoiduiksi avokysymyksiksi** – kirjoitustehtäviksi, jossa esitetään tilannekuvaus ja siihen liittyvät kysymykset:

(A) Olet lukemassa nuorten seksuaalivalistuslehtisiä. Millaisia ne ovat? Mistä asioista niissä kerrotaan? Mitä lehtisistä ajattelet?

(B) Kuulut työryhmään, jossa käydään vilkasta keskustelua nuorten seksuaalivalistuslehtisistä. Millaisia lehtisiä sinä haluat työryhmän laativan? Mistä asioista lehtisissä sinun mielestäsi pitää kertoa? Ja millä perusteella?

Vaikka tehtävistä karsittiinkin pois nuorten mielestä epäolennainen aines, jäljelle jäi tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta olennainen – tilannekuvaukset ja niihin liittyvät kysymykset. Tehtävässä A tilannekuvaus "olet lukemassa nuorten seksuaalivalistuslehtisiä" ilmaisee, että materiaalia ollaan lukemassa ajan kanssa ja siihen paneutuen. Näin informantit voivat muistella ja kertoa vapaasti näkemistään ja lukemistaan lehtisistä ja niiden hyödyntämisestä. Tehtävässä B tilannekuvaus "kuulut työryhmään, jossa käydään vilkasta keskustelua nuorten seksuaalivalistuslehtisistä" asettaa ja sitoo informantit työryhmään, jossa materiaalia laaditaan monipuolisesti erilaisia vaihtoehtoja punniten ja perustellen. Näin itse kukin voi tuoda esille tärkeiksi ymmärtämänsä ja tärkeinä pitämänsä lehtisiin ja niiden sisältöön liittyvät seikat.

Kysymysten määrä tehtävissä rajattiin kolmeen siksi, että ne jättäisivät mahdollisimman runsaasti tilaa informanttien aidoille vastauksille. Lisäksi jos kysymyksiä on paljon, informantit kiinnittävät helposti huomiota eri kysymyksiin – useimmat ensimmäiseen tai viimeiseen – ja kirjoittavat eri asioista (Eskola J. ja Suoranta 1998, s. 114). Lehtisiä koskevat ajatukset ja perustelut kysyttiin puolestaan viimeisenä sen takia, että mahdollisimman moni informantti olisi tullut vastanneeksi näihin tutkimusasetelman kannalta keskeisiin kysymyksiin.

Uudelleen muotoillut tehtävät käytiin läpi toisen 9. luokan ryhmän (8 tyttöä ja 6 poikaa) kanssa. Myös toinen esitutkimus toteutettiin äidinkielen tunnilla. Aikaa tehtäviin vastaamiseen ja arviointiin käytettiin vajaa kaksoistunti. Myös tällöin äidinkielen opettaja osallistui keskusteluun. Tehtävien käyttökelpoisuutta oppilaiden kanssa punta-roitaessa keskusteltiin myös (1) niiden avainsanan – seksuaalivalistuslehtisen – ym-

märrettävyydestä, (2) mahdollisuudesta vastata tehtäviin yhden kaksoistunnin aikana sekä (3) opettajan poissa-/läsnäolosta.

Toisen esitutkimuksen mukaan uudelleen muotoillut tehtävät soveltuivat aineistonkeruuseen. Nuorten mielestä tehtävät olivat "ihan asiallisia" ja niihin tuntui järkevältä vastata. Myös tehtävien avainsanaa seksuaalivalistuslehtistä pidettiin "ihan tajuttavana". Nuoret osasivat myös selostaa millaisia lehtisiä olivat nähneet ja lukeneet ja mitä seksuaalisuuteen liittyviä asioita niissä oli käsitelty. He olivat myös sitä mieltä, että niihin pysyisi vastaamaan yhden kaksoistunnin aikana, kun koulussa nyt yleensäkin oli jaksettava tehdä samalla oppitunnilla useita eri tehtäviä (vrt. Eskola J. ja Suoranta 1998, s. 115). Suurin osa oppilaista arveli myös, että tehtäviin "oikeasti" vastattaessa olisi "kivempi", että oma opettaja on läsnä.

Kirjallisiin instruktioihin viitataan laadullisissa tutkimuksissa monin eri termein. Myös tutkimuksissa tiedonantajina olleet henkilöt, samoin kuin heidän kirjoittamansa selvitykset on nimetty eri yhteyksissä eri tavoin, kuten esseiksi, tarinoiksi, kirjoitelmiksi, vastauksiksi ja/tai selonteoiksi. Tässä tutkimuksessa aineistonkeruutehtävät on nimetty niiden muotoa kuvaavasti kontekstoiduiksi avokysymyksiksi. Tiedonantajina olleita 9.-luokkalaisia tyttöjä ja poikia kutsutaan informanteiksi ja heidän lehtisiä ja niiden hyödyntämistä käsitteleviä pohdintojaan selonteoiksi.

Esitutkimusten perusteella kontekstoituja avokysymyksiä voitiin pitää mielekkäänä ratkaisuna aineistonkeruuseen. Niihin vastatessaan informantit voisivat päättää itse mitä ja miten tehtäviin vastaavat. Tämä on erityisen tärkeää eettisesti silloin, kun tutkimuksessa sivutaan tai käsitellään arkaluonteisia asioita. Tehtävien väljä kysymysten asettelu antaisi informanteille mahdollisuuden tarkastella asioita puolelta ja toiselta ja juuri niistä näkökulmista, joita itse kukin pitää tärkeänä. Tilanteen rajaus helpottaisi selonteon alkuun pääsemistä. Tehtäviin voisi vastata keskeiset asiat "ranskalaisin viivoin" luetellen tai piirtäen. Näin myös vähemmän taitavat kirjoittajat saisivat ilmaistuksi näkemyksensä. Lyhyitä selontekoja voitaisiin käyttää tutkimusaineistona, koska tehtävissä esitetään tilanne ja sitä koskevat kysymykset, olisi lyhyistäkin vastauksista ja piirroksista mahdollista päätellä miten informantit asiat näkevät ja kokevat ja mitä niistä ajattelevat.

6.2 Aineistonkeruu ja informantit

Aineistonkeruun lähtökohdat. Aineisto kerättiin pääkaupunkiseutulaisten (Espoo, Helsinki, Kauniainen ja Vantaa) peruskoulun 9.-luokkalaisten keskuudesta kevätlukukauden (1997) puolellessa. Tuolloin nuoret ovat ennättäneet käydä läpi lähes koko peruskouluikäisen seksuaalikasvatuksen, nähdä seksuaalivalistuslehtisiä ja saada STM:n vuosittain kaikille 16 vuotta täyttävälle tytölle ja pojalle lähettämän materiaalin.¹³ Näin 9.-luokkalaisille on voinut muodostua käsitys nuorten seksuaalikasvatuksesta. He pysyvät kertomaan lehtisistä – niiden ominaispiirteistä ja hyödyntämisestä – sekä vertaamaan materiaalin sisältöä koulun seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan sisältöön.

Peruskoulun 9. luokalla olevat tytöt ja pojat kykenevät myös ilmaisemaan kirjallisesti näkemyksensä ja kokemuksensa tasavertaisesti. Nuorten sanavaraston – sekä määrällistä että laadullista – kehitystä koskevien tutkimusten mukaan pojat saavat tytöt kiinni sanavaraston kehityksessä 8. luokalla. Näin 9.-luokkalaiset tytöt ja pojat kykenevät tuottamaan yhtä lailla abstrakteja ja kompleksisoituneita tekstejä, vaikka heidän sanastonsa ovatkin hieman erilaiset. (Saarela 1997, s. 195, 200.)

Pääkaupunkiseutulaisten 9.-luokkalaisten – 64 tytön ja 70 pojan – keskuudesta aineisto kerättiin sekä tutkimusekonomisista syistä että erityisesti laadullisten aineistojen kylläntymisestä ja mielekkästä koosta todetun perusteella. Eskolan ja Suorannan (1996, s. 34–35, 87–88) mukaan silloin, kun kirjoittajien kokemus- ja kulttuuritausta pysyy lähes samana, noin 60 selonteon on todettu tuovan esille sen teoreettisen peruskuvion, mikä kirjoitelmilla on mahdollista saavuttaa tutkittavasta ilmiöstä. Eläytymismenetelmää aineistonkeruuseen käytettäessä on havaittu, ettei tutkittavasta ilmiöstä saada esille uusia piirteitä niinkään aineistoa kasvattamalla kuin tutkittavaa ilmiötä kartoittavia tehtäviä varioimalla. (Ks. myös Heiskala 1990, s. 247, Jussila ym. 1992, s. 183, Morse 1994, s. 230.)

Informanttien hankinta ja orientaatio. Tutkimukseen poimittiin ensin mukaan kuusi (yksi kymmenestä) Espoon, Helsingin, Kauniaisten ja Vantaan kaupunkien suomenkielisten peruskoulujen yläasteista. Tämän jälkeen otettiin puhelimitse yhteyttä yläasteiden rehtoreihin. Rehtoreista yksi katsoi, ettei mikään 9. luokan ryhmistä voinut osallistua tutkimukseen, koska yläaste oli mukana laajassa ja pitkäkestoisessa, monin eri tavoin sekä kaikkia 9. luokan ryhmiä että heidän opettajiaan kuormittaneessa tutkimushank-

keessa. Lisäksi yläaste oli sitoutunut osallistumaan kevätlukukaudella 1997 jo useaan muuhun tutkimushankkeeseen. Toisen yläasteen rehtori totesi 9.-luokkalaisten lukujärjestykset opettajien kanssa läpikäytyään, ettei niistä ollut löydettävissä tutkimusaineiston keräämiseen (viikoilta 12 tai 13) tarvittavaa aikaa. Näiden kahden yläasteen tilalle tutkimukseen poimittiin mukaan toiset yläasteet.

Kultakin kuudelta yläasteelta tutkimukseen toivottiin mukaan yhtä 9. luokan ryhmää, jossa olisi vähintään 10 tyttöä ja 10 poikaa. Näin informanttien lukumääräksi arvioitiin tulevan noin 60 tyttöä ja noin 60 poikaa. Aikaa aineistonkeruuseen sovittiin varattavaksi kaksoistunti (2 x 45 min) aineistonkeruutehtävien kehittämisen yhteydessä informanttien vertaisryhmiltä saadun palautteen perusteella (s. 68). Aika varattiin äidinkielen tai muiden sellaisten oppiaineiden tunneille, joilla oppilaat ovat tottuneet tekemään erilaisia kirjallisia tehtäviä (ks. esim. Eskola J. ja Suoranta 1996, s. 86). Näin tehtäviin vastaaminen jäsenyisi oppilaille luontevaksi osaksi oppituntityöskentelyä.

Opettajien kanssa sovittiin, että he kertovat oppilaille etukäteen tutkimukseen osallistumisesta. Oppilaille kerrottiin, että ryhmä on tullut poimituksi mukaan seksuaalivalistusta koskevaan tutkimukseen. Tutkimuksessa selvitetään sitä, millaiseksi nuoret kokevat ja mitä ajattelevat seksuaalivalistuksesta. Tutkimukseen osallistutaan kirjallisiin tehtäviin vastaamalla (viikonpäivä ja oppitunnit). Näin informantit eivät joutuneet vastaamaan aineistonkeruutehtäviin yllättäen ja vailla etukäteisorientaatiota, vaan tiesivät siitä etukäteen ja saattoivat ajatuksissaan valmistautua kertomaan seksuaalivalistusta koskevista näkemyksistään ja kokemuksistaan haluamallaan tavalla (ks. esim. Eskola J. 1992a).

Opettajien kanssa sovittiin myös, että he esittelevät tutkijan oppilaille ja jäävät luokkaan aineistonkeruun ajaksi. Näin siksi, että tehtäviä informanttien vertaisryhmien kanssa kehitettäessä suurin osa oppilaista halusi oman opettajan jäävän luokkaan tehtäviin vastaamisen ja niistä keskustelemisen ajaksi ja arveli myös tehtäviin "oikeasti" vastattaessa olevan "kivempi", että oma opettaja on läsnä (s. 68).

Aineistonkeruutehtäviin vastaaminen. Ennen tehtäviin vastaamista oppilaille täsmennettiin tutkimuksen aiheeksi **nuorten seksuaalivalistuslehtiset**. Oppilaille kerrottiin, että tutkimukseen kuuluu kaksi tehtävää, joihin vastataan kirjallisesti. Kaikkien vastaukset – siis itse kunkin lehtisiä koskevat näkemykset ja kokemukset – ovat yhtä

¹³ 16kuustoista-lehtinen postitettiin vuonna 1997 16 vuotta täyttäneille tytöille ja pojille helmikuussa siten, että materiaali oli perillä vastaanottajilla viimeistään 21.2.1997 (Perhesuunnittelu 2000... 1996).

tärkeitä ja arvokkaita, olivat ne sitten millaisia tahansa. Tehtäviin ei ole yhtä ainoaa "oikeaa" tai "hyvää" vastausta, vaan kaikki vastaukset ovat yhtä "oikeita" ja "hyviä".

Oppilaille kerrottiin myös, että vastauksia käsitellään luottamuksellisesti. Toisin sanoen, kukaan muu kuin tutkija ei näe ja lue yksittäisiä vastauksia. Vasta niihin perustuva tutkimusraportti on julkinen. Tutkimusraportti taas laaditaan siten, ettei siitä voi mitenkään päätellä vastaajien henkilöllisyyttä, ei sitä mistä 9. luokan ryhmästä he ovat, ei edes sitä minkä peruskoulun yläasteelta he ovat.

Tutkimuksesta ja tehtävistä kerrottiin ja keskusteltiin sekä ennen niihin vastaamista että erityisesti vastaamisen jälkeen aina kunkin oppilasryhmän kiinnostuksen mukaisesti. Tehtäviin vastaamisesta kerrottiin, että niihin vastataan yksi kerrallaan ja että kumpaankin tehtävään vastaamiseen mennee aikaa noin 20 minuuttia (s. 65). Työille ja pojille on samat tehtävät. Tyttöjä varten tehtävät on monistettu vedenvihreälle paperille ja poikia varten vaaleanvihreälle paperille. Tehtäviin voi vastata kirjoittamalla ja/tai piirtämällä. Kirjoittaa voi suoraa tekstiä ja/tai "ranskalaisin viivoin" (s. 68). Tarvittaessa vastausta voi jatkaa tehtäväpaperin kääntöpuolelle. Olennaista on vastata kaikkiin kysymyksiin, omien näkemysten ja kokemusten mukaisesti ja siten, että tutkija varmasti saa selvää, esimerkiksi käsialasta ja ymmärtää, mitä itse kuin tarkoittaa.

Tehtävät oli monistettu tyttöjä varten vedenvihreälle ja poikia varten vaaleanvihreälle A4-kokoiselle, vastaajatunnukselliselle paperille. Värillistä, ruudutonta ja viivatonta paperia käytettiin erottamaan tehtävät koekysymyksistä ja niihin vastaamisesta. Koekysymyksiinhän koulussa vastataan yleensä valkoiselle, ruudulliselle tai viivalliselle paperille. Vastaajatunnukset papereissa oli, jotta saman informantin selonteokoja oli mahdollista tarkastella yhtenä kokonaisuutena.

Tehtävät jaettiin oppilaille siten, että he tulivat vastanneeksi aina samalla vastaajatunnuksella varustettuun tehtäväpaperiin (taulukko 2, s. 72). Tehtävään A pohjautuvat selonteot palautettiin ennen tehtävään B vastaamista. Tehtäviin vastaamisen välissä pidettiin lyhyt tuuletus- ja elpymistauko luokasta poistumatta.

Taulukko 2. Tutkimukseen mukaan tulleiden, aineistonkeruupäivinä koulussa olleiden sekä tehtäviin vastanneiden oppilaiden lukumäärät ja vastaajatunnukset.

Ryhmä	Oppilasmäärä		Aineistonkeruupäivinä koulussa olleiden määrä		Tehtävään A vastanneiden määrä		Tehtävään B vastanneiden määrä		Tyttöjen vastaajatunnus	Poikien vastaajatunnus
	T	P	T	P	T	P	T	P	T	P
A	10	15	9	14	9	14	9	13	T1–T9	P71–P84
B	15	11	15	10	15	10	15	10	T10–T24	P85–P94
C	9	14	9	12	9	12	9	12	T25–T33	P95–P106
D	10	13	10	13	10	13	10	13	T34–T43	P107–P119
E	7	12	5	10	5	9	5	10	T44–T48	P120–P129
F	17	13	16	11	16	10	16	10	T49–T64	P130–P140
Yhteensä	68	78	64	70	64	68	64	68		

Kaikki aineistonkeruupäivinä koulussa olleet 64 tyttöä vastasivat sekä tehtävään A että B. Koulussa olleista 70 pojasta 68 vastasi sekä tehtävään A että B (taulukko 2).

6.3 Aineiston analyysi

Tutkimusaineisto koostui 132 sekä tehtävään A että tehtävään B pohjautuvasta selonteosta. Tyttöjen laatimia niistä oli 128, ja poikien laatimia 136.

Valtaosa selonteista oli kirjoitettuja (taulukko 3). Osassa (16 %) niistä oli myös kuvia. Suurimmassa osassa kuvallisista selonteista kuvilla havainnollistettiin lehtisiä ja niiden sisällöstä sanottua. Muutamassa sanoilla täsmennettiin lehtisiä ja niiden sisältöä esittäviä kuvia.

Taulukko 3. Selontekojen muoto.

Selonteen muoto	Selonteko A				Selonteko B				Yhteensä	
	Työt		Pojat		Työt		Pojat		f	%
	f	%	f	%	f	%	f	%		
Kirjoitettu	56	87.5	55	80.9	52	81.3	58	85.3	221	83.7
Kirjoitettu ja piirretty	8	12.5	13	19.1	12	18.7	10	14.7	43	16.3
Yhteensä	64	100.0	68	100.0	64	100.0	68	100.0	264	100.0

Taulukko 4. Selontekojen pituus.

Selonteon pituus	Selonteko A				Selonteko B				Yhteensä	
	Työtöt		Pojat		Työtöt		Pojat		f	%
	f	%	f	%	f	%	f	%		
Yli 10 riviä	37	57.8	14	20.6	35	54.7	21	30.9	107	40.5
5–10 riviä	24	37.5	37	54.4	19	29.7	25	36.7	105	39.8
Alle 5 riviä	3	4.7	17	25.0	10	15.6	22	32.4	52	19.7
Yhteensä	64	100.0	68	100.0	64	100.0	68	100.0	264	100.0

Selontekojen pituus vaihteli (taulukko 4). Tyttöjen laatimista lyhimmit olivat kymmenkunta sanaa ja pisimmät pari sivua. Poikien laatimien pituus vaihteli parilla kolmella "ranskalaisella viivalla" ilmaistusta ajatuksesta aina puolitoista sivua pitkiin pohdintoihin. Tyttöjen laatimista oli pitkiä (yli 10 riviä) enemmän kuin puolet, ja poikien laatimista noin neljäsosa (ks. esim. Eskola J. ja Kujanpää 1992, s. 177). Selonteista oli lyhyitä (alle 5 riviä pitkiä) viidesosa.

Selonteot kirjoitettiin niissä ilmaistujen näkemysten ja kokemusten erittelyä varten sanatarkasti puhtaaksi A5-kokoisille korteille. Kuvista laadittiin sanalliset sisältökuvaukset. Muutamilla informanteista oli siinä määrin persoonallinen tapa kirjoittaa tai piirtää, ettei aivan kaikista sanoista ja kuvista voinut saada selvää. Epäselväksi jäi lopulta vain yksittäisiä sanoja ja kuvien osia niin, että kaikki seloteot (N = 264) voitiin ottaa mukaan analyysiin ja hyödyntää tutkimusaineistona olennaisilta osiltaan.

Selontekojen sisällön erittelyyn käytettiin **systemaattista analyysiä** (Jussila ym. 1992). Systemaattisella analyysillä tarkoitetaan "kvalitatiivista sisällönerittelyä, jossa toimintana käytetään rajatun teksti- tai ilmaisukorpuksen tarkastelua (lukemista, referointia, esittelyä eri tavoin, kuten kaavoin tai kuvin)". Kyse ei siten ole yhdestä menetelmästä, vaan menetelmäperheestä, johon sisältyy vähän jos lainkaan kvantitatiivista sisällönerittelyä. (Jussila ym. 1992, s. 157, 160, 202.)

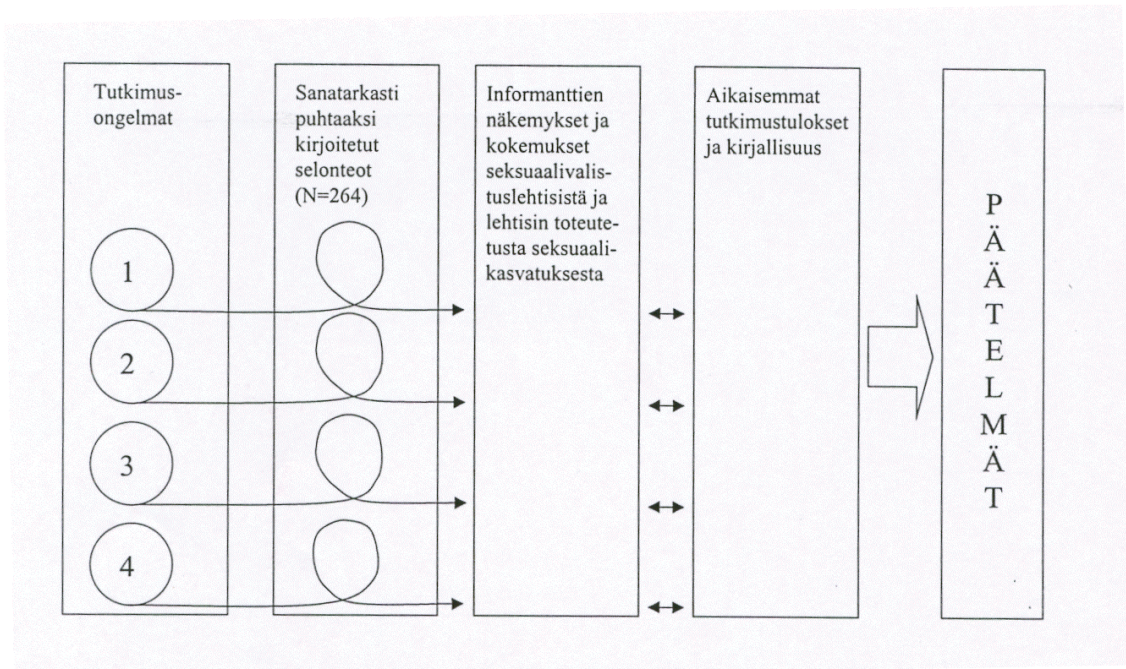
Jussilan työryhmän (1992) mukaan systemaattiselle analyysille on ominaista tunkeutuminen tutkittavan aineiston esittämään ajatusmaailmaan. Tarkoituksena on ajatusrakenteen kannalta olennaisten oivallusten esiin nostaminen niin, että tulee mahdolliseksi selkiyttää alkuperäistä ajatuskokonaisuutta ja jatkaa sen kehittelyä. Huomiota kiinnitetään sekä siihen, mitä analysoidavassa aineistossa (teksti ja kuvat) tuodaan esille että siihen, mitä näkökohtia jätetään käsittelemättä ja miten ajatuksia perustellaan. Oleellista on ajattelua ilmentävän aineiston erilaisten teemojen ja merkitysten, kuten myös ilmaisuun sisältyvän symboliikan ja vivahteiden

järjestelmällinen selvittäminen. Tavoitteena ei kuitenkaan ole aineiston sisällön luokittelu ja selittäminen kuten sisällön erittelyssä, vaan aineiston ydinajatusten tulkinta ja rekonstruointi, joskus myös dekonstruointi. (Jussila ym. 1992, s. 160, 170, 179.)

Systemaattisen analyysin ja sisällön erittelyn välinen ero ei kuitenkaan ole jyrkkä. Kun sisällön erittely määritellään, kuten Pietilä (1976, s. 53), "joukoksi menettelytapoja, joiden avulla dokumenttien sisällöstä tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen tehdään havaintoja ja kerätään tietoja", kummassakin lähdetään liikkeelle kielen maailmasta ja jäsennetään tutkittavan aineiston sisältöä. Systemaattinen analyysikin on sisällön erittelyä, ja sisällön erittely on luonteeltaan systemaattista (Ahteenmäki-Pelkonen 1997, s. 40).

Systemaattinen analyysi voidaan toteuttaa sekä teorialähtöisesti että aineistolähtöisesti (oikeastaan: aineistonsisäisesti). Kummassakin edetään vaiheittain – spiraalimaisesti – aineistoa yhä uudestaan eri näkökulmista tarkastellen. Teorialähtöisessä analyysissä tukeudutaan aineiston ulkopuoliseen viitekehukseen tai käsitejärjestelmään. Aineistolähtöisessä analyysissä käytetään aineiston omaa käsitteistöä ja teorioita. (Jussila ym. 1992, s. 179, 198, Ahteenmäki-Pelkonen 1997, s. 45.) Tutkijalla on kyllä tällöinkin etukäteistietoa tutkittavasta ilmiöstä, mutta analyysiä ei perusteta siihen, vaan aineistosta itsestään nouseviin teemoihin (Eskola J. ja Suoranta 1998, s. 153, ks. myös s. 69).

Tähän tutkimukseen systemaattisen analyysin katsottiin soveltuvan siksi, että käytettävissä oli selkeästi rajattu aineisto (264 selontekoa), jonka sisältöä eriteltäessä oli olennaista hahmottaa ja jäsentää nuorten seksuaalivalistuslehtisiä ja niiden hyödyntämistä koskevaa ajattelua. Analyysissä edettiin aineistolähtöisesti (kuvio 5). Näin selontekojen sisältö voitiin eritellä informanttien omin sanoin ja ilmaisuin ilman niille vierasta viitekehystä (luvussa 7) sekä liittää saadut tulokset kirjallisuudessa ja aikaisemmissa tutkimuksissa todettuun tämän jälkeen (luvussa 8).

Kuvio 5. Systemaattinen analyysi tässä tutkimuksessa.

Aineiston analyysissä edettiin vaiheittain siten, että selonteosta muodostettiin ensin kokonaiskuva. Seuraavaksi aineisto puolitettiin sukupuolen mukaan sekä selvitettiin mitä teemoja tytöt ja pojat käsittelivät selonteissaan. Tämän jälkeen aineisto käytiin läpi teemoittain kiinnittäen huomiota sekä selonteissa ilmeneviin samanlaisuuksiin ja yhtäläisyyksiin että erilaisuuksiin ja poikkeavuuksiin.

Kokonaiskuva aineistosta muodostettiin lukemalla sekä tehtävään A että B pohjautuvat selonteot huolellisesti läpi useita kertoja. Tällöin kävi ilmi, että samalla kun monet informanteista pohtivat tehtävään A pohjautuen sitä, millaisia heidän näkemänsä ja lukemansa lehtiset olivat ja mistä niissä kerrottiin, he pohtivat myös sitä, millaisia lehtisten olisi pitänyt olla ja mitä niissä olisi pitänyt kertoa. Selontekoja lainaten:

"Yleensä kaikki kuvat on piirrettyjä, vois olla myös oikeita kuvia, muutenkin vois olla vähän värikkäämpiä koko esitteet" (T44 A).

"Seksistä pitäisi puhua enemmän, mutta ei näin negatiivisessa mielessä ja vain "pahana asiana" (P85 A).

"Huumoria saisi olla lisää, tosin sitä on yritetty väkisin vääntää joihinkin lappuihin. Ja kuvia! Eihän "tapahtumaa" voi muuten hahmottaa..." (P95 A)

Vastaavasti kun informantit pohtivat tehtävään B pohjautuen sitä, millaisia lehtisten pitäisi olla ja mitä niissä pitäisi käsitellä, heistä monet ajattelivat myös sitä, millaisia heidän näkemänsä lehtiset olivat olleet ja mitä niissä oli käsitelty:

"Nykyiset on ollu ihan hyviä mutta asioita vois kertoa vähän laajemmin. Jotta tietäis mitä tehdä jos... tai mitä tarkoittaa..." (T8 B)

"Nykyisissä seksuaalivalistuslehtisissä kerrotaan ihan liikaa pelkistä ehkäisyvälineistä ja niiden käytöstä. Enemmän pitäisi kertoa mitä tapahtuu jos tulee raskaaksi tai saa jonkun taudin."
(P86 B)

Jotkut informanteista huomauttivat myös itse tehtävään B vastatessaan, että

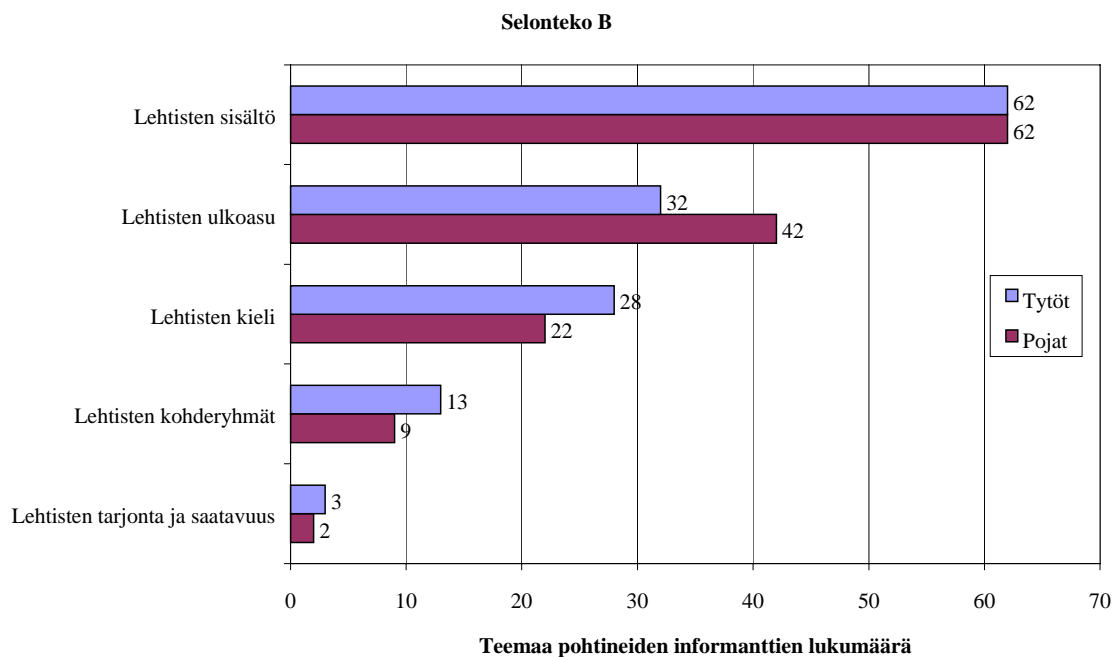
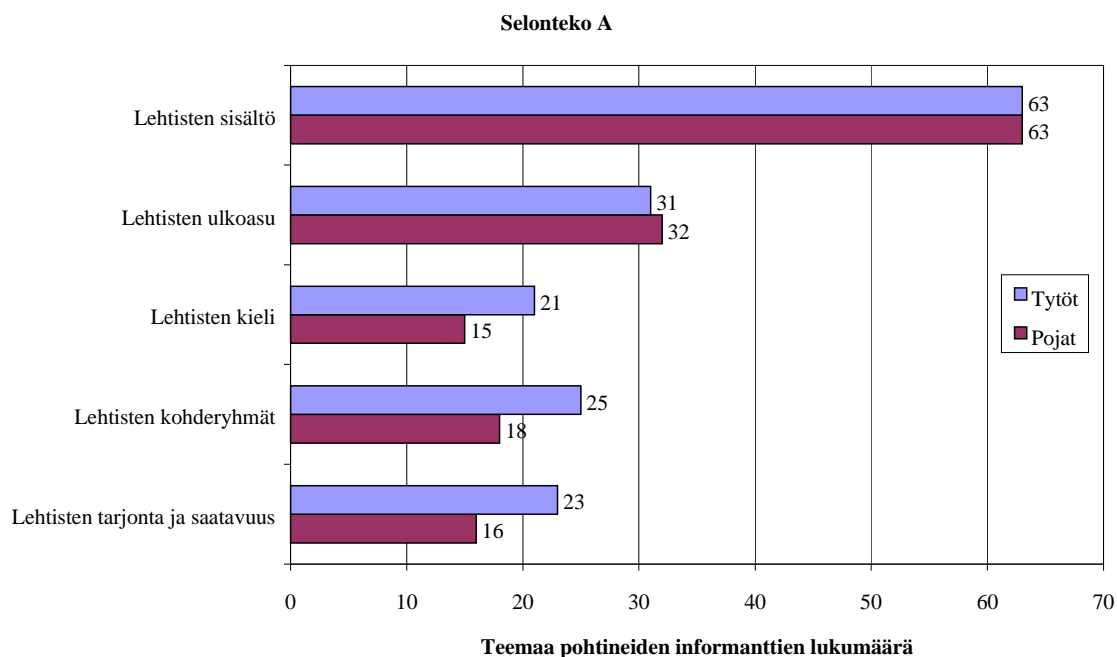
"(L)ehdessä pitää kertoa kuten edelliseen monisteeseen mainitsinkin ehkäisy keinoista eikä aina jälkiseurauksista. Onhan se hyvä että jälkiseurauksista puhutaan ja varoitellaan, mutta jos keskityttäisiin välillä muuhunkin kuin jälkiseurauksiin." (T1 B)

"Niinkuin jo edellisessä tehtävässä sanoin. ... Vähemmän virallisuutta. Kukaan ei jaksa lukea tasapaksua tekstiä, jossa vielä lukee samat asiat kuin kaikilla terveystiedon ja perhekasvatuksen tunneilla puhutaan ja kaikissa kirjoissa ja lehtisissä kirjoitetaan." (T34 B)

Näin ollen tehtävään A ja B pohjautuvat selonteot päätettiin analysoida yhdessä niin, että aineisto olisi tullut hyödynnetyksi tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta mahdollisimman täysipainoisesti ja sen luonne huomioonottaen. Selontekojen sisältöä eriteltäessä meneteltiin siten samalla tavalla kuin Eskola ja Kujanpää (1992, s. 174), jotka kertovat aineistonsa analyysistä, että aineistoa teemoitellessamme emme poikkeuksellisesti etene tehtävästä toiseen ja niihin saamiamme vastauksia vertaillen, vaan käymme läpi kerralla koko aineistomme vastausten sisällöllisten teemojen mukaan edeten.

Jatkuva vertailu analyysiin saatiin mukaan puolittamalla aineisto sukupuolen mukaan. Puolittaminen edistää ja helpottaa (Mäkelä 1990, s. 44–45, Pyörälä 1995, s. 20) aineistossa ilmenevien samanlaisuuksien ja yhtäläisyyksien sekä erilaisuuksien ja poikkeavuuksien paikantamista. Jotta taas tyttöjen ja poikien lehtisiä ja niiden hyödyntämistä koskevat kokemukset ja näkemykset olisivat tulleet havaituiksi ja tulkituiksi samalla tavalla, käytiin yhdellä kertaa läpi ensin tyttöjen selonteot ja toisella kertaa poikien selonteot.

Aineistoa analysoitaessa selvitettiin ensin, mitä teemoja (asiakokonaisuuksia) informantit käsittelivät selonteoissaan, tehtävissä mainitun lehtisten sisällön ohella (s. 67). Muiksi informanttien selonteoissaan käsittelemiksi teemoiksi paikannettiin lehtisten ulkoasu, kieli ja kirjoitustyyli, kohderyhmät sekä tarjonta ja saatavuus (kuvio 6).

Kuvio 6. Selontekojen teemat.

Tämän jälkeen aineisto käytiin läpi teemoittain. Siitä poimittiin esille kaikki tiettyä teemaa käsittelevät selonteot ja lähiluettiin ne intensiivisesti läpi useita kertoja mielessä yhdellä kertaa yksi ja toisella kertaa toinen teemaa aukikerivä kysymys. Esimerkiksi seksuaalivalistuslehtisten sisältöä koskevia pohdintoja eriteltäessä: mistä asioista lehtisissä kerrotaan, missä määrin asioista kerrotaan, miten asioista kerrotaan jne. Jotta aineistoa analysoitaessa ei olisi kadotettu sen moniäänisyyttä, pyrittiin siitä paikantamaan selonteosta toiseen ilmenevien samanlaisuuksien ja yhtäläisyyksien ohella myös

erilaisuudet ja poikkeavuudet – tyhjentämään aineisto tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta relevanteista ilmaisuista (Apo 1990, s. 68, Heiskala 1990, s. 249, Silverman 1993, s. 204). Tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta olennaisten nuorten omien ilmaisujen ja aineiston moniäänisyyden säilyttämiseksi myös tiivistelmät, joihin koottiin sellainen aines, joka yhteennivottuna kuvaa laajasti ja taloudellisesti aineistoa (Eskola J. ja Suoranta 1998, s. 182), laadittiin informanttien omin sanoin (esim. s. 87–88 ja 97).

Selontekoja näin aineistolähtöisesti läpikäydessä kävi ilmi, että jotkut informanteista pohtivat nuorten seksuaalivalistuslehtisten ohella myös vanhemmille (äideille ja isille) suunnattuja seksuaalivalistuslehtisiä. Tällöin – aineistolähtöisen analyysin perusidean mukaisesti – lehtisten tarjontaa ja saatavuutta sekä kohderyhmiä käsittelevät tarkastelut laajennettiin koskemaan myös nuorten vanhemmille suunnattuja lehtisiä. Tyttöjen ja poikien selontekojen sisällössä ei puolestaan voitu todeta muuta merkittävää eroa kuin se, että pojat nimesivät lehtisten ulkoasua (kuvitusta, koko ja värit) pohtiessaan merkittävästi enemmän lehtisiin tarpeellista kuvitusta kuin tytöt (tarkemmin, s. 87).

7 Tutkimustulokset

Luvussa selvitetään ensin, millaista lehtisin toteutettu seksuaalikasvatus on nuorten kannalta ja millaista lehtisin toteutettua seksuaalikasvatusta nuoret kaipaavat ja tarvitsevat. Tutkimusongelmia (1 ja 2) selvitetään erittelemällä ja vertailemalla informanttien materiaalin tarjontaa ja saatavuutta (luku 7.1) sekä kohderyhmiä koskevia näkemyksiä ja kokemuksia (luku 7.2). Toiseksi paneudutaan siihen, millaisia seksuaalivalistuslehtiset ovat nuorten kannalta ja millaisia lehtisiä nuoret kaipaavat ja tarvitsevat. Tutkimusongelmia (3 ja 4) selvitetään erittelemällä ja vertailemalla informanttien materiaalin ulkoasua ja kieltä (luku 7.3), nuoria varten laaditun materiaalin sisältöä (luku 7.4) sekä nuorten kaipaaman ja tarvitseman materiaalin sisältöä koskevia näkemyksiä ja kokemuksia (luku 7.5).

7.1 Lehtisten tarjonta ja saatavuus

Informantit suhtautuivat myönteisesti seksuaalivalistuslehtisten saamiseen. He suhtautuivat myönteisesti myös niiden lähettämiseen postitse kotiin. Joidenkin informanttien mielestä vanhemmille (äideille ja isille) tarkoitettu materiaali pitäisi kuitenkin lähettää suoraan heille – ei nuorille, jotta se menisi perille.

"Lehtiset ovat ihan hyvä idea, niitä lukemalla voi saada tietoa. Ihan jees juttu!" (P87 A)

"On hyvä, että kotiin tulee asianomaista postia, koska on aina hyvä tietää seksuaalivalituksesta" (T18 A).

"Lehdet pitäisi lähettää vanhemmille, koska usein nuori ei kehtaa antaa lehteä vanhemmille luettavaksi" (T14 B).

Lehtisiä oli ollut nuorten saatavilla vaihtelevasti. Osa informanteista – sekä tytöistä että pojista – oli saanut luettavakseen useita lehtisiä, osa muutaman ja jotkut vain yhden.

"Olen lukenut monia eri lehtisiä. Niissä kerrotaan niistä mistä tiedän jo. Niitä kuulee kaikkialla." (T62 A)

"En oo lukenu, ku niitä ei oikeen oo missään. Mutta muutamaa oon kattonu, niissä on asiaa, että jos tarvii tietää jotain muttei kehtaa kysyä niistä voi lukea." (T56 A)

Yhden lehtisen saaneet tytöt ja pojat olivat tutustuneet yleensä STM:n nuorille kotiin lähettämään lehtiseen. Vain STM:n kotiin lähettämään lehtiseen tutustuminen kävi

selonteosta ilmi myös siten, että jotkut pojista kuvailivat kaikki lukemansa lehtiset 16kuustoista-lehtisen (s. 34 ja 59) kaltaisiksi.

"Olen saanut vain yhden seksuaalivalistuslehdisten: 16 joka tuli äskettäin eikä sitä valistusta sen enempää ole ollut. ... Lehtiä voisi tulla enemmänkin vaikka suoraan koteihin tai koulussa jaettaisiin." (T1 A)

"Keltaisia, kannessa luki 16 v. Ne oli kohtalaisia. Niissä kerrotaan murrosiästä ja ehkäisystä ja vanhemmille on erikseen tiedote." (P80 A)

Näkemykset lehtistarjonnasta vaihtelivat sen mukaan missä määrin informantit olivat tutustuneet lehtisiin. Ne tytöt ja pojat, jotka olivat saaneet luettavakseen ani harvoja lehtisiä tai vain yhden, katsoivat, että lehtisiä pitäisi jakaa nuorille nykyistä enemmän – sekä koulussa että postitse kotiin.

"Lehtiset on mun mielestä ihan jees-juttu! Ja toivon, että niitä jaetaan tulevaisuudessakin. ... Mielestäni asioista voisi puhua enemmän jo ala-asteella ja jakaa myös ala-astelaisille enemmän tietoa/lehtisiä, kuin vain kaksi "Olen tyttö" ja "Olen poika" -lehtistä!" (T45 A)

Ne taas, jotka olivat lukeneet useita nuorten seksuaalivalistuslehtisiä, totesivat olevansa kyllästyneitä niihin, koska niissä käsiteltiin aina samoja, heille jo "tuttuja juttuja!" (T30 A).

"Kaikissa jankataan samoja asioita ja lukeminen tuntuu turhautavalta" (T27 A).

"Lehtiset ovat tavallaan tärkeitä, mutta eiköhän jokainen ole lukenut aivan riittävästi. Joskus tulee pakkotunne, että EI. Ei taas tätä." (T48 A)

Lehtistarjontaa pitivät näin liian runsaana sellaiset informantit, jotka olivat saaneet luettavakseen useita, "jo moneen kertaan opittuja" asioita käsitelleitä lehtisiä.

"Mielestäni lehtisiä on jaettu liikaakin, sillä niissä kerrotaan samoja asioita, jotka on jo moneen kertaan opittuja. Tietystikkään kertaus ei ole haitaksi." (P99 A)

"Mua ainakin ärsyttää ku niit on niin paljon erilaisia mut silti kaikissa on samat asiat. Tietenkin on hyvä että lehtisiä jaetaan nuorille!" (T36 A)

Informanttien mielestä lehtisten pitäisi olla nuorten saatavilla siten, että niitä voisi saada luettavakseen – tarvittaessa – myös nykyistä nuorempana. Niiden pitäisi olla saatavilla myös vaivattomasti ja niin, ettei nuoren ole pakko paljastaa muille olevansa kiinnostunut tai kaipaavansa tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista.

"Niitä pitäisi antaa mieluummin nuorempana, jos halutaan vaikuttaa jotenkin. Toiset tarvitsee valistusta aikaisemmin kun toiset." (T28 A)

"Se olisi hyvä asia jos se lehti ... olisi helppo saada. Sillä luulen, että on vähän nolottavaa kun astut kauppaan ostamaan muiden mielestä jonkunlaista pornolehteä." (P113 B)

"Esitteitä vois olla jaossa, jossain paikoissa, niin että niitä vois ottaa, ei oo kovin kiva mennä joltain terkalta kysyseen..." (T44 B)

Myös kotiin lehtiset pitäisi lähettää nuorille ja heidän vanhemmilleen siten, etteivät nuoret joudu niiden takia ahdistaviin ja piinallisiin tilanteisiin.

"... ihan hyvä juttu kunhan lehtiset saisi koulusta eikä niitä lähetettäisi kotiin. Jos lähetetään kotiin niin lähettäkää läpinäkymättömässä kirjekuoressa, jotta kotona ei tule turhaan tyhmiä kysymyksiä." (P112 A)

"... valistuslehdissä pyydetään että ne näytettäisiin vanhemmille ja käytäisiin yhdessä vanhempien kanssa läpi, mikä voi olla vaikeaa joillekin" (T16 A).

7.2 Lehtisten kohderyhmät

Informanttien mielestä seksuaalivalistuslehtiset "voivat olla monille hyödyllistä luettavaa" (P94 A). Niitä tarvitsevat ennen muuta nuoret, joille seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat arka aihe (esim. T4 A, s. 84). Näin niitä tarvitsevat nuoret, jotka eivät rohkene ottaa selvää seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kysellen ja keskustellen.

"Lehtiset ovat välttämättömiä nuorille, joita seksuaalisuus kiinnostaa, eivätkä ole uskaltaneet kysyä tietoa muilta. Itse en lue näitä lehtisiä, koska asiat, joita lehtisissä kerrotaan on päivänselviä asioita, jotka tiedän jo entuudestaan." (T12 A)

"Lehtiset ovat tarpeellisia, sillä jos ei uskalla kysellä asioista, niin voi lukea niistä. (Itse esimerkiksi mieluummin luen asioita, kuin kyselen.)" (T43 A)

Myös nuoret, jotka eivät kykene seuraamaan koulun seksuaaliopetusta siksi, että asiat tuntuvat heistä liian arkaluonteisilta tai epääjankohtaisilta opiskeltaviksi silloin, kun ne ovat esillä koulussa, tarvitsevat niitä.

"Lehtiset antavat varmasti monelle vastauksen kysymyksiin, jotka ovat ehkä niin arkaluonteisia ettei niitä keneltäkään voi kysyä. Itse olen hyvin myönteisellä kannalla ja hyvä, että meille 16-vuotiaille lähetettiin kotiin. Näin varmistetaan, että jokainen saa tietoa jostain. Se on hyvä, että jokainen saa itse lukea, koska joillekin voi olla kiusallista kuunnella seksivalistustunneilla ja ottaa huumorilla." (T25 A)

Myös sellaiset nuoret, joiden kotona on vaiettu seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja jotka eivät rohkene keskustella asioista vanhempiensa kanssa, tarvitsevat niitä.

"Lehdet ovat ihan hyvä asia, ... sillä jotkut eivät uskalla puhua asioista vanhempien kanssa" (P102 A).

Lehtiset ovat tarpeen myös silloin, kun nuori kokee mieltään askarruttavan asian sel-laiseksi, että hän selvittää sen itselleen mieluummin lukemalla kuin aikuisilta kysymällä.

"Ne voivat olla tarpeellisia jos haluaa tietää jotain mitä ei halua kysyä vanhemmilta tai opetta-jalta" (P72 A).

"Minun mielestäni on hyvä että niitä on, koska kaikesta ei voi puhua vanhempien kanssa vaikka haluaisikin" (T23 A).

Myös nuorten vanhemmat tarvitsevat lehtisiä – sekä kohentamaan vanhempien seksuaalisuuteen liittyviä tietoja että virittämään keskustelua seksuaalisuuteen liittyvistä asioista perhepiirissä. Jotkut informanteista olivat näet sitä mieltä, että "(M)yös

vanhempia tulisi neuvoa kertomaan lapsilleen kukista ja mehiläisistä" (T20 B), koska vanhemmat eivät nykyisin "välttämättä "kehtaa" kertoa asioista lapselleen tai he oletavat, että lapset tietävät asiat jo" (T14 B).

Nuoria varten laadituista lehtisistä informantit olivat puolestaan sitä mieltä, että ne sisälsivät useimmiten tietoa nuorille, jotka eivät ymmärrä "seksiin liittyviä riskejä" sekä nuorille, jolle on sattunut "vahinko suhteessa" (T35 A).

"En ole lukenut montaa lehtistä, mutta joitakin. Lehtiset ovat erittäin hyviä varsinkin niille jotka eivät tajua seksiin liittyviä riskejä." (T5 A)

"Lehdissä kerrotaan ehkäisystä ja sukukypsydestä. Lehdet ovat hyödyksi hölmistyneille nuorille, jotka hakevat vain seksiä, jopa ilman ehkäisyvälineitä." (P104 A) (Ks. myös P111 A, s. 89)

Jotkut informanteista – sekä tytöistä että pojista – olivat myös saaneet luettavakseen näitä "seksiin liittyvistä riskeistä" ja "ehkäisystä ym. sellaisesta" kertovia lehtisiä liian varhain – silloin, kun ko. asioihin tutustuminen ei ollut nuorelle itselleen vielä lainkaan ajankohtaista, vaan kiusallista ja hämmentävää.

"Niissä kerrotaan kuinka ehkäistään ja luulen että se on ihan tarpeellista. Mutta itse en ole innostunut lukemaan niitä. Aina kun saan semmoisen käteeni rupeaa minua hävettämään, enkä edes viitsi avata sitä." (T38 A)

"Lehdet olivat keltakantisia ja kannessa luki 16 v. Niissä kerrottiin ehkäisystä ym. sellaisesta." (P76 A)

"Niiden pitäisi kertoa jalkapallosta ja lumilautailusta. Koska mua kiinnostaa ne!" (P76 B)

Monissa lehtisissä kerrottiin seksuaalisuuteen liittyvistä asioista myös informanteja nuoremmille ja vähemmän asioista tietäville tytöille ja pojille sopivalla tavalla.

"Lehdet ovat yleensä liian lapsellisia ja kertovat seksistä n. 7.–9:vuotiaan tasoiselle. ... Yhteen vetona sanoisin lehtien olevan aivan liian lapsellisia. Ne voivat olla hyviä, jos ei ole kuullut seksistä ennen mitään, mutta useimmathan/kaikki ovat." (P98 A)

Myös murrosikää ja seksuaalista kehitystä käsittelevät lehtiset sisälsivät informanttien, varsinkin tyttöjen mielestä heitä itseään nuoremmille sopivaa ja tarpeellista tietoa.

"Niitä lehtiä pitäis mun mielestä kyllä jakaa vähän nuoremmille ku me ollaan. Tietysti meillekin mut silti. Tietsä joku peloissaan oleva neljäs luokkalainen jolla on just alkanu kuukautiset on aika paniikissa jos lehtisiä ei ole annettu hänelle ennemmin. Ne voi auttaa montaa pientä tyttöä josta on tulossa "naisia". (T34 A)

Näin seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitteleviä lehtisiä laadittaessa ja käytettäessä olisi kiinnitettävä informanttien mielestä nykyistä enemmän huomiota kohderyhmään, sen tietoihin ja tiedontarpeisiin. Lehtisissä "(P)itäis enemmän käsitellä asioita nuorten kannalta, koska nuorille ne on tarkotettu" (T7 B). "Lehtisistä pitäisi yrittää tehdä mielenkiintoisia, niin pojille kuin tytöillekin" (T33 B). Pitäisi tehdä "semmoisia lehtiä, jotka eivät pidä meitä nuoria täysin vauvoina. Me olemme pian täysi-ikäisiä." (P97 B)

"Työryhmä voisi laatia yhden ison lehden joka jaettaisiin kaikille 15–16-vuotiaille!" (P103 B) ja myös sellaisia, joissa nuorten ikä on "kuudestatoista ylöspäin" (P113 A). Nuoria varten pitäisi tehdä myös lehtisiä, joissa asiat on esitetty "niin, että niitä voisi lukea yhdessä poikakaverin kanssa" (T44 B) sekä "erilliset lehtiset pojille ja tytöille, jossa selitetään juuri vastakkaisesta sukupuolesta" (P97 A).

7.3 Lehtisten ulkoasu ja kieli

7.3.1 *Lehtisten ulkoasu*

Informanttien havaintojen mukaan nuoria varten on laadittu ulkoasultaan "aika monenlaisia" (T44 A) seksuaalivalistuslehtisiä. On "pienen pieniä lappusia" (P109 A) ja "kolmiosasia" (T29 A) "haitarilehtisiä" (P79 A). On myös ohuita "A5 kokoa" (P75 A) olevia "vihkosen tapaisia lehdyköitä" (T33 A) sekä "pieniä vaaleansinisiä/-punaisia vihkoja" (T48 A). On myös "iso, ja värikäs (keltainen–punainen–vihreä)" (P120 A) lehtinen, johon on "lisätty vähän taidetta ja kuvia" (P110 A). Yleensä lehtiset ovat pieniä ja ohuita. Niissä on "piirroskuvia" (P124 A) ja ne ovat "täynnä tekstiä" (P86 A). Niistä monet ovat ulkoasultaan "tylsä" (T31 A). "Jotkut (harvat) ovat ihan hyvännäköisiä" (T39 A). Ja "ne saisivat olla kiinnostavammassa ulkoasussa" (P85 A).

Lehtisten koko. Vaikka nuoria varten onkin laadittu monenlaisia lehtisiä, niin useimmat niistä olivat informanttien mielestä liian pienikokoisia. Hyvin pienikokoiset lehtiset jätetään helposti lukematta, koska niiden sisällön "tietää jo otsikoistakin". Ne hukkuvat myös herkästi ja tuntuvat turhanaikaisilta säilytettäväksi.

"Yksi iso lehtiö on parempi kuin miljoona lehtiötä. Pienet menevät suoraan roskeen kun taas yksi iso niin sitä voi kylläkin vähän katsoa." (P103 B)

"Minä ainakin heitän ne pienet lehtiset aina jossain vaiheessa roskeen. Aina ei tule edes luettua niitä, kun tietää jo otsikoistakin mitä asiat koskee. Mutta jos olisi yksi isolehtinen se varmasti säästyisi kunnossa vaikka kirjahyllyn hyllyllä." (T36 A)

STM:n kotiin lähettämä 16kuustoista-lehtinen oli puolestaan hankalan isokokoinen (38 x 26 cm) käsitellä ja lukea.

"Lehdet ovat ihan hyviä ja niistä saa tietoa mutta viimeksi tullut keltainen seksilehti joka tuli kotiin oli mun mielestä kooltaan liian iso eli että jos asiat kokoisi esim pieneksi vihkoksi niin sitä mielellään säilyttäisikin pidempään. Ja niille joille nämä asiat ovat arkoja se on loistava tietonlähde." (T4 A)

Informanttien mielestä lehtisistä pitäisi tehdä nykyistä isokokoisempia – ei kuitenkaan niin kookkaita kuin 16kuustoista-lehtinen. Niissä pitäisi olla myös nykyistä enemmän sivuja niin, että niihin sopisi enemmän tietoa ja niitä kannattaisi lukea ja säilyttää.

"Lehden ulkoasun ensinnä pitää olla huomiota herättävä, ehkä värikäs kansi tai joku iso kuva kanteen. Lehden koko voisi olla tuttu A4." (T31 B)

"Lehtiset voisivat olla vähän Paksumpia kuin vanhat ja niissä voisi olla enemmän tietoa" (P127 B).

Jotkut informanteista, varsinkin pojista pitivät kuitenkin luettavampina pienikokoisia, "lyhyitä ja monipuolisia" (T25 B) lehtisiä.

"Lehtisiin enemmän kuvia ja vähemmän tekstiä. Ei kukaan jaksaa lukea 20-sivuista lehtistä missä ei ole kuin tekstiä. ... Mielestäni lehtisiin ei saa tehdä liikaa sivuja, koska niistä tulee tymeitä jos ne ovat liian pitkiä." (P107 B)

Lehtisten väritys. Nykyisistä lehtisistä osassa on "sopivat värit, eli ei valittamista" (P95 A). "Lehtiset ovat hienoja" (P106 A) ja "värikkäitä" (T8 A). Mutta joukossa on myös monia "tyhmän värisiä" (P114 A), "ankeita" (P84 A) ja "aneemisia" (T15 A).

Informanttien mielestä lehtisistä pitäisi tehdä ulkoasultaan huomiota herättäviä, värikkäitä, "mielikuvituksellisia" (T51 B) ja "nuorekkaita" (P79 B) (kuva 2).

"Lehti pitäisi olla silmään osuva eli räikeä, värikäs se voisi olla vähän laajempi lehtinen ja siinä voitaisiin kertoa asiat tarkemmin ..." (P124 B).

(T39 A)

Kuva 2. "Ehkä jopa mielenkiintoinen".

Ulkoasultaan värikkäät, valoisat ja raikkaat lehtiset kiinnostavat nuoria ja ne havaitaan herkemmin.

"Lehtisien tulisi olla huomiota herättäviä, erilaisia. Silmiinpistäviä yms. Esim. nuorten silmiin sopivia ehkä jossain määrin pervojakin. Siitä herää nuorten mielenkiinto." (T49 B)

Lehtisen sisällön ei kuitenkaan tulisi käydä yksioikoisesti ilmi sen huomiota herättävästä ulkoasusta. Joidenkin tyttöjen mielestä kun lehtisten

"... ulkoasua voisi muuttaa hieman vähemmän huomiota herättäväksi, ettei kaikki ulkopuoliset huomaa, mitä on lukemassa!" (T53 A)

Ikäviltä ja synkiltä näyttävät, värittömät lehtiset jätetään helposti lukematta, kuten myös yliolkaisesti tehdyn näköiset. Sellaisia lehtisiä pidetään myös vähemmän varteentottavina tiedonlähteinä kuin huolellisesti ja harkiten tehdyn näköisiä.

"No, voihan niitä aina vilkuilla, mutta... Ne ovat yleensä sellasia "aneemisia" pikkulätysköitä. Ne eivät millään tavoin ole niinkuin ihan loppuunasti suunniteltuja. Ei sellaisia voi oikein ottaa vakavasti!" (T22 A)

"Jos mä saan käteeni sellasen musta-valkosen tylsän paperin jonka teksti muistuttaa jotain biologian kirjaa, ei sitä tee edes mieli lukea" (T15 A).

Aikuisten mielestä nuorekas ja "nuorisolle sopiva" voi kuitenkin olla nuorten silmin katsottuna "tyhmää" ja "tekopirteätä" nuorten kosiskelua.

"Ne ovat tekopirteitä ja luulevat olevansa nuoria kiinnostavia ja tosi cooleja" (T64 A).

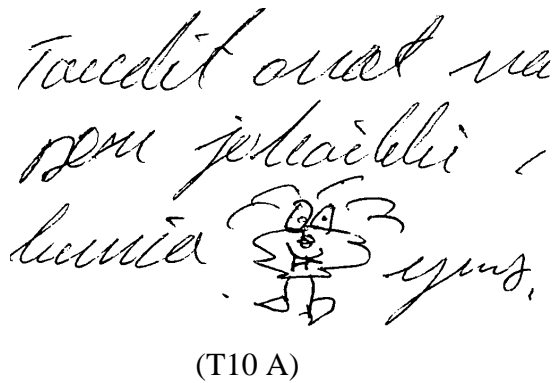
"Lehtiset ovat minusta aika tyhmiä, kun niistä on yritetty tehdä oikein nuorisolle sopivia siinä onnistumatta" (P107 A).

Lehtisten kuvitus. Nykyisistä lehtisistä osassa on "aika paljon" (P127 A), "kivoja" (P108 A) kuvia, jotka "kuvailevat hyvin kertomuksia" (P104 A) ja "auttavat ymmärtämään asian helpommin" (T6 A). Useimmiten ne ovat kuitenkin "vähäkuvisia" (P133 A). "Kuvat ovat niissä piirrettyjä" (T42 A) ja huonolaatuisia.

"... ei oo Walt Disneyn tekemiä. Piirtojälki on rumaa, enemmän yksityiskohtia, enemmän valokuvia ..." (P118 A)

Informanttien mielestä kuvat liittyivät usein kehnosti lehtisissä käsiteltyihin asioihin. Lehtiset oli pyritty kuvittamaan mielenkiintoa käsiteltyihin asioihin virittäväillä ja ylläpitävillä kuvilla. Kuvitus saattoi olla myös tilantäytettä.

"Kaikki lehtiset joita mä oon nähny, niin niis on aina ollu samat asiat. Lehtis on jotain kuvia, millä tekijät on yrittäny saada sitä kiinnostavammaks, tai vaikka ovat yrittäneet saada enemmän tilaa käytettyä." (T34 A)

Kuva 3. "Typeriä kuvia".

Niissä lehtisissä, jossa oli käsiteltyihin asioihin liittyvä kuvitus, kuvat olivat puolestaan usein sellaisia, etteivät ne edistäneet asian ymmärtämistä ja muistamista vain niin, että olivat jääneet mieleen "hieman vanhanaikaisina" (T1 A) tai muuten nuorten lukijoiden kannalta epärelevantteina (kuva 3).

"Vihkoissa on Kätsy-nimimerkin piirtämiä tyhmiä kuvia, jotka kertovat tytöistä ja pojista, kukista ja mehiläisistä, ... ja tule vain kysymään... PLAP PLAP PLAA... !" (T48 A)

"... ne yrittää saada myös nuoret tajuamaan niiden omat mielipiteet kirjottamalla sinne lehtiseen jotain 80-luvun slangia ja piirtelemällä sinne jotain kuvia joista huomaa että ne on tehty sillon about 80-luvulla. ... Ne lehdet on kirjoitettu sillai "Nuorelle aikuiselle" tyyliin mutta niitä lukiessa tulee kyllä sellanen olo että pitääx noi meitä ihan kakaroina." (T2 A)

Informanttien mielestä lehtisissä pitäisi olla nykyistä "enemmän kuvia" (T40 B), "myös oikeita ei pelkästään piirrettyjä" (T44 B) ja ennen kaikkea "paljon värikkäitä valokuvia" (P136 B). "Mutta ei kuviakaan ihan liikaa" (T37 B), eikä myöskään mitä tahansa kuvia, vaan "asiallisia ja hyviä" (T4 B).

Informanttien, erityisesti poikien lehtisiin kaipaamat asialliset ja hyvät kuvat ovat: "lukemista helpottavia" (53 B), "selkeitä" (T29 B), "opastavia" (P75 B), "yleissivistäviä" (P78 A) ja "totuudenmukaisia" (P82 A). Ne ovat myös "asiaan kuuluvia" (P111 B), sitä "havainnollistavia" (P94 B) ja "selventäviä" (P96 B). Toisin sanoen, seksuaalivalistuksenlehtiset pitäisi kuvittaa informatiivisesti siten, että kuvat liittyvät kiinteästi – sekä sommittelullisesti että sisällöllisesti – käsiteltyihin asioihin. Näin lehtisten kuvitus sekä tukisi asioiden ymmärtämistä että kokonaisnäkemysten muodostamista käsitellyistä asioista.

Ne pitäisi kuvittaaan myös "hauskasti" (87 B), kuten esimerkiksi "Kesäkumit" (T40 A) tai "Matt Groeningin piirtämät sarjakuvat" (P99 B). Lehtisiinkin sopisi panna "pari hauskaa sarjakuvaa" (P109 B) tai "joku pieni sarjakuvamainen kuvaus" (P119 B), jossa

"esim. kaksi eri sukupuolta olevaa ihmistä, eläintä, ufoa, ym. keskustelisivat keskenään Hauskasti lehtisessä opetettavista asioista. Ei saarnaavasti eikä opettavaisesti. Tai joku pikku-ukko puhuu suoraan lehtisen lukijalle. Taaskaan ei saarnaavasti tai opettavaisesti." (T37 B)

Lehtisten kuva-aiheita pohtiessaan tytöt mainitsivat vain yhden kuva-aiheen – ehkäisymenetelmät. Tyttöjen mielestä niissä pitäisi olla nykyistä "enemmän tietoa ja kuvia naisten muista ehkäisymenetelmistä, kuin vain E-pillereistä" (T49 B), "sillä ei kaikki tiedä miltä esim. pessaari tai kierukka näyttää" (T16 A).

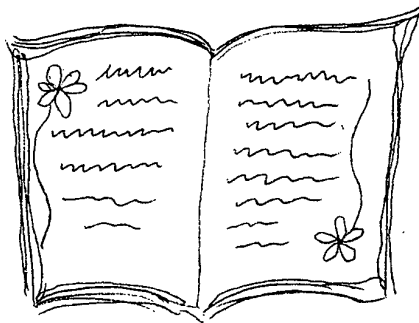
Poikien lehtisiin kaipaamien kuvien luettelo oli merkittävästi pidempi ja moninaisempi. Poikien mielestä niissä pitäisi olla "yleissivistäviä kuvia" (P84 A), joita olisi "kiva katsella" (P127 B) ja joita tutkiskelemalla voisi selkiyttää ja syventää ymmärrystään: naisen ja miehen anatomiasta, sukupuolielinten anatomiasta, sukupuoliyhdyntästä, seksin ja pornon olemuksesta sekä siitä, miten sukupuolitauteja aiheuttavat mikrobit tarttuvat ja millaisia oireita ne aiheuttavat.

"Lehdistä pitää tulla semmosia todella opettavaisia missä näytettäisiin kaikki asennot ja muut tyylit (esim. pornolehtiä niistä voisi tulla). Kuvia ja tietoa sukupuolitaudeista ja ihmisistä jotka niitä sairastaa." (P90 B)

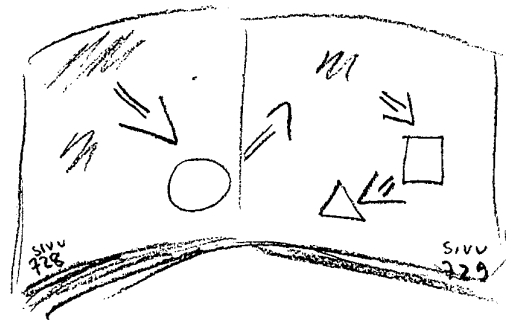
"Jotain paljon räväkämpää. Kuten kunnan pornoa. Jotta nuoret saisivat tietää kunnolla mitä seksi tai porno oikein on." (P100 B)

"P.S. paljon kuviin alastomii jotka ovat oikeita ihmisiä" (P 106 B).

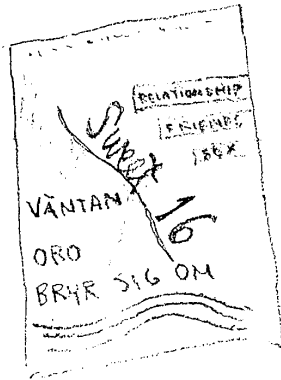
Informanttien lehtisten **ulkoasua** koskevat näkemykset yhteen nivoen voidaan todeta, että tyttöjen mielestään lehtisen "(K)ansi pitää olla värikäs ja pirteä. Se on jo vanha homma, kun laitetaan kanteen pari joka on niin rakastunut että. Sisältö pitää olla huumorilla höystetty, eikä mitään kuivaa tekstiä sana toisensa perässä jota kukaan ei jaksa lukea. Tekstiin saa väriä pirteillä kuvilla, mut pliiis ei mitään sellasii kuvia jotka on tarkoitettu 5-vuotiaille." (T52 B) "Ulkoasu ja kuvitus ei saa olla aikuisten tekemiä, niin että luulevat olevansa makeita" (T26 B). "Asiat pitää olla silleen söpösti oikeen selkeästi ja tarkasti laitettuna" (T47 B). "Asiaa voisi selkeyttää hauskoilla kuvilla tai sarjakuvilla" (T28 B). "Pelkkä paljas teksti ei innosta ketään" (T48 B). "Lehtiseen kannattais laittaa asiatekstiä vaan pieninä pätkinä ja laittaa mahdollisimman paljon asiaa esim. kuvateksteihin" (T58 A) (kuva 4, s. 88).

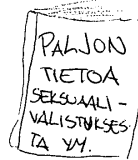
(T13 B)

(T47 B)

(P110 A)

(T36 B)

Kuva 4. "Iloisia ja värikkäitä, tietokylläitä lehtisiä".

Myös pojat katsoivat, että lehtisten "pitää olla värikkäitä mutta niiden ei pidä yrittää olla tosi cool vaan mieluummin ihan asiaa ja ... sitten piirretyt kuvat pois tai jos piirretyjä kuvia niin hienoja ei mitään lastentuherruksia koska ne saavat lehtiset näyttämään typeriltä ja että ne olisi tarkoitettu 10-vuotiaille" (P114 B). Nuoria varten pitäisi tehdä "värikkäitä, kauniita, kuvikkaita, sekä ennenkaikkea tietokylläitä lehtisiä. Kuvien tulisi olla oikeita, eikä vain piirretyjä." (P110 B)

Poikien mielestä lehtisissä pitäisi olla myös nykyistä enemmän "Esimerkki kuvia" (P73 B). "KUVIA, KUVIA! Kuvat havainnollistaisivat sitä miten "juttu" hoituu. Kuvitukseen ja huumoriin pitäisi panostaa." (P95 B)

7.3.2 Lehtisten kieli

Informanttien kokemusten mukaan nuorten seksuaalivalistuslehtiset ovat yleensä "ihan luettavia" (T33 A) ja "helpposelkoisia" (T6 A). Asiat on "selitetty selkeästi" (P127 A) ja "yksinkertaisesti" (P73 A), "lyhyesti ja ytimekkäästi" (T42 A) niin, että ne "tajuaa" (P72 A). "Ne eivät ole mitään pornolehtiä, eivätkä myöskään mitään satukirjoja" (P88 A). "Niissä sanotaan asiat niin kun ne on eikä mutkistella kauheesti asioita"

(T19 A). Joissain lehtisissä asioista kerrotaan "liian monimutkaisesti ja hankalasti" (T45 B) tai "ympäripyöreästi" (T21 A) niin, että asian "(Y)dintä on vaikea ymmärtää!" (T45 B). Jotkut taas ovat hankalia lukea ja ymmärtää siksi, että niissä on "vaikeita sanoja ym." (T37 A).

Kun lehtisten lukeminen on tuntunut vaikealta, niin "(O)ngelmana on lähes aina se, että lehdet ovat raskaasti luettavia" (P115 B). Lehtiset on kirjoitettu "tylsällä tavalla" (T40 A), "virallisesti" (T34 A) ja "kuivasti" (P111 A). Ne "kertoo asioista niin sanotulla toistamistekniikalla eli toistaa yhtä asiaa (esim. Aidsista) monta kertaa" (P132 A). Tai sitten ne on "kirjoitettu jotenkin saarnaavaan muotoon että älä tee näin jne. tai ainakin niistä saa sellaisen kuvan" (T16 A). Sellaiset lehtiset ovat "ikävyystyttävän tylsää luettavaa" (T40 A), "yksitoikkoisia" (P122 A) ja "pitkäveteisiä" (T21 A) niin, että ne jäävät helposti lukematta tai luetaan vain pakosta – silloinkin, kun lehtisen sisältö on lukijan kannalta "käyttökelpoista asiaa".

"Mielestäni lehtiset ovat käyttökelpoista asiaa, mutta se on kirjoitettu niin kuivasti, että ei sitä hullukaan jaksaisi lukea, ellei itse kuvittelisi olevansa raskaana tai saaneen jonkun sukupuolitaudin ja haluaisi tietää, miten menetellä tapauksessa. Pitäisikö mennä lääkäriin vai mitä?" (P111 A)

Osa lehtisistä on taas ollut vaikeita jopa mahdottomia lukea siksi, että asiat on muotoiltu niissä lukijan kannalta "väärin" (T13 A), jolloin lehtisen lukeminen on tuntunut epämiellyttävältä ja/tai epämielekkäältä. Sellaisissa lehtisissä "teksti on yleensä todella nuivahkoa. Siis sanallisesti niinkuin kielenkäytössä" (T22 A). Niissä myös "usein ali-arvioidaan nuorten älykkyys, koska teksti on kuin jollekin kuusi-vuotiaalle tarkoitettu" (P96 A). Tai sitten "niissä puhutaan liian suoraan ja tungettelevasti" (T38 A) seksuaalisuuteen liittyvistä asioista.

Informanttien mielestä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista pitäisi kirjoittaa ennen muuta ymmärrettävästi – "helppo älyisesti" (T53 B).

"Haluan heidän laativan erittäin selkeän lehtisen ja ns. blondikin ymmärtäisi siitä jotain" (T20 B).

"Nuoren pitää lehden avulla tajuta jotain seksiin liittyvistä asioista. ... Asiat pitää olla selkeitä, että nuori ymmärtää." (P106 B)

Seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kirjoitetaan tällöin lyhyesti ja ytimekkäästi.

"Vain tärkeimmät asiat, eikä mitään turhaa paskapuhetta jota ei jaksaa lukea siis lyhyesti mutta ytimekkäästi asiat" (T49 B).

"Haluan esitteitä joissa on lyhyitä, ytimekkäitä lauseita, asioiden pitää tulla selviksi ilman turhia jaaritteluja" (P125 B).

Informanttien mielestä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista pitäisi kirjoittaa myös seikkaperäisesti, ei kuitenkaan yliyksinkertaisesti.

"Lehtisten pitäisi myös olla sellaisia missä kaikki asiat selitettäisiin yksityiskohtaisesti. Niin että sen jälkeen ei jäisi mitään epäselvää." (T23 B)

"Asiat pitäisi kertoa selkeästi ja yksinkertaisesti, mutta ei liian (kohtelu pitäisi olla eri kuin pikkulapsille!)" (T51 B).

Seksuaalisuuteen liittyvistä asioista olisi kirjoitettava myös avoimesti, mutta samalla hienovaraisesti – hyvällä ja asiallisella suomen kielellä.

"Kertokaa avoimemmin kaikesta pliiis! (P109 B)

"... ihan asiaa ja ei mitään slangia koska se on aina ihan perseestä vaan mieluummin kirjakieltä ..." (P114 B).

"Texti selvää ja helposti ymmärrettävää ei (liikaa) "hienoja sivistyssanoja", jotka antavat teknisen vaikutelman" (T13 B).

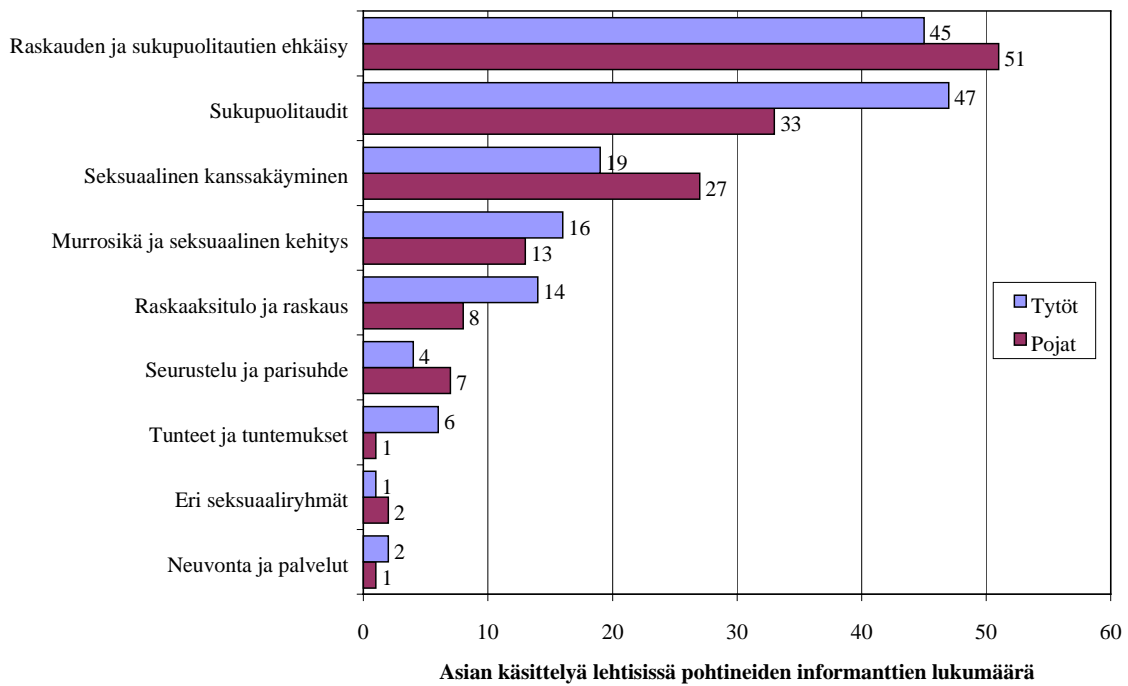
"Lehtisen tulisi kertoa suoraan tosiasiat vaikkakin asiat olisi kerrottava hienovaraisesti etteivät nuoret saisi mitään turhaa kammaa asiaan" (T54 B).

Näin seksuaalisuuteen liittyvistä asioista olisi kirjoitettava nuorille myönteisen viivahteikkaasti, eli "hieman elävämmin" (P96 A), "hauskasti" (T37 B) ja "huumoriin pannaen" (P115 B) – ei "vakavasti" (T22 B), "kuivasti" (P112 B) ja "hillitysti" (T39 B) "paasaten" (T27 B). Nuoria varten pitäisi tehdä "lehtisiä, joita on kiva lukea ja jotka ovat humoristisia ja positiivisen iloisia! Asioista on puhuttava vastuullisesti, mutta pidettävä kuitenkin mielessä, että seksi on ihan iloinen ja mukava juttu. Lehtisiä, joista jää suuhun iloinen ja myös varmempi maku asian suhteen." (T45 B) "Sitä paitsi, on pakko että siinä olisi jonkun verran hauskuutta ja vitsejäkin. Sisällön pitää olla kirjoitettu vähän romanttisessa tyyliässä, muttei millään pornotyylissä kertomuksia, eli sitä pitäisi vähän sensuroidakin." (P113 B)

7.4 Nuoria varten laadittujen lehtisten sisältö

7.4.1 Tavallisimmin lehtisissä käsitellyt asiat

Informanttien kokemusten mukaan nuorten seksuaalivalistuslehtisissä kerrotaan tavallisimmin raskauden ja sukupuolitautilien **ehkäisystä** ja **sukupuolitaudeista** (kuvio 7). Poikien mukaan "(S)uurinosa lehtisistä käsittelee ehkäisyä" (P127 A), ja tyttöjen mukaan sukupuolitauteja ja ehkäisyä.

Kuvio 7. Nuorten seksuaalivalistuslehtisissä käsitellyt asiat informanttien mukaan.

"Lehtisissä yleiset asiat ovat sukupuolitaudit ja niiden ehkäisy (myös raskauden ehkäisy)" (T42 A) (kuva 5, s. 92). Lehtisissä kerrotaan sukupuolitautilien "tartunta tavoista" (P124 A), "oireista ja hoidoista" (T24 A), tautien "vaaroista" (T12 A) sekä "tauti-tilastoista" (T1 A). Niissä voidaan kertoa myös "mistä saa apua, jos tulee ongelmia (ei-toivottu raskaus tai sukupuolitauti)" (T42 A).

"Jotkut lehtiset on vaan sukupuolitaudeista" (T34 A). "Niissä kerrotaan kortsun käytöstä ja sukupuolisairauksista" (P132 A). Sellaisissa lehtisissä on "paljon tietoa eri taudeista" (P115 A) ja "siitä miten ne voi saada ja miten niitä voi välttää" (T49 A). "On käsitelty mm. AIDS, kondylooma, tippuri, klamydia, kuppa ja satiaiset" (P115 A). "Niissä kerrotaan turvaseksistä" (P135 A) ja "(M)ukana on usein kondomi" (P74 A).

(P137 A)

Kuva 5. "Kaikenlaisia mukavia asioita".

Myös kotiin lähetetyssä 16kuustoista-lehtisessä käsiteltiin eri sukupuolitauteja. Yleensä lehtisissä kerrotaan vain HIV-infektiosta ja vähän, jos lainkaan muista sukupuolitaudeista.

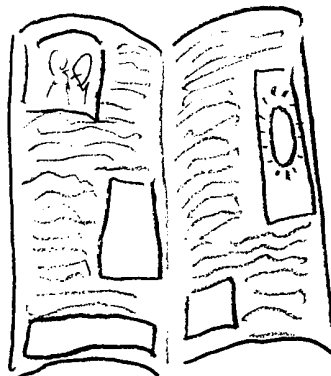
"Yleensä puhutaan vain HIV:stä, ei muista taudeista. Se on hyvä, että nyt meille tuli se seksuaalivälialustelehti niin siinä kerrottiin niistä muistakin taudeista ja niiden vaikutuksista, tartuntatavoista ja siitä miten hoitaa niitä ja seuraako siitä lapsettomuutta vai ei." (T14 A)

Raskauden ja sukupuolitautien ehkäisyä käsittelevissä lehtisissä "kerrotaan spärdärin tärkeydestä ja käytöstä enimmäkseen" (P103 A). "Yleensä lehdissä kerrotaan vain perinteiset eli käytä kumia, mutta ne eivät ole 100 % varmoja" (P97 A). "Joissain on mukana yksi kortsu, se on ihan hyvä" (T44 A). Myös "(K)otiin tulleen lehtisen mukana oli kondomi, joka oli hyvä asia" (P112 A) (kuva 6).

Osassa lehtisiä "kerrotaan minkälaisia eri ehkäisyvälineitä on olemassa" (P96 A). Sellaisissa lehtisissä "on aika paljon asiaa (esim. eri vaihtoehtoja miten ehkäistään raskaaksi

(P133 A)

(P120 B)

Kuva 6. "Tuli siinä mukana jopa näytekumi".

tulemista, sukupuolitauteja; miehille ja naisille)" (T49 A). "Lehtisissä on myös tilastoja ehkäisykäytöstä" (P74 A). Niissä kerrotaan myös "joittenki ehkäisy menetelmien sivuvaikutuksista ja, ett mist niit saa" (T9 A). Joissain niistä esitellään "(K)aikki ehkäisyvälineet ja niiden käyttöohjeet selostetaan myös kuvin, että nuori tietäisi, mistä on kysymys" (T42 A).

Lehtisissä voidaan puhua myös "ehkäisystä ja vastuusta" (P94 A), mutta "vain vähän psykologiselta kannalta" (T20 A).

Raskauden jälkiehkäisystä mainitsi lehtisistä lukeneensa vain kaksi tyttöä. Heidän havaintojensa mukaan lehtisissä

"... kerrotaan yleensä sukupuolitaudeista ja niiden vaaroista. Raskaudesta ja sen jälkiehkäisystä ..." (T4 A)

Raskauden jälkiehkäisystä lehtisistä lukeneista tytöistä toinen oli myös tarvinnut ko. tietoa.

"Mun mielestä ne lehdet on tarpeellisia, koska tieto (vaikka se ois tuttua) ei ole haitaksi. Nuoret tietää, että kortsua tulee käyttää, vaikkakin se usein siihen tietoon jääkin. Ikävä kyllä se kortsu tuppaa jäämään. Itse asiassa mulle ja yhdelle jatkalle kävi just niin, mutta onneksi tiesin jälkiehkäisy pillereistä (lehtien avulla esim.) niin kävin sitten ne hakee." (T14 A)

Lehtisistä ei myöskään löydy tietoa siitä, miten kuukautiskierto lasketaan ja miten raskauden ehkäisyä voidaan tehostaa – kondomia ehkäisy menetelmänä käytettäessä – seuraamalla kuukautiskiertoa ja rytmittämällä sukupuoliyhdyntä sen mukaan.

"Kondomit mukana ovat kivoja... Selailen lehtisiä... Etsin jotain mitä en löydä. Otan esille uuden lehtisen. En löydä edelleenkään. Mieltäni painaa "Mistä lasketaan kuukautiskierto alkavaksi, ja missä vaiheessa sitä voi naida ilman että on riskiä hedelmöitymisestä? Mitkä siis ovat varmat päivät? Mystistä." ... Tuon laisia asioita en ujouttani (?!!) viitsi terveydenhoitajalta kysyä. Saati sitten äidiltäni. (Skitsahtaisi poloinen ja kysyisi Mitä minä Suunnittelen)." (T47 A)

7.4.2 Muut lehtisissä käsitellyt asiat

Informanttien mukaan muita lehtisissä huomattavasti ehkäisyä ja sukupuolitauteja vähemmän käsiteltyjä asioita ovat: seksuaalinen kanssakäyminen, murrosikä ja seksuaalinen kehitys, raskaaksitulo ja raskaus, seurustelu ja parisuhde, tunteet ja tuntemukset, eri seksuaaliryhmät sekä seksuaalineuvonta ja palvelut (kuvio 7, s. 91).

Seksuaaliseen kassakäymiseen (käsitteestä tarkemmin, s. 146) liittyvästi "(L)ehdet opettavat asioita seksistä niille jotka eivät vielä tiedä niitä" (P135 A). Niissä kerrotaan "nuorten seksuaalikäyttäytymisestä" (P101 A), "seksisuhteen aloittamisesta" (P123 A), "ekasta kerrasta" (P98 A), "nuorten seksikokemuksista" (P117 A) ja "seksielämästä" (P106 A). Niistä saa "tietoa yhdynnästä" (T15 A), "orgasmista, yleisesti seksistä (esim. suuseksi ja sen vaarat) ja sen harjoituksesta" (T49 A). Lehtisissä on nuorten "neitsytilannetta" (T5 A) kuvaavia tilastotietoja, ja niissä "kerrotaan miten tulee/tulisi käyttäytyä yhdynnässä ja miten suojautua" (P134 A) sekä "vastuusta yhdynnässä" (P112 A).

Seksuaalista kassakäymistä lehtisissä käsitellään informanttien mukaan ennen muuta siihen liittyvien riskien valossa. Kun lehtisissä kerrotaan seksistä, niissä kerrotaan "seksistä ja seksitaudeista" (P79 A) ja seksin "haitallisista jälkiseurauksista" (T1 A).

"Niissä kerrotaan seksin haittapuolista ja vaaroista ja muista kauheuksista" (T37 A).

"Kerrotaan esimerkiksi vain pahoja puolia seksistä: tauteja ja hyväksikäyttöä ym." (T10 A).

Samalla tavalla niissä kerrotaan myös nuorten sukupuoliyhdynnöistä, seksikokemuksista ja seksielämästä.

"Seksivalistuslehtisissä kerrotaan seksielämästä, ehkäisystä, ja seksin vaaroista: sukupuolitau-
deista" (P125 A).

"Lehdissä kerrotaan kertomuksia, joissa yleensä tulee esille **yöntapahtumat** ja kuinka suurta häpeämistä syntyy molemminpuolin" (P104 A).

"Jos lehtisissä on esimerkiksi nuorten aikaisemmista seksikokemuksista tai "ekasta kerrasta" ne kuvataan usein kamalaksi ja negatiiviseksi kokemukseksi" (T28 A).

Lehtisissä voidaan kertoa myös "alkoholin vaikutuksesta seksiin" (P106 A). Tällöin taas "(L)ehdissä kerrotaan sukupuolitaudeista, ehkäisystä, "ekasta kerrasta" ja alkoholin vaikutuksesta" (P98 A) sekä "(Y)leistetään usein liikaa alkoholin vaikutusta seksikokemuksiin ja varsinkin "ekaan kertaan" (T27 A).

Raskaaksituloa ja **raskautta** lehtisissä käsitellään nuorten sukupuolilyhdyntöihin liittyvänä riskinä ja ei-toivottuna asiana, kuten sukupuolitauteja. Lehtisissä

"(K)errotaan sukupuolitaudeista ja raskauden mahdollisuudesta. Eri ehkäisytaivoista yms." (T28 A)

"Lehdissä puhutaan ehkäisystä ja sukupuolisairauksista, lapsen saamisesta ynnämuusta" (P102 A).

Murrosikä ja **seksuaalista kehitystä** käsittelevissä lehtisissä kerrotaan tyttöjen ja poikien sekä fyysisestä että psyykkisestä kasvusta ja kehityksestä. Lehtisissä kerrotaan siitä,

"miten nuoret muuttuvat tullessaan teiniikään" (P96 A).

"Niissä kerrotaan lapsesta aikuiseksi kehittymisestä, eli erilaisista muutoksista meissä itsessämme" (T24 A).

Pojat olivat lukeneet lehtisistä: "sukukypsyystä" (P104 A), "sukupuolielinten toiminnasta" (P94 A) ja "itsetyydytyksestä" (P121 A). Tytöt kertoivat lukeneensa: "(N)uorten kasvamisesta seksuaalisuuteen (T12 A), "murrosiästä ja seksuaalisuudesta" (T31 A), "menkoista" (T34 A) ja "itsetyydytyksestä (esim. millä tavalla voi itsetyydyttää sekä pojat että tytöt)" (T49 A). Poikien kokemusten mukaan murrosikä ja seksuaalista kehitystä käsittelevissä lehtisissä kerrotaan "asioita mitä on huomannut itsessään" (P88 A). Tyttöjen mukaan niissä taas oli "aina samat asiat hikoilusta tampooneihin" (T46 A) (ks. myös T34 A, s. 82).

Seurustelua ja **parisuhdetta** lehtisissä käsitellään informanttien havaintojen mukaan niukasta ja suppeasti. Pojista neljä ja tytöistä kaksi ainoastaan mainitsi, että lehtisissä käsitellään seurustelua ja/tai parisuhdetta. Pojista lisäksi yksi oli sitä mieltä, että niissä "kehoitetaan odottamaan oikeaa kumppania" (P98 A). Toinen arveli, että lehtisissä "kerrotaan varmaan minkä ikäisenä nuoret alkavat seurustella ja onko se vakituista vai irtonaista", kuten myös siitä, "(M)iten tulee seurustella hyvin" (P106 A). Kolmas oli taipuvainen uskomaan, "että lehtisissä kerrottaisiin/painotettaisiin yhdessä olon ja suhteen (nimenomaan hellyyssuhteen) tärkeyttä" (P120 A).

Seurustelun ja parisuhteen käsittelyyn lehtisissä huomiota kiinnittäneistä tytöistä yksi oli sitä mieltä, että aihetta käsitellään lehtisissä vähän ja nuorten tarpeita vastamattomalla tavalla. Hänen mukaansa kun lehtisten "(J)uttujen pitäisi olla kiinnostavia. Eikä mitään seurustelua on kun tyttö ja poika ovat yhdessä... blaa" (T31 B). Toinen katsoi puolestaan, että lehtisissä kerrotaan "liian vähän nuorten ihmissuhteista ja niiden hallinnasta" (T20 A). Hän oli myös pannut merkille, että lehtisissä "ei kerrota paljon siitä, jos nuoret (tarkoitan 17–18 v.) haluavat perustaa perheen. Miten toimia ym." (T20 A).

Myös erilaisia **tunteita** ja **tuntemuksia** käsitellään lehtisissä niukasti, jos lainkaan. Pojista vain yksi kertoi lukeneensa lehtisistä "rakastumisesta" (P88 A), ja tytöistä "seksuaalisista haluista" (T23 A). Tytöistä yksi mainitsi lukeneensa lehtisistä myös "nuorten yleisistä peloista" (T41 A), ja toinen, että "joissain on myös henkisiä ohjeita" (T15 A). Kolmannen havaintojen mukaan niistä "puuttuu asioita esim. psykologiselta kannalta" (T20 A).

Tuntemuksista ei pojista kertonut lukeneensa kukaan. Tytöistä yksi arveli, että "(E)hkä niissä kerrotaan myös nuorten tuntemuksista" (T6 A), ja toinen kertoi lukeneensa joskus "kauhutarinan" lopusta tekstin: "Seksi on yleensä nautittavaa" (T37 A).

Eri seksuaaliryhmistä (käsitteestä tarkemmin, s. 146–147) lehtisistä kertoi lukeneensa vain kaksi poikaa ja yksi tyttö. Informanttien selonteiden perusteella kaikilla kolmella oli mielessään sama STM:n nuorille kotiin lähettämässä 16kuustoista-lehtisessä ollut "pienenpieni pätkä homoseksuaaleista" (T14 B).

Myös nuorten **seksuaalivoukuntaa** ja **palveluja** käsitellään lehtisissä informanttien havaintojen mukaan niukasti ja suppeasti. Sekä pojista että tytöistä vain yksi totesi, että lehtiset "saattavat kertoa mistä saa apua jos sattuu tulemaan raskaaksi tai saa jonkun sukupuolitautin" (P86 A ja T42 A, s. 91). Tytöistä kahden mukaan niissä "kerrotaan myös miten ja mistä saisi ehkäisyvälineitä" (T42 A ja T9 A, s. 93).

7.4.3 *Lehtiset tiedonlähteenä*

Seksuaalivoukuntalehtiset ovat informanttien mielestä "periaatteessa ihan hyviä" (T32 A), "hyödyllisiä ja tarpeellisia" (P79 A). "Niissä on asiantietoa" (P119 A) ja niissä kerrotaan "nuorille seksuaalisesti tärkeistä asioista" (T19 A). Niistä voi saada "uutta tietoa" (T44 A) ja oppia "asioita mitä ei vaikka ole opetettu aikaisemmin" (T19 A). "Se on hieno asia että nuoret saa lukea seksiin liittyviä lehtiä siitä on apua" (P106 A). Lehtisissä kerrotaan "kaikille tarpeellista tietoa" (T18 A) ja jokainen voi saada niistä "enemmän tai vähemmän lisävalaistusta" (T54 A) seksuaalisuuteen liittyvistä asioista.

Lehtisiä pidettiin erityisen tärkeinä siksi, että niissä kerrotaan nuorille seksuaalisuuteen liittyvistä perusasioista.

"Ne ovat valistavia ja niissä kerrotaan kaikkea, perustietoa asioista. ... Mielestäni ne ovat tärkeitä ja melkein pakollisia." (P93 A)

Niitä pidettiin myös tärkeänä nuorille sukupuolitaudeista ja ehkäisystä, erityisesti kondomista ehkäisymenetelmänä kertovana tiedonlähteenä.

"On hyvä, että nuoria valistetaan esim. sukupuolitaudeista ja ehkäisyvälineistä, koska silloin niistä tiedetään ja niitä vastaan voidaan suojautua. Samoin ei tule yllätysraskauksia." (P131 A)

"Oli hyvä juttu, kun yhdessä kotiin tullessa julkasussa oli kondomi mukana. Yleensä ottaen luulen, että tollasten valistuslehtisten lukeminen antaa varmuutta itse asiaan. Ymmärtää kuinka tärkeitä just ehkäisy on." (T15 A) (Ks. myös P112 A, s. 92.)

Seksuaalisen kanssakäymisen käsittely suppeasti ja yksipuolisesti nuorten sukupuoliyhdyntöjä sukupuolitauti- ja/tai raskausriskinä tarkastellen voi kuitenkin aiheuttaa nuorille "suggestologista pelkoa" (P115 A) ja ahdistusta sekä väärinkäsityksiä.

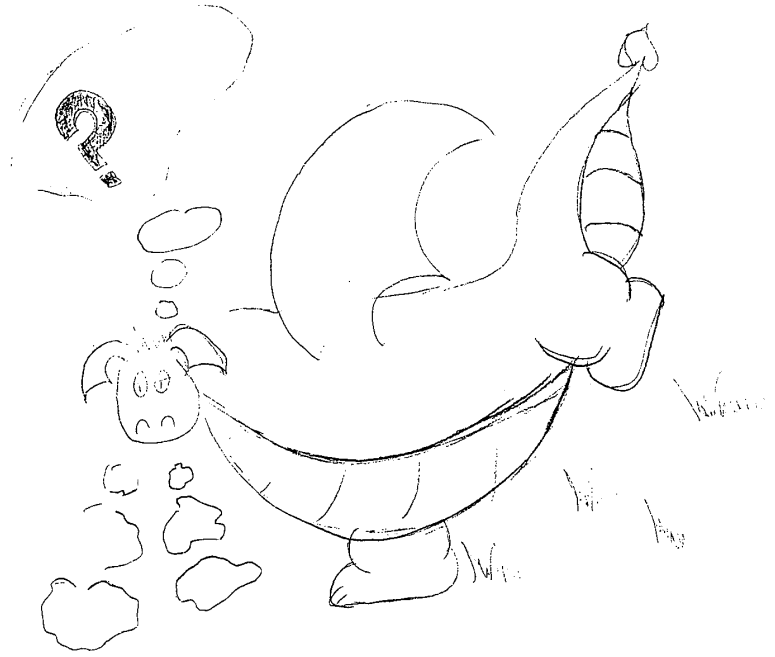
"Pitäisi myös pohtia vakavasti, miten nuori ottaisi sen asian. Joku voi noista lehtisistä saada sellaisen kuvan, että hänen olisi jo "aika" kokeilla seksiä, kun kerran varoitetaan tällaisista asioista." (T42 B)

"Tietysti vaaroista pitää tietää mutta että kirjoitetaan vain vaaroista eikä seksin hyvästä puolesta. Seksistä voisi puhua enemmän positiivisesti eikä vain pelotella ja jos seksistä jotain positiivista kerrotaankin niin kauhutarinan lopussa pienellä "Seksi on yleensä nautittavaa". Ei paljon lohdata." (T37 A)

Informanttien karvaat lukukokemukset tiivistäen: "Kyllä mä ainakin ekat vaikka kuinka tylsät tai muuten inhottavat luin, mutta nyt kun – luulee – tietävänsä parhaan(t) menetelmän(t) suojautumiseen niin en enää lue paljonkaan niitä" (P108 A). "Lehdet ovat pelottavia" (P84 A). "Niissä korostetaan seksin vaaroja" (P122 A) ja puhutaan seksistä vain "pahana asiana" (P85 A). Niissä "varoitetaan liian aikaisten suhteiden aloittamisesta, ehkäisyn tärkeydestä" (T28 A). Niissä "jankataan samoja asioita" (T27 A), "taudeista ja muusta negatiivisesta" (T16 A). "Kortsust ja niin edelleen" (T63 A). Niissä "läpätetään 1kerta, 1kerta, kortsu, kortsu" (T10 B) ja "käsketään käyttämään kondomia, muuten tulee aids ja klamydia h u h u u" (P109 A). Niissä sanotaan: "Käytä kondomia" (P136 A). "Varo AIDS pöpöä" (P136 A). "Älä tee sitä, älä tee tätä. Muista olla varovainen..." (P102 B). "Näiden lehtisten avulla se eka kerta varmasti epäonnistuu" (T10 A).

Toinen informanttien mukaan seksuaalivalistuslehtisiin tiedonlähteenä liittyvä pulma on se, että eri lehtisissä käsitellään jokseenkin samoja asioita (kuva 7, s. 98).

"Minä ajattelen, että lehtisissä on se huono puoli, että ne ovat melkein kaikki samanlaisia siis ne käsittelevät aina ihan samoja asioita. Mielestäni niissä pitäisi olla jotain uuttakin tietoa." (P107 A) (Ks. myös T36 A, s. 80.)

(T61 A)

Kuva 7. Tiedonlähteenä pulmallisia.

Niissä käsitellään usein myös samoja asioita ja samalla tavalla kuin koulun seksuaaliopetuksessa ja -neuvonnassa.

"Itse asiassa lehtisissä on samat asiat jotka jo ennestään tiedän ja joita on jauhettu jo ala-asteelta asti. Jotkut ovat ihan hyödyllisiä kerrata esim. sukupuolitaudit. ... Lehtiset ovat ihan hyödyllisiä, mutta joskus ne ovat todella turhauttavia, koska ne ovat vain "jauhantaa" ja "jankutusta"."
(T51 A) (Ks. myös P99 A, s. 80.)

Lehtisissä käsitellään seksuaalisuuteen liittyviä asioita usein myös suppeasti ja pin-
tapuolisesti. Niissä käsitellyt asiat kun ovat

"(Y)leensä sellaisia siis mitkä ovat melkein niinkuin "itsestään selvyiksi". Todella suppeasti."
(T22 A)

Näin lehtisissä kerrotaan vähän jos lainkaan seksuaalisesta kanssakäymisestä ja
sukupuoliyhdyntästä, vaikka raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisy onkin eniten
käsitelty asia.

"Niistä saa mielestäni hyvän käsityksen taudeista ja kondomeista ..., mutta tekninen puoli on
vähemmällä huomiolla. Voisi kuvata vähän enemmän miten akti suoritetaan, jos se on epäsel-vää."
(P95 A)

"... kaikkihan tietää, että jätkä/poika joka rakastaa/tykkää kumppanistaan haluaa tuottaa hyvää
tytölleen, mutta kun ei osaa kun naida (teidän lehtisten avulla) niin ei voi ja kai se muijakin haluis
tydyttää jätkää mut ku ei osaa ku maata alla ja keikuu peesissä. Pieleenhän se menee ..."
(T10 A)

Lehtisissä voidaan kertoa asioista myös nuorten kannalta katsottuna vanhentunutta
tietoa, vanhentuneiden liitteiden kera.

"Sit kaikki tilastot joistain kiinnostavista asioista esim. HIV ym. on vähintään 2 vuotta vanhoja, poikkeuksetta. ... Kaiken huippu oli et kaveri sai sellasest kortsun jossa oli viimeistään käytettävä ennen 1.97." (T2 A)

Informanteista monet olivatkin sitä mieltä, että lehtiset tarjoavat lukijoilleen usein niukasti, jos lainkaan uutta tietoa.

"Ne lehdet on vähän turhia nyt kun siellä melkein pelkästään sellaista tietoa jonka tietää jo ennestään" (P78 A).

"Aina samat asiat eli ehkäisy ja taudit. Tietysti lehtiset on tärkeitä, mut vois olla vähän monipuolisempia ja värikkäämpiä. Eli ois kivempaa että ne ois vähän positiivisempia." (T7 A)

Nuorten seksuaalivalistuslehtisissä "olisi siis toivomisen varaa, jotta ne jaksaisivat kiinnostaa myös vanhempia ja sellaisia, jotka jo tietävät asioista enemmän" (T12 A).

"Olisi parempi jos nuoret tekisivät itse koko lehden ja laittaisivat siihen nuorille tärkeitä asioita" (T27 A).

7.5 Informanttien suunnittelemien lehtisten sisältö

7.5.1 Ominaispiirteet ja asioiden käsittelytapa

Informanttien mielestä seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsittelevien lehtisten olisi oltava "runsastietoisia" (T18 B) ja "tietokylläitä" (P110 B) ja niissä pitäisi olla nykyistä "(E)nemmän yleissivistäviä kuvia ja tekstejä" (P78 A), koska "(E)nsinnäkin kaikki eivät tiedä näistä asioista niin kovin hyvin ja tämä valaisisi vähän asiaa niille. Tämä myös opettaisi miten pitäisi toimia jos tulee eteen tälläistä." (P101 B) Toisin sanoen, lehtisissä olisi oltava seksuaalisuuteen liittyvistä asioista sekä tietoa, jonka perusteella asiat tiedetään ja ymmärretään että tietoa, jonka perusteella ne osataan ja taidetaan.

Näin lehtisissä pitäisi kertoa informanttien mielestä "mahdollisimman todenmukaisesti" (T41 B), "faktatieto" (P119 B), "totuus" (P128 B), "tosiasiat" (T54 B) ja myös "(T)ilastoja eri asioista ja eri maissa" (T5 B).

"Tietopuolta ei saa unohtaa. Sen on oltava mielenkiintoista. Itse rakastan yli kaiken tilastoja. Niitä on mukava katsella ja mikäli ne ovat mielenkiintoisista aiheista niitä voi olla enemmänkin. Olisi hyvä jos niitä olisi jo nyt ja jos ne vielä olisivat helposti löydettävissä. Luulen, että muutkin kuin minä pitävät tilastoista, joten niitä voisi todella olla!" (P115 B)

"Faktat olis hyvä tietää niin kuin ne on, eikä niin kuin ne "tuolta jostain" kuulee" (T15 B).

Faktatietojen ohella lehtisissä pitäisi olla informanttien mielestä myös näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa. Näin niissä pitäisi olla "erilaisia nuorten mielipiteitä" (T48 B) sekä "paljon nuorten omia kertomuksia" (T27 B) ja "omia ajatuksia" (T33 B),

samoin kuin nuorten "omakohtaisia kokemuksia" (P104 B) ja "tositapahtumia" (P78 B), eikä vain lehtisten kohderyhmään kuuluvien nuorten vaan myös heitä vanhempien, kuten myös aikuisten.

"Eli paljon enemmän nuorten kokemuksia ja mielipiteitä. Esim myös sillein että nuoret tekevät jonkinlaisia kysymyksiä ja sitten siinä voitaisi tehdä vastaus." (T30 B)

"Pitäisi myös laittaa vanhempien ja kokeneempien kertomuksia, koska ne tietävät enemmän asiasta" (P101 B).

Näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa lehtisissä pitäisi olla informanttien mielestä siksi, että nuoret voisivat tutustua muiden (sekä omaa että toista sukupuolta olevien) nuorten ja aikuisten ajatus- ja kokemusmaailmaan ja peilata omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan toisten ajatuksiin ja kokemuksiin.

"Haluaisin lehtisissä olevan: ... sellaisia palstoja tai muita sellaisia, jossa olisi kerätty muitten nuorten mietteitä ja ajatuksia, näin huomaisi, että itse ei ole mikään epänormaali" (T24 B).

"Nimenomaan muiden nuorten kokemuksia tai kertomuksia. Koska usein semmosista kertomuksista huomaat paljon itseesi liittyvää." (P113 A)

Asioiden käsittelytavan lehtisissä pitäisi puolestaan olla informanttien mukaan kauttaaltaan nuorta lukijaa yksilöllisesti – sekä persoonana että toimijana – tukeva ja rohkaiseva.

"Lehdessä voisi kertoa että kenenkään ei tarvitsisi hävetä omaa vartaloaan, kaikkien ei tarvitse olla Pamela Andersoneja. Jokainen voisi olla oma itsensä ja olla ylpeä siitä. Koska loppujen lopuksi ei vartalon muodot kaikkea ratkaise. Voisi kertoa ensimmäisestä kerrasta ja rohkaista että kaikki käy sen läpi eikä sitä tarvitse pelätä. Ja kertoa että silloin se ei enää pelota kun on valmis ja tarpeeksi kypsä siihen vastuun askeleeseen." (T1 B)

Neuvojen ja ohjeiden tulisi puolestaan olla informanttien mukaan aitoja ja selkeitä sekä ottaa huomioon sekä nuorten että heidän elämänsä erilaisuus.

"Tärkeintä on että lehdet ovat selviä ja ohjeita antavia. Vaikka toisesta asiat tuntuivat itseltään selviltä eivät ne kaikille välttämättä ole niin selviä." (T13 A)

"Lehtisen olisi hyvä sisältää opastusta asioista, eikä pelkästään "älä tee sitä, älä tee tätä. Muista olla varovainen..." (P102 B)

Näin seksuaalivalistuslehtisistä pitäisi tehdä "(S)ellaisia mahdollisimman positiivisia ja värikkäitä, ei syyttäviä" (T7 B) niin, että "(L)aitetaan sinne pari hauskaa sarjakuvaa. ToP-10 vinkkipalsta nuorten seksistä, vakavaa asiaa, tehtäviä, kannustuksia, "totuutta". Ja vielä pari tarinaa." (P109 B) "Nuorten ajatuksia ja kokemuksia. Muutamia tilastoja ja Gallupkyselyjä." (T56 B) "Myös palsta johon voi lähettää kysymyksiä olisi todella hyvä asia. SIKSI ETTÄ: Nuoret saisivat palstan avulla perusteelliset vastaukset ongelmiinsa ym, kaikkeen mitä he vain haluavat tietää." (T17 B) Ja lehtiset, joissa olisi "(P)aljon esimerkkejä. Selaisimme läpikotaisin." (P135 B)

7.5.2 Eniten lehtisissä käsiteltävät asiat

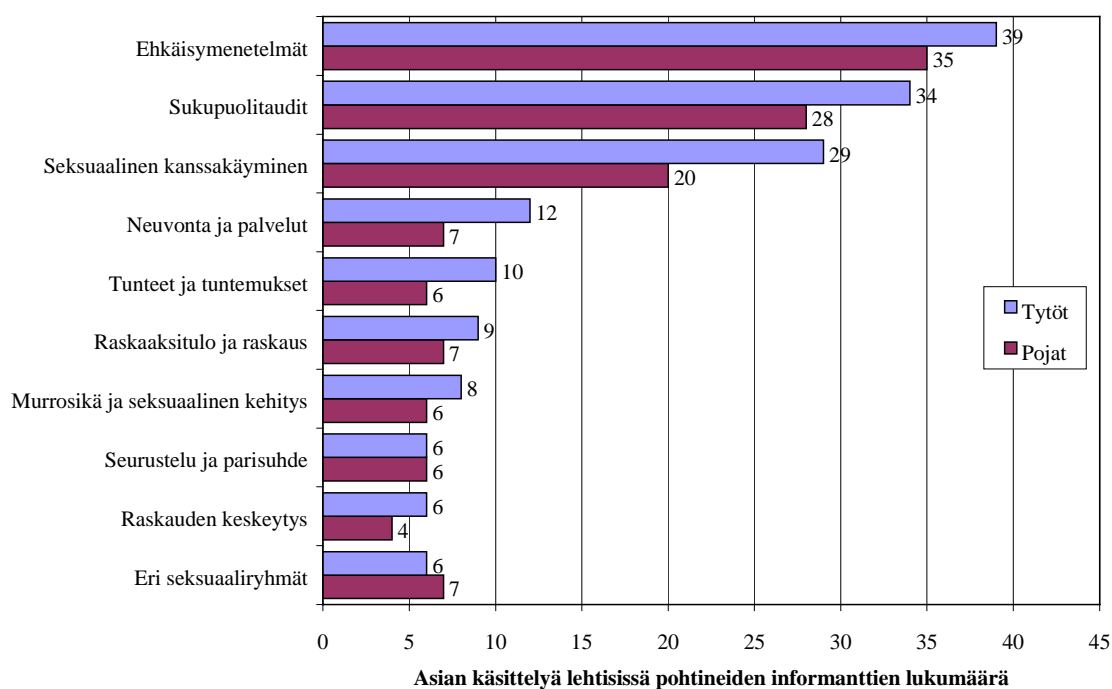
Informanttien seksuaalivalistuslehtisissä käsiteltäviksi nimeämät asiat on koottu kuvioon 8. Näin lehtisissä "(T)ärkeimpiä painotusalueita olisi ehkäisyvälineet (+ niiden kuvat, hankintapaikat, ja hyvät- ja haittapuolet), taudit (oireet, lääkitys, parantumismahdollisuudet jne.) sekä henkinen puoli ois kanssa tärkeitä" (T15 B) käsitellä.

Lehtisissä pitäisi käsitellä tällöin "ehkäisyä monella eri tavalla" (P100 B) ja kertoa "erilaisista ehkäisytyyleistä ja välineistä" (P130 B).

"Mielestäni erilaisista ehkäisyvälineistä pitäisi kertoa enemmän eikä aina vaan kondomin käytöstä, koska luultavasti suurin osa nuorista tietävät jo sen käytöstä kaiken. Tietenkin niiden käytöstä on hyvä kertoakin, mutta..." (T51 A) (Ks. myös T16 A ja T49 B, s. 87.)

Eri ehkäisymenetelmistä pitäisi käydä ilmi sekä niiden keskeiset ominaisuudet että valinnan ja käytön perusteet. Myös raskauden jälkiehkäisystä tulisi kertoa.

"Jos tehdään lehtistä vaikka ehkäisystä, niin siinä täytyy kertoa kaikki vaihtoehdot, niiden hyvät ja huonot puolet, mahdolliset haitat ym. sekä se että mikä on paras missäkin tapauksessa (yhden yön suhteissa kortsut ym.) ja se onko joku pääasiassa synnyttäneille ym." (T58 B)
"Katumuspillereistä" olisi myös hyvä tietää onko niissä esim. mitään sivuvaikutuksia tai vastaavia" (T18 B).

Kuvio 8. Informanttien seksuaalivalistuslehtisissä käsiteltäviksi nimeämät asiat.

Lehtisten "(M)ukana voisi olla aina joku kortsu" (T44 B), mieluummin useampia.

"Siellä pitää olla tietoja kortsujen käytöstä ja E-pillereistä. Ja lehtisen mukaan voisi tulla käyttämätön kortsupakkaus." (P132 B)

Kondomeja lehtisten liitteenä tulisi informanttien mielestä olla siksi, että nuoret (sekä ne, jotka ovat kondomeja ehkäisyyn käyttäneet, että ne, jotka eivät ole) voisivat perehtyä kondomiin ehkäisymenetelmänä. Ilmaisia kondomeja pitäisi olla saatavilla myös siksi, että kaikilla niistä nuorista, jotka tarvitsevat kondomeja ehkäisyyn, ei ole varaa tai "pokkaa mennä kaupasta ostamaan sellaisia" (P102 B). Mukana oleva "Kiva liite esim. kondomi" (P94 B) lisäisi myös lehtisten kiinnostavuutta.

"Kaikki varmaan lukis enemmän niitä jos niissä ois vaikka kortsu tms. mukana" (T3 A).

"... kondomeja voisi olla enemmän saatavilla... Niistä tulee mieleen edelliset kerrat ja mitä olisi voinut pitänyt tehdä eritavalla, niin kuin nytkin." (P85 A)

"... ehkäisyvälineitä voisi jakaa vaikka koulussa, koska lähes kaikilla nuorilla ei ole varaa ostaa esim. kondomeja" (T1 B).

Lehtisissä pitäisi olla myös nykyistä "(E)nemmän tietoa taudeista ja siitä kuinka ne voi huomata" (P97 B). Seksuaalivalistuslehtisissä pitäisi kertoa

"kaikista taudeista jotka voivat olla "vaarana" jos ei käytetä seksissä ehkäisyä" (T50 B).

"Lehtien pitää kertoa erityisesti muistakin sukupuolitaudeista kun HIV:stä" (T14 B).

Niissä pitäisi kertoa, miten sukupuolitauteja aiheuttavat mikrobit tarttuvat ihmisestä toiseen ja "miten niiltä vältetään" (T6 B).

"Siinä pitäisi lähes heti olla jotain tämmöistä. Sukupuolitaudit tarttuvat suuseksissä! (Ja sit esim. piirretty kuva ettei sana suuseksi käsitetä suutelemiseksi. Jotkut todella luulevat ettei "suihin otossa" tartu!) Sukupuolitaudit tarttuvat "anaaliseksi" (Ja kuva! siis anaaliseksi on kai perseeseen naintia?) Sukupuolitaudit eivät tartu suutelemisessa tai hyväilemisessä! (Kuva!!!)." (P108 B)

Myös sukupuolitautilien esiintyvyyttä – sekä Suomessa että ulkomailla – tulisi käsitellä. Lehtisissä pitäisi olla

"(E)nemmän opastavia kuvia, lisää tekstiä taudeista ja niiden yleisyydestä ja tartunta todennäköisyydestä" (P75 B).

"Erittäin tyhjentävä vastaus pitäisi olla kysymykseen: "Mitä sitten jos tulee pi "pöpö"? Myös näistä pöpöistä pitää kertoa esim. kuinka se tarttuu, miten voit huomata sen, siihen kuuluva hoito ja sen yleisyys Suomessa ja muualla maailmalla." (T20 B)

Myös sukupuolitautilien oireita ja komplikaatioita pitäisi käsitellä lehtisissä sekä kertoa niiden hoitokäytännöistä ja "mahdollisista kotihoitokonsteista" (T48 B).

"Lehtisissä voitaisiin kertoa enemmän sukupuolitautilien vaaroista ja kuinka tärkeää on ehkäisy ihan oikeasti. Voitaisiin myös kertoa enemmän oireista (selvästi)." (T35 A)

"Myös asioiden hoidoista (henkisen!) ja fyysisen. Esim. missä ja miten voit hoitaa jonkun sukupuolitaudeista ..." (T36 B)

Ehkäisymenetelmistä ja sukupuolitaudeista lehtisissä pitäisi kertoa informanttien mielestä nykyistä monipuolisemmin ja seikkaperäisemmin yhtäältä siksi, että itse kukin pystyisi toimimaan harkitusti ja vastuullisesti. Näin niissä pitäisi kertoa

"(E)hkäisystä, seurauksista mitä voi tapahtua, ja vastuusta. Seurauksista mitä voi tapahtua pitää kertoa, että voi sitten varoa, ja tietää mitä ei kannata tehdä. Vastuusta sen takia, että molemmat osapuolet osaavat olla vastuussa. Ehkäisystä sen takia ettei tule pöpöjä." (P91 B)

Nykyistä monipuolisemmin ja seikkaperäisemmin ehkäisymenetelmistä ja sukupuolitaudeista pitäisi kertoa myös siksi, että itse kukin – tyttöjen mielestä varsinkin pojat ja poikien mielestä tytöt – kykenisi toimimaan harkitusti ja jämäkästi.

"Pojille pitäisi saada päähän että ehkäisyä pitää käyttää. Tiedän itsekin monia sellaisia jotka eivät ole käyttäneet ja taudin voi saada vaikka milloin, ehkä juuri sillä kerralla milloin vähiten odottaa." (T1 A)

"Ai, niin yrittäkää saada muijat pitämään kiinni siitä, että pitää olla kortsu (ne voidaan ylipuhua liian helposti, ainakin aikuiset ulkomaalaiset miehet (Ja tietääkseni heillä on enemmän AIDSia))" (P108 B).

"Mahdollisimman paljon ehkäisystä ja sukupuolitaudeista" (T56 B) niissä pitäisi kertoa kuitenkin siksi, että raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyn sekä sukupuolitautilien ajateltiin olevan eniten lehtisissä käsiteltyinä asioina (s. 90) myös tärkeimmät seksuaalisuuteen liittyvät asiat.

"Asiat, jotka tähänkin mennessä on kerrottu. Ovat juuri niitä mitä pitääkin nuorille kertoa. No, sillä perusteella, että ne ovat oleellisia asioita ja erittäin tärkeitä." (T26 B)

"Lehtisissä pitäisi kertoa, että on tärkeää muistaa ehkäisy ja kertoa sukupuolitaudeista ja siitä miten niitä hoidetaan, koska nämä ovat kuitenkin kaikkein tärkeimpiä sukupuolivalistukseen liittyviä asioita" (T32 B).

Ehkäisyn ja sukupuolitautilien ajateltiin olevan myös sukupuoliyhdyntä ohella "oleellisimmat seksiin liittyvät asiat".

"Lehdissä tulee kertoa kaikkeen seksiin liittyvästä: ehkäisystä, yhdynnästä ja sukupuolitaudeista, koska ne ovat ne oleellisimmat seksiin liittyvät asiat" (P125 B).

Ehkäisystä olisi kerrottava mahdollisimman paljon myös siksi, että sen ajateltiin olevan ei-toivottujen raskauksien ja sukupuolitautilien ohella suomalaisnuorten "todellinen nykyaikainen ongelma".

"Lehdissä pitäisi painottaa ehkäisyä, joka on todellinen nykyaikainen ongelma. Niissä pitäisi olla jopa kertomuksia, joissa kerrottaisiin joistain ihmisistä, jolla on esimerkiksi klamydia tai kuppamy, jotta ihmiset tajuaisivat sairauden hankaluuden ja asianomaisen kärsimyksen. Myös raskauksista pitäisi puhua paljon ja abortista ja sen suurista perhe, sekä yhteiskunnallisista ongelmista." (P104 B)

Kun informantit sitten näin ymmärtämänsä pohjalta laativat "Hyviä lehtisiä" (T61 B) ja kokosivat "kaikki asiaan liittyvät asiat" yhteen "isoon lehtiseen!" (T36 B, s. 88), tehtiin

"(T)ietopaketti ehkäisystä, ehkäisyvälineistä, taudeista ja seksikäytännössä" (P92 B).

"Siinä pitää olla kaikki asiaan liittyvät asiat ehkäisy, sukupuolitaudit, raskaus, abortti, seurustelu ja seksi, nuorten mielipiteitä kaikista asiaan liittyvistä asioista" (T36 B).

7.5.3 *Muut lehtisissä käsiteltävät asiat*

Muita informanttien lehtisissä ehkäisymenetelmien ja sukupuolitautilien ohella käsiteltäviksi nimeämiä asioita olivat: murrosikä ja seksuaalinen kehitys, eri seksuaaliryhmät, seurustelu ja parisuhde, seksuaalinen kanssakäyminen, tunteet ja tuntemukset, raskaak-situlo ja raskaus, raskauden keskeytys sekä nuorten seksuaalivoukunta ja palvelut (kuvio 8, s. 101).

Murrosikä ja **seksuaalista kehitystä** käsittelevissä lehtisissä informanttien mielestä pitäisi kertoa siitä, "mitä tapahtuu murrosiässä ja kehityksessä muutenkin" (T50 B). Niissä pitäisi kertoa tyttöjen "kuukautisista" ja "pojilla vastaavat asiat" (T53 B). Niissä pitäisi olla "(T)ietoa sukupuolielimistä" (T46 B), "nuorten seksuaalisesta kasvusta" (P78 B) ja "itsetyydytyksestä" (P140 B). Fyysisen kasvun ja kehityksen ohella niissä pitäisi käsitellä myös psyykkistä kehitystä.

"Ison plussan antaisin lehtiselle, jos siinä kerrottaisiin nuoren seksuaalisuuden henkisistä puolista, fyysisetkin ovat tärkeitä joten kerrottakoon niistä myös lehtisessä" (T20 B).

Murrosiästä ja seksuaalisesta kehityksestä pitäisi kertoa ennen muuta siksi, ettei nuorten tarvitsisi kokea tietämättömyydestä johtuvaa huolta ja pelkoa. Näin erityisesti informantteja nuorempien tyttöjen ja poikien saatavilla olisi oltava lehtisiä, joissa kerrottaisiin itseymmärryksen perustaksi

"(D)tsetyydytyksestä ym... Koska jotkut tarvitsevat näitä tietoja mutta joillekin ne ovat jo itsestään selviä." (P121 B)

"Voisi esim. laittaa jonkun tutkimustyön tuloksia. Nuoret haluavat kuulla olevansa samanlaisia kuin muutkin. Nuoria pelottaa. Tapahtuu kaikkea uutta. Halutaan tietää onko se normaalia. Halutaan myös kuulla mikä ei ole normaalia." (T34 B)

Lehtisissä pitäisi olla tietoa myös **eri seksuaaliryhmistä**, kuten myös homo- ja biseksuaalisuudesta. Niissä pitäisi kertoa

"(L)esboista, homoista ja transuista" (T63 B).

"Homoseksuaaleista. Miksi heitä syrjitään?" (T62 B)

"Totta kai pitäisi esitellä "poikkeavat" seksuaalisuuden suuntautumiset, kuten heteroseksit (VITSI!). Tarkoitan siis oikeasti homoseksuaalisuutta (ja BI) ... sekä SM-touhut (ja nyt en kyllä tarkoita Suomen Mestaruutta)." (P95 B, ks. myös P95 B, s. 88.)

Eri seksuaaliryhmistä, kuten myös homo- ja biseksuaalisuudesta lehtisissä pitäisi kertoa informanttien mielestä siksi, että "eihän voida olettaa että kaikki ovat heteroita" (T16 A). Tyttöjen mielestä ko. asioista pitäisi kertoa nykyistä enemmän kaikille nuorille. Heidän mielestään lehtisissä pitäisi kertoa

"(S)eksuaalisista vähemmistöistä, enemmän kuin jo on" (T56 B).

"Mun mielestä niiden pitäis kertoa vähän enemmän myös homoseksuaalisuudesta. Vaikka esim. mun poikaystävän mielestä se pienenpieni pätkä homoseksuaaleista oli sille liikaa." (T14 B)

Pojista taas osa katsoi, että eri seksuaaliryhmistä, kuten myös homo- ja biseksuaalisuudesta tulisi kertoa kaikille nuorille, koska "(N)uoret eivät välttämättä saa tietoa kaikista vähemmistöistä" (P130 B). Jotkut taas olivat sitä mieltä, että ko. asioista pitää kertoa, mutta ei automaattisesti kaikille.

"Lehtisissä pitäisi käsitellä kaikkia seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Mutta mitään homoasioita ei tarvii tunkea normaali ihmisille." (P71 B)

"Homoseksuaaleille ja muille ryhmille on annettava tietoa siinä, missä muillekin (heteroille) ja erilaisista palvelunumeroista yms. on ilmoitettava, ..." (P120 B).

"... niitten lehtisten pitäisi olla vain heteroille ja niissä pitäisi olla selostus kaikista eri osa-alueista esim. Homoista ja lesboista sekä transuista ja muista pervoista. Perustelut siihen on että kaikkien pitäisi tietää kaikesta ja kaikella eri tavalla." (P93 B)

Myös **seurustelua** ja **parisuhdetta** käsittelevät "(L)ehdet saisivat sisältää entistä enemmän asiaa parisuhteista ja seurustelusta" (P102 B) – "lähestymisestä ja suhteen etenemisestä" (P121 B), "riitojen ratkaisemisesta ymsta" (P103 B). Tällöin informanttien mielestä olisi tuotava "selkeästi" esille (samoin kuin seksuaalista kanssakäymistäkin käsiteltäessä, s. 106), ettei nuorten "tarvitse kiirehtiä seksin kanssa".

"Kannattaisi kertoa myös parisuhteista ja siitä että ei tarvitse kiirehtiä seksin kanssa" (P124 B).

"... ja pitäisi sanoa selkeästi, että seksi olisi viisasta vasta vakinaisessa parisuhteessa. Eli "yhden illan jutut" boikottiin! Voisi kertoa yhden illan juttujen miinus ja pluspuolista." (P95 B)

Seurustelua ja parisuhdetta pitäisi käsitellä informanttien mielestä "entistä enemmän" siksi, että ihmissuhteiden perusteet opitaan nuorena ja nykyisin ko. asioista kerrotaan lehtisissä niukasti ja nuorten tarpeita vastaamattomalla tavalla (s. 95).

"Siinä tulisi olla paljon nuorten ihmissuhteista oman ikäisiin sekä vanhempiin. ... Ihmissuhteista kertominen olisi erittäin tärkeää sillä nuorella iällä mielestäni ihminen oppii suhteiden perusaakkoset." (T20 B)

Seksuaalista kanssakäymistä käsittelevissä lehtisissä pitäisi puolestaan kertoa informanttien mielestä "(K)aikesta mikä liittyy seksiin ja rakkauteen" (T50 B). Niissä pitäisi kertoa "seksistä monelta eri kannalta" (T41 B), "sen eri aloista" (P94 B) sekä siitä, "mikä seksi on oikein ja mikä väärin" (T16 B). Näin niissä pitäisi käsitellä nuorten seksuaalisen kanssakäymisen perusteita ylipäättään, ja sukupuoliyhdyntöjen erityisesti.

"Ensinnäkin tottakai pitää selostaa sitä, milloin on kypsä seksiasioihin. Pitäisi kertoa mikä on sopiva ikä tai ajankohta seksielämän aloittamiselle ..." (P95 B)

"Tärkeää olisi kertoa nuorille oikean ajan olevan juuri silloin kun sitä haluaa itse todella eikä se tunnu vastenmieliseltä ja pahalta. Seksi on kaunis kahden ihmisen välinen asia." (T13 A)

Lehtisissä pitäisi kertoa myös sukupuoliyhdyntästä. Niissä pitäisi olla tietoa "ensimmäisistä kerroista, sen jälkeisistä kerroista" (T21 B) ja niissä pitäisi kertoa "koko homma" (P93 B), siis "(M)itä ylipäättänäkkin tapahtuu yhdynnässä" (T21 B).

"Itse yhdynnästä nuorten olisi paras tietää olennainen, kuinka toimia ?!?!?" (T20 B)

"Pitäisi myös selvittää ekaa yhdyntää, koska suurimmalta osalta se on vielä kokematta" (T15 B).

"... ja miltä se tuntuu, miltä pitäisi tuntua ja sattuuko se" (P128 B).

Myös positiivisista tuntemuksista, kuten seksuaalisesta nautinnosta pitäisi kertoa. "Erilaiset nautinnon muodot pitäisi myös käydä läpi" (P105 B). Seksuaalivalistuslehtisissä pitäisi kertoa siten "muustakin kuin nainnista" (T3 A), esimerkiksi "Pettingistä" (P105 B) ja "Esileikeistä" (T21 B).

"Mielestäni pitäisi kertoa seksin nautittavuudesta eikä jostain kortsun käytöstä, joka on opittu varmaan jo neuvolassa" (P111 B).

"Seksi on ihana asia, ... Mikä olisi suloisempaa kuin kahden ihmisen välinen rakkaus ja se että ne pystyvät löytämään siitä uusia ulottuvuuksia." (P85 B)

Seksuaalista kanssakäymistä käsittelevistä lehtisistä pitäisi käydä ilmi "tunnepuoli seksissä" (P95 B), samoin kuin "vastuu" (P91 B) ja itsemääräämisoikeus.

"Olisi aika puhua henkisistäkin asioista. Kondomien kuvat ovat jo joka paikassa. Jos nyt siirryttäisiin rakkauteen, toisesta huolehtimiseen, toisen kunnioittamiseen jne." (T42 B)

"Kertomaan että seksi ei ole väärin niin kauan kun sitä itse haluaa ja on valmis huolehtimaan jälkiseurauksista. Muistuttaa että seksiä harrastetaan omasta tahdosta eikä kavereiden tai kumppanin painostuksesta." (T1 B)

Seksuaalista kanssakäymistä pitäisi käsitellä informanttien mielestä monipuolisesti siksi, että nuoret voisivat pohtia ja puntaroida asioita, myös eettiseltä kannalta, sekä muodostaa niistä itselleen oman mielipiteen.

"Niiden pitäisi kertoa seksistä monelta eri kannalta. Niiden pitäisi saada lukija pohtimaan asioita myös eettisesti. Lukijan pitää saada luotua oma mielipiteensä." (T41 B)

Seksuaalista kanssakäymistä pitäisi käsitellä monipuolisesti myös siksi, että itse kukin osaisi toimia taitavasti ja taiten.

"Lehtisissä pitäisi kertoa kaikesta, mitä siitä seksistä on tiedettävä, eikä vain hyvät asiat vaan myöskin huonot. Sen takia että me tiedettäisiin tehtäisiin kaikki asiat oikein." (T23 B)

"Niin teittin lehtisissä vois olla hyötyäkin jos ette vaan kertois että kumi sitä ja kumi tätä. Kertoisitte miten tehdään tätä ja miten tota." (T10 A, ks. myös T10 A, s. 98.)

"Todenmukaisia, tositarinoita. Kuvien kera. Nuorten ekasta kerrasta ja miten siitä selviää kunnilla. Kyllä kaikki tietää miten kortsu laitetaan ja miten naidaan." (P88 B)

Myös **raskaaksituloa** ja **raskautta** pitäisi käsitellä lehtissä nykyistä yksityiskoh-
taisemmin, ja myös toivottuna eikä vain ei-toivottuna asiana. Niissä pitäisi kertoa

"... ihan tarkasti miten voi tulla raskaaksi" (T4 B).

"... raskaus -> voisi kertoa gynekologien vastaanotoista" (T53 B).

"... ja mahdollisuuksista sen jälkeen, kun/jos raskaus on ajankohtainen" (P98 B).

Myös **raskauden keskeytyksestä** pitäisi kertoa. "Abortista!" (T63 B) infor-manttien
mielestä pitäisi kertoa:

"Miten tehdään? Saako vanhemmat tietää? Voiko Abortin tehdä itse?" (T62 B)

"... missä ja mikä toimenpide tapahtuu abortin aikana. Mitä eri keinoja on mihinkin asiaan. Abortissa esim. jälkiehkäisy tai "sikiön poistaminen". (T36 B)

"... ja myös, että jos on esim. tullut vahingossa raskaaksi, kertoa eri vaihtoehtoja eri toimenpi-
teistä. Esim. mikä on aika minkä jälkeen ei voi tehdä enää aborttia tai vaikutusaika katumuspil-
lereillä." (T25 B)

"Kuinka paljon maksaa esim. abortti tai joku vastaava" (P97 B).

Raskaaksitulosta, raskaudesta ja sen keskeytyksestä pitäisi kertoa nykyistä yksi-
tyiskohtaisemmin siksi, ettei nuorten, varsinkaan tyttöjen tarvitsisi kärsiä tietämättö-
myydestä johtuvaa huolta ja pelkoa.

"Kun luen nuorten seksuaalivalistuslehteä, niin mielestäni siinä kerrotaan kohtalaisen hyvin
tärkeimpiä asioita esim: juuri sairaudet yms. Mutta on yksi asia josta mielestäni pitäisi kertoa joka
kohta huolellisesti ja se on raskaus. Raskaana olemisen pelko on niin monelle nuorelle koko ajan
ajankohtainen että siitä täytyisi kertoa mitkä ovat esim: ensimmäisiä oireita ym. aborttiin numero
(puh:) yms..." (T17 A).

Seksuaalineuvontaa ja palveluja käsittelevistä lehtisistä pitäisi puolestaan käydä
ilmi, mistä nuoret voivat saada tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista – myös ano-
nymisti ja niin, ettei nuoren ole pakko paljastaa muille, mistä asiasta hän tietoa kaipaa
silloin, kun asia on sen luonteinen, että hän ottaa siitä mieluummin selvää itsenäisesti ja
omatoimisesti. Niissä pitäisi kertoa myös kuka missäkin asiassa nuoria neuvoo ja hoitaa.

"Miten saada lisätietoja helposti ja nimettömänä, (koska ei näistä asioista kaikki JAKSA (!)
puhua) VINKKEJÄ !" (P123 B)

"Kuinka saada apua johonkin tautiin ja kenen puoleen voi kääntyä jos tarvitsee sillein apua ettei
aio kertoa vanhemmilleen. ... Oisi kiva tietää mistä lähtee etsimään apua ja että voiko luottaa
näihin auttajiin esim. onko heillä vaihtolovelvollisuus." (P97 B)

Seksuaalineuvonnasta ja palveluista lehtisissä pitäisi kertoa informanttien mielestä siksi, että nuoret pystyisivät sekä selvittämään että selviytymään – tarvittaessa myös itsenäisesti – kohtaamistaan pulmatilanteista.

"... esim. takakannessa voisi olla osoite, puhelinnumero, johon voi ottaa yhteyttä ja kysyä" (P85 B).

"... mistä apua saa, koska kukaan nuori ei tiedä mitään näistä asioista. He vaan ajattelevat, mutta eivät ole saaneet lukea näitä asioita mistään. Tulee paniikki jos ei heti tiedä minne kääntyä jos epäilee jotain." (T35 B)

Näin lehtisissä pitäisi kertoa informanttien mielestä nykyistä enemmän ehkäisy- menetelmien ja sukupuolitautilien ohella myös muista asioista. Lisää tietoa niihin kaivattiin niin murrosiästä ja seksuaalisesta kehityksestä kuin eri seksuaaliryhmistä. Myös seurustelusta ja parisuhteesta, seksuaalisesta kanssakäymisestä, samoin kuin seksuaalisista tunteista ja tuntemuksista pitäisi kertoa nykyistä monipuolisemmin. Raskaaksituloa ja raskautta pitäisi käsitellä nykyistä yksityiskohtaisemmin, ja ei vain ei-toivottuna vaan myös toivottuna asiana. Myös raskauden keskeytyksestä pitäisi kertoa. Nykyistä monipuolisempaa ja seikkaperäisempää tietoa lehtisiin kaivattiin myös nuorten seksuaalineuvonnasta ja palveluista.

8 Tutkimustulosten tarkastelu

Luvussa liitetään tutkimuksen informanttien näkemykset ja kokemukset seksuaalivaltuslehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta aikaisempien tutkimusten tuloksiin ja kirjallisuuteen. Ensin käsitellään materiaalin tarjontaa, saatavuutta ja kohderyhmiä, toiseksi ulkoasua ja kieltä, kolmanneksi sisältöä ja lopuksi lehtisiä tiedonlähteenä koskevia seikkoja.

8.1 Lehtisten tarjonta, saatavuus ja kohderyhmät

Samansuuntaisesti aikaisempien tutkimusten kanssa tämän tutkimuksen informantit suhtautuivat myönteisesti seksuaalivaltuslehtisten saamiseen ja pitivät niitä tärkeinä ja tarpeellisina (s. 79, 81 ja 96, Hannonen 1993, s. 41, Nykänen 1996a, s. 11). Informantit pitivät lehtisiä tärkeänä tiedonlähteenä erityisesti silloin, kun mieltä askarruttavat asiat ovat sellaisia, että niistä otetaan mieluummin selvää lukemalla kuin kyselemällä ja keskustelemalla. Jokisen (1997, s. 87) haastatteleminen 9.-luokkalaisten mielestä tärkeämpää kuin se, lähettiinkö 16kuustoista-lehtinen nuorille postitse kotiin vai kouluun, oli se, että nuoret saivat materiaalin. Nuorten myönteinen suhtautuminen lehtisiin ja tarve perehtyä seksuaalisuuteen liittyviin asioihin lukemalla nousi esille myös Nykäsen ja Sirosen (1996, s. 51) seksuaalivaltusvideoita koskevassa tutkimuksessa, jossa 9.-luokkalaisten esittivät toivomuksen saada jatkonumero *Sextiin*-lehtiselle. Tämän tutkimuksen informantit toivoivat esi- ja varhaisnuoruusikäisille suunnattujen lehtisten ohelle yli 16-vuotiaille tytöille ja pojille suunnattua materiaalia (s. 83).

Selontekojen perusteella lehtisiä oli ollut informanttien saatavilla vaihtelevasti (s. 79). Osa heistä kertoi saaneensa useita lehtisiä, osa muutamia ja jotkut vain yhden. Yhden lehtisen saaneet olivat tutustuneet useimmiten STM:n 16 vuotta täyttävälle nuorille lähettämään lehtiseen. Materiaalin perillemeno selvittäneiden tutkimusten mukaan tämäkään lehtinen ei tavoita kaikkia kohderyhmän nuoria (Hannonen 1993, s. 32, Liinamo ym. 1997, s. 22–23, 1999a, s. 11). Vanhemmat voivat esimerkiksi takavarikoida sen (Jokinen 1997, s. 88). Tämän perusteella näyttää siltä, että osa tytöistä

ja pojista saa luettavakseen seksuaalivalistuslehtisen ensimmäistä kertaa 15–16-vuotiaana. On myös mahdollista, että jotkut nuoret eivät saa luettavakseen yhtään sellaista 16–17 vuoden ikään mennessä.

Lehtisten saamista ainoastaan seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan yhteydessä tai vain aikuisilta, kuten kouluterveydenhoitajalta pyytämällä voidaan pitää tämän ja aikaisempien tutkimusten perusteella nuorten kannalta epätarkoituksenmukaisena käytäntönä (s. 27–28 ja 80–82). Nuoret kehittyvät yksilöllisesti ja eriaikaan niin, että osa erityisesti tytöistä mutta myös pojista kaipaa ja tarvitsee tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista aikaisemmin ja osa myöhemmin kuin muut. Tämän osoittivat myös informanttien selonteot. Lehtiset ovat tärkeä tiedonlähde sellaisille nuorille, jotka ottavat selvää seksuaalisuuteen liittyvistä asioista mieluiten lukemalla (s. 81, Hannonen 1993, s. 42, Jokinen 1997, s. 87). On myös mahdollista, että ne jäävät näille nuorille ainoaksi seksuaalikasvatukselliseksi tiedonlähteeksi (s. 81, Hannonen 1993, s. 42, Jokinen 1997, s. 91, ks. myös Nykänen ja Sironen 1996, s. 48). Heimosen työtovereineen (1996, s. 30) haastattelemlia tyttöjä lainaten pitäisi olla "sellaisia paikkoja mistä voi vain hakea tietoa, eikä tarte välttämättä tulla puhumaan" (ks. myös Bishop ym. 1997, Bloxham 1997). Kun lehtisiä olisi saatavilla esimerkiksi kouluissa sellaisista paikoista, joista niitä voisi hakea luettavakseen omia aikojaan, nuoret voisivat ottaa asioista selvää omatoimisesti ja joutumatta paljastamaan muille tiedontarpeitaan.

Seksuaalivalistuslehtisten lähettäminen nuorille postitse kotiin näyttää tämän, kuten eräiden aikaisempienkin tutkimusten perusteella toimivalta käytännöltä (s. 46 ja 79, Kirby ym. 1989, Hannonen 1993, s. 58, ks. myös Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 41). Informantit suhtautuivat myönteisesti lehtisten lähettämiseen postitse kotiin. Kotiin lähetettyyn materiaaliin tutustutaan laajasti erityisesti silloin, kun siinä käsitellään saajalle henkilökohtaisesti tärkeitä ja/tai ajankohtaisia asioita (s. 48). Ruotsalaisista 13–18-vuotiaista tytöistä ja pojista seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertova "tietopaketti" oli parasta lähettää postitse kotiin, jotta siihen olisi mahdollista perehtyä kaikessa rauhassa (Rooijen van ym. 1994). Koulussa koko luokalle jaetusta materiaalista voidaan ujoja ja niitä, joille seksuaalisuuteen liittyvien asioiden tiedetään olevan arka aihe, kiusata hyvinkin ankarasti (Jokinen 1997, s. 89). Kotona materiaaliin voi perehtyä kaikessa rauhassa vailla sosiaalisia ryhmäpaineita.

Myös seksuaalivalistuslehtisten lähettäminen vanhemmille näyttää tämän ja eräiden aikaisempien tutkimusten pohjalta tarkoituksenmukaiselta käytännöltä (s. 81–82, ks. myös Pick ja Andrade Palos 1995). Informantit pitivät tarpeellisena vanhemmille suunnattuja lehtisiä, joissa kerrotaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista sekä rohkaistaan vanhempia keskustelemaan asioista lastensa kanssa. Monien Jokisen (1997, s. 74) haastatteleminen ja Maunulan (1992, s. 41) kyselyyn vastanneiden nuorten mielestä vanhemmat tarvitsivat lisää tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (ks. myös Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 35–36, Raffaelli ym. 1998).

Seksuaaliopetusta koulussa saaneet vanhemmat ovat halukkaampia keskustelemaan ja myös keskustelevat lastensa kanssa enemmän seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kuin vanhemmat, joilla ei ole ollut seksuaaliopetusta. Samoin vanhemmat, jotka tietävät mielestään paljon seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, keskustelevat enemmän lastensa kanssa kuin vanhemmat, jotka pitävät tietojaan puutteellisina. (Jason ym. 1992, King ym. 1993, ks. myös Kyman 1995.)

Suomessa ei ole tutkittu, millaista seksuaaliopetusta vanhemmat ovat saaneet ja millaiset tiedot heillä on seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Vuonna 1992 tehtyyn "Suomalainen seksi" -tutkimukseen vastanneista 25–34-vuotiaista aikuisista vajaa kaksi viidesosaa ja 35–44-vuotiaista noin viidesosa oli saanut mielestään riittävästi tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista koulusta (Kontula 1993, s. 90).

Muualla tehtyjen tutkimusten mukaan nuorten vanhempien tiedot seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ovat monesti puutteelliset (Croft ja Asmussen 1992, ks. myös Brock ja Jennings 1993, King ym. 1993, Tobias ja Ricer 1998). Esimerkiksi Hockenberry-Eatonin työryhmän (1996) USA:ssa haastattelemissa 13–15-vuotiaiden äideistä vain noin puolet osasi selittää mitä tarkoitetaan ovulaatiolla, ja vain noin viidesosa heistä tiesi mitä tarkoitetaan "märillä unilla". Vaikeneminen seksuaalisuuteen liittyvistä asioista voi johtua monissa kodeissa siitä, etteivät vanhemmat kykene keskustelemaan asioista lastensa kanssa vaikka haluaisivatkin.

Vanhemmat ovat nuorille mieluinen ja arvostettu tiedonlähde ja monet nuoret, sekä pojat että erityisesti tytöt, haluaisivat keskustella nykyistä enemmän vanhempiensa kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. (Maunula 1992, s. 10–11, Lindell ja Olsson 1993, Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 37, Pötsönen ym. 1996b, Eskola ja Mäki 1997, s. 23–24, Hutchinson ja Cooney 1998.) Esimerkiksi Fordin työryhmän (1996) haastattelemissa 16–18-vuotiaista tytöistä suurin osa sanoi, että aikuisista he keskustelisivat

kaikkein mieluiten "seurustelusta ja seksistä" omien vanhempiansa kanssa, ja lähes puolet, ettei se ollut heidän perheessään mahdollista.

Vanhempien seksuaalisuuteen liittyvien tietojen kohennukseksi ja keskustelun viittäjiksi perhepiirissä tarkoitettut lehtiset kannattaisi kuitenkin lähettää suoraan vanhemmille (s. 79). Jotkut informanteista pitivät kiusallisena seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertovan lehtisen antamista vanhemmille. Sextiin-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista nuorista alle kaksi kolmasosaa antoi sen mukana olleen kirjeen vanhemmilleen (Hannonen 1993, s. 33), ja 16kuustoista-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista 8.-luokkalaisista vajaa puolet (Nykänen 1996a, s. 7, ks. myös Jokinen 1997, s. 75). Kun lehtiset lähetettäisiin suoraan vanhemmille, ne menisivät paremmin perille. Ne eivät myöskään saattaisi kiusallisiin ja piinallisiin tilanteisiin nuoria, joiden ei ole mahdollista tai luontevaa antaa seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsittelevää lehtistä vanhemmilleen.

Yhteenvedon voidaan todeta, että nuoret näyttävät suhtautuvan myönteisesti sekä heille itselleen että vanhemmille suunnattuihin seksuaalivalistuslehtisiin ja pitävän niitä tärkeinä ja tarpeellisina. Informanttien saatavilla materiaalia oli ollut vaihtelevasti, ja he kaipaivat esinuoruus- ja varhaisnuoruusikäisille suunnattujen lehtisten ohelle yli 16-vuotiaille tytöille ja pojille suunnattua materiaalia. Lehtisten lähettäminen henkilökohtaisena kirjepostina kotiin näyttää tutkimuksen perusteella aiheelliselta ja toimivalta käytännöltä. Kun materiaalia olisi nuorten saatavilla seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan ohella myös sellaisista paikoista, joista sitä voisi hakea luettavakseen omatoimisesti, asiallista seksuaalisuuteen liittyviä asioita koskevaa tietoa olisi nuorten saatavilla sekä nuorten erilaisuuden että asioiden erilaisuuden huomioonottavalla tavalla.

8.2 Lehtisten ulkoasu ja kieli

Lehtisten koko ja värytys. Informanttien mukaan nuorten seksuaalivalistuslehtisten ulkoasu vaihteli (s. 83). Useimmiten ne olivat kuitenkin heidän mielestään pienikokoisia ja tylsännäköisiä. Informanttien mielestä lehtisistä pitäisi tehdä nykyistä kookkaampia, ei kuitenkaan yli A4-kokoisia. Yleisilmeeltään niiden pitäisi olla heidän mielestään nuorekkaan huoliteltuja, värikkäitä ja raikkaita (s. 84).

Informanttien näkemykset nuorille suunnattujen ja nuorten suosimien lehtisten ulkoasusta saavat tukea aikaisemmista tutkimustuloksista, joiden mukaan nuoret suosivat

yleisilmeeltään värikästä ja valoisaa materiaalia ja vieroksuvat synkännäköistä ja väritöntä (Sanomalehtien... 1993, s. 41, Rooijen van ym. 1994, Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 13, Nykänen 1996a, s. 13, Jokinen 1997, s. 63). Prättälän (1991) haastattelemien nuorten sanoin: "Näyttää tylsältä... hiilikasat, teollisuusalue... synkän näköstä. Ei innosta lukemaan, en lukis."

Myös informanttien näkemys, jonka mukaan lehtisten yleisilme vaikuttaa mielikuvaa niiden luotettavuudesta, saa tukea aikaisemmista tutkimustuloksista. Niiden mukaan huolellisesti tehdyn näköinen materiaali herättää luottamusta, kun taas huolimattomasti tehdyn näköistä pidetään vähemmän luotettavana tiedonlähteenä (ks. Kripalani 1995). Informanttien mielestä keskeneräisiltä näyttäviä lehtisiä ei voinut "oikeen ottaa vakavasti!". Myös ulkoasullaan nuoria kosiskelevat lehtiset saattavat herättää epäilyä. Kun lisäksi osa informanteista halusi tutustua materiaaliin huomiota herättämättä, voidaan myös yksioikoisesti asiasisältöä kuvaavaa ulkoasua pitää hankalana (s. 85, vrt. Jokinen 1997, s. 63).

Vuosina 1988–1994 käytössä olleista nuorten seksuaalivalistuslehtisistä puolet oli yksi- tai kaksiväripainoksia ja puolet moniväripainoksia. Lehtisistä 10 oli kokoa A5, 12 pienempiä kuin A5 ja 9 suurempia kuin A5. Yli A4 kokoisia niistä oli kaksi. Sivumäärä vaihteli 4:stä 40:een. Kaksi kolmasosaa niistä oli alle 17 sivuisia. (Nummelin 1997, s. 61.) Näin nuorille oli tarjolla useita pieni, nopeasti ja helposti läpiluettavia, mustavalkoisia tai lähes mustavalkoisia lehtisiä. Informanttien hankalan isokokoisina pitämiä, yli A4-kokoisia olivat STM:n nuorille kotiin lähettämä "Miten vältetään AIDS, herpes, visvasyyliä, klamydia ja tippuri..." -lehtinen sekä 8.-luokkalaisille lähettämä KISS-tutkimuslehtinen. Myös kaikki STM:n nuorille vuosina 1996–1999 kotiin lähettämät lehtiset (s. 35) olivat yli A4-kokoisia.

Informanttien selonteosta ja aikaisemmista tutkimustuloksista päätellen nuorten ei ole mahdollista lukea seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertovia lehtisiä samalla tavalla toisten (nuorten ja aikuisten) nähden kuin muita valistuslehtisiä. Whiten (1992) mukaan lehtisen iso koko voi jopa estää sen lukemisen silloin, kun sitä ei pysty ottamaan mukaansa "discreetly" ja lukemaan "under the bedclothes". Samansuuntaisesti alle A3-kokoinen, 16kuustoista-lehtinen oli sekä tämän tutkimuksen informanttien että aikaisempiin sitä koskeviin tutkimuksiin vastanneiden nuorten mielestä "mielettömän iso!" (s. 84, Nykänen 1996a, s. 13, Jokinen 1997, s. 59–60), kun taas sitä kookkaampi (tabloidi-kokoinen), liikenne- ja viestintäministeriön julkaisema Puhallus-lehtinen oli suuren

enemmistön mielestä erittäin tai aika hyvän kokoinen (Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 3, 13).

Tämän lisäksi lehtisen koko näyttäisi olevan kahdella eri tavalla yhteydessä mielikuvaan sen kiinnostavuudesta ja sisällöllisestä annista. Silloin kun nuoren pyrkimyksenä on hankkia itselleen runsaasti uutta tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, kiinnostavina ja lukemisen arvoisina pidetään kookkaita lehtisiä. Niiden kansien väliin voi olettaa sopivan runsaasti uutta tietoa. Tällöin pienet lehtiset tuntuvat mitättömiltä ja ne jätetään helposti lukematta. Niiden sisällön kun voi päätellä jo otsikoista (s. 83). Sen sijaan jos nuoren lähtökohtana on tiedon nopea ja helppo löytäminen ja omaksuminen, kiinnostaviksi koetaan pienikokoiset, helposti ja nopeasti läpiluettavat "tietopakettit" (s. 84).

Näin tämän ja aikaisempien tutkimusten perustella näyttää siltä, että seksuaalivalistuslehtisistä kannattaa tehdä vain harvoin alle A5-kokoisia, ja ei lainkaan yli A4-kokoisia (Albert ja Chadwick 1992, White 1992, Rooijen van ym. 1994, Kripalani 1995, Nykänen 1996a, s. 12–13, Jokinen 1997, s. 59–60). Tällöin lehtiset olisivat kooltaan sellaisia, että ne voisi poimia mukaansa lehtistelineestä, sujauttaa laukkuun tai reppuun sekä lukea ja säilyttää, jos tarpeen kirjan tai vihon välissä. Yleisilmeeltään nuoria kiinnostavat ja luottamusta herättävät lehtiset ovat nuorekkaan huoliteltuja, värikkäitä ja valoisia.

Lehtisten kuvitus. Informanttien havaintojen mukaan lehtisissä oli useimmiten niukka, heikkolaatuinen ja käsiteltyihin asioihin löyhästi jos lainkaan liittyvä piirroskuvitus (s. 85). Kuvien tarkoituksena oli heidän arvionsa mukaan virittää ja ylläpitää kiinnostusta lehtisissä käsiteltyihin asioihin, tai siten ne olivat vain tilantäytettä. Myös monet käsiteltyihin asioihin liittyvät kuvat, kuten sukupuolitauteja aiheuttavia mikrobeja humoristisesti ja hauskasti kuvaamaan tarkoitettut piirroskuvat, olivat informanttien mielestä lehtisiin sopimattomia, ja niitä muisteltiin typerinä ja parodioiden (s. 86 ja 92, ks. myös s. 58). Aidosti hauskat piirroskuvat informantit mainitsivat nähneensä "Kesäkumeissa" (s. 87).

Informanttien näkemys kuvituksesta vastaa monilta osin aikaisempia tutkimustuloksia, joiden mukaan lehtisten kuvituksessa esiintyy usein puutteita, kuten epäselviä ja epätarkkoja kuvia ja kuvioita (Albert ja Chadwick 1992, Patnick ym. 1995, Jokinen 1997, s. 54). Ruotsissa van Rooijenin työryhmän (1994) haastattelemaat nuoret pitivät heille tarjolla olevaa materiaalia synkästi ja niukasti kuvitettuna. Hirvosen (1993, s. 94) analysoimissa lehtisissä kuvia oli käytetty enemmän pelkkään kuvitukseen kuin varsinaiseen tiedon välittämiseen. Tietoa välittävästi kuvia oli käytetty lähinnä kondomin

käytöstä kerrottaessa, vaikka niiden avulla olisi mahdollista havainnollistaa monia muitakin asioita. Esimerkiksi STM:n vuosittain kaikille 16 vuotta täyttävälle lähettämässä Sextiin-lehtisessä, kuten myös sen uudistetuissa laitoksissa, on ollut vain yksi käsiteltyjä asioita havainnollistava piirroskuva, kondomin paikalleen asettamisesta ja pois ottamisesta.

Informanttien, erityisesti poikien mielestä lehtisissä pitäisi olla nykyistä enemmän kuvia, eikä vain piirroksuvia vaan myös värivalokuvia. Piirroksuvista osa voisi olla sarjakuvia. Kuvien tulisi olla informatiivisia ja liittyä kiinteästi – sekä sommittelullisesti että sisällöllisesti – käsiteltyihin asioihin niin, että ne sekä tukisivat lehtisissä käsiteltyjen asioiden ymmärtämistä että kokonaisnäkemysten muodostamista (s. 87).

Tytöt toivoivat lehtisiin kuvia eri ehkäisymenetelmistä niin, että nuoret voisivat nähdä miltä muutkin ehkäisymenetelmät kuin kondomi ja ehkäisytabletit näyttävät. Pojat kaipasivat kuvia, joita tutkiskelemalla voisi selkiyttää ja syventää ymmärrystään naisen ja miehen anatomiasta, sukupuolielinten anatomiasta, sukupuoliyhdyntästä, sukupuolitauteja aiheuttavien mikrobin tartuntatavoista sekä seksin ja pornon olemuksesta. Kaiken kaikkiaan kuvien pitäisi olla asiallisia ja hyviä – sellaisia, joita on "kiva" katsella (s. 87).

Informanttien näkemys siitä, miten lehtiset pitäisi kuvittaa, saa tukea sekä asiantuntijoiden näkemyksistä että aikaisemmista tutkimustuloksista. Niiden mukaan havainnollistaminen on erityisen keskeistä terveyskasvatuksen sivistävää tehtävää toteutettaessa (Kannas 1994, s. 59). Parhaimmillaan kuvitus on nopea, tehokas ja monella tasolla vaikuttava tietojen, taitojen ja tunteiden välittämisen keino, jota muut menetelmät eivät voi korvata (Hannus 1998). Kuvitus laajentaa lukijan ymmärrystä täydentäessään ja antaessaan lisämerkitystä tekstille. Mitä laajempi kokonaisnäkemys lukijalle muodostuu, sitä paremmin hän hallitsee käsitellyt asiat. (Hatva 1993, s. 9.) Myös asioiden muistissa säilymisen kannalta kuvan ja tekstin esittäminen yhdessä on huomattavasti tehokkaampaa kuin erikseen. Oppimista edistävät käsiteltyihin asioihin kiinteästi – sekä sisällöllisesti että sommittelullisesti – liittyvät kuvat, eivät mitkä tahansa kuvat tai runsas kuvitus (Hannus 1998). Yhdessä esiintyessään kuva ja teksti jäsentävät toisiaan. Niiden sisältöjen välille muodostuu yhteyksiä ja yhteyden jomman kumman puolen muistaminen voi riittää palauttamaan mieleen asiakokonaisuuden. (Manninen 1989, ks. myös Vahabi ja Ferris 1995, Tynjälä 1999, s. 36.)

Tämän tutkimuksen informanttien kaipaamia ja muissakin tutkimuksissa (Siurala 1991, s. 25, 35, Rooijen van ym. 1994, Taipaleenmäki ja Aarva 1995, s. 17, Jokinen

1997, s. 58, Saarinen ja Korkiakangas 1997, s. 92–94) nuorille mieluisiksi osoittautuneita sarjakuvia ei lehtisissä juuri esiinny. Vuosina 1988–1994 käytössä olleissa nuorten seksuaalivalistuslehtisissä niitä ei ollut lainkaan. Aikuisille ja nuorille tarkoitetuista lehtisistä sarjakuvina oli julkaistu vain AIDS-tukikeskuksen tuottamat kuusi "Turvaseksi sarjista". (Nummelin 1993, s. 127, 1997, s. 149–157.)

Lukutottumuksia koskevien tutkimusten mukaan sarjakuvista ollaan kiinnostuneita ja niitä luetaan varhaislapsuudesta alkaen. Julkusen (1997, s. 16) haastattelemat nuoret sanoivat lukeneensa sarjakuvalehtiä "aina". Lapset ja nuoret ryhtyvät lukemaan myös sanomalehdistä, lukijoille vaikeiden tai vaikeahkojen asiatekstien kokonaisuudesta, ensin sarjakuvia (Julkunen 1997, s. 17, Sanomalehtien... 1993, s. 15). Herkmanin (1998) mukaan "(Y)ksi sarjakuvan kiehtovimmista ominaisuuksista on sen tapa yhdistää erilaisia esittämisen tapoja toisiinsa". Kuten elokuvissa yhdistyvät liikkuva kuva ja ääni, sarjakuvissa yhdistyvät staattinen kuva ja teksti. Tällä kuvan ja sanan yhdistelmällä on mahdollista kertoa asioita monipuolisesti, nopeasti ja taloudellisesti. (Herkman 1998, s. 26.) Niissä on mahdollista hyödyntää kirjallisen kerronnan keinojen ohella kaikkia kuvallisen kerronnan keinoja. Yhdessä ainoassa sarjakuvan ruudussa voidaan kuvata samanaikaisesti sarjakuvan henkilöhahmojen sekä ulkoista toimintaa että sisäistä tilaa. Sarjakuvilla voidaan välittää tietoa asioista, joita lukijan ei ole mahdollista – eikä aina tarpeellistakaan – kokea henkilökohtaisesti tai etukäteistietoa siitä, miltä tuntuu olla tai miten toimitaan jossakin tietyssä monimutkaisessa tai vaativassa tilanteessa. (Nummelin 1993, s. 26–27. Sarjakuvan hyötykäytöstä tarkemmin esim. Manninen 1989, 1995, s. 35–56, Herkman 1996, Kempainen 1996, Herkman 1998, s. 21–92.)

Myös poikien seksuaalivalistuslehtisiin, samoin kuin seksuaalivalistusvideoihinkin kaipaamia naisen ja miehen anatomiasta, sukupuolielinten anatomiasta sekä sukupuoliyhdynnästä kertovia kuvia (Nykänen 1996a, s. 13, Nykänen ja Sironen 1996, s. 51) löytyy lehtisistä vähän. Vuosina 1988–1994 käytössä olleista nuorten seksuaalivalistuslehtisistä yksi oli kuvitettu alastomia nuoria naisia ja miehiä esittäville taidevalokuvilla. KISS-tutkimuksen (s. 44) mukaan puolelle 9.-luokkalaisista tuntematon naisen häpykieli mainittiin neljän lehtisen piirroskuvissa. Miehen jäykistyneestä siittäimestä ja sukupuoliyhdynnästä oli piirroskuvat vain kehitysvammaisia nuoria varten tuotetussa "Kahden – Rakkaudesta ja seksistä selkokielellä" -lehtisessä. (Nummelin 1997, s. 149–157.)

Kuvitus näyttääkin näiltä osin samanlaiselta kuin 20 vuotta sitten, jolloin Pylkkänen ja Varilo (1980, s. 77) kirjoittivat siitä: "Minkä virallinen sukupuolivalistus piilottaa, sen porno paljastaa. Saadakseen välttämättömiä tietoja on nuoren käännättävä pornon puoleen vedettyään virallisesta valistuksesta vesiperän." Pornosta hän löytää "ne tiedot sukupuolielimistä ja yhdynnästä, joita virallinen sukupuolivalistus ei suostu antamaan ja joita hän kuitenkin tarvitsee ymmärtääkseen itseään ja elämää oikein". Kun erityisesti pojat ovat joutuneet etsimään kaipaamansa valokuvat pornosta (Kannas ym. 1984, s. 13–14, Kontula 1991b, s. 110–111, Hannonen 1993, s. 56, Papp 1997, s. 94–95, ks. myös Measor ym. 1996), he ovat pornosta oppimansa kanssa ymmällään ja toivovat seksuaalivalistuslehtisiin selvitystä seksin ja pornon olemuksesta. Kun lisäksi naisen ja miehen anatomiaa, sukupuolielinten anatomiaa ja sukupuoliyhdyntää kuvaavia valokuvia on ollut vaikea löytää muualta kuin pornosta, pojat näyttävät mieltävän ne yleisemminkin pornoksi ja toivovat lehtisiin "pornokuvia" (s. 87).

Poikien lehtisiin kaipaamien valokuvien puolesta puhuvat myös tutkimustulokset, joiden mukaan oppikirjoista löytyy varsinkin sukupuolielimistä ja sukupuoliyhdyntästä vain pelkistettyjä piirros- ja kaavakuvia (Frisiras ym. 1991, Beyer ym. 1996, Aapola 1997, s. 123). Myös nuorille suunnatuista seksuaalisuutta käsittelevistä opaskirjoista on vaikea löytää valokuvia alastomista ihmisistä, sukupuolielimistä ja sukupuoliyhdyntästä. Vuonna 1987 ja se jälkeen julkaistuista opaskirjoista (Aalto 1987, Kontula 1987a, Stoppard 1988, Diagram Group 1989, Vuorinen 1989, Gardner-Loulan ym. 1993, Stafford 1993, Harris ja Emberley 1994, Andersson ja Östlundh 1995, Müller ja Geisler 1995, Ruotsi 1995, Schwabenthan ja Weigert 1995, Sopanen 1995, Perttula 1997, Valonen 1997, Gravelle ja Gravelle 1998, Kemppinen ym. 1998, Perttula 1998, Stoppard 1998, Gravelle ym. 1999) ilmeisesti vain ruotsalaisen Malena Ivarssonin (1989) kirjoittamassa kirjassa "Seksi ja nuori rakkaus" on ollut piirroskuvien ohella myös valokuvia näistä asioista.

Lehtisten kieli ja kirjoitustyyli. Informanttien havaintojen mukaan seksuaalivalistuslehtiset olivat yleensä helppolukuisia ja selkeitä (s. 88). Joitain niistä oli hankala lukea ja ymmärtää siksi, että asioista kirjoitettiin monimutkaisesti, ylimalkaisesti tai lukijalle outoja ja vieraita sanoja käyttäen. Joitain pidettiin raskaslukuisina sen takia, että asioista kirjoitettiin virallisesti, kuivasti ja nuivasti. Joitain taas oli vaikea tai jopa mahdotonta lukea siksi, että lukeminen tuntui epämielikkäältä ja/tai epämiellyttävältä.

Informanttien mielestä nuorten seksuaalivalistuslehtisten pitäisi olla, kuten useimmat jo olivatkin, helppolukuisia ja selkeitä (s. 89). Heidän mielestään seksuaalisuuteen liittyvistä asioista pitäisi kirjoittaa seikkaperäisesti, lyhyesti ja ytimekkäästi, mutta ei kuitenkaan yliyksinkertaisesti. Kirjoitustyylin pitäisi olla asiallista ja avointa. Slangia pitäisi välttää, koska se aikuisten kirjoittamana jää kuitenkin epäaidoksi. Myös sivistyssanoja olisi käytettävä heidän mielestään harkitusti, koska ne hankaloittavat lukemista ja ymmärtämistä ja antavat nuorille vieraina ja outoina asioista kylmän ja "teknisen vaikutelman" – epäinhimillistävät inhimillisen. Informanttien mielestä asioista pitäisi kirjoittaa myös hienovaraisesti ja myönteisen vivahteikkaasti niin, että materiaalia olisi mukava lukea ja siitä saisi varmuutta käsiteltyjen asioiden suhteen (s. 90).

Informanttien näkemykset lehtisten luettavuudesta ja ymmärrettävyydestä vastaavat monilta osin asiantuntijoiden näkemyksiä ja aikaisempia tutkimustuloksia (Hannonen 1993, s. 44, Nykänen 1996a, s. 14, Jokinen 1997, s. 78, ks. myös s. 54, Wiio ja Puska 1993, s. 63–67, Haastrup 1995, s. 44, Vahabi ja Ferris 1995). Wiion (1994, s. 122, 139) mukaan kielellisen ymmärrettävyyden pahimpia esteitä ovat pitkät ja vaikeat sanat sekä pitkät ja monimutkaiset lauseet. Pitkät, oudot ja vierasperäiset sanat estävät mielekkäiden ajatuskokonaisuuksien muodostamista. Samalla tavalla vaikuttavat pitkät ja monimutkaiset lauseet. Mitä pitempiä ja monimutkaisempia lauseet ovat, sitä vaikeampi niistä on muodostaa mielekkäitä ajatuskokonaisuuksia – ymmärtää lukemaansa. Helppo teksti ei yleensä karkota lukijoita, kun taas vaikea karkottaa. Erityisen herkästi vaikea teksti jätetään kesken silloin, kun kyseessä on vapaaehtoinen lukeminen.

Ewlesin ja Simnettin mukaan ammattitermejä ja muita lukijoille vieraita sanoja on syytä välttää ja jos niitä on pakko käyttää, on niiden merkitys selvitettävä, lukijaa aliarvioimatta (Ewles ja Simnett 1995, s. 249). Toisaalta sanoilla – sosiaalisina sopimuksina – on monenlaisia merkityksiä. Varsinaisen eli "sanakirjamerkityksen" ohella niillä on erilaisia sivu- ja lisämerkityksiä. Sanojen varsinaiset merkitykset ymmärretään yleensä samalla tavalla, kun taas sivu- ja lisämerkitykset voivat olla eri ihmisille hyvinkin erilaisia. (McDermott ym. 1989, Wiio ja Puska 1993, s. 62, Ojanlatva 1995, s. 47–48.) Tästä syystä ammattitermit ja muut nuorille vieraat sanat voivat antaa asioista myös "teknisen vaikutelman" – epäinhimillistää inhimillisen.

Mäenpään (1991) mukaan nuorilla on hämmästyttävän hyvät "tuntosarvet" aistimaan viestin aitous. Heidän luottamustaan ei saavuteta "kepulikonstein". Siinä ei auta slangin käyttö eikä nuorekkaaksi tekeytyminen, niistä kun epäaitous paistaa kauaksi.

Hyvin toverillinen puhuttelutapa herättää nuorissa herkästi epäluottamusta, etäinen pelkoa ja torjuntaa, ja kasvattaja-asenne ärsyttää (Cacciatore ym. 1989). Monet asiantuntijat katsovat myös, että myönteinen sanoma on yleensä tehokkaampi kuin kielteinen ja pelkoa herättävä. Vähäisen pelon herättäminen ei motivoi, ja hyvin suuri pelko saattaa aiheuttaa koko asian torjumisen. Heidän mukaansa ihmisiin tehoaa yleensä paremmin myönteisten ja kielteisten näkökohtien erittely ja vertailu, kun taas yksipuolisuus johtaa herkästi koko asian ohittamiseen. (Wiio ja Puska 1993, s. 48–49, 117–118, ks. myös s. 129, Monahan 1995, s. 94–96.)

8.3 Lehtisten sisältö

8.3.1 Ehkäisymenetelmät ja sukupuolitaudit

Informanttien näkemyksen mukaan nuorten seksuaalivalistuslehtisissä käsiteltiin eniten raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyä sekä sukupuolitauteja (s. 90). Tulos tukee aikaisempia tutkimustuloksia, joiden mukaan nuoret saavat eniten luettavakseen ehkäisyä ja sukupuolitauteja käsitteleviä lehtisiä. Seuraavaksi yleisimpiä olivat murrosiästä ja seksuaalisesta kehityksestä kertovat lehtiset (s. 35–36). Samaan tulokseen päädytään kun tarkastellaan Terveystietokeskuksen keskuksen tarjolla olevasta materiaalista julkaisemia tietoja. Niiden mukaan nuoria varten laadituissa lehtisissä käsitellään etupäässä ehkäisyä ja sukupuolitauteja sekä murrosikää ja seksuaalista kehitystä (Terveysaineisto... 1997, s. 49–50, 1998, s. 33–34, 49–50, 1999, s. 25–26, 87–90).

Raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisy. Informanttien mukaan ehkäisyä käsittelevissä lehtisissä kerrottiin pääasiassa yleistietoa kondomista ja sen käytöstä (s. 92). Raskauden jälkiehkäisystä mainitsi lukeneensa vain kaksi tyttöä, kaksoisehkäisystä ei kukaan (s. 93).

Informanttien selonteoista päätellen materiaalisissa ohitettiin myös varma ja useiden asiantuntijoiden (esim. Donovan 1990, Roper ym. 1993, Matzen 1995, McGrath ja Strasburger 1995, Post ja Botkin 1995, Furstenberg ym. 1997, Lappa ym. 1998) mukaan nuorille suositeltava (mitä nuorempi sitä suositeltavampi) ehkäisymenetelmä – selibaatti. Esimerkiksi STM:n vuosittain kaikille 16 vuotta täyttävälle nuorille lähettämässä Sextiin-lehtisessä, samoin kuin sen uudistetuissa laitoksissa menetelmästä on kerrottu puoli lausetta ja vain sukupuolitautilien osalta. "Asiaa seksistä ja

seksitaudeista" -nimisen laitoksen sanoin: "Sukupuolitauteja ei tietenkään saa, jos ei ole ollenkaan yhdynnässä tai harrastaa seksiä vain sellaisen henkilön kanssa, jonka tietää olevan varmasti terve."

Informanttien mielestä nuorten seksuaalivalistuslehtisissä pitäisi käsitellä sekä raskauden että sukupuolitauteiden ehkäisyä nykyistä seikkaperäisemmin (s. 101). Niissä pitäisi kertoa tarjolla olevien ehkäisymenetelmien ohella kunkin menetelmän keskeiset ominaisuudet, samoin kuin valinnan, käytön ja hankinnan perusteet ja periaatteet. Myös raskauden jälkiehkäisyä tulisi käsitellä nykyistä enemmän.

Jälkiehkäisyä nykyistä runsaamman ja seikkaperäisemmän käsittelyn puolesta puhuu sekä informanttien hatara käsitys siitä että asiantuntijoiden näkemykset. Selonteosta päätellen osa informanteista piti jälkiehkäisyä raskauden keskeytyksenä (s. 107). On mahdollista, että heille oli myös näin opetettu, sillä esimerkiksi Heimosen työtöveineen (1996, s. 26) haastattelemista terveydenhoitajista eräs perusteli kantaansa olla kertomatta tytöille jälkiehkäisystä sanoen, ettei hän "hyväksy aborttia".

Useiden asiantuntijoiden mukaan raskauden jälkiehkäisystä kertominen kuuluu nuorten seksuaalivalistukseen (esim. Robinson ym. 1996, Kosunen ja Rimpelä 1997, Lindberg ym. 1997, Lähteenmäki 1997a, Dull ja Blythe 1998). Erityisen aiheellisena jälkiehkäisystä kertomista voidaan pitää siksi, että nuorten suosima kondomi (Erkkola ja Kontula 1993, s. 345–351, Kosunen 1996, s. 24, Kosunen ym. 1998, Pötsönen 1998, s. 42–43) on monella tapaa epäonnistumisille altis ja vaikeakäyttöinen ehkäisymenetelmä (Sparrow ja Lavill 1994, Steiner ym. 1993, Eich-Höchli ym. 1997, Elomaa 1997, s. 96, Messiah ym. 1997, ks. myös Cacciatore ym. 1994, Oakley ja Bogue 1995, Toivonen 1997). Eniten epäonnistumisia, kuten kondomin rikkoutumisia ja paikaltaan pois luiskahtamisia sattuu sen käyttöön harjaantumattomille (Joffe 1993, Steiner ym. 1993, Sparrow ja Lavill 1994, Lindberg ym. 1997). Alle 20-vuotiaista tytöistä, joille tehdään raskauden keskeytys, lähes puolet (44–48 %) ilmoittaa ehkäisymenetelmäkseen kondomin (Kosunen 1993a, s. 53, Lähteenmäki 1997a, ks. myös Sihvo ja Kosunen 1998, s. 53).

Nuorten olisi osattava valita ehkäisymenetelmänsä tilanne- ja partnerikohtaisesti (Cacciatore ym. 1994, ks. myös Contraception... 1990, Luukkainen 1992, Lunsen van ym. 1994, Piippo 1995, Creatsas 1997, Elomaa 1997, s. 95, Kosunen ja Rimpelä 1997, Lähteenmäki 1997b). Näin lehtisissä kannattaisi käsitellä nykyistä enemmän myös kaksoisehkäisyä. Esimerkiksi vuosina 1988–1994 käytössä olleista nuorten seksuaalivaltuslehtisistä sitä käsiteltiin lyhyesti vain yhdessä Väestöliiton "Pojasta nuoreksi mieheksi ja Tytöstä nuoreksi naiseksi" -nimisessä lehtisessä. Sitä ei käsitelty myöskään nuorille kotiin lähetetyissä STM:n lehtisissä (s. 35), vaikka ehkäisy ja sukupuolitaudit ovat muodostaneet niiden ydinsisällön. (Nummelin 1997, s. 77, 121.)

Kaksoisehkäisyn nykyistä runsaamman ja seikkaperäisemmän käsittelyn puolesta puhuu niin nuorten hatara käsitys siitä kuin vähäinen ja epäjohtonmukainen käyttö. Maunulan (1992, s. 7–9) kyselyyn vastanneista 13–17-vuotiaista tytöistä hieman yli puolet arvioi varmimmaksi ehkäisymenetelmäksi kondomin, noin viidesosa ehkäisytabletit ja vajaa viidesosa kaksoisehkäisyn. Pojista yli 80 % piti varmimpana ehkäisymenetelmänä kondomia, 5 % ehkäisytabletteja ja 7 % kaksoisehkäisyä. Sukupuoliyhdyntäessä olleista 15-vuotiaista tytöistä sen ilmoittaa ehkäisymenetelmäkseen vain 2–6 % ja pojista 8–10 % (Kosunen ym. 1998, Pötsönen 1998, s. 43, ks. myös Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 30, Hiltunen-Back ym. 1998). Tytöt käyttävät siten kaksoisehkäisyä vielä vähemmän kuin pojat, vaikka juuri tyttöjen kannattaisi käyttää sitä. Sukupuoliyhdyntäessä kun mikrobit tarttuvat herkemmin pojasta/miehestä tyttöön/naiseen kuin päinvastoin (European... 1992, Rosenthal ym. 1997a, Toivonen 1997, Shain ym. 1999). Tyttöjen/naisten todennäköisyys saada sukupuolitauti myös ns. vakituksessa suhteessa on suurempi kuin poikien/miesten (Erkkola 1993, s. 381–382, Hiltunen-Back ym. 1998). Lisäksi nuoruusikäiset tytöt ovat erityisen alttiita sukupuoliyhdyntäessä tarttuville virus- ja klamydiainfektioille anatomisista syistä (Lassus 1991, s. 815–816, Saikku 1998, s. 531, ks. myös Rosenthal ym. 1997a, Yliskoski ja Tuppurainen 1999).

Sukupuolitaudit. Informanttien näkemyksen mukaan lehtisissä käsiteltiin eniten HIV-infektioita ja vähemmän muita sukupuolitauteja paitsi 16kuustoista-lehtisessä, jossa kerrottiin muistakin sukupuolitaudeista kuin HIV-infektiosta (s. 92).

Informanttien mielestä lehtisissä pitäisi käsitellä sukupuolitauteja nykyistä monipuolisemmin (s. 102). Sukupuolitautien aiheuttajista pitäisi kertoa selvästi, miten ne tarttuvat ihmisestä toiseen ja miten eivät. Taudeista puolestaan pitäisi selvittää nimen ja aiheuttajan ohella myös kunkin taudin keskeiset ominaispiirteet, hoitokäytännöt sekä esiintyvyys kotimaassa ja ulkomailla.

Informanttien näkemys on samansuuntainen aikaisempien tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan nuorille kerrotaan enemmän HIV-infektiosta kuin muista sukupuolitaudeista (s. 39, Hukkila 1992, s. 58, Kannas ja Heinonen 1993, s. 131, Pötsönen 1995b, Jokinen 1997, s. 70, Papp 1997, s. 77). Nuoret myös tuntevat HIV-infektion paremmin kuin muut sukupuolitaudit (Tydén ym. 1991, Winn ym. 1995, Duncan ja Bergen 1997, ks. myös Pötsönen ym. 1994, Eskola ja Mäki 1997, s. 19). Esimerkiksi Hämäläisen ja Keinänen-Kiukaanniemen (1991, s. 146) kyselyyn vastanneista 9.-luokkalaisista lähes kaikki tiesivät, että HI-virus tarttuu sukupuoliyhdyntäessä ja aiheuttaa sukupuolitaudin. Klamydiainfektion tunnisti sukupuolitaudeiksi 75 %, genitaalierpeksen 71 %, ja visvasyyliä (papilloomavirusinfektion) vain 40 %.

Nuorilla näyttäisi olevan myös hatarat tiedot sukupuolitautilien esiintyvyydestä (vrt. s. 121, tiedot eri ehkäisymenetelmien luotettavuudesta). Englannissa tehdyn tutkimuksen mukaan 15–16-vuotiaista hieman yli puolet piti HIV-infektioa yleisimpänä sukupuolitautilina (Mellanby ym. 1992a), ja Ruotsissa yli neljä viidesosaa tippuria (Tydén ym. 1991). Suomessa pääkaupunkiseudulla tehdyn pienimuotoisen tutkimuksen mukaan 9.-luokkalaisista tytöistä 50 % piti yleisimpänä sukupuolitautilina klamydiainfektioa, 25 % tippuria, 10 % huulierpestä, 7 % visvasyyliä, 6 % kuppaa ja 5 % HIV-infektioa. Pojista yleisimmäksi sukupuolitaudeiksi arvioi klamydiainfektio 42 %, tippurin 24 %, kupan 15 %, visvasyyliä 9 % ja HIV-infektio 9 %. (Takiainen... 1997.)

Kun Suomessa yleisin sukupuolitauti on papilloomavirusinfektio, toiseksi yleisin klamydiainfektio ja kolmanneksi yleisin genitaalierpes, ja kansanterveydellisesti merkittävin klamydiainfektio (Leinikki ja Rostila 1994, s. 14, Rostila 1996, Hiltunen-Back ym. 1998, ks. myös Grönroos ym. 1994, Healy ym. 1994, Vet de ja Sturmans 1994, Iwasawa ym. 1996, Paavonen ja Saikku 1999), voidaan informanttien näkemystä, jonka mukaan lehtisissä pitäisi kertoa nykyistä monipuolisemmin sukupuolitaudeista ja nimenomaan muistakin sukupuolitaudeista kuin HIV-infektiosta, pitää hyvin perusteltuna.

Sukupuolitautilien keskeisten ominaispiirteiden ja hoitokäytäntöjen ohella lehtisissä olisi hyvä käsitellä myös tautien esiintyvyyttä kotimaassa ja ulkomailla vertaillen. Sukupuolitaudeista kun olennainen osan on peräisin ulkomailta ja/tai ulkomaalaisilta (Rostila 1993, Leinikki ja Rostila 1994, s. 21–22, Hiltunen-Back ym. 1998), ja nuoret matkailtavat ja asuvat yhä enemmän maissa, joissa sukupuolitauteja voi esiintyä – myös nuorilla – merkittävästi enemmän kuin kotimaassa (Leinikki ja Rostila 1994, s. 16–18, Piot ja Islam 1994, Goldfarb 1997, Lappa ym. 1998, ks. myös Nicoll ym. 1999). Tästä ku-

vaava esimerkki on klamydiainfektio. Kun Suomessa diagnosoiduista klamydiainfektioista on 15–19-vuotialta todettuja noin viidesosa, on Ruotsissa diagnosoiduista klamydiainfektioista 15–19-vuotialta todettuja lähes puolet, ja USA:ssa suurin osa (Rostila 1999).

8.3.2 *Muut seksuaalisuuteen liittyvät asiat*

Murrosikä ja seksuaalinen kehitys. Informanttien havaintojen mukaan murrosikää ja seksuaalista kehitystä käsittelevissä lehtisissä tehtiin selkoa fyysisestä ja psyykkisestä kasvusta ja kehityksestä (s. 95). Selonteoista päätelleen niissä kerrottiin vain siitä, mitä tytöissä/tytöille tapahtuu ja mitä pojissa/pojille tapahtuu – ei lainkaan siitä, miltä murrosikä ja seksuaalinen kehitys nuorista tuntuvat tai miten nuoret ovat ne kokeneet (vrt. s. 136, ks. myös Aapola 1997, s. 123–124). Informanttien, varsinkin tyttöjen mukaan murrosiästä ja seksuaalisesta kehityksestä kerrottiin useimmiten heitä itseään nuoremmille tytöille ja pojille sopivaa ja tarpeellista tietoa (s. 82).

Informanttien mielestä nuorten, varsinkin heitä itseään nuorempien tyttöjen ja poikien saatavilla pitäisi olla lehtisiä, joissa kerrottaisiin murrosiästä ja seksuaalisesta kehityksestä monipuolisesti ja seikkaperäisesti sekä aidosti nuorta lukijaa tukien ja rohkaisien niin, ettei kenenkään tarvitsisi kokea turhaa tietämättömyydestä johtuvaa huolta ja pelkoa (s. 100 ja 104). Jotkut pojista kaipasivat lisäksi sellaisia lehtisiä, joissa kerrottaisiin erityisesti toista sukupuolta olevien murrosiästä ja seksuaalisesta kehityksestä (s. 83).

Suomessa ei juuri ole tutkittu nuorten murrosikää ja seksuaalista kehitystä koskevia käsityksiä ja tiedontarpeita (ks. myös s. 14, Erola 1991, s. 12–13). Hockenberry-Eatonin työryhmän (1996) USA:ssa haastattelemista 13–15-vuotiaista tytöistä osasi selittää murrosiän ilmiönä täysin oikein 44 %, kuukautiset 67 % ja "märät unet" vain 10 %. Pojista puolestaan oli selvillä murrosiästä ilmiönä 31 %, kuukautisista 19 % ja "märistä unista" 14 %. Tutkimuksen mukaan pojat olivat selvillä itseään koskevista asioista paremmin kuin tytötä koskevista, mutta niistäkin heidän käsityksensä olivat hatarammat kuin tyttöjen (ks. myös s. 43). Winnin työryhmän (1995) mukaan 13–16-vuotiaiden nuorten, sekä tyttöjen että poikien, murrosikää koskevat tiedot ovat samaa tasoa, tai vähän heikommat kuin HIV-infektioa koskevat tiedot, mutta paremmat kuin muita sukupuolitauteja ja ehkäisyä koskevat tiedot.

Suomalaisnuorten murrosikä ja seksuaalista kehitystä koskevista tiedoista on todettu, että jopa sukukypsyys ja sukukypsäksi tulo saattaa olla epäselvä asia vielä osalle 9.-luokkalaisia.¹⁴ Vuonna 1992 tehtyyn KISS-tutkimukseen vastanneista 9.-luokkalaisista tytöistä 13 % ei tiennyt, että kuukautisten alkaminen on merkki tytön sukukypsäksi tulosta, ja vastaavasti 8 %, että siemensyöksyjen alkaminen on merkki pojan sukukypsäksi tulosta. Pojista puolestaan 15 % ei tiennyt, että siemensyöksyjen alkaminen on merkki pojan sukukypsäksi tulosta, ja peräti 31 %, että kuukautisten alkaminen on merkki tytön sukukypsäksi tulosta. (Kosunen 1993a, s. 59–60, Kontula 1997b, s. 11.)

Murrosiän ja seksuaalisen kehityksen käsittelyä nuorille tarjolla olevassa materiaalissa yksioikoisesti ja enemmän tyttöjen kuin poikien kannalta kuvaa tutkimustulos, jonka mukaan vuosina 1988–1994 käytössä olleista nuorten seksuaalivalistuslehtisistä noin kolmasosassa käsiteltiin tyttöjen sukukypsyyttä ja sukukypsäksi tuloa. Pojan sukukypsyys määriteltiin asianmukaisesti vain yhdessä Väestöliiton tuottamassa lehtisessä. Niin ikään määritelmä, josta kävi ilmi mistä poika itse voi päätellä olevansa sukukypsä ja mitä sukukypsyys merkitsee, löytyi vain yhdestä Väestöliiton lehtisestä. (Nummelin 1997, s. 27, 70, 75.)

Dunderfeltia (1997, s. 97) lainaten "(K)asvu seksuaalisuuteen on tietysti paljon enemmän kuin vain biologista kypsymistä. Seksuaalinen kypsyminen on myös tunnetilojen vaihtelua, voimakkaiden halujen ja himojen kokemista." "Sexual development is an important task of adolescence and acquiring knowledge and values about sexuality is part of sexual development" (Andre ym. 1989, ks. myös Mäenpää ja Siimes 1995, s. 61–62, Huttunen 1997). Erityisen tarpeelliselta murrosiän ja seksuaalisen kehityksen nykyistä seikkaperäisempi ja monipuolisempi käsittely lehtisissä näyttää, kun muistetaan, millaisia tietämättömyydestä johtuvia ahdistuksen- ja huolenaiheita nuorilla on heidän soittaessaan nuorten palvelevaan puhelimeen tai kirjoittaessaan nuortenlehden lääkäriin (s. 45).

Eri seksuaaliryhmät. Informanttien havaintojen mukaan lehtisissä kerrottiin eri seksuaaliryhmistä vähän, jos lainkaan. Pojista vain kaksi ja tytöistä yksi mainitsi lukeneensa asiasta. Selonteoista päätellen heillä kaikilla oli mielessään 16kuustoista-lehtisen "Seksuaalisuudella on monta muotoa" -niminen luku (s. 96).

¹⁴ WHO-koululaistutkimuksen mukaan 13-vuotiaista tytöistä 80 %:lla ja 15-vuotiaista lähes kaikilla (98 %) on kuukautiset. 13-vuotiaista pojista puolestaan 55 %:lla ja 15-vuotiaista 82 %:lla on ollut siemensyöksyjä. (Pötsönen ym. 1996a, s. 51.)

Informanttien mielestä lehtisissä pitäisi kertoa eri seksuaaliryhmistä nykyistä enemmän (s. 105). Niissä pitäisi kertoa erityisesti lesboista ja homoista, mutta myös "transuista" ja muista "pervoista". Myös homo- ja biseksuaalisuutta pitäisi käsitellä. Informanttien mielestä lehtisissä pitäisi kertoa nykyistä enemmän eri seksuaaliryhmistä, koska ei voida olettaa, että kaikki ovat heteroja ja nuorten on muuten vaikea saada tietoa ko. asioista.¹⁵

Vuosina 1988–1994 käytössä olleissa nuorten seksuaalivalistuslehtisissä käsiteltiin seksuaalista suuntautumista neutraalisti ja arvottomatta vain silloin, kun niissä ei kerrottu muuta kuin se, mitä hetero-, homo- ja biseksuaalisella suuntautumisella tarkoitettiin. Näin seksuaalinen suuntautuminen tuli käsitellyksi neutraalisti ja arvottomatta vain STM:n tuottaman KISS-tutkimuslehtisen "Pienessä sukupuolisanastossa". Lehtisiin valituista yli 300 kuvasta vain yksi, Sextiin-lehtisessä ollut kuva kertoi kahden pojan välisestä seksuaalisesta kiintymyksestä. Tyttöjen väliseen seksuaaliseen kiintymykseen viittaavia kuvia niissä ei ollut lainkaan, ja kahden pojankin toisiaan kohtaan tuntemaan seksuaaliseen kiintymykseen viittaava kuva on jätetty pois lehtisen uudistetuista laitoksista. (Nummelin 1997, s. 112–116.)

Heteroseksuaalinen kanssakäyminen oli esillä kaikissa lehtisissä. Biseksuaalisesta kanssakäymisestä ei kerrottu lainkaan. Homoseksuaaliseen kanssakäymiseen viitattiin selostettaessa sukupuolitauteja aiheuttavien mikrobien, erityisesti HI-viruksen tarttumista ihmisestä toiseen. Vain kahdessa lehtisessä, STM:n tuottamassa Sextiin-lehtisessä ja sen uudistetussa laitoksessa Primavera-lehtisessä, homoseksuaalisesta kanssakäymisestä kerrottiin muussakin kuin sukupuolitautilien yhteydessä. (Nummelin 1997, s. 109–112.)

Heikkisen (1991) mukaan heteroseksuaalisuus määritellään peruskoulujen yläasteilla ja lukioissa käytetyissä oppikirjoissa poikkeuksetta normaaliksi ja homoseksuaalisuus

¹⁵ Remafedin työryhmän (1992) mukaan 12–18-vuotiaista nuorista 10.7 % on epävarmoja seksuaalisesta suuntautumisestaan. Heteroseksuaalisesti suuntautuneiksi itsensä kokee 88.2 %, biseksuaalisesti suuntautuneiksi 0.7 % ja homoseksuaalisesti suuntautuneiksi 0.4 %. Tutkimuksen mukaan 12-vuotiaista oli seksuaalisesta suuntautumisestaan epävarmoja 25.9 %, ja 18-vuotiaista 8.9 %.

KISS-tutkimuksen mukaan 15–17-vuotiaista nuorista noin 90 % tuntee seksuaalista mielenkiintoa ja kiintymystä pelkästään toista sukupuolta olevia kohtaan, ja hieman alle 1 % pelkästään omaa sukupuoltaan olevia kohtaan. Tyttöjen ja poikien seksuaalisen suuntautumisen jakaumat ovat jokseenkin samanlaiset, paitsi että tytöistä hieman suurempi osa kuin pojista kokee itsensä biseksuaalisesti suuntautuneeksi. "Sukupuolista kiihottamista ja hyväilyä" omaa sukupuolta olevan henkilön kanssa oli kokenut noin 10 % 15–17-vuotiaista nuorista. Kaksi kolmasosaa heistä oli kokenut "sukupuolista kiihottamista ja hyväilyä" omaa sukupuolta olevan kanssa kerran, ja yksi kolmasosa useampia kertoja. (Kontula ja Meriläinen 1988, s. 99–100.)

epänormaaliksi. Ihmissuhteita ja seksuaalisuutta käsiteltäessä rakkauden tunteen kerrotaan kohdistuvan aina ja vain toista sukupuolta olevaan. Oppikirjojen homoseksuaalisuutta käsittelevä sisältö ei Heikkisen mukaan ole vain niukkaa ja virheellistä vaan myös haitallista, syrjivää ja vahingollista, varsinkin homojen ja lesbojen itsetunnon ja identiteetin kehityksen kannalta.

Lehtosen (1995b, s. 93–98) mukaan pääasiallinen tapa käsitellä seksuaalivähemmistöjä oppikirjoissa on vaieta ja ohittaa heidät. Oppikirjoissa ei kerrota juuri mitään lesbojen, homojen ja biseksuaalien identiteetin rakentumisesta, elämäntavoista, ihmissuhteista tai yhteiskunnallisesta asemasta. Niistä ei myöskään selviä, millaista on olla ja millaista on elää lesbona, homona tai biseksuaalina Suomessa. Selvimmin tämä käy ilmi oppikirjojen kuvituksesta. Vain yhdestä (elämäkatsomustiedon) oppikirjasta löytyi valokuva, jossa näkyi oikeita, todennäköisesti seksuaalivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä (vrt. seksuaalivalistuslehtisten kuvitus, s. 125, ks. myös Heikkinen ja Stålström 1991, Aapola 1993, Heikkinen 1994, s. 86, Whatley 1994, s. 185, Wilhelms 1994, s. 60, Lehtonen 1998, s. 175–180.)

Eri seksuaaliryhmiä käsitellään vähän myös koulun seksuaaliopetuksessa (Telljohann ym. 1995, ks. myös Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 42, Jokinen 1997, s. 68). Keväällä 1996 ja 1997 Kouluterveyystutkimukseen vastanneista 9.-luokkalaisista yli kaksi kolmasosaa oli sitä mieltä, ettei homoseksuaalisuutta käsitelty lukuvuoden aikana kertaakaan oppitunneilla (Liinamo ym. 1999b, ks. myös s. 40). KISS-tutkimukseen vastanneista 9.-luokkalaisista puolestaan valtaosa katsoi, ettei seksuaalivähemmistöjä käsitelty koulussa kunnolla (Kontula 1991a, s. 40). Lehtosen (1995a) haastatteleminen nuorten mukaan tavallisin tapa käsitellä seksuaalivähemmistöjä koulussa oli vaieta lesboudesta, homoudesta ja biseksuaalisuudesta. Koulusta saamaansa tietoa he pitivät useammin kielteisenä kuin myönteisenä. Tällöin myös informanttien näkemys, jonka mukaan lehtisissä kannattaisi kertoa eri seksuaaliryhmistä sekä homo- ja biseksuaalisuudesta nykyistä enemmän, koska nuoret saavat niistä muuten vähän, jos lainkaan asiallista tietoa, olisi hyvin perusteltu.

Seurustelu ja parisuhde. Informanttien näkemyksen mukaan seurustelua ja parisuhdetta käsiteltiin lehtisissä niukasti ja nuorten tarpeita vastaamattomalla tavalla (s. 95). Niissä kerrottiin vähän sekä ihmissuhteista että tunteista. Esimerkiksi rakastumisesta mainitsi lehtisistä lukeneensa vain yksi poika (s. 96).

Informanttien mielestä seurustelua ja parisuhdetta pitäisi käsitellä lehtisissä nykyistä enemmän ja monipuolisemmin. Niissä pitäisi kertoa läheisten ja lämpimien ihmissuhteiden solmimiseen, ylläpitämiseen sekä päättymiseen liittyvistä kysymyksistä, koska ihminen omaksuu niihin liittyvät perusratkaisut paljolti nuorena (s. 105). Informanttien mielestä nuorille pitäisi kertoa myös selvästi, ettei seurustellessa "tarvitse kiirehtiä seksin kanssa" (s. 105).

Informanttien näkemykset seurustelun ja parisuhteen käsittelystä lehtisissä saavat tukea aikaisemmista tutkimustuloksista. Seksuaaliopetusta koskevien tutkimusten mukaan seurustelua ja parisuhdetta käsitellään koulussa usein vähän ja yksioikoisesti. Pötsösen ja Välimaan (1995, s. 9) haastatteleminen nuorten mielestä koulussa oli harvoin, jos koskaan asiallista keskustelua seurustelusta. KISS-tutkimukseen vastanneista 9.-luokkalaisista vain neljäsosa oli sitä mieltä, että seurustelua ja tunneasioita käsiteltiin koulun seksuaaliopetuksessa kunnolla (Kontula 1991a, s. 40–41). Nykäsen ja Sirosen (1996, s. 45) kyselytutkimukseen vastanneet 9.-luokkalaiset olivat mielestään paremmin selvillä seksuaaliopetuksen perusteella sekä ehkäisystä, sukupuolitaudeista että sukupuoliyhdyntästä kuin seurustelusta. Tytöistä noin 80 % ja pojista lähes 80 % koki olevansa selvillä ehkäisystä, kun taas seurustelusta omasi mielestään riittävästi tietoa vain neljäsosa tytöistä ja hieman yli 10 % pojista.

Tiedotusvälineissä seurustelua ja siihen liittyviä kysymyksiä käsitellään nuorten mielestä monesti siten, että ollakseen "normaali" nuoren on seurusteltava, tytöillä on oltava poikaystävät ja pojilla tyttöystävät ja kokemuksia seksuaalisesta kanssakäymisestä, ainakin pojilla (Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 7–8, ks. myös Croft ja Asmussen 1992). Nuorten mukaan asioista saa helposti sellaisen käsityksen, että "jo 15-vuotiaana täytyy mennä sänkyyn ja opetella kondomin käyttöä" (Nykänen ja Sironen 1996, s. 50).

Myös osassa vuosina 1988–1994 käytössä olleita nuorten seksuaalivalistuslehtisiä seurustelua käsiteltiin pääasiassa seksuaalisena kanssakäymisenä, johon kuuluvat myös sukupuoliyhdyntät. Joissain niistä myös käytettiin seurustelu-sanaa sukupuoliyhdyntäsanana synonyyminä, esimerkiksi nimeämällä raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyä ja ehkäisymenetelmiä käsittelevä lehtinen, jonka liitteenä oli kondomi, "Olisinko kypsä... aloittamaan seurustelun?" -nimiseksi, sekä kertomalla murrosikää ja seksuaalista kehi-

tystä käsittelevässä lehtisessä seurustelusta, että "(G)ynekologiseen tutkimukseen voi hyvin mennä jo ennen seurustelun aloittamista tarkistuttamaan, että kaikki (siis sukupuoliyhdyntä tarvittavat elimet, RN) on ok". Vuonna 1991 kaikille 16–17-vuotiaille ja vuosina 1992 ja 1993 kaikille 16 vuotta täyttävälle nuorille lähetetyssä *Sextiin-lehtisessä* seurustelusta kerrottiin otsikolla "Joko minun pitäisi?", että 16-vuotiaista (J)otkut ovat seurustelleet vakituisesti, toisilla on jo toinen tai kolmas vakituinen kaveri. Seurustelusuhteiden alkaminen ja loppuminen, monet ihastumiset ja rakastumiset kuuluvat nuoruuteen, jolloin haetaan sitä "lopullista oikeaa". Seurustelua käsittelevä teksti päättyi kuvaan, jossa oli 15 pakettia kondomeja Black Jackista Venukseen. (Nummelin 1997, s. 86–88.)

Nykäsen ja Sirosen (1996, s. 50–51) kyselytutkimukseen vastanneet 9.-luokkalaiset, varsinkin tytöt toivoivat seksuaalivalistusvideoihin, samoin kuin tämän tutkimuksen informantit lehtisiin selkeää sanomaa siitä, ettei nuorten "tarvitse kiirehtiä seksin kanssa".¹⁶ Videoihin kaivattiin keskustelua seurustelusta ja seksuaalisesta kanssakäymisestä sekä siitä kieltäytymisestä. Keskustelua kaivattiin myös neitsyydestä ja sen arvostamisesta. Rosenthalin ja Peartin (1996) mukaan 15–17-vuotiaat nuoret hallitsevat erilaisia toimintamalleja, joilla he voivat edetä seurustelusuhteessaan kohti seksuaalista kanssakäymistä sekä siirtää tuonnetuksi. Toimintamalleista he kuitenkin kokevat sekä helpommiksi että hallitsevat paremmin ne, jotka vievät suhdetta eteenpäin kuin ne, joilla "peli vihelletään poikki ja pidetään erätauko". Tytöt hallitsevat "pelisäännöt" varsinkin ne, joilla seksuaalista kanssakäymistä siirretään tuonnetuksi, poikia paremmin.

Seksuaalinen kanssakäyminen. Informanttien havaintojen mukaan seksuaalista kanssakäymistä käsiteltiin lehtisissä ennen muuta siihen liittyvien vaarojen ja erilaisten epäonnistumisten valossa (s. 94). Positiivisista tuntemuksista kertoi lukeneensa vain yksi tyttö, jonka mieleen oli jäänyt "kauhutarinan" lopusta teksti: "Seksi on yleensä nautittavaa" (s. 96). Näin kukaan informanteista ei maininnut lukeneensa lehtisistä mitään aidosti myönteistä asiasta. Seksuaalisen kanssakäymisen käsittely suppeasti ja yksipuolisesti siten, että nuorten sukupuoliyhdyntöjä tarkastellaan ensisijaisesti sukupuolitauti- ja/tai raskausriskinä, voi informanttien mukaan aiheuttaa nuorille "suggestologista pelkoa" ja ahdistusta sekä altistaa väärinkäsityksille ja epäonnistumisille (s. 97).

¹⁶ Kouluterveysetutkimukseen keväällä 1996 vastanneista 15-vuotiaista tytöistä ja pojista yli 80 % piti "seksiasioita" itselleen ei lainkaan tai vain jossain määrin ajankohtaisina. Neljäsosa vastaajista (tytöistä 21–28 % ja pojista 21–29 %) katsoi myös, että sukupuoliyhdyntä eivät kuulu 15-vuotiaiden nuorten seurusteluun. (Liihamo ym. 1996, s. 19, 23, 1997, s. 12, 15.)

Seksuaalista kanssakäymistä käsitellään myös koulun seksuaaliopetuksessa useimmiten siihen liittyvien vaarojen ja erilaisten epäonnistumisten valossa, myönteisistä tunteista ja tuntemuksista vaieten (esim. Fine 1988, Kontula 1991a, s. 40, Hukkila 1992, s. 58–59, Lindell ja Olsson 1993, ks. myös Chilman 1990, Holopainen 1991, s. 82, Ehrhardt 1996, Ruusuvaara 1997). Pötsösen ja Välimaan (1995, s. 42) mukaan 14–15-vuotiaiden tyttöjen ja poikien kanssa seksuaaliopetuksesta keskusteltaessa esille nousi usein opetuksen "negatiivisuus ja monet kiellot". Hukkilan (1989, s. 78) haastattelemista 9.-luokkalaisista tytöistä kukaan ei kertonut koulussa puhutun seksuaalisen kanssakäymisen nautinnollisuudesta. Yksimielisesti opetuksen todettiin olleen "seksin vaarallisuutta korostavaa".

Vuosina 1988–1994 käytössä olleista nuorten seksuaalivalistuslehtisistä suurimassa osassa (20 lehtisessä 31 lehtisestä) seksuaalista kanssakäymistä käsiteltiin siten, että nuorten sukupuoliyhdyntöjä tarkasteltiin ensisijaisesti raskaus- ja/tai sukupuolitautiliriskinä. Myös nuorten kokemusmaailmaan vielä kuulumatonta ensimmäistä sukupuoliyhdyntää tarkasteltiin ja siihen viitattiin raskaus- ja/tai sukupuolitautiliriskinä. Kun ensimmäisestä sukupuoliyhdyntästä kerrottiin jotain myös kokemuksena, sen kerrottiin olevan sekä tyttöjen että poikien kannalta tavalla tai toisella epämiellyttävä ja/tai ongelmallinen kokemus. Em. vaarojen ja ongelmien ohella nuorten seksuaaliseen kanssakäymiseen, erityisesti sukupuoliyhdyntöihin, liitettiin vielä monta muuta nuorten – sekä tyttöjen että poikien – kannalta merkittävää vaaraa, kuten painostus ja uhkailu sekä hylätyksi ja pilkatuksi tuleminen. (Nummelin 1997, s. 99–102.)

Aapolan (1993) mukaan seksuaalista kanssakäymistä käsitellään useimmiten siihen liittyviä vaaroja ja epäonnistumisia korostaen myös nuorille, erityisesti tytöille suunnatuissa murrosikä ja seksuaalisuutta käsittelevissä opaskirjoissa. Niissä ei hänen mukaansa "juuri mainitakaan, että nuorten seksuaalisuhteet eivät ole välttämättä tuomittuja epäonnistumaan tai aiheuttamaan traumoja, vaan ne voivat antaa myös hyvin myönteisiä elämyksiä". Seksuaalista kanssakäymistä käsiteltiin kirjoissa ennen muuta sukupuoliyhdyntänä, johon liitettiin sukupuolitautilien, ei-toivotun raskauden ja raskauden keskeytyksen vaara. Varhaisiin sukupuoliyhdyntöihin liitettiin myös ihmisen tunne-elämän ja seksuaalielämän vahingoittumisen vaara. Tyttöjen kannalta niihin todettiin liittyvän vielä monta muuta merkittävää vaaraa, kuten "maineen" menettäminen ja seksuaalinen hyväksikäyttö.

Useiden asiantuntijoiden mukaan tällainen valistus – vaikka tähtäisikin nuorten suojeluun – voi aiheuttaa monenlaista seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyvää pelkoa ja

ahdistusta (esim. Hastings ym. 1987, Kontula ja Rimpelä 1988b, Kontula 1991b, s. 50, Kosunen 1993a, s. 70–71, ks. myös Aarva 1995, Serkkola ja Koskinen-Ollonqvist 1995). Kontulaa ja Meriläistä (1988, s. 76) lainaten "(S)ukupuoliasioita kohtaan koettu pelokkuus lisää nuorelle paineita varsinkin ensimmäisissä yhdynnöissä. Pelokkuus johtaa helposti epäonnistumisiin ja epätydyttäviin kokemuksiin. Huonoista ensikokemuksista tulee helposti itseään toteuttava ennuste, joka johtaa epätydyttävään sukupuolielämään. ... Lisäksi näyttää seksuaalinen pelokkuus johtavan myös epäluotettavaan ehkäisyyn."

Informanttien mielestä lehtisissä pitäisi käsitellä seksuaalista kanssakäymistä nykyistä monipuolisemmin sekä sen fyysistä, psyykkistä, eettistä että sosiaalista puolta (s. 106). Sen lisäksi, että seksuaalista kanssakäymistä pitäisi käsitellä lehtisissä nykyistä enemmän nuorten kannalta, niissä pitäisi selvittää nuorille keskeisiä asioita, kuten seksuaalisen kanssakäymisen perusteita, itsemääräämisoikeutta, tunteita ja tuntemuksia. Informanttien mielestä lehtisissä pitäisi kertoa nuorille myös nykyistä enemmän sukupuoliyhdynnästä, samoin kuin muista seksuaalisen nautinnon muodoista, kuten "pettingistä".

Informanttien lehtisiin kaipaamaa "pettingiä" ei mainita lainkaan koulun seksuaaliopetuksessa käsiteltävien asioiden joukossa (esim. Holopainen 1991, s. 82–86, Lähdesmäki 1994, s. 106). Sen käsittelyyn ei ole kiinnitetty huomiota myöskään seksuaalikasvatusta koskevissa tutkimuksissa (esim. Kontula 1991a, s. 40–41, 1997b, s. 39–40, Kannas ja Heinonen 1993, s. 131, Liinamo ym. 1999b). Monet asiantuntijat, kuten Silta (1992, s. 106–107) katsovat kuitenkin, että "(S)eksuaalisessa kanssakäymisessä partnerin kanssa petting ja sen harjoittaminen orgasmiin saakka muodostaa masturbation rinnalla nuoruuden tärkeimmän seksuaalisen kiihottumisen ja purkautumisen lähteen". "Kummallekin sukupuolelle on tärkeitä, että eroottinen ilmapiiri pääsee tiivistymään suutelun ja hyväilyn, myös sukuelinten hyväilyn, muotoon ennen kuin suhde kehittyy yhdynnäksi. Sukupuolisuhteen esileikit, tunnetiivistymät ja odotukset rikastuttavat koko eroottista elämää, kykyä eläytyä ja samaistua kumppaniin. Sukupuolisissa esileikeissä eroottiset mielikuvat voimistuvat ja täyttävät mielen kasvaen kypsäksi haluksi ottaa huomioon toisenkin osapuolen tunneilmaisut ja tunnetarpeet." (Pylkkänen ym. 1981, s. 99, ks. myös Shaughnessy ja Shakesby 1992, Aalberg ja Siimes 1999, s. 159.)

Seksuaalisen kanssakäymisen nykyistä monipuolisemman käsittelyn puolesta puhuvat myös käytännön seksuaalikasvatustyötä tekevien havainnot ja tutkimustulokset, joiden mukaan nuoret omaavat usein sukupuoliyhdyntästä ristiriitaisia ja turhaa huolta ja ahdistusta aiheuttavia käsityksiä. Kouluterveydenhoitajat ja muut käytännön seksuaalikasvatustyötä tekevät kohtaavat yhä useammin nuoria, jotka luulevat, että sukupuoliyhdyntä "kuuluu" aloittaa mahdollisimman varhain (Helle 1997, Patrikainen 1997, ks. myös s. 127). Tutkimusten mukaan tytöistä noin viidesosa kokee neitsyytensä selvästi taakaksi 17–18-vuotiaana, ja pojista poikuutensa vieläkin useammat, uskoen olevansa tuttavapiirinsä ainoita ei vielä sukupuoliyhdyntässä olleita, ja kokien joskus koviakin paineita pyrkiessään eroon neitsyydestään ja poikuudestaan (Kontula ja Haavio-Mannila 1995, s. 398, Kontula 1997a, s. 13).¹⁷

Tutkimukset ovat osoittaneet myös, että monet hyvin nuorena sukupuoliyhdyntässä olleet tytöt ja pojat ajattelevat jälkeenpäin aloittaneensa sukupuoliyhdyntä aivan liian varhain. Esimerkiksi Rosenthalin työtovereineen (1997b) USA:ssa haastattelemissa tytöistä, jotka olivat aloittaneet sukupuoliyhdyntä keskimäärin 13 vuoden iässä, yli neljä viidesosaa oli sitä mieltä, että olivat aloittaneet ne aivan liian varhain. Toisen, Englannissa tehdyn tutkimuksen (ks. Lancet 1994) mukaan puolet tytöistä ja neljäsosa pojista, jotka olivat olleet sukupuoliyhdyntässä alle 16-vuotiaana, oli sitä mieltä, että olivat aloittaneet sukupuoliyhdyntä liian varhain.

Nykyistä monipuolisemman ja seikkaperäisemmän asioiden käsittelyn puolesta lehtisissä puhuu myös se, että tarjolla olevasta materiaalista selviää informanttien sanoin vain "miten kortsu laitetaan ja miten naidaan" (s. 98 ja 107). Sukupuoliyhdyntää käsitellään nuorten kanssa muussa seksuaalikasvatuksessa vähän ja heidän tarpeita vastaamattomalla tavalla (Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 43, Nykänen ja Sironen 1996, s. 43). Esimerkiksi KISS-tutkimukseen vastanneista 9.-luokkalaisista yli kaksi kolmasosaa oli sitä mieltä, ettei sukupuoliyhdyntää käsitelty koulun seksuaaliopetuksessa kunnolla (Kontula 1991a, s. 41). Wilhelmsin (1994, s. 41, 60) peruskoulussa 1970- ja 80-luvulla sekä 90-luvun alkupuolella käytössä olleita "seksuaalikasvatukselta ainesta" sisältäviä oppikirjoja koskevan tutkimuksen mukaan yhdessäkään ei kerrottu sukupuoliyhdyntästä ja vain yhdessä orgasmista.

¹⁷ Suomessa sukupuoliyhdyntöjen aloittamisien on todettu vakiintuneen 1980-luvulla tasolle, jonka mukaan nuorista noin viidesosa (tytöistä 23 % ja pojista 21 %) on ensimmäisen kerran sukupuoliyhdyntässä alle 16-vuotiaana, ja noin puolet (tytöistä 55 % ja pojista 50 %) alle 18-vuotiaana, ja 20-vuotiaistakin nuorista vielä noin 10 % on sellaisia, jotka eivät ole olleet sukupuoliyhdyntässä. (Kontula 1993, s. 95–97, ks. myös Kosunen ym. 1998, Pötsönen 1998, s. 41.)

Raskaaksitulo ja raskaus. Informanttien näkemyksen mukaan raskaaksituloa ja raskautta käsiteltiin lehtisissä ensisijaisesti sukupuolilyhdyntään liittyvänä riskinä ja ei-toivottuna asiana, kuten sukupuolitauteja (s. 94). Asioista kerrottiin usein myös pinta-puolisesti. Lehtisistä ei esimerkiksi löytynyt heidän havaintojensa mukaan etsimälläkään tietoa siitä, miten kuukautiskierto lasketaan ja missä kuukautiskierron vaiheessa nainen tulee herkimmin raskaaksi (s. 93). Informanttien mielestä raskaaksituloa ja raskautta pitäisi käsitellä lehtisissä nykyistä seikkaperäisemmin, ja ei vain ei-toivottuna vaan myös toivottuna asiana (s. 107).

Informanttien näkemys raskaaksitulon ja raskauden käsittelystä lehtisissä on samansuuntainen vuosina 1988–1994 käytössä olleita nuorten seksuaalivalistuslehtisiä koskevien tutkimustulosten kanssa. Raskauden ehkäisyä ja raskaaksituloa käsittelevistä lehtisistä vain yhdessä Väestöliiton tuottamassa lehtisessä kerrottiin munasolun irtoavan yleensä kuukautiskierron puolivälissä. Kun lehtisessä ei kuitenkaan kerrottu miten kuukautiskierto lasketaan, jäi kuukautiskierron puolivälikin – ajankohta missä nainen tulee herkimmin raskaaksi todennäköisesti lukijalle epäselväksi. (Nummelin 1997, s. 70.)

Nykyistä seikkaperäisempää raskaaksitulon ja raskauden käsittelyä lehtisissä puoltavat myös tutkimustulokset, joiden mukaan nuorilla on monesti hatara käsitys niistä (s. 43). Informanttien tietämättömyyttä perusasioista kuvaavat lehtisissä selvitettäviksi esitetyt kysymykset: "Kuinka kauan pitää olla yhdynnässä, jotta tulee raskaaksi" (T11). "Voiko tulla raskaaksi jos sperma levähtää tonne emättimeen kun ensiksi oli yritetty sitä (ilman kondomia tai voiko sillä lailla tarttua taudit)" ja "(V)oiko tulla muuten raskaaksi kuin sukupuoliyhdyntä" (T4).¹⁸

Raskauden keskeytys. Kukaan informanteista ei maininnut lukeneensa lehtisistä raskauden keskeytyksestä. Heidän mielestään niissä pitäisi kuitenkin kertoa myös raskauden keskeytykseen liittyvät perusasiat (s. 107). Selonteoista päätellen osa informanteista samaisti raskauden keskeytyksen ja jälkiehkäisyn. Joillekin oli epäselvää voiko raskauden keskeytyksen tehdä itse vai ei (s. 107).

¹⁸ KISS-tutkimukseen vuonna 1992 vastanneista 9.-luokkalaisista noin 10 % (tytöistä 12 % ja pojista 9 %) ei tiennyt, että pisarakin siemennestettä naisen sukupuolielimiin joutuneena voi aiheuttaa raskauden (Kosunen 1993a, s. 94).

Raskauden keskeytyksen nykyistä seikkaperäisempää käsittelyä lehtisissä puoltavat niin informanttien tietämättömyys perusasioista kuin aikaisemmat tutkimustulokset. Vuosina 1988–1994 käytössä olleissa nuorten seksuaalivalistuslehtisissä raskauden keskeytyksestä kerrottiin yleensä vain, mitä käsitteellä abortti tarkoitettiin ja ettei raskauden keskeytys ollut ehkäisymenetelmä. Laajimmin raskauden keskeytystä käsiteltiin STM:n vuonna 1988 kaikille peruskoulun 8.-luokkalaisille lähettämässä KISS-tutkimislehtisessä. Siinä raskauden keskeytyksestä kerrottiin, että "(A)abortti = raskauden keskeytys. Suomessa abortti voidaan tehdä 12 ensimmäisen raskausviikon aikana. (Yhteydenotto terveystieteiden tai gynekologian.)" Kun lehtisessä ei kuitenkaan kerrottu miten raskausviikot lasketaan, jäi ydinasia (12 ensimmäistä raskausviikkoa) todennäköisesti lukijalle epäselväksi. (Nummelin 1997, s. 74–77.)

Raskauden keskeytystä käsitellään ilmeisesti vähän myös koulun seksuaaliopetuksessa (Croft ja Asmussen 1992, Rooijen van ym. 1994). Esimerkiksi Jokisen (1997, s. 70–71) haastattelemat 9.-luokkalaiset pitivät itselleen uutena tietona Suomessa ja muissa Pohjoismaissa alle 20-vuotiaille tytöille tehtyjen raskauden keskeytysten lukumäärää, kuten myös sitä miten vähän niitä tehdään Suomessa muihin Pohjoismaihin verrattuna. Pötsösen ja Välimaan (1995, s. 42–43) haastattelemien nuorten mielestä seksuaaliopetuksen tunneilla oli kerrottu vain mitä abortilla tarkoitettiin ja että "abortti on kauhee". Tutkijoiden mukaan koulun seksuaaliopetuksessa "abortti oli ikään kuin peikko, jolla pelotellaan ehkäisynsä laiminlyövää nuorta (tyttöä)".

Seksuaalineuvonta ja palvelut. Informanttien havaintojen mukaan lehtisissä käsiteltiin vähän nuorten seksuaalineuvontaa ja palveluja (s. 96). Niihin liittyvistä asioista mainitsi lehtisistä lukeneensa vain kaksi tyttöä. Tämän lisäksi yksi tyttö ja poika arveli lehtisistä löytyvän tietoa myös näistä asioista.

Informanttien mielestä lehtisissä pitäisi käsitellä nuorten seksuaalineuvontaa ja palveluja nykyistä enemmän ja seikkaperäisemmin (s. 107–108). Heidän mielestään niissä pitäisi kertoa tarjolla olevan neuvonnan ja palvelujen ohella myös palvelujen toiminnasta ja hyödyntämisestä sekä siitä, mistä ja miten nuoret voivat saada anonymisti ja yksityisyytensä säilyttäen neuvoja ja opastusta seksuaalisuuteen liittyvistä asioista.

Seksuaalineuvontaa ja palveluja ei mainita koulun seksuaaliopetuksessa käsiteltävien asioiden joukossa (esim. Holopainen 1991, s. 82–86, Lähdesmäki 1994, s. 106). Tästä syystä on oletettavaa, ettei seksuaalineuvontaan ja palveluihin juurikaan

tutustuta koulussa, vaikka hyvät tiedot niistä olisivat nuorille erityisen tärkeitä seksuaalisuuteen liittyvien asioiden arjenhallinnan kannalta.

Myös tutkimustieto seksuaalineuvonnan ja palvelujen käsittelystä, samoin kuin nuorten näitä asioita koskevista tiedoista on vähäistä. Kontulan (1997b, s. 49) opettajille tekemän kyselyn mukaan lukuvuonna 1995–1996 tehtiin opintokäynti ehkäisy- ja perhesuunnitteluneuvolaan noin kolmasosalta yläasteita. Oppilaiden mielestä palvelupisteisiin tutustutaan vieläkin harvemmin. Kouluterveystudkimukseen keväällä 1996 vastanneista keskisuomalaisista 8.- ja 9.-luokkalaisista vajaa viidesosa ja helsinkiläisistä 8.- ja 9.-luokkalaisista vain 6 % ilmoitti olleensa opintokäynnillä terveyskeskuksessa kuluneena lukuvuonna (Liinamo ym. 1996, s. 10, Rimpelä ym. 2000, s. 68).

Pötsösen ja Välimaan (1995, s. 43–44, 48–49) haastatteleminen nuorten mielestä koulussa ei juurikaan puhuta seksuaalineuvonnasta ja palveluista. Nuoret, varsinkin pojat olivat myös huonosti selvillä muusta seksuaalineuvonnasta ja palveluista kuin kouluterveydenhoitajan tarjoamasta. Tytöt kykenivät yleensä nimeämään jonkun palvelupisteen, josta voisivat kysyä neuvoa tai saada apua. Pojille jo palvelupisteen nimeäminen tarkemmin kuin, että "totta kai on lääkäreitä ja gynekologeja ja urologeja ja kaikkee", oli useimmiten ylivoimainen tehtävä. Tarjolla olevien palvelujen toiminnasta ja hyödyntämisestä ei valtaosalla nuorista ollut minkäänlaista tietoa (ks. myös s. 44). Näin myös informanttien näkemys, jonka mukaan lehtisissä kannattaisi käsillä nuorten seksuaalineuvontaa ja palveluja nykyistä monipuolisemmin ja seikkaperäisemmin, olisi hyvin perusteltu.

8.3.3 *Kondomit lehtisten liitteenä*

Tämän tutkimuksen informantit suhtautuivat myönteisesti lehtisten liitteenä oleviin kondomeihin, ja pitivät niitä tärkeinä ja tarpeellisina (s. 92). Tulos saa tukea aikaisemmista tutkimustuloksista, joiden mukaan lehtisten liitteenä olevat kondomit kiinnostavat nuoria ja niihin suhtaudutaan myönteisesti. Hannosen (1993, s. 47–48) ja Nykäsen (1996a, s. 14) kyselytutkimuksiin vastanneista nuorista valtaosa piti kondomin saamista lehtisen mukana hyvänä asiana, ja ilmoitti säästäneensä sen. Jokisen (1997) haastatteleminen 9.-luokkalaisten mielestä kondomi oli tärkein osa 16kuustoista-lehtistä, ja muutamien mielestä ainoa todella kiinnostava ja hyödyllinen asia siinä. Kondomi kiinnosti

nuoria siinä määrin, että nekin, jotka olivat ensin ajatelleet olla ottamatta lehtistä, olivat ottaneet sen huomattuaan kondomin. (Jokinen 1997, s. 71–73.)

Samansuuntaisesti aikaisempien tutkimusten kanssa informantit pitivät lehtisten liitteenä olevia kondomeja tärkeinä ja tarpeellisina yhtäältä siksi, etteivät kaikki nuoret oikein rohkene hankkia niitä, toisaalta siksi, ettei kaikilla jotka, niitä tarvitsevat ole varaa ostaa kondomeja (s. 102, Tydén ym. 1991, Maunula 1992, s. 23, Pötsönen 1998, s. 44–45).

Informanttien näkemystä lehtisten mukana olevien kondomien tärkeydestä ja tarpeellisuudesta tukevat myös monet muut tutkimustulokset. Pitkäsen työryhmän (1991, s. 9) kyselyyn vastanneet nuoret pitivät kondomien jakamista seksuaalineuvonnan yhteydessä erittäin tarpeellisena. Kun erittäin tarpeellista sai tutkimuksessa arvon yksi ja toinen ääripää arvon viisi, muodostui nuorten näkemysten keskiarvoksi 1.63. Maunulan (1992, s. 42) kyselyyn vastanneista nuorista monet toivoivat kondomien jakamista, ainakin näytteeksi, jotta nuoret voisivat tutustua kondomiin kaikessa rauhassa. Jokisen (1997, s. 72) haastatteleminen nuorten mielestä 16kuustoista-lehtisen mukana olisi voinut olla useampikin kondomi, koska niitä ei saanut muuten mistään ilmaiseksi.

Kontulan (1997b, s. 50) mukaan oppilaat saivat lukuvuonna 1995–1996 näyttekondomin seksuaaliopetuksen ja/tai -neuvonnan yhteydessä alle puolella peruskoulujen yläasteita. Sextiin-lehtistä koskevaan kyselyyn vastanneista nuorista kaksi viidesosaa ei ollut koskaan aikaisemmin käsitellyt kondomia (Hannonen 1993, s. 48). Tutkimusten mukaan kondomien jakaminen nuorille lisää niiden käyttöä sukupuoliyhdyntöissä, mutta ei aikaista tai lisää nuorten sukupuoliyhdyntöjen määrää (Sellers ym. 1994, Furstenberg ym. 1997, Guttmacher ym. 1997, ks. myös Segest ym. 1990, Persson ym. 1994, Herrmann ja Egger 1995, Condom availability... 1996, Dubois-Arber ym. 1997).

8.4 Lehtiset tiedonlähteenä

Informanttien mukaan lehtiset tarjosivat heille usein niukasti, jos lainkaan uutta tietoa (s. 97–99). Niissä käsiteltiin asioita yleensä suppeasti ja pintapuolisesti. Lehtisestä toiseen kerrottiin jokseenkin samat asiat ja samalla tavalla. Niissä kerrottiin informanttien mielestä myös usein samat asiat ja samalla tavalla kuin koulun seksuaaliopetuksessa ja -neuvonnassa.

Myös aikaisempien tutkimustulosten mukaan lehtiset ovat usein lähtökohdiltaan samanlaisia, sisällöllisesti päällekkäisiä ja asiatiedoiltaan niukkoja (s. 55, 60–61). Sextiin- ja 16kuustoista-lehtistä koskeviin kyselyihin vastanneista nuorista yli puolet oli sitä mieltä, etteivät lehtiset sisältäneet heille uutta tietoa juuri muusta kuin sukupuolitaudeista (Hannonen 1993, s. 51–53, Nykänen 1996a, s. 10). Myös Jokisen (1997, s. 70) haastattelemista 9.-luokkalaisista useimmat olivat sitä mieltä, ettei 16kuustoista-lehtisessä ollut heille uutta tietoa juuri muusta kuin klamydiainfektioista hedelmättömyyden aiheuttajana ja muista sukupuolitaudeista.

Seksuaalisuuteen liittyvien asioiden suppea ja pinnallinen käsittely vastaa huonosti nuorten tarpeita. Sen perusteella on vaikea ymmärtää ja muodostaa kokonaiskäsitystä asioista. Se tukee huonosti myös nuorten seksuaalisuuteen liittyvien asioiden arjenhallintaa. Informantit kaipasivatkin lehtisiin nykyistä enemmän sekä faktatietoa että erityisesti näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa (s. 100). Näkemyksellisen ja kokemuksellisen tiedon puute on noussut esille muissakin tutkimuksissa (Hannonen 1993, s. 51, Nykänen 1996a, s. 10, Jokinen 1997, s. 82–83). Nykäsen ja Sirosen (1996, s. 42) kyselyyn vastanneiden 9.-luokkalaisten mielestä paras vaihtoehto seksuaalivalistusvideoksi olisi sellainen, jossa esitettäisiin tosielämään pohjautuva näytelmä ja oman ikäisten haastatteluja. Ruotsissa van Rooijenin työryhmän (1994) haastattelemat 13–18-vuotiaat nuoret pitivät parhaana vaihtoehtona ehkäisyä käsitteleväksi lehtiseksi sellaista, joissa olisi eri ehkäisymenetelmien käyttöä menestyksekkäästi ja positiivisesti kuvaavia tarinoita.

Informanttien näkemyksiä tukevat myös tutkimustulokset, joiden mukaan nuoret ovat usein huonosti selvillä siitä, mitä muut (nuoret ja aikuiset) asioista ajattelevat ja miten niihin suhtautuvat mm. siksi, etteivät he keskustele vanhempiensa ja/tai ystäviensä kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (s. 38, Rauste-von Wright 1987, s. 78, Kraft 1993, Papp 1997, s. 86). Maunulan (1992, s. 24) kyselyyn vastanneista 13–14-vuotiaista lähes kolme neljästä, ja 16–17-vuotiaista noin puolet ei tiennyt, mitä heidän omat vanhempansa ajattelivat ja miten suhtautuivat kondomiin ehkäisymenetelmänä.

Nuorille merkitsee paljon se, mitä muut, erityisesti nuoret mutta myös aikuiset asioista ajattelevat ja miten niihin suhtautuvat (Birch 1991, Joffe 1993, Pick ja Andrade Palos 1995, Moore ym. 1996, Najem ym. 1996, Nguyen ym. 1996, Rosenthal ym. 1997a). Kun Boekeloon työryhmä (1996) kysyi 14–15-vuotiailta nuorilta, missä määrin heidän omalääkäriensä näkemys sukupuoliyhdyntöjen aloittamisesta vaikuttaisi heidän ajatteluunsa ja toimintaansa, valtaosa sanoi sen vaikuttavan paljon. Lelandin ja Barthin

(1993) mukaan taas sellaiset 15–16-vuotiaat, jotka uskovat muiden nuorten käyttävän ehkäisyä, käyttävät sitä enemmän, kuin sellaiset, jotka uskovat, etteivät sitä muutenkaan käyttää.

Nuorten kanssa keskustellaan asioista usein suppeasti ja pintapuolisesti myös seksuaaliopetuksessa ja -neuvonnassa (Malus ym. 1987, Joffe ym. 1988, Lees 1994, Pötsönen ja Välimaa 1995, s. 46, Heimonen ym. 1996, s. 34, Nykänen ja Sironen 1996, s. 43–44). Boekeloon työryhmän (1996) haastattelemista 14–15-vuotiaista nuorista yli puolet ei osannut sanoa omalääkäriensä kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista keskusteltuaan, mitä mieltä tämä oli ja mitä ajatteli heidän ikäistensä sukupuoliyhdyntöistä. Schusterin työryhmän (1996) kyselyyn vastanneista 13–18-vuotiaista nuorista vain joka toinen oli keskustellut omalääkäriensä kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, ja ainoastaan 15 % omista tuntemuksistaan ja kokemuksistaan.

9 Tutkimusprosessin tarkastelu

Käsitykset kvalitatiivisen tutkimuksen ja sen luotettavuuden arvioinnista vaihtelevat (esim. Lincoln ja Guba 1990, s. 290–301, Tynjälä 1991, Larsson 1993, Silverman 1993, s. 144–156, Alasuutari 1994, s. 206–222, Huhtinen ym. 1994, Marshall ja Rossman 1995, s. 143–148, Mays ja Pope 1995, Koski 1996, Svensson 1996, Nieminen 1997, Raunio 1999, s. 325–334). Yksimielisiä ollaan kuitenkin siitä, että luotettavuuskriteerit asettuvat siinä monilta osin toisin kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa.

Mäkelän (1990, s. 47–48) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen toistettavuutta ei voida muotoilla reliabiliteettiongelmaksi eikä tutkimuksen osuvuutta voida rinnastaa tilastollisen mallin osuvuuteen tai selitysvoimaan. Tästä syystä on tarpeen hakea uusia, nimenomaan kvalitatiivisen tutkimuksen arviointiin sopivia kriteerejä. Kvalitatiivista tutkimusta arvioitaessa on Mäkelän mukaan paikallaan tarkastella – aineistotyypistä riippumatta – ainakin seuraavia seikkoja: 1) aineiston merkittävyyttä ja yhteiskunnallista tai kulttuurista paikkaa, 2) aineiston riittävyttä, 3) analyysin kattavuutta sekä 4) analyysin arvioitavuutta ja toistettavuutta. Lincolnin ja Guban (1990) kriteeristöä mukaellen Eskola ja Suoranta (1998, s. 209–213) esittävät kvalitatiiviseen tutkimukseen sopiviksi luotettavuuskriteereiksi uskottavuutta, siirrettävyyttä, varmuutta ja vahvistuvuutta. Kun kvalitatiivisessa tutkimuksessa kuitenkin tutkija itse on pääasiallinen luotettavuustekijä, kiteytyy luotettavuuden arviointi heidän mukaansa kysymykseksi tutkimusprosessin luotettavuudesta – tutkijan pohdinnaksi tekemiensä ratkaisujen ja työn luotettavuudesta.

Tässä tutkimuksessa tutkimusprosessia tarkastellaan sen omista lähtökohdista käsin Mäkelän (1990, s. 47–57) esittämiä kriteerejä mukaellen. Ensin selvitetään aineistonkeruuta ja kontekstoitujen avokysymysten toimivuutta. Toiseksi käsitellään aineiston edustavuutta ja riittävyttä ja lopuksi analyysin kattavuutta ja arvioitavuutta koskevia ratkaisuja.

9.1 Aineistonkeruu ja tehtävien toimivuus

Tutkimusaineisto kerättiin kahdella informanttien vertaisryhmien kanssa kehitetyllä kontekstoidulla avokysymyksellä. Näin varmistettiin, että aineistonkeruuseen käytettiin 15–16-vuotiaiden nuorten kannalta asiallisia ja järkeviä kirjoitustehtäviä (s. 66). Informantteina toimivat luonnolliset 9.-luokkalaisten ryhmät ja tehtäviin vastattiin itsenäisesti.

Tutkimuseettisesti on tärkeää, että informantit tietävät tutkimuksesta etukäteen silloin, kun siinä käsitellään arkaluonteisia asioita (esim. Eskola J. 1992a, Eskola J. ja Suoranta 1998, s. 56). Tässä tutkimuksessa opettajat kertoivat informanteille etukäteen tutkimuksesta ja sen toteutuksesta (s. 70). Näin sellaisten oppilaiden, jotka eivät halunneet vastata seksuaalivalistusta koskeviin kysymyksiin, oli mahdollista jättäytyä pois tutkimuksesta.

Aineistonkeruupäivinä oli koulusta poissa vain muutamia oppilaita (s. 72, kaikki sekä luokkatoverien että opettajien tietämän mukaan sairauden tai jonkun muun vastaavan syyn takia). Eräs opettajista kertoi oppilaita olleen edellisenä maanantaiaamuna paikalla poikkeuksellisen runsaasti heti tunnin alussa, vaikka muuten maanantaiaamuna tullaan kouluun "hieman" myöhässä. Oppilaat kun olivat ymmärtäneet, että tutkimustehtäviin vastataan silloin. Valtaosa heistä oli paikalla myös seuraavana maanantaiaamuna heti tunnin alussa ja kaikki tulivat kouluun niin ajoissa, että ennättivät vastata kumpaankin tehtävään. Näin informanttien voidaan olettaa pitäneen tutkimukseen osallistumista ja kirjoitustehtäviin vastaamista mielekkäänä tapana kertoa nuorten seksuaalivalistusta koskevista näkemyksistään ja kokemuksistaan. Mikäli informantit olisivat osallistuneet tutkimukseen jostain muusta syystä (esimerkiksi uteliaisuudesta tai uutuu-denviehätyksestä), eivät he todennäköisesti olisi viitsineet vastata tehtäviin.

Ennen tehtäviin vastaamista tutkija kertoi informanteille, että tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita itse kunkin henkilökohtaisista seksuaalivalistuslehtisiä koskevista näkemyksistä ja kokemuksista. Heille kerrottiin myös, että vastauksia käsitellään luottamuksellisesti ja että kaikkien vastaukset – siis itse kunkin näkemykset ja kokemukset – ovat tutkimuksellisesti yhtä tärkeitä ja arvokkaita. Tehtäviin vastattiinkin itsenäisesti, joskus vierustoverin kanssa supatellen. Selonteoista päätellen informantit kommentoivat ja täydensivät tällöin toinen toisensa vastauksia. Näin esimerkiksi vierustovereista toinen (P126) voi kirjoittaa, että lehtisissä pitäisi "olla tilastoja todella paljon. Tilastojen perusteella nuori, voi itse päätellä asioita." Ja toinen (P127) täydentää toverinsa selontekoa

toteamuksella, että "(T)eksti ei saisi olla hirveän tieteellistä vaan juuri nuorille sopivaa tekstiä, niin että niitä jaksaa lukea, ei mitään tilastotiedettä".

Selonteista päätellen tehtäviin vastaamiseen suhtauduttiin asiallisesti. Jotkut pojista kiinnittivät niissä huomiota tutkimuksen tekemisen ja tulosten tulkinnan perusteisiin todeten, että "(M)uuten, kävi vain mielessä, että kai tämä tehdään sitten uudestaan joka uudelle sukupolvelle? Sillä käyttäytyminen on muuttuvainen sukupolvien mukaan parempaan tai huonompaan..." (P108) "On myös muistettava, että toisten nuorten seksuaalielämä on aktiivisempaan kuin toisten, joten se vaikuttaa myös lukemiseen" (P115).

Tehtäviin itsenäisesti vastatessaan informantit voivat käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä asioita todennäköisesti vailla sosiaalisia ryhmäpaineita ja pelkoa "kasvojen menettämisestä" samalla tavalla kuin opettajille anonymisti esitetyissä ja kouluterveydenhoitajien kirjelaatikoihin jätetyissä kysymyksissä. Näin selonteissa oli mahdollista käsitellä henkilökohtaisia ja intiimejä asioita, joista muiden nuorten kuullen vaietaan. (Vrt. s. 41, ks. myös Aaltonen 1991, s. 113, Björklund 1991, s. 100, Greenberg 1992, s. 125, Lähdesmäki 1994, s. 105.) Esimerkiksi pojat voivat tuoda esille sukupuoliyhdyntään liittyvien tiedontarpeidensa ohella myös huolensa ja pelkonsa (s. 106–107).

Selonteot muotoutuivat myös ilmeisen avoimiksi ja suoriksi. Esimerkiksi pohtiessaan sitä, miksi lehtisissä pitäisi käsitellä sukupuolitautilien hoitamista, kirjoitti eräs tytöistä "(E)ikä unohdeta jotain hauskoja kuvia ja noiden asioiden hoitokeinoja. Itselläni on ollut sukupuolitauti ja asia josta en saanut paljon tietoa on HOITO!" (T36) Jos taas seksuaalvalistuslehtiset olivat informantille yhdentekeviä ja sisältö pettymys, hän voi kirjoittaa, että "(O)len joskus vilkaissut niihin lehtisiin ja ne on mitä ne ovat! Niissä kerrotaan sukupuoliasioita. Minulle on yksi ja sama onko niitä lehtisiä olemassa." (T59) "Suoraan sanottuna olen saanut Reginasta enemmän tietoa kuin näistä kyseisistä lehtisistä" (T12).

Kun tehtäviin vastasivat luonnolliset oppilasryhmät, joihin oppilaat valikoituvat satumanvaraisesti, tavoitettiin aineistonkeruussa todennäköisesti myös 15–16-vuotiaiden, 9.-luokkalaisten seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kaipaaman ja tarvitseman tiedon kirjo (s. 27–28). Näin esimerkiksi tytöistä eräs (T10) toivoi lehtisiin tietoa siitä, miten "muuten kuin antamalla pilluu" voi kokea seksuaalista nautintoa, koska oli tietämättömyydestä ja taitamattomuudesta aiheutuvia pettymyksiä kokien "joutunut kokeilee eri temput". Toinen (T8) taas oli sitä mieltä, ettei häntä olisi pitänyt vielä "häiritä" seksuaalisuuteen liittyvillä, ei edes niiden käsittelyä seksuaalivalistuslehtisissä koskevilla kysy-

myksillä. Hänen mukaansa kun "(T)utkimuksia kannattaa aina tehdä" ja "tilastoja ja tutkimuksia on kyllä kieltämättä mielenkiintoista seurata...", mutta "(A)ntais ajan kulua ensin painollaan...".

Aineistonkeruutehtävistä toisella (A) pyrittiin keräämään tietoa olemassa olevista seksuaalivalistuslehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta, ja toisella (B) nuorten kaipaamista ja tarvitsemista lehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta. Ne eivät kuitenkaan toimineet kaikkien informanttien kohdalla oletetulla tavalla, koska jotkut heistä pohtivat tehtävään A vastatessaan myös sitä, millaisia lehtisten pitäisi olla ja tehtävään B vastatessaan sitä, millaisia heidän näkemänsä ja lukemansa lehtiset olivat olleet (tarkemmin, s. 75–76).

Tehtävien väljä kysymyksenasettelu tarjosi informanteille mahdollisuuden tarkastella asioita puolelta ja toiselta, itse kunkin omista persoonallisista lähtökohdista käsin. Niiden tarjoama ajattelun ja ilmaisun vapaus voitiin kuitenkin kokea myös vaativana ja painostavana. Pojista näet eräs huomautti tehtävästä A, että "(T)ämä kysymys olisi voitu kyllä muotoilla ehkä/kyllä/ei vaihtoehtoihin tai edes hieman vähemmän painostavaan muotoon" (P85).

Tehtävien osakysymykset, joissa informantteja pyydettiin perustelemaan kannantonsa ja kertomaan ajatuksistaan, osoittautuivat hedelmällisiksi. Selonteoissa ilmaistut ajatukset ja perustelut paljastivat suuntaa-antavasti, mitä informantit tiesivät ja miten he ymmärsivät lehtisissä käsitellyt asiat. Informantit osasivat luetella yleensä eniten käsitellyistä asioista – ehkäisystä ja sukupuolitaudeista – mielekkään joukon yksityiskohtia, joita lehtisissä olisi aiheellista käsitellä (s. 44, 101–102). Vähemmän käsitellyistä asioista, kuten seurustelusta ja parisuhteesta tai tunteista ja tuntemuksista, informantit osasivat sanoa vain ko. asioita yleisellä tasolla luonnehtien tai niitä koskevia kysymyksiä esittäen, että myös niistä olisi aiheellista kertoa, "(J)otta tietäisi mitä tehdä jos... tai mitä tarkoittaa..." (T8). Niistä voitiin todeta myös, että periaatteen: tärkeistä asioista kerrotaan eniten ja niitä painotetaan mukaan ehkäisyä ja sukupuolitauteja pidettiin lehtisissä eniten käsiteltyinä asioina myös tärkeimpinä seksuaalisuuteen liittyvinä asioina ja tästä syystä niistä kaivattiin lehtisiin eniten tietoa ja katsottiin aiheelliseksi kertoa nuorille jatkossakin eniten (s. 103).

Mikäli aineistonkeruumenetelmänä olisi käytetty haastattelua, kuten yleensä laadullisissa tutkimuksissa (Hirsjärvi 1997, s. 201, Raunio 1999, s. 280), informanttien olisi todennäköisesti ollut "teknisesti" helpompi ilmaista mitä lehtisistä ajattelivat. Haastattelu olisi kuitenkin edellyttänyt enemmän tutkimusresursseja. Siihen olisi tarvittu myös

nuorten haastattelun taitoa, mikä on erityisen tärkeä silloin, kun tutkimuksessa käsitellään arkaluonteisia asioita (esim. Foddy 1995, s. 2–11, Hirsjärvi 1997, s. 202–203, ks. myös Oinas 1996).

Haastattelemalla aineisto olisi ollut mahdollista kerätä vain siihen halukkaiden nuorten keskuudesta. Silloin informanteiksi olisi todennäköisesti valikoitunut seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kiinnostuneita ja niistä keskustelemaan valmiita nuoria. Ryhmähaastattelussa myös yksilöllisyys ja vähemmistön mielipiteet ja ajatukset hukkuvat herkästi enemmistön mielipiteisiin. (Välimaa ja Pötsönen 1996, Pötsönen ja Pennanen 1998, s. 4.) Näin persoonallisuudeltaan ujut ja hiljaiset nuoret, jotka selvittävät seksuaalisuuteen liittyvät asiat mieluummin lukemalla kuin keskustelemalla, olisi todennäköisesti jääneet tavoittamatta ja kuulematta.

Toisaalta haastattelussa informanteille olisi ollut mahdollista tehdä tarkentavia kysymyksiä ja selvittää mitä itse kukin tarkoitti ja miten asiat ymmärsi – selkiyttää tässä tutkimuksessa selkiyttämättä jäänyttä käsitteistöä (tarkemmin, s. 146–147). Ahosen (1996) mukaan vain syvähaastattelussa jatkokysymyksineen on mahdollista selvittää, mikä yksilön konstruktiivinen käsitys jostakin ilmiöstä tai asiasta lopulta on. Tähän tutkimukseen haastattelua, jossa informantit joutuvat selittämään, tarkentamaan ja perustelemaan näkemyksiään, ei kuitenkaan pidetty sopivana aineistonkeruumenetelmänä käsiteltyjen asioiden arkaluonteisuuden vuoksi (s. 64).

Ainekirjoitus olisi puolestaan ollut informanteille kontekstoituihin avokysymyksiin vastaamista työläämpää ja vaativampaa. Kontekstoituihin avokysymyksiin vastattaessa kielelliset kyvyt ja ilmaisutaito eivät todennäköisesti joudu samalaiselle koetukselle kuin ainetta kirjoitettaessa. Tehtäviin voi vastata lyhyesti ja nopeasti, esitettyä tilannetta kommentoiden, olennaiset asiat "ranskalaisin viivoin" luetellen ja/tai piirtäen (esim. s. 88 ja 92). Näin myös vähemmän taitavat kirjoittajat saavat ilmaistuksi näkemyksensä. Lyhyitä vastauksia ja piirroksia voidaan myös hyödyntää tutkimusaineistona. Kun kontekstoiduissa avokysymyksissä tilanne määritellään tehtävässä, lyhyistäkin vastauksista ja piirroksista on mahdollista päätellä miten informantit tutkimuksen kohteena olevan ilmiön näkevät ja kokevat ja mitä siitä ajattelevat. Ainekirjoituksissa informanttien olisi itsensä kuvattava sekä aika, paikka että tapahtumat ennen kuin niitä voidaan hyödyntää tutkimusaineistona.

Aineistonkeruuta informanttien vertaisryhmien kanssa kehitetyillä kontekstoiduilla avokysymyksillä voidaan näin pitää tähän tutkimukseen sekä tutkimuseettisesti että sen ongelmanasettelun kannalta relevanttina ratkaisuna.

9.2 Aineiston edustavuus ja riittävyys

Mäkelän (1990, s. 48–49, 52) mukaan laadullisen aineiston edustavuuden ja riittävyyden määrittäminen ei ole helppoa. Edustavuuden kriteerit vaihtelevat tutkimuksesta toiseen, eikä riittävyyden kriteeriksi ole tarjolla samankaltaisia mittalukuja kuin kvantitatiivisen aineiston riittävyydelle. Aineiston merkittävyyden kannalta on kuitenkin olennaista selvittää sen yhteiskunnallinen tai kulttuurinen paikka ja tuotantoehdot niin, että yksittäisten ihmisten tuottamat tekstit tulevat suhteutetuiksi sekä heidän yhteiskunnalliseen positiionsa että aineiston tuottamistilanteeseen. Riittävyyttä puntaroidessa on aiheellista pitää silmällä aineiston analyysin vaivalloisuuden vuoksi tapausten määrään ohella kustakin havainnosta kertyvän tekstin määrää (Mäkelä 1990, s. 53, ks. myös Ehrnrooth 1990, s. 39, Raunio 1999, s. 329). Aineistossa olisi oltava myös "pelivaraa" esimerkiksi siksi, etteivät kaikki, joiden ajatellaan osallistuvan tutkimukseen, sitä tee (Pyörälä 1995, s. 20).

Riittävyyden kriteerinä käytetään yleisesti kylläntymistä. Tällöin aineiston katsotaan olevan riittävän kookas silloin, kun uudet tapaukset eivät enää tuo esille uusia piirteitä tutkittavasta ilmiöstä. (Mäkelä 1990, s. 52, ks. myös Morse 1994, s. 230, Raunio 1999, s. 328.) Mäkelän (1990, s. 52) mukaan kylläntymisen arvioimiseksi aineisto voidaan jakaa kahtia, viedä yksityiskohtainen analyysi läpi toisessa puolessa aineistoa sekä koetella saatuja tuloksia toisessa puolessa. Tässä tutkimuksessa aineisto analysoitiin sukupuolen mukaan puolitettuna, eikä selontekojen sisällöissä todettu muuta merkittävää eroa kuin se, että pojat nimesivät lehtisiin huomattavasti tyttöjä enemmän tarpeellista kuvitusta (s. 78 ja 87). Näin aineistoa voidaan pitää kylläntymisen kannalta riittävänä.

Sisällöllisesti edustava aineisto kerätään sieltä, missä tutkittava ilmiö esiintyy moninaisuudessaan (Raunio 1999, s. 327–328, ks. myös Mäkelä 1990, s. 49, Nieminen 1997, s. 216). Tässä tutkimuksessa aineistonkeruutehtäviin vastaamisesta sovittiin opettajien kanssa ja tehtäviin vastasivat luonnolliset 9.-luokkien ryhmät, joihin oppilaat valikoituvat sattumanvaraisesti. Mikäli aineisto olisi kerätty vapaaehtoisten 15–16-vuotiaiden keskuudesta, olisi aineistokeruuajoista ja -paikoista pitänyt sopia erikseen nuorten kans-

sa. Silloin informanteiksi olisi todennäköisesti valikoitunut seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja niiden käsittelystä kiinnostuneita, ulospäinsuuntautuneita nuoria. Informanteiksi olisi todennäköisesti ollut myös helppoa saada tyttöjä, kun taas poikia olisi pitänyt houkutella tutkimukseen (esim. Rooijen van ym. 1994). Näin tavoittamatta olisivat todennäköisesti jääneet sellaiset 15–16-vuotiaat, joista seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittely oli epäajankohtaista vielä peruskoulun viimeiselläkin luokalla (esim. s. 82). Myös niiden tyttöjen ja poikien, jotka pitivät seksuaalisuuteen liittyvien asioiden selvittelyä kiusallisena niiden arkaluonteisuuden vuoksi (esim. s. 81), tavoittaminen olisi todennäköisesti ollut vaikeaa. Tavoittamatta olisi todennäköisesti jäänyt myös moni sellainen nuori, jolle oli "jauhettu" ja "jankutettu" samoista seksuaalisuuteen liittyvistä asioista niin, että asioiden esille ottamisesta tuli jo "pakkotunne, että EI. Ei taas tätä" (s. 80 ja 98).

Pääkaupunkiseutulaisten 9.-luokkalaisten keskuudesta kerättyä aineiston edustavuus rajoittuu pääkaupunkiseutuun. Jos aineisto olisi kerätty muualta Suomesta, tulokset saattaisivat olla jossain määrin erilaisia. Tutkimusten mukaan nuorten seksuaalikasvatuksessa esiintyy alueellisia eroja (Kontula 1997b, s. 58–59, Liinamo ym. 1999b). Alueelliset erot eivät kuitenkaan ole johdonmukaisia ja merkittäviä lukuun ottamatta sitä, että entisen Keski-Suomen läänin alueella seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitellään peruskouluissa sekä 7., 8. että 9. luokalla monipuolisemmin kuin muualla maassa (Kontula 1997b, s. 59).

Aineiston edustavuus rajoittuu myös ajallisesti. Informanttien näkemykset ja kokemukset seksuaalivalistuslehtisistä ja lehtisin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta perustuvat tuoreimmillaan vuoden 1997 alkupuolella julkaistuihin seksuaalivalistuslehtisiin ja lehtisin toteutettuun seksuaalikasvatukseen. Myöhemmin kerätystä aineistosta tulokset saattaisivat olla jossain määrin erilaisia. Seksuaalivalistuslehtisiä koskevan tutkimuksen (Nummelin 1997) perusteella ei kuitenkaan ole todennäköistä, että aineistonkeruun jälkeeseen käyttöön otetut lehtiset eroaisivat olennaisesti sisällöltään tai ulkoasultaan sitä ennen nuorille tarjolla olleista.

Ihmisten puhuessa samoista asioista eri tilanteissa eri tavoin, toisin sanoen kun yhdessä puhetilanteessa valitaan yksi puhetapa ja toisessa toinen tilanteen "logiikan" mukaan (Mäkelä 1990, s. 49, Silverman 1993, s. 199, Eskola A. 1995, s. 52), edustaa aineisto koulukontekstissa kerättyä nuorten "koulupuhetta" tutkittavasta ilmiöstä. Vapaa-aikana ja koulun ulkopuolella kerätystä aineistosta tulokset saattaisivat olla jossain määrin erilaisia. Nuorten kannalta aineisto oli kuitenkin luontevampaa kerätä oppitun-

neilla kuin vapaa-aikana. Oppitunneilla on totuttu tekemään erilaisia kirjallisia tehtäviä. Koulun ulkopuolella ja vapaa-aikana aineistokeruutehtäviin vastaaminen olisi ollut nuorille uutta ja outoa. Kun lehtisiä koskevat selonteot kirjoitettiin lisäksi tietoisesti tutkimusaineistoksi, on todennäköistä, että informantit käsittelivät niissä asioita siten, mitä halusivatkin ja pitivät tärkeänä saattaa tutkijan tiedoksi ja tutkimuksessa käsiteltäväksi. Tutkimuksesta etukäteen kertomisen voidaan puolestaan olettaa aktivoineen informanttien seksuaalivalistusta koskevan ajattelun ja antaneen aikaa pohtia omia kokemuksia ja näkemyksiä, joten tehtäviin oli mahdollista vastata myös harkitusti. Näin oppitunneilla kirjoitettuja selontekoja (N = 264) voidaan pitää tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta edustavana aineistona.

9.3 Analyysin kattavuus ja arvioitavuus

Kun analyysin kohteena ja välineenä ovat merkitykset ja eräänä keskeisenä päämääränä luoda sellaisia käsitteellisiä välineitä, joiden avulla kulloinenkin tutkimuskohde voi tulla paremmin ymmärretyksi, on täsmällisillä käsitteillä (oikein valituilla, oikein määritellyillä ja oikein tunnistetuilla) mahdollista jäsentää tutkimuskohdetta paremmin kuin hapuilevilla käsitteillä (Varto 1992, s. 92–93). Tällöin joudutaan pohtimaan sekä sitä, mitä käsitteillä tarkoitetaan että sitä, mitä seurauksia käsitteellistyksellä mahdollisesti on. Tehtävä ei ole lainkaan helppo, ja usein käsitteet täsmentyvätkin vasta tutkimuksen kuluessa (ks. myös Mäkelä 1990, s. 43).

Tässä tutkimuksessa avainkysymys oli, millä käsitteellä katetaan nuoria varten laadittu seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertova materiaali – "pienen pienet lappuset", "vihkosen tapaiset lehdykät" ja kotiin lähetetyt julkaisut, joista pienimmät ovat puolen postikortin kokoisia ja suurimmat lähes A3-kokoisia (s. 113). Materiaaliin viitattiin käsitteellä seksuaalivalistuslehtinen (s. 16 ja 70), kuten Murphyn ja Smithin (1993) tutkimuksessa käsitteellä "leaflets" terveystasvatusmateriaaliin "from small flyers to larger booklets". Nuoret pitivät käsitettä, kun siitä heidän kanssaan aineistonkeruutehtäviä kehitettäessä keskusteltiin, "ihan tajuttavana" (s. 68). Selonteoissa kirjoitettiin kuitenkin myös kotiin jaetusta "keltakantisesta lehdestä", kotiin tulleesta "seksivalistuslehdestä"

sekä kotiin lähetetystä "keltaisesta seksilehdestä". Näin materiaalin nimeäminen lehti-siksi ei ollut ongelmatonta. Toisaalta, kun käsitteellä tavoitettiin myös kotiin lähetetyt lähes A3-kokoiset julkaisut, se osoittautui tutkimuksellisesti toimivaksi.

Analyysin, tulkinnan ja ymmärtämisen nivoutuessa toisiinsa (Alasuutari 1994, s. 30, Suoranta 1995c, s. 36) oli myös pulmallista ratkaista mitä informantit tarkoittivat kulloinkin käyttämillään käsitteillä ja millä käsitteillä aineistoa analysoitaessa katettaisiin informanttien käyttämät monimerkityksiset ja merkitykseltään hämärrät käsitteet. Esi-merkiksi, kun informantit kirjoittivat "seksistä", he käyttivät käsitettä joskus laaja-alaisesti ja joskus suppea-alaisesti, sukupuoliyhdyntäsynonyyminä.

"Suomalainen seksi" -tutkimuksessa "sukupuoliyhteys määriteltiin sukupuoliseksi vuorovaikutukseksi joko yhdynnässä, suuseksissä, anaaliyhdyntässä tai käsin toista kiihottamalla. Yhdyntä on emättimeen tapahtuva sukupuoliyhteys. Sukupuolisuhteella tarkoitettiin suhdetta, jonka aikana harrastetaan sukupuoliyhteyksiä." (Haavio-Mannila 1998.) Suomen kielen perussanakirjan (1994, s. 153) ja seksisanakirjan (Jussila ja Länsimäki 1994, s. 540) mukaan sukupuoliyhdyntä ja sukupuoliyhteys ovat synonyymejä, joilla molemmilla tarkoitetaan heteroseksuaalista emätinyhdyntää.

Tässä tutkimuksessa käytettiin yläkäsitteenä seksuaalista kanssakäymistä (kuvio 7, s. 91 ja kuvio 8, s. 101). Käsitteen alle koottiin kaikki selonteoissa käytetyt mitä moninaisimmat seksuaaliseen kanssakäymiseen viittaavat ilmaisut (s. 94 ja 106). Lehtisten sisällöstä kirjoitettiin puolestaan informanttien kannanottoja tarkentavasti käsitteillä: seksuaalinen kanssakäyminen ja sukupuoliyhdyntä. Sukupuoliyhdyntä-käsitettä käytettiin vain silloin, kun asiayhteydestä oli pääteltävissä, että informantti tarkoitti selonteossaan heteroseksuaalista emätinyhdyntään. Käsitteiden käyttöä ei voida pitää ongelmattomana eikä aina yksiselitteisenäkään, mutta asioiden tarkastelua selkiyttävänä ja jäsentävänä ja siten tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta tarkoituksenmukaisena.

Toinen ilmaisujen pulmallisuutta kuvaava esimerkki on käsitteen valinta silloin, kun selonteoissa sanotaan, että lehtisissä pitäisi kertoa "erilaisista vähemmistöistä" ja "kai-kista eri osa-alueista esim. Homoista ja lesboista sekä transuista ja muista pervoista" sekä "esitellä "poikkeavat" seksuaalisuuden suuntautumiset" (s. 105). Selonteoista ei ollut pääteltävissä, mitä informantit tarkoittivat mm. "transuilla". Viittasivatko he "transuilla" transseksuaaleihin, transvestiitteihin vai molempiin? Entä mitä ovat "muut per-vot", kun informanttien mielestä lehtisetkin (s. 85) voisivat olla ulkoasultaan "jossain määrin pervoja"?

Lehtosen (1996, s. 165) mukaan "(S)eksuaali- ja sukupuolivähemmistöt on käsitteenä ongelmallinen. Vähemmistö on jollain tavalla erikoinen suhteessa enemmistöön, joka edustaa kaikkea yleistä. Vähemmistöön liittyy ajatuksellisesti vähäisyys, vähempiarvoisuus ja vähäpätöisyys. Vähemmistö on siis suhteessa enemmistöön pienempi, huonompi ja turhempi." Ronkaisen (1994b, s. 230) mukaan taas silloin, kun puhutaan seksuaalisista poikkeavuuksista, on taustalla malli, jonka mukaan on jokin oikea ja toivottava tapa toteuttaa seksuaalisuutta; muut seksuaalisuuden ilmenemismuodot ovat tällöin "poikkeavuuksia". Kun informanttien mukaan "(H)omoseksuaaleille ja muille ryhmille on annettava tietoa siinä, missä muillekin (heteroille)" (s. 105), käytettiin tutkimuksessa yläkäsitteenä seksuaaliryhmää (kuvio 7, s. 91 ja kuvio 8, s. 101). Käsitteen alle koottiin ja sen alla tarkasteltiin sekä sitä, miten lehtisissä käsiteltiin informanttien mielestä eri seksuaaliryhmiä että sitä, miten eri seksuaaliryhmiä niissä pitäisi käsitellä. Ratkaisu on altis kritiikille. Laadullisen tutkimuksen perusidean mukaan tutkijan tulkintojen on kuitenkin pyrittävä tekemään ensisijaisesti oikeutta informanteille (esim. Siljander 1995, s. 126). Tästä näkökulmasta ratkaisua voidaan pitää myös käyttökelpoisena "väliaikaisena tutkimuksellisenä muodosteena" (Varto 1992, s. 93, ks. myös Raunio 1999, s. 312).

Aineiston ollessa "merkityksistä raskas" se vaatii paljon tulkintaa ennen kuin se kääntyy jäsentävien käsitteiden kielelle (Ehrnrooth 1990, s. 30). Kielellinen ilmaus ei ole, kuten Leino (1989, s. 43) on todennut, viestintäkanavassa ajelehtiva pullo, jonka vastaanottaja korkkaa ja josta hän siemaisee viestintälähettäjän sanoman. Kielellinen ilmaus on pikemminkin toimintaohje, joka käynnistää vastaanottajassa monimutkaisen päättelyprosessin. Tuossa prosessissa alkuperäisellä kielellisellä ilmaisulla on tietenkin keskeinen osa, mutta vastaanottaja joutuu käyttämään viime kädessä koko tietämys- ja kokemusvarastoaan selvittääkseen itselleen paitsi sen, millaisesta asiantilasta viestintälähettäjän kielellinen ilmaus raportoi, myös sen, mihin viestintälähettäjä tällä tai tuolla ilmaisullaan tähtää.

Tästä syystä perustoiltaan induktiivinen tutkimus on myös aina jossain määrin deduktiivinen. Mitään todellisuutta ei voi kohdata ilman ennakkokäsitteitä, ja varsinkaan mitään kielellistä ei voi tutkia nojaamatta tutkijan intuitiiviseen kielenhallintaan ja muihin kulttuurisiin kompetensseihin (Mäkelä 1990, s. 56, ks. myös Maxwell 1992, Raunio 1999, s. 293). Tutkijalle lankeaa tulkitsijan vastuu, eikä hän voi olla täysin varma siitä, että on pystynyt löytämään viestintälähettäjän ilmaisulle sellaisen tulkinnan, jota viestintälähettäjä on tarkoittanut (Leino 1989, s. 43). Tutkija voi vain

tekstiä todistusaineistonaan käyttäen sanoa, että ainakin tämä tai tuo erottelun ulottuvuus tai artikulaatio siinä esiintyy. Lisäksi mitä enemmän samaan ratkaisumalliin sopivia johtolankoja tekstistä voidaan löytää sitä todennäköisemmin ratkaisu on oikea. (Alasuutari 1994, s. 39, 98.)

Tässä tutkimuksessa analyysin paikkansapitävyys pyrittiin takaamaan kirjoittamalla selonteot sanatarkasti puhtaaksi ja lähilukemalla ne intensiivisesti läpi useita kertoja. Tutkijan ollessa keskeinen "analyysi-instrumentti" ja monen tason samanaikaisten tulkintaoperaatioiden mahdottomia (Pyörälä 1995, s. 22) pidettiin tällöin silmällä yhdellä kertaa yhtä ja toisella kertaa toista tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta relevanttia seikkaa. Analyysin kattavuus ja tiheän kuvauksen tarkkuus pyrittiin varmistamaan myös käymällä selonteot läpi sukupuolen mukaan puolitettuna ja kiinnittämällä huomiota sekä niissä ilmeneviin samanlaisuuksiin ja yhtäläisyyksiin että erilaisuuksiin ja poikkeavuuksiin (s. 77–78).

Tulosluvussa (luku 7) esitetään tutkijan tulkintojen ohella laajasti myös informanttien selontekoja. Ratkaisua voidaan kritisoida referaatinomaisuudesta. Toisaalta näin lukijalla on mahdollisuus perehtyä itse aineistoon. Hän voi seurata tutkijan päättelyä ja hyväksyä tai riitauttaa tehdyt tulkinnat. Vastaajatunnuksista (s. 72) lukija voi nähdä, että päätelmät perustuvat koko aineistoon, eivätkä vain joidenkin yksittäisten informanttien näkemyksiin ja kokemuksiin. Kuviosta 6 (s. 77) selviää, missä määrin informantit pohtivat selonteoissaan lehtisten sisältöä ja muita teemoja. Tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta keskeisimmän teeman – lehtisten sisällön – osalta vastaavat tiedot on koottu kuvioon 7 ja 8 (s. 91 ja 101).

Mäkelän (1990, s. 58–59) mukaan tutkimuksen arvioitavuuden kannalta on keskeistä edetä askel askeleelta askel kerrallaan. Tässä tutkimuksessa on erotettu analyttinen ja synteettinen vaihe toisistaan (kuvio 5, s. 75). Näin analyysi vaiheessa eritellään tutkittavia tekstejä (luku 7), synteesi vaiheessa eritellään saatuja tuloksia (luku 8)¹⁹ ja vasta

¹⁹ Tulosten tarkastelussa (kuten myös tutkimuksen viitekehyksessä) on hyödynnetty ns. harmaata kirjallisuutta (grey literature, ks. esim. Arthur 1995, Dunkin 1996, Åhlberg 1997a, s. 343, Davey ym. 1998). Ratkaisu on pulmallinen sekä tutkimuksen että sen tulosten luotettavuuden kannalta. Suomessa nuorten seksuaalikasvatusta ja erityisesti siinä käytettyä matriaalia on tutkittu niukasti ja suppeasti (s. 54–60). Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on julkaistu toistaiseksi vain yksi aihetta käsittelevä suomalainen opinnäytetutkimus (Hannonen ja Kekki 1995). Tästä syystä myös kotimaisen harmaan kirjallisuuden mukaan ottaminen ja hyödyntäminen nähtiin aiheelliseksi.

tältä pohjalta muotoutuvat "varsinaiset tulokset" (luku 10). Ratkaisu on altis kritiikille. Analyyttinen ja synteettinen vaihe toisistaan erottamalla on kuitenkin pyritty vähentämään tutkijan omien vaikutelmien, ennakkokäsitysten, sympatioiden ja antipatioiden kulkeutuminen tutkimukseen ja tuomaan selkeästi esille informanttien näkemykset ja kokemukset seksuaalivalistuslehtisistä ja niiden käytöstä seksuaalikasvatuksessa.

10 Pohdinta ja päätelmät

Luvussa puntaroidaan ensin tutkimuksen metodologisia ratkaisuja, erityisesti kontekstoitujen avokysymysten toimivuutta. Toiseksi kiteytetään tutkimustulokset, tarkastellaan niiden merkitystä seksuaalikasvatusmateriaalin suunnittelun ja kehittämisen kannalta sekä luonnehditaan tulosten valossa nuorille suunnattua ja nuorten toiveita ja tarpeita vastaavaa seksuaalikasvatusmateriaalia ja sen hyödyntämistä. Lopuksi selvitetään nuorten seksuaalikasvatuksen ja siinä käytettävän materiaalin kehittämisen kannalta keskeisiä jatkotutkimustehtäviä.

Metodologiset ratkaisut ja niiden toimivuus. Aineistonkeruutehtävät kehitettiin informanttien vertaisryhmien kanssa ja nimettiin kontekstoiduiksi avokysymyksiksi. Toisella kysymyksistä (A) pyrittiin keräämään tietoa olemassa olevista lehtisistä ja lehtisiin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta ja toisella (B) nuorten kaipaamista ja tarvitsemista lehtisistä ja lehtisiin toteutetusta seksuaalikasvatuksesta. Joissain tehtävään A pohjautuvissa selonteoissa pohdittiin myös sitä, millaisia lehtisten olisi pitänyt olla ja tehtävään B pohjautuvissa sitä, millaisia ne olivat. Kun aineisto analysoitiin sukupuolen mukaan puolitettuna eikä tehtävästä toiseen edeten, ei tällä seikalla ollut merkitystä tutkimustulosten muotoutumisen kannalta.

Tehtäviin itsenäisesti vastatessaan informantit voivat kertoa näkemyksistään ja kokemuksistaan ilman, että joutuivat paljastamaan niitä muille. Näin selonteoissa oli mahdollista käsitellä sellaisiakin asioita, joista muiden nuorten kuullen vaietaan. Väljä kysymysten asettelu tarjosi mahdollisuuden tarkastella asioita eri tavoin, omista persoonallisista lähtökohdista käsin.

Informanttien selonteoissa nousi esille heille henkilökohtaisesti tärkeitä asioita, samoin kuin heidän tärkeiksi ymmärtämiään asioita. Selonteot kuvasivat myös sitä, mitä informantit tiesivät tutkittavista ilmiöistä. Kun lisäksi vastauskontesti oli määritelty tehtävissä, voitiin tyttöjen ja poikien tyylillisesti erilaiset selonteot hyödyntää yhtäläillä tutkimusaineistona. Näin kontekstoituja avokysymyksiä voidaan pitää tähän tutkimukseen sekä tutkimuseettisesti että sen ongelmanasettelun kannalta relevanttina aineistonkeruumenetelmänä. Kertyneiden kokemusten perusteella vastaavien tehtävien voidaan

katsoa soveltuvan aineistonkeruuseen myös muihin seksuaalikasvatuksen toteutusta koskeviin tutkimuksiin.

Laadullisen aineiston riittävyyden kriteerinä käytetään yleisesti kylläntymistä (s. 143). Kun aineisto analysoitiin sukupuolen mukaan puolitettuna, ei tyttöjen ja poikien selonteoissa voitu todeta muuta olennaista eroa kuin se, että pojat esittivät lehtisiin merkittävästi tyttöjä enemmän tarpeellista kuvitusta. Näin aineistoa voidaan pitää kylläntymisen kannalta riittävänä, kun keskeiset tulokset muodostuivat niin selviksi, ettei niiden voida olettaa muuttuvan aineiston kokoa kasvattamalla. Sen sijaan aineistonkeruutehtävien muuntelu toisi todennäköisesti esiin tutkimuskohteista niitä tarkentavia ja täydentäviä piirteitä.

Tutkimusaineisto rajoittui alueellisesti pääkaupunkiseutuun ja ajallisesti kevätalveen 1997. Kun informantteina olivat 9.-luokkalaiset, aineisto edustaa 15–16-vuotiaiden nuorten näkemyksiä ja kokemuksia lehtisistä ja niiden käytöstä seksuaalikasvatuksessa. Oppitunneilla kerättyä aineisto edustaa nuorten "koulupuhetta". Muulta Suomesta, vapaa-aikana tai myöhemmin kerätystä aineistosta tulokset saattaisivat olla jossain määrin toisenlaiset (tarkemmin, s. 144).

Laadullinen aineisto vaatii paljon tulkintaa ennen kuin se taipuu jäsentävien käsitteiden kielelle. Tässä tutkimuksessa selontekojen erittelyyn käytettiin aineistolähtöistä systemaattista analyysiä (s. 73–76). Näin tutkimuksessa eriteltiin ensin tekstejä (luku 7) ja sitten tuloksia (luku 8). Ratkaisu on altis kritiikille. Aineistolähtöistä systemaattista analyysiä käytettiin siksi, että selontekoja eriteltäessä oli olennaista hahmottaa nuorten lehtisiä ja niiden käyttöä seksuaalikasvatuksessa koskevaa ajattelua, ei luokitella aineistoa kuten sisällön erittelyssä on tapana. Erottamalla analyttinen ja synteettinen vaihe toisistaan on aineisto ja sen analyysi pyritty tekemään läpinäkyväksi. Lukija voi perehtyä aineistoon. Hän voi seurata tutkijan päättelyä ja hyväksyä tai riitauttaa tehdyt tulkinnat. Myös aineistoon ja sen analyysiin liittyvät käsitteelliset pulmat ja ratkaisut on pyritty tuomaan näin selvästi esille.

Keskeiset tutkimustulokset ja niiden merkitys. Tutkimuksen perusteella lehtiset ja lehtisiin toteutettu seksuaalikasvatus näyttävät vastaavan puutteellisesti nuorten tarpeita ja toiveita. Informanttien selonteoista päätellen seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitteleviä lehtisiä on ollut nuorten saatavilla vaihtelevasti. Niitä on laadittu vain osalle nuoria, ei läheskään kaikille. Lehtisten ulkoasu, erityisesti kuvitus on ollut monesti nuorten, varsinkin poikien mielestä viimeistelemätön ja huonosti harkittu. Lehtisissä on käsitelty asioita nuorten mielestä yleensä suppeasti ja pintapuolisesti. Materiaali on ollut sisällöl-

lisesti paljolti päällekkäistä sekä keskenään että seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan kanssa ja tarjonnut monille nuorista vähän jos lainkaan uutta tietoa. Erityisen vähän lehtisissä on ollut nuorten kaipaamaa näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa. Tavallisimmin ne ovat sisältäneet yleistietoa raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisystä sekä sukupuolitaudeista. Muista seksuaalisuuteen liittyvistä asioista on kerrottu harvemmin.

Informanttien selonteista päätellen nuoret pitävät lehtisiä kuitenkin tärkeinä ja tarpeellisina. Erityisen tarpeen ne näyttäsivät olevan nuorille, jotka ottavat selvää seksuaalisuuteen liittyvistä asioista mieluiten lukemalla kuten myös silloin, kun mieltä askarruttavat asiat ovat sellaisia, että niistä otetaan mieluummin selvää lukemalla kuin kysymällä. Nuoret kaipaavat nykyistä monipuolisemmin ja seikkaperäisemmin seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertovaa materiaalia. Faktatiedon ohelle materiaaliin kaivataan näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa. Nuorten mielestä laadukkaissa lehtisissä kerrotaan lukijalle ajankohtaisista asioista mielekkäitä kokonaisuuksia. Kuvitus koostuu asioiden ymmärtämistä ja kokonaiskäsityksen muodostamista tukevista valo- ja piirroskuvista, joista osa on sarjakuvia. Yleisilmeeltään lehtiset ovat värikkäitä ja valoisia, kieliasultaan raikkaita ja selkeitä. Lehtiset ovat helposti käsiteltävän ja säilytettävän kokoisia ja niitä on mahdollista saada luettavaksi vaivattomasti ja eri tavoin.

Metodologisista ratkaisuista todetun perusteella tulokset soveltuvat lehtisten suunnittelun ja käytön perustaksi rajoituksella, että informanttien suunnitteleminen lehtisten sisältö painottuu heille seksuaalisuuteen liittyvistä asioista eri yhteyksissä, erityisesti koulussa opetettuun. Sisältöesityksissä painottuvat siten nuorten kanssa seksuaalikasvatuksessa yleensä eniten käsitellyt asiat – ehkäisy ja sukupuolitaudit. Selonteista päätellen informantit tunsivat ehkäisyn ja sukupuolitaudit muita asioita paremmin ja osasivat esittää yksityiskohtia lehtisissä käsiteltäviksi niistä enemmän kuin muista. Näyttää myös siltä, että nuoret olivat ymmärtäneet ehkäisyn ja sukupuolitaudit periaatteen: tärkeistä asioista kerrotaan eniten ja vähemmän tärkeistä vähiten mukaisesti olennaisimmiksi seksuaalisuuteen liittyviksi asioiksi ja korostivat myös tästä syystä niiden käsittelyä lehtisissä. Sisältötoivomusten ulkopuolelle jäävät sellaiset asiat, joista informantit eivät ole tietoisia. Ulkopuolelle näyttäsivät jäävän myös seksuaalisuuteen liittyvät traumaattiset ja muut erityisen vaikeasti lähestyttävät asiat.

Lehtiset ja lehtisin toteutettu seksuaalikasvatus. Informanttien selontekojen perusteella hahmottuvia seksuaalivalistuslehtisiä voidaan luonnehtia Wileniuksen 30 vuotta sitten seksuaalivalistuksesta lausumaa lainaten: "Valistus merkitsee, että selvitetään sukupuoliikypsyyteen ja -elämään liittyvät anatomiset ja fysiologiset tosiasiat sekä tekniset keinot ja välineet. On totta, että eräässä merkityksessä siten valkenee sukupuolinen hämärä ja vältetään tietämättömyydestä koitua ahdistus ja onnettomuus. Mutta toisessa merkityksessä jää sukupuoli hämärä edelleen valkenematta. Pelkkä valistus ja informaatio edellä kuvatussa mielessä ei vielä valaise sukupuolisuuden osaa ihmisluonnon kokonaisuudessa eikä sukupuoliisuuden osaa ihmisten yhteiselämän kokonaisuudessa. ... Vasta kun selvästi tajutaan ja tiedostetaan, miten ihmisluonnossa pelaa yhteen henkissielullinen ja fyysinen, miten tavattoman monitasoinen tapahtuma on jokainen ihmiskohtaaminen, me ymmärrämme nykyisen sukupuoliivalistuksen yksisilmäisyyden." (Wilenius 1969, s. 75–77.)

Suomessa seksuaalikasvatuksen päämääräksi on asetettu useissa eri yhteyksissä yksilöiden ja yhteisön seksuaalisen hyvinvoinnin kokonaisvaltainen edistäminen (s. 13). Yksilöltä seksuaalinen hyvinvointi ja terveyden ylläpitäminen edellyttävät monenlaisia tietoja ja taitoja. Hyvät tiedot ja taidot suojaavat myös seksuaalisessa vuorovaikutuksessa epäonnistumisilta. Kun huomattava osa ihmisistä haluaa myös tehdä voitavansa hyvinvointinsa ja terveytensä säilyttämiseksi ja parantamiseksi, on Jorma ja Leena-Maija Palon (1999, s. 107) mukaan epäeettistä olla kertomatta asioista, joilla on merkitystä niin yksilön kuin koko väestönkin hyvinvointiin ja terveyteen.

Suppea ja pintapuolinen asioiden käsittely tukee huonosti nuorten seksuaalisuuteen liittyvien asioiden arjenhallintaa. Sen perusteella on vaikea muodostaa itsenäisen ajattelun ja toiminnan perustaksi tarvittavaa kokonaiskäsitystä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Kannaksen (1993, s. 16) mukaan seksuaalinen vastuu nuorilla voi kehittyä vain lisäämällä tietoon, taitoon ja selkeisiin, pohdittuihin arvoihin perustuvaa päätöksentekomahdollisuutta. "Jos valistus alkaa yhdynnästä ja raskaudenehkäisystä, tulee nuorelle kuva että seksi on sitä, eikä siinä sen enempää" (Cacciatore ym. 1994).

Erityisen pulmallisena ehkäisyyn ja sukupuoliuteihin keskittyvää materiaalia, jossa sukupuoliyhdyntää käsitellään pääasiassa raskaus- ja sukupuoliutautiriskinä ja raskautta ei-toivottuna asiana, voidaan pitää siksi, että lehtiset näyttävät olevan erityisen tärkeä tiedonlähde persoonallisuudeltaan ujoille ja pidättyville nuorille, jotka arastelevat kysyä ja keskustella mieltään askarruttavista asioista muiden kanssa. On mahdollista, että lehtiset jäävät joillekin näistä nuorista ainoaksi seksuaalikasvatukselliseksi tiedonläh-

teeksi. Sukupuoliyhdyntää pääasiassa raskaus- ja sukupuolitautilisriskinä ja raskautta ei-toivottuna asiana käsittelevä materiaali antaa negatiivisen ja yksipuolisen kuvan asioista. Se voi myös lisätä nuorten seksuaalista pelokkuutta ja ahdistusta. Asiatiedoiltaan niukka ja sisällöllisesti usein päällekkäinen materiaali on pulmallista myös niiden nuorten kannalta, jotka kaipaavat ja tarvitsevat tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ennen kuin niitä käsitellään koulussa.

Suppea ja pintapuolinen asioiden käsittely vastaa huonosti myös nuorten omia toiveita ja tiedontarpeita. Informantit kaipasivat monipuolisesti ja seikkaperäisesti seksuaalisuuteen liittyvistä asioista sekä sanallisesti että kuvallisesti kertovaa materiaalia. Faktatiedon ohelle he toivoivat näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa peiliksi omille ajatuksilleen ja kokemuksilleen. Nuorten laajemman ja syvällisemmän tiedonkaipuu on tullut esille myös aikaisemmissa tutkimuksissa (s. 45 ja 136, ks. myös Liinamo 2000, s. 227). Informanttien selonteoista päätellen nykyistä paremmin nuorten tarpeita ja toiveita vastaavassa materiaalissa kerrottaisiin erityisesti sellaisista asioista, joita nuorten seksuaalikasvatuksessa käsitellään muuten vähän jos lainkaan, kuten seksuaaliset tunteet ja tuntemukset. Siinä käsiteltäisiin asioita, joista nuorten on vaikea saada muulla tavoin tietoa, kuten eri seksuaaliryhmät. Siinä olisi tietoa asioista, joista tietämättömyys aiheuttaa nuorille turhaa huolta ja murhetta, kuten murrosikä ja seksuaalinen kehitys. Siitä löytyisi myös tietoa asioista, joista tietämättömyys voi estää nuoria huolehtimasta hyvinvoinnistaan ja terveydestään, kuten seksuaalineuvonta ja palvelut. Näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa materiaaliin saataisiin liittämällä faktatiedon oheen eri ikäisten nuorten, heidän vanhempensa ja asiantuntijoiden pohdintoja käsitellyistä asioista.

Seksuaalisuuteen liittyvien asioiden arjenhallinnan kompetenssia ja kokonaiskäsitystä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ei ole mahdollista saavuttaa irrallisen itsenäisyyden tai yksin ajattelun varassa. Itsensä tunteminen ja ymmärtäminen ja oman identiteetin luominen ovat vuorovaikutuksellisia prosesseja (kuvio 1, s. 19). Näin lehtisillä ei voida korvata seksuaaliopetusta ja -neuvontaa ja seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa nuoren elämismaailmasta käsin (kuvio 3, s. 26, 32–33). Niillä voidaan vain tukea ja täydentää niitä monin eri tavoin sekä eriyttää seksuaalisuuteen liittyvien asioiden käsittelyä nuorten kanssa. Niillä voidaan myös taata se, että nuorten saatavilla on jatkuvasti laadukasta seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertovaa materiaalia.

Tämä puolestaan edellyttää sitä, että eri ikäisiä ja kehitysvaiheessa olevia nuoria varten laaditaan monipuolisesti ja laaja-alaisesti seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertovaa materiaalia. Näin esimerkiksi murrosikää ja seksuaalista kehitystä voitaisiin käsitellä lehtisissä sekä ennakoivasti, siihen liittyviä asioita ratkoen ja selittäen että jälkeinpäin yhteen nivoen. Informanttien selonteista päätellen nuoret kaipaavat myös sellaista materiaalia, jota voisi lukea yhdessä ystävien tai seurustelukumppanin kanssa. Nuorille ystävät ja se mitä ystävät asioista ajattelevat on tärkeää, seksuaalisuuteen liittyvistä asioista keskustelu monesti vaikeaa. Lehtinen, joka olisi ideoitu luettavaksi (ei kehoitettu lukemaan) yhdessä ystävien kanssa, voisi toimia luontevana keskustelun avajana. Pojista jotkut toivoivat myös erikseen pojille ja tytöille suunnattua materiaalia. Pojille suunnatun materiaalin tarve nousi esille myös helsinkiläisillä yläasteilla tehdyssä tutkimuksessa, jossa seksuaaliopetuksesta ja -neuvonnasta vastaavat opettajat ja terveydenhoitajat kaipaisivat työnsä tueksi pojille suunnattua toiminnallista ja älyllisesti kiehtovaa, kuten erilaisia tehtäviä sisältävää materiaalia (Nummelin 2000, s. 24).

Toimiakseen seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan tukena materiaalin olisi myös oltava helposti ja monin eri tavoin nuorten saatavilla. Sen lisäksi, että lehtisiä jaetaan nuorille kädestä käteen seksuaaliopetuksen ja -neuvonnan yhteydessä, niitä voitaisiin varata nykyistä enemmän vapaasti nuorten saataville kouluihin ja sellaisiin paikkoihin, joissa asioi paljon nuoria. Lehtisiä voitaisiin myös varata nykyistä enemmän nuorten tilattavaksi sekä puhelimen että internetin välityksellä postitse kotiin. Kotona nuoret voivat tutustua materiaaliin kaikessa rauhassa vailla sosiaalisia ryhmäpaineita.

Materiaalia voitaisiin myös julkaista nuorten suosimassa sähköisessä muodossa (internet ja/tai CD-ROM). Nuoret kokoavat tietonsa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista monista eri tiedonlähteistä (s. 40) ja etsivät sitä yhä useammin internetistä, josta nuorten kaipaamaa ja tarvitsemaa tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista löytyy vielä vähän (Roffman ym. 1997, Shpriz 1997). Sähköisessä muodossa julkaistu materiaali helpottaisi nuorten, varsinkin poikien, jotka yrittävät selvittää tyttöjä useammin pulmansa itse muihin tukeutumatta (s. 32), tiedonsaantia. Sähköisessä muodossa julkaistu materiaali ei voi kuitenkaan korvata painotuotteena julkaistua, koska kaikkien nuorten ei ole mahdollista hyödyntää sitä.

Erityisen tarpeellisenä lehtistarjonnan parantamista voidaan pitää tutkimuksen perusteella siksi, etteivät jotkut nuorista näyttäisi saavan ainuttakaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertovaa lehtistä 15–16 vuoden ikään mennessä. Tästä syystä myös STM:n vuosittain kaikille 16 vuotta täyttävälle nuorille lähettämää materiaalia voidaan

pitää tarpeellisena. Henkilökohtaisena kirjepostina kotiin lähetetty materiaali tavoittaa nuoret hyvin, ei kuitenkaan kaikkia kohderyhmään kuuluvia, ja siihen tutustutaan laajasti (s. 46–47, ks. myös Liinamo ym. 2000). Pulmalliselta STM:n materiaali näyttää puolestaan siksi, että jotkut informanteista, varsinkin pojista olivat saaneet sen selonteosta päätellen liian varhain eli silloin, kun heistä itsestään ei ollut vielä lainkaan ajankohtaista, vaan kiusallista ja hämmentävää tutustua pääasiassa raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyä ja sukupuolitauteja käsittelevään materiaaliin. Aikaisempien tutkimusten perustella kotiin lähetetty lehtinen on tuottanut monille nuorista pettymyksen siksi, ettei se ole tarjonnut heille uutta tietoa juuri muusta kuin sukupuolitaudeista (Hannonen 1993, s. 51–53, Nykänen 1996a, s. 10, Jokinen 1997, s. 65–70).

Myös STM:n käytäntö lähettää vanhempien tietojen kohennukseksi ja keskustelun virittäjäksi perhepiirissä tarkoitettu lehtinen nuorille näyttää tämän kuten aikaisempienkin tutkimusten perustella pulmalliselta (s. 112). Osa nuorista jättää antamatta sen vanhemmilleen. Joidenkin nuorten ei ole sopivaa tai luontevaa antaa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kertovaa lehtistä vanhemmilleen. On myös vanhempien (yleensä isäpuolen tai isän) seksuaalisen ahdistelun tai hyväksikäytön kohteiksi joutuneita nuoria (yleensä tyttöjä), joille vanhemmille annettavan seksuaalivalistuslehtisen lähettäminen voi olla hyvin traumaattista. Eettisesti kestävämpi ratkaisu olisikin lähettää vanhemmille tarkoitettu materiaali suoraan heille. Tällöin se menisi paremmin perille, eikä saattaisi nuoria kiusallisiin ja piinallisiin tilanteisiin.

Tutkimuksen mukaan perusratkaisu nuorille seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kerrottaessa ei niinkään ole yhä enemmän ja yhä aikaisemmin kuin nykyistä laadukkaammin ja joustavammin. Laadukkaan materiaalin (sekä painotuotteena että sähköisessä muodossa) tuottaminen on monialaista tietoa ja taitoa vaativa tehtävä. Kannaksen (1993, s. 19) mukaan asiantunteva seksuaalikasvatuksen toteuttaminen edellyttää laaja-alaista ja syvällistä seksuaalista sivistystä, opetusmenetelmällistä osaamista sekä herkkää nuoruuden ymmärtämistä. Samat tiedot ja taidot ovat tarpeen myös laadukasta seksuaalikasvatusmateriaalia tuottaessa. Materiaali on hyvä viimeistellä pitkälle, mutta ei ajatella valmiiksi (Serkkola ja Koskinen-Ollonqvist 1995).

Koska seksuaalisuuteen liittyvät asiat opitaan emotionaalisen ja älyllisen oivaltamisen kautta, monipuolisesti ja laaja-alaisesti asioita käsittelevä materiaali ei ole itsetarkoitus, vaan tapa vahvistaa ja rohkaista nuoria kysymään: mitä tiedän ja haluan sekä mikä tässä kaikessa on arvostettavaa, kritisoitavaa ja mikä hylättävää. Samojen asioiden suppea ja pinnallinen käsittely samoin kuin perusteellisen ja monipuolisen

asioiden käsittelyn herkästi sumentava kaiken kattavuuden mania (ks. Karvonen 1995, s. 11) voidaan välttää pohjaamalla materiaalin laadinta systemismiksi tai integrativismiksi kutsuttuun ajattelutapaan (Åhlberg 1997b, s. 180). Tällöin koetetaan ottaa huomioon sekä jokin mielekäs kokonaisuus että sen olennaiset osat ja näiden osien väliset keskeisimmät suhteet. Toimintaan sisältyy integrativismin näkökulman kautta pyrkimys eheyttämiseen, ehyen kokonaisuuden muodostamiseen ja sillä tavoitellaan viisauden lisääntymistä ja elämän ymmärtämistä. Materiaali ei myöskään häiritse vaan tukee nuoressa viriävää ja helposti haavoittuvaa psykoseksuaalista kehitystä, kun seksuaalisuuteen liittyviä asioita tarkastellaan nuorten elämismaailmasta käsin ja nuoret voivat ottaa asioista selvää silloin, kun itse haluavat ja ne tuntuvat heistä itsestään ajan-kohtaisilta.

Jatkotutkimustehtäviä. Suomessa on tutkittu nuorten seksuaalikasvatusta vähän ja suppea-alaisesti. Erityisen vähäistä on ollut sen laadullinen tutkimus ja materiaalitutkimus. Tätä tutkimusta aikaisemmin nuorten omia näkemyksiä oli selvitetty vain STM:n 16 vuotta täyttävillä nuorilla lähettämiä Sextiin- ja 16kuustoista-lehtisiä koskevissa tutkimuksissa (s. 59). Myös muualla tehdyissä tutkimuksissa on tarkasteltu seksuaalisuuteen liittyviä asioita käsitteleviä lehtisiä siihen verraten, miten paljon niitä tuotetaan ja käytetään, kohderyhmiin kuuluvien kannalta vähän. Toisaalta muita valistuslehtisiä koskevia tutkimustuloksia voidaan hyödyntää myös seksuaalivalistuslehtisiä suunniteltaessa ja käytettäessä. Nuorten kasvua ja kehitystä koskevat tutkimukset tarjoavat tietoa nuoren iän ja kehitysvaiheen mukaisen materiaalin suunnitteluun ja käyttöön. Seksuaalikasvatusta koskevat valtakunnalliset kyselytutkimukset (s. 14) tuottavat puolestaan suuntaa-antavaa tietoa siitä, mitä ja miten asioita käsitellään koulun seksuaaliopetuksessa ja mitä asioita olisi näin ollen erityisen aiheellista käsitellä seksuaalivalistuslehtisissä.

Kun kasvatuspäämäärät ja -tavoitteet johdetaan aina joistakin arvoista tai ne johtuvat arvoista ilman tietoista johtamista, olisi seksuaalikasvatusmateriaalia kehitettäessä olennaista selvittää ja eritellä sen laadinnan arvopohjaa. Suomessa nuorten seksuaalikasvatustajien toimintaa ohjaavia arvoja on tarkasteltu vain parissa tutkimuksessa (s. 20).

Myös käsitteistöä selvittävää ja selkiyttävää tutkimusta kaivattaisiin. Tällöin keskeinen tutkimustehtävä olisi selvittää, miten seksuaalisuus ja muut keskeiset käsitteet ja ilmiöt määritellään seksuaalikasvatusta ja seksuaalisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa ja tutkimuksissa. Materiaalin tuottajien konstruktiiivista käsitystä käsitteistä voitaisiin selvittää syvähaastattelemalla kirjoittajia ja muita tekijöitä (s. 142). Seksuaalisuuden

määrittelystä nuorille suunnatussa materiaalissa on tutkimukseen perustuvaa tietoa vain vuosina 1988–1994 käytössä olleiden seksuaalivalistuslehtisten osalta (Nummelin 1997).

Nuorten ymmärrystä ja käsitystä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista on toistaiseksi selvitetty vain joissakin opinnäytetutkimuksissa (esim. Erola 1991, Ylinen 1997). Tärkeää olisikin tutkia, miten eri ikäiset tytöt ja pojat ymmärtävät seksuaalisuuden ja muut keskeiset käsitteet ja ilmiöt, ja mitä he itse käyttämillään käsitteillä tarkoittavat.

Hedelmällistä voisi olla myös oppi- ja opaskirjojen seksuaalikasvatuksellisen aineksen erittely. Oppikirjoista on tehty vain muutama sisällönanalyttinen tutkimus (s. 14 ja 126). Opaskirjojen sisältöä (s. 117) on tarkasteltu vain tyttöjen kannalta parissa tutkimuksessa (Aapola 1999, s. 172–202, Näre 1999). Tutkimuksissa on tarkasteltu pääasiassa 1980-luvulla ja 90-luvun alkupuolella käytettyjä kirjoja. Uudempien oppi- ja opaskirjojen sisällöstä ei ole tutkimukseen perustuvaa tietoa. Tutkimustietoa kaivattaisiin siitä, mitä ja miten eri yhteyksissä kerrotaan seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä asioista eri ikäisille tytöille ja pojille. Erityisen hedelmällistä voisi olla eritellä sitä, millaiseksi lukija/t konstruoidaan ja millaista ymmärrystä ja kokemusta seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä asioista tuotetaan (vrt. s. 56–57).

Seksuaalikasvatusmateriaalitutkimus koostuu Suomessa pääasiassa yksittäisistä opinnäytetutkimuksista. Tällä alueella ei toistaiseksi voida puhua vakiintuneesta tutkimusperinteestä tai -käytänteistä. Tutkimus- ja kehittämistyön jatkumista ei myöskään ole varmistettu yksittäisten tutkimusten varassa. Yksittäisiä tutkimuksia paremmin materiaalin suunnittelua ja kehittämistä palvelisi pitkäjänteinen ja suunnitelmallinen tutkimusohjelma.

Kiitokset

Kiitän.

Keskusteluista ja palautteesta.

Tutkimustyöni ohjaajia Arja Rimpelää ja Matti Rimpelää, esitarkastajia Jukka Laitakaria ja Anna-Maija Pietilää sekä yhteistyökumppaneistani erityisesti Pirjo Koskinen-Ollonqvistia, Tuula Kurkista, Elina Lahelmaa, Ansa Ojanlatvaa, Suvi Ronkaista ja Susanna Ruuhilahtea.

Tutkimukseen osallistumisesta.

Pääkaupunkiseutulaisten peruskoulujen 9.-luokkalaisia, opettajia ja rehtoreita.

Tutkimusraportin viimeistelemisestä painokuntoon.

Pauliina Luopaa ja Jennifer Stubbea.

Tutkimustyön tukemisesta taloudellisesti.

Emil Aaltosen Säätiötä, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskusta sekä Tampereen yliopiston terveystieteen laitosta.

Tutkimusta tukevasta työstä ja työyhteisöstä.

Helsingin opetusviraston yleissivistävää koulutuslinjaa.

Helsingissä 20. lokakuuta 2000

Raija Nummelin

Lähteet

- Aalberg, Veikko ja Siimes, Martti A. (1999): Lapsesta aikuiseksi. Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Helsinki: Nemo.
- Aalto, Mikko (1987): Lemmin ja emmin. Kirja rakkaudesta, seurustelusta ja seksistä. Jyväskylä: Gummerus.
- Aaltonen, Terttu, Koskinen-Ollonqvist, Pirjo ja Bergström, Tarja (1996): Terveyskasvatusaineiston laatukriteerit. *Terveyskasvatus* (3), 33.
- Aaltonen, Ulla-Maija (1991): Kuinka tavallisesta toimittajasta tuli valtakunnan valistaja. Teoksessa Kontula, Osmo (toim.) *Seksistä – kuinka puhua nuorille? Sexpo ry:n julkaisuja*. Helsinki: Otava, 111–141.
- Aapola, Sinikka (1993): "Turha kiire aikuiseksi" – tytöille suunnattujen opaskirjojen kuva seksuaalisuudesta. *Nuorisotutkimus* 11 (4), 44–55.
- Aapola, Sinikka (1997): "Ole iloinen kehityksestäsi" – miten peruskoulun oppikirjoissa kuvataan murrosikää. Teoksessa Kari, Jouko ja Moilanen, Pentti (toim.) *Kasvatus erilaisissa viestintä- ja kasvuympäristöissä*. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 28, 121–128.
- Aapola, Sinikka (1999): *Murrosikä ja sukupuoli. Julkiset ja yksityiset ikämääritykset*. Toimituksia 763. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aarva, Pauliina (1991a): Terveysjulistusten havaittavuus odotustiloissa. Teoksessa Urponen, Helka, Aarva, Pauliina ja Nupponen, Ritva (toim.) *Terveyskasvatustutkimuksen vuosikirja 1991*. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 2, 59–72.
- Aarva, Pauliina (1991b): Terveysvalistuksen kuvia ja mielikuvia. Tutkimus terveysjulistusten vastaanotosta. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 328.
- Aarva, Pauliina (1992): Terveysvalistus terveyden edistäjänä: valistuksen muodot, vaikutukset ja ideologisuus. *Suomen Lääkärilehti* 47 (24), 2189–2193.
- Aarva, Pauliina (1993): Sissiretkistä arvoanalyysiin. Terveysviestinnän tutkimuksen haasteita. *Tiedotustutkimus* 16 (3), 31–42.
- Aarva, Pauliina (1995): Terveysvalistus – kannustusta vai ahdistusta? *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 32 (2), 103–112.
- Abraham, Charles, Sheeran, Paschal, Abrams, Dominic, Spears, Russell ja Marks, Deborah (1991): Young people learning about AIDS: a study of beliefs and information sources. *Health Education Research* 6 (1), 19–29.
- Ahonen, Sirkka (1996): Postmodernismi ja laadullinen tutkimus: rajanvetoa. Tietoteorian kriisin tarkastelua. *Kasvatus* 27 (2), 186–195.
- Ahonen, Sirkka (1998): Mitä tapahtui tutkimukselle 1960- ja 1970-luvuilla? Empiristisen paradigman nousu ja pulmallisuus. *Kasvatus* 29 (1), 23–34.
- Ahteenmäki-Pelkonen, Leena (1997): Kriittinen näkemys itseohjautuvuudesta. Systemaattinen analyysi Jack Mezirowin itseohjautuvuusnäkökulmasta. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 157.
- Alasuutari, Pertti (1994): *Laadullinen tutkimus*. 2., uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (1995): Kvalitatiivinen analyysi kulttuurisen kieliopin etsimisessä. Teoksessa Leskinen, Jaakko (toim.) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 27–38.
- Albert, Tim ja Chadwick, Stephanie (1992): How readable are practice leaflets? *British Medical Journal* 305 (6864), 1266–1268.
- Anderson, Sue (1997): Sex education and boys: a missed opportunity? *Health visitor* 70 (10), 390–391.
- Andersson, Stina ja Östlundh, Håkan (1995): Kroppa ja koppa. Suomentaja Loikkanen, Hilppa. Helsinki: Kolibri.
- Andersson-Elleström, Agneta ja Forssman, Lars (1991): Sexually transmitted diseases – Knowledge and attitudes among young people. Developments in Sweden between 1986 and 1988. *Journal of Adolescent Health* 12 (2), 72–76.
- Andre, Thomas, Dietsch, Christine ja Cheng, Yu (1991): Sources of sex education as a function of sex, coital activity, and type of information. *Contemporary Educational Psychology* 16 (3), 215–240.

- Andre, Thomas, Frevert, Rita L. ja Schuchmann, Dana (1989): From whom have college students learned what about sex? *Youth & Society* 20 (3), 241–268.
- Ansuini, Catherine G., Fiddler-Woite, Julianna ja Woite, Robert S. (1996): The source, accuracy, and impact of initial sexuality information on lifetime wellness. *Adolescence* 31 (122), 283–289.
- Antikainen, Ari (1992): Koulutieto on valtaa: Mietteitä koulutiedosta sosiaalisena tietona. Teoksessa Antikainen, Ari, Hemanus, Pertti, Kurki, Leena, Leino, Jarkko, Suortti, Juhani, Turunen, Kari E., Venkula, Jaana, Virkkala, Vilkkonen ja Virkkunen, Jaakko. *Koulu ja tieto*. 1.–3. painos. Kouluhallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 11–20.
- Apo, Satu (1990): Kertomusten sisällön analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 62–80.
- Arthur, Valerie A. (1995): Written patient information: a review of the literature. *Journal of Advanced Nursing* 21 (6), 1081–1086.
- Austin, Erica W. (1995): Reaching young audiences: Developmental considerations in designing health messages. Teoksessa Maibach, Edward ja Parrott, Roxanne L. (toim.) *Designing health messages. Approaches from communication theory and public health practice*. Thousand Oaks: Sage, 114–144.
- Bennett, J. ja Bridger, P. (1992): Communicating with patients. *British Medical Journal* 305 (6864), 1294.
- Beyer, Christine E., Ogletree, Roberta J., Ritzel, Dale O., Drolet, Judy C., Gilbert, Sharon L. ja Brown, Dale (1996): Gender representation in illustrations, text, and topic areas in sexuality education curricula. *Journal of School Health* 66 (10), 361–364.
- Bildjuschkin, Katriina (1997): Nuoret ja seksi. Teoksessa Nikkola, Helena ja Niinistö, Arja (toim.) *Halu rakastaa*. Turku: Pro Nursing ry:n julkaisusarja C 7, 24–28.
- Birch, Diana (1991): Teenage belief systems about sexual health. *International Journal of Adolescent Medicine and Health* 1 (5), 37–47.
- Biro, Frank M., Rosenthal, Susan L. ja Stanberry, Lawrence R. (1994): Knowledge of gonorrhea in adolescent females with a history of STD. *Clinical Pediatrics* 33 (10), 601–605.
- Bishop, P. E., Barlow, J. H., Williams, N. ja Hartley, P. (1997): Reflections on a multidisciplinary approach to evaluation of patient literature materials. *Health Education Journal* 56 (4), 404–413.
- Björklund, Theresia (1991): Ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus kouluterveydenhoitajan työssä. Teoksessa Kontula, Osmo (toim.) *Seksistä – kuinka puhua nuorille? Sexpo ry:n julkaisuja*. Helsinki: Otava, 83–110.
- Björkman, Pirjo ja Cedercreutz, Gabriella (1986): Selän terveystietokasvatusta aineiston kartoitus ja käyttö työterveyshuollossa. *Katsauksia* 85. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Blomster, Salme ja Nurmi, Tuulikki (1996): Suomi edelläkävijänä: Avoimesta seksuaalikasvatuksesta rohkaisevia tuloksia. *Socius* (1), 17–19.
- Bloxham, S. (1997): The contribution of interagency collaboration to the promotion of young people's sexual health. *Health Education Research* 12 (1), 91–101.
- Boekeloo, Bradley O., Schamus, Lisa A., Simmens, Samuel J. ja Cheng, Tina L. (1996): Tailoring STD/HIV prevention messages for young adolescents. *Academic Medicine* 71 (10), 97–99.
- Braverman, Paula K. ja Strasburger, Victor C. (1994): Adolescent sexuality: Part 4. The practitioner's role. *Clinical Pediatrics* 33 (2), 100–109.
- Brock, Linda J. ja Jennings, Glen H. (1993): Sexuality education: What daughters in their 30s wish their mothers had told them. *Family Relations* 42 (1), 61–65.
- Brookman, Richard R. (1995): The age of "adolescence". *Journal of Adolescent Health* 16 (5), 339–340.
- Bruess, Clint E. ja Greenberg, Jerrold S. (1994): *Sexuality education. Theory and practice*. Third edition. Madison: Wm. C. Brown & Benchmark.
- Buysse, A. (1996): Adolescents, young adults and AIDS: A study of actual knowledge vs. perceived need for additional information. *Journal of Youth and Adolescence* 25 (2), 259–271.
- Cacciatore, Raisa (1994): Seksuaalivalistus nuorisogynekologian näkökulmasta. Teoksessa Peltonen, Heidi (toim.) *Koulu terveyden arvoitusta pohtimassa*. Opetushallitus, 148–155.
- Cacciatore, Raisa, Apter, Dan, Ingman-Friberg, Susanne ja Sieberg, Rita (1989) *Nuori gynekologisella vastaanotolla*. *Duodecim* 105 (6), 537–543.
- Cacciatore, Raisa, Ingman-Friberg, Susanne ja Apter, Dan (1994): Seksivalistuksen uudet haasteet. *Suomen Lääkärilehti* 49 (25), 2471–2475.
- Centerwall, Erik (1996): "Love! You can really feel it, you know!" Talking about sexuality and personal relationships in school. Stockholm: Skolverket.
- Cheng, Tina L., Savageau, Judith A., Sattler, Ann L. ja DeWitt, Thomas G. (1993): Confidentiality in health care. A survey of knowledge, perceptions, and attitudes among high school students. *JAMA* 269 (11), 1404–1407.
- Chilman, Catherine S. (1990): Promoting healthy adolescent sexuality. *Family Relations* 39 (2), 123–131.

- Cohen, Phil (1994): The role of the school nurse in providing sex education. *Nursing Times* 90 (23), 36–38.
- Collings, L. H., Pike, L. C., Binder, A. I., McClymont, M. E. ja Knight, S. T. (1991): Value of written health information in the general practice setting. *British Journal of General Practice* 41 (352), 466–467.
- Condom availability for adolescents (ACOG Committee Opinion) (1996): *Journal of Adolescent Health* 18 (6), 380–383.
- Contraception and adolescents (AAP Committee on Adolescence) (1990): *Pediatrics* 86 (1), 134–47.
- Courtright, John A. ja Baran, Stanley J. (1980): The acquisition of sexual information by young people. *Journalism Quarterly* 57 (1), 107–114.
- Creatsas, G. (1997): Sexually transmitted diseases and oral contraceptive use during adolescens. *Annals of the New York Academy of Sciences* 816, 404–409.
- Croft, Candace A. ja Asmussen, Linda (1992): Perceptions of mothers, youth, and educators: A path toward détente regarding sexuality education. *Family Relations* 41 (4), 452–459.
- Croft, Candace A. ja Asmussen, Linda (1993): A developmental approach to sexuality education: Implications for medical practice. *Journal of Adolescent Health* 14 (2), 109–114.
- Cronau, Holly ja Brown, Robert T. (1998): Growth and development: physical, mental, and social aspects. *Primary Care* 25 (1), 23–45.
- Cumming, David C., Cumming, Ceinwen E. ja Kieren, Dianne K. (1991): Menstrual mythology and sources of information about menstruation. *American Journal of Obstetrics and Gynecology* 164 (2), 472–476.
- Darling, Carol A., Davidson, J. Kenneth ja Passarello, Lauren C. (1992): The mystique of first intercourse among college youth: The role of partners, contraceptive practices, and psychological reactions. *Journal of Youth and Adolescence* 21 (1), 97–117.
- Davey, C., Austoker, J. ja Jansen, C. (1998): Improving written information for women about cervical screening: evidence-based criteria for the content of letters and leaflets. *Health Education Journal* 57 (3), 263–281.
- Davis, David (1991): "Understanding AIDS" – the national AIDS mailer. *Public Health Reports* 106 (6), 656–666.
- Davis, Sally M. ja Harris, Mary B. (1982): Sexual knowledge, sexual interests, and sources of sexual information of rural and urban adolescents from three cultures. *Adolescence* 17 (66), 471–492.
- Davis, Terry C., Crouch, Michael A., Wills, Georgia, Miller, Sarah ja Abdehou, David M. (1990): The gap between patient reading comprehension and the readability of patient education materials. *Journal of Family Practice* 31 (5), 533–538.
- Delbanco, Suzanne F., Mauldon, Jane ja Smith, Mark D. (1997): Little knowledge and limited practice: Emergency contraceptive pills, the public, and the obstetrician-gynecologist. *Obstetrics & Gynecology* 89 (6), 1006–1011.
- Deller, Robert ja Walker, Jo (1994): Evaluating advice booklets for parents. *Health visitor* 67 (12), 421–423.
- Denman, S., Gillies, P., Wilson, S. ja Wijewardene, K. (1994): Sex education in schools: An overview with recommendations. *Public Health* 108 (4), 251–256.
- Diagram Group (toim.) (1989): Nuoret kysyvät sukupuolielämästä. Suomentaja Salminen, Eila. Hämeenlinna: Karisto.
- Dillon, Annette, Anderson, Bronwyn ja Donovan, Basil (1997): Sexual health: what's in a name? *Genitourinary Medicine* 73 (4), 323.
- Dixon, Elizabeth ja Park, Rosemarie (1990): Do patients understand written health information? *Nursing Outlook* 38 (6), 278–281.
- Dixon, Mary ja Johnson, Ralph H. (1994): Health visitors' use of health education material. *Health visitor* 67 (5), 167–168.
- Dixon-Woods, Mary (1998): Dissemination of printed information for patients: a qualitative study of general practices. *Health Education Journal* 57 (1), 16–30.
- Donovan, Chris (1990): Adolescent sexuality. Better, more accessible sex education is needed. *British Medical Journal* 300 (6731), 1026–1027.
- Donovan, Jenny L. ja Blake, David R. (1992): Patient non-compliance: Deviance or reasoned decision-making? *Social Science & Medicine* 34 (5), 507–513.
- Driskill, Patricia ja DelCampo, Robert L. (1992): Sex education in the 1990's: A systems perspective on family sexuality. *Journal of Sex Education and Therapy* 18 (3), 175–185.
- Dubois-Arber, Françoise, Jeannin, André, Konings, Elke ja Paccaud, Fred (1997): Increased condom use without other major changes in sexual behavior among the general population in Switzerland. *American Journal of Public Health* 87 (4), 558–566.

- Dull, Pamela ja Blythe, Margaret J. (1998): Preventing teenage pregnancy. *Primary Care* 24 (1), 111–122.
- Duncan, Debra ja Bergen, Betsy M. (1997): Knowledge of New Zealand youth regarding sexuality and AIDS. *Journal of Sex & Marital Therapy* 23 (1), 47–51.
- Dunderfelt, Tony (1997): Elämänkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. 9., uudistettu painos. Porvoo: WSOY.
- Dunkel, Leo ja Tapanainen, Päivi (1997): Mitä uutta puberteetin endokrinologiasta. *Duodecim* 113 (7), 619–627.
- Dunkin, Michael J. (1996): Types of errors in synthesizing research in education. *Review of Educational Research* 66 (2), 87–97.
- Edgarth, Karin (1992): *Tonåringar – sex och samlevnad*. Göteborg: Gothia.
- Ehrhardt, Anke A. (1996): Our view of adolescent sexuality – A focus on risk behavior without the developmental context. *American Journal of Public Health* 86 (11), 1523–1525.
- Ehrnrooth, Jari (1990): Intuitio ja analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 30–41.
- Eich-Höchli, D., Niklowitz, M. W., Sieber, M., Opravil, M. ja Lüthy, R. (1997): Condom breakage and prevention of HIV transmission: an underestimated problem. *International Journal of STD & AIDS* 8 (1), 69–70.
- Elomaa, Kaisa (1997): *Tietoa terveydestä. Ehkäisy*. Jyväskylä: Gummerus.
- Engel, John W., Saracino, Marie ja Bergen, M. Betsy (1993): *Sexuality education*. Teoksessa Arcus, Margaret E., Schvaneveldt, Jay D. ja Moss, J. Joel (1993): *Handbook of family life education. The practice of family life education. Volume 2*. Newbury Park: Sage, 62–86.
- Epstein, Debbie ja Johnson, Richard (1998): *Schooling sexualities*. Buckingham: Open University Press.
- Eriksson, Katie (1997): Perustutkimus ja käsiteanalyysi. Teoksessa Paunonen, Marita ja Vehviläinen-Julkunen, Katri (toim.) *Hoitotieteen tutkimusmetodiikka*. Porvoo: WSOY, 50–75.
- Erkkola, Risto (1993): Sukupuolitaudit. Teoksessa Kontula, Osmo ja Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. Porvoo: WSOY, 371–389.
- Erkkola, Risto ja Kontula, Osmo (1993): Syntyvyyden säännöstely. Teoksessa Kontula, Osmo ja Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. Porvoo: WSOY, 343–370.
- Erola, Hanna-Leena (1991): 4-luokkalaisten tyttöjen käsityksiä lisääntymiseen ja sukupuolitietoisuuteen liittyvistä asioista. *Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma*. Helsingin yliopisto. Opettajan-koulutus laitos.
- Eskola, Antti (1988): Non-active role-playing: Some experiences. Teoksessa Kihlström, Anna, Kivinen, David, Weckroth, Klaus ja Ylijoki, Oili-Helena (toim.) *Blind alleys in social psychology. A search for ways out*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 239–311.
- Eskola, Antti (1995): Metodologisia umpikujia ja ulospääsytietoä. Teoksessa Jussila, Juhani ja Rajala, Raimo (toim.) *Rajanylityksiä: monipuolistuva kasvatustutkimus tieteiden kentässä*. Lapin yliopisto. *Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C 10*, 41–52.
- Eskola, Antti ja Eskola, Jari (1992): Sosiaalitieteiden opettamisesta. *Johdatusta keskusteluun. Sosiologia* 29 (2), 140–144.
- Eskola, Jari (1991): Eläytymismenetelmän käyttö sosiaalitutkimuksessa – tekninen opas aloittelijoille. Tampereen yliopisto. *Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Työraportteja B 33*.
- Eskola, Jari (1992a): Kasvatustieteellisen tutkimuksen tiedonhankinnan eettisistä kysymyksistä. *Kasvatus* 23 (1), 6–13.
- Eskola, Jari (1992b): Peruskurssilla. Teoksessa Eskola, Jari (toim.) *Puhetta opetuksesta ja opiskelusta*. Tampereen yliopisto. *Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia A 23*, 97–131.
- Eskola, Jari (1997a): *Eläytymismenetelmäopas*. Tampere:TAJU.
- Eskola, Jari (1997b): How students evaluate the quality of university teaching. Some observations on empathy-based stories. Teoksessa Kurtakko, Kyösti, Kivinen, Osmo ja Eskola, Jari (toim.) *Adult education without barriers. Discussion and research in European context*. Lapin yliopisto. *Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C 16*, 172–175.
- Eskola, Jari (1998): Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. Tampere:TAJU.
- Eskola, Jari ja King, Anne-Liisa (1995): Luokanopettajaopiskelijoiden suhtautumisesta jatkotutkintoon: eläytymismenetelmän tyypittelyä. Teoksessa Jussila, Juhani ja Rajala, Raimo (toim.) *Rajanylityksiä: monipuolistuva kasvatustutkimus tieteiden kentässä*. Lapin yliopisto. *Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C 10*, 127–142.
- Eskola, Jari ja Kujanpää, Sirpa (1992): Elämäntapaa harrastamassa: tekstiilityötä työväenopistossa. Teoksessa Eskola, Jari (toim.) *Puhetta opetuksesta ja opiskelusta*. Tampereen yliopisto. *Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia A 23*, 158–210.

- Eskola, Jari ja Suoranta, Juha (1996): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopisto. Kasvatus-tieteellisiä julkaisuja C 13.
- Eskola, Jari ja Suoranta, Juha (1998): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Kristina ja Mäki, Tiina (1997): Yläasteen oppilaan seksuaalikasvatus kouluterveydenhoitajan työssä. Hoitotyön laadunvarmennusprojekti 1993–1998. Vantaan kaupunki. Sosiaali- ja terveystieteiden julkaisusarja C 8.
- Estey, Angela, Kemp, Marie, Allison, Sheila ja Lamb, Christine (1993): Evaluation of a patient information booklet. *Journal of Nursing Staff Development* 9 (6), 278–282.
- Estey, Angela, Musseau, Alison ja Keehn, Linda (1994): Patient's understanding of health information: a multihospital comparison. *Patient Education and Counseling* 24 (1), 73–78.
- European Study Group on Heterosexual Transmission of HIV (1992): Comparison of female to male and male to female transmission of HIV in 563 stable couples. *British Medical Journal* 304 (6830), 809–813.
- Ewles, Linda ja Simnett, Ina (1995): Terveystieteen edistämisen opas. Suomentaja Ovaska-Romano, Paula. Sairaanhoidajien koulutussäätiö. Helsinki: Otava.
- Few, Cheryl, Hicken, Ian ja Butterworth, Tony (1996): Alliances in school sex education: teachers' and school nurses' views. *Health visitor* 69 (6), 220–223.
- Fine, Michelle (1988): Sexuality, schooling, and adolescent females: The Missing discourse of desire. *Harvard Educational Review* 58 (1), 29–53.
- Foddy, William (1995): Constructing questions for interviews and questionnaires. Theory and practice in social research. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fogel, Catherine I. (1990): Sexual health promotion. Teoksessa Fogel, Catherine I. ja Lauver, Diane (toim.) *Sexual health promotion*. Philadelphia: W. B. Saunders, 1–18.
- Ford, Carol A., Millstein, Susan G., Eyre, Stephen L. ja Irwin, Charles E. (1996): Anticipatory guidance regarding sex: Views of virginal female adolescents. *Journal of Adolescent Health* 19 (3), 179–183.
- Forrest, Katherine A., Swanson, Janice M. ja Beckstein, Douglas E. (1989): The availability of educational and training materials on men's reproductive health. *Family Planning Perspectives* 21 (3), 120–122.
- Frisiras, S., Lagiou, A., Sourtzi, P. ja Vidalaki, M. (1991): Sex education and family planning messages in Greek school books. *Planned Parenthood in Europe* 20 (1), 16–17.
- Fry, Edward B. (1989): Raeding formulas – maligned but valid. *Journal of Reading* 32 (4), 292–295.
- Furstenberg, Frank F., Geitz, Lynne M., Teitler, Julien O. ja Weiss, Christopher C. (1997): Does Condom availability make a difference? An evaluation of Philadelphia's Health Resource Centers. *Family Planning Perspectives* 29 (3), 123–127.
- Gardner-Loulan, JoAnn, Lopez, Bonnie ja Quackenbush, Marcia (1993): Tytöstä naiseksi. Suomentaja Hyrkäs, Seppo. Hämeenlinna: Karisto.
- Gerbert, Barbara ja Maguire, Bryan (1989): Public acceptance of the Surgeon General's brochure on AIDS. *Public Health Reports* 104 (2), 130–133.
- Gibbs, S., Waters, W. E. ja George, C. F. (1990): Prescription information leaflets: a national survey. *Journal of the Royal Society of Medicine* 83 (5), 292–297.
- Ginsburg, Kenneth R., Slap, Gail B., Cnaan, Avital, Forke, Christine M., Balsley, Catherine M. ja Rouselle, Dionne M. (1995): Adolescents' perceptions of factors affecting their decisions to seek health care. *JAMA* 273 (24), 1913–1918.
- Goldfarb, Alvin F. (1997): Adolescent sexuality. *Annals of the New York Academy of Sciences* 816, 395–403.
- Gordon, Debra E. (1990): Formal operational thinking: The role of cognitive-developmental processes in adolescent decision-making about pregnancy and contraception. *American Journal of Orthopsychiatry* 60 (1), 346–356.
- Gravelle, Karen, Castro, Nick ja Castro, Chava (1999): Mitä pojat eivät rohkene kysyä... ..mutta haluavat tietää! Suomentaja Tanner, Kirsi. Juva: WSOY.
- Gravelle, Karen ja Gravelle, Jennifer (1998): Mitä tytöt eivät rohkene kysyä... ..mutta haluaisivat tietää! Suomentaja Tanner, Kirsi. Juva: WSOY.
- Green, Margaret ja Moss, Karen (1994): Head to toe school health. *Health visitor* 67 (4), 137–138.
- Greenberg, Jerrold S. (1992): Health education. Learner-centered instructional strategies. Second edition. Dubuque: Wm. C. Brown.
- Greenberg, Jerrold S., Bruess, Clint E. ja Mullen, Kathleen D. (1993): Sexuality. Insights and issues. Third edition. Madicon: Wm. C. Brown & Benchmark.
- Grunseit, Anne, Kippax, Susan, Aggleton, Peter, Balbo, Mariella ja Slutkin, Gary (1997): Sexuality education and young people's sexual behavior: A review of studies. *Journal of Adolescent Research* 12 (4), 421–453.

- Grönroos, Matti, Hartikainen-Vahtera, Pirkko, Salmi, Tuula, Terho, Pirjo ja Tyrkkö, Juhani (1994): Kohdunkaulan solumuutokset ja tulehdukset yhä yleisiä teini-ikäisillä. *Suomen Lääkärilehti* 49 (34), 3567–3571.
- Gunn, Robert A., Veinbergs, Elizabeth ja Friedman, Lawrence S. (1997): Adolescent health care providers. Establishing a dialogue and assessing sexually transmitted disease prevention practices. *Sexually Transmitted Diseases* 24 (2), 90–93.
- Gutmacher, Sally, Lieberman, Lisa, Ward, David, Freudenberg, Nick, Radosh, Alice ja Des Jarlais, Don (1997): Condom availability in New York City Public High Schools: Relationships to condom use and sexual behavior. *American Journal of Public Health* 87 (9), 1427–1433.
- Haastrup, Kristen (1995): Receivers' perspective. Teoksessa Skyum-Nielsen, Peder (toim.) *Text and quality. Studies of educational texts*. Oslo: Scandinavian University Press, 34–45.
- Haavio-Mannila, Elina (1998): Sukupuolisuhde on lavea käsite. *Helsingin Sanomat* 1.10.1998.
- Haignere, Clara S., Culhane, Jennifer F., Balsley, Catherine M. ja Legos, Patricia (1996): Teachers' receptiveness and comfort teaching sexuality education and using non-traditional teaching strategies. *Journal of School Health* 66 (4), 140–144.
- Hallman, Maria, Kauppinen, Tuula, Korhonen, Hannu ja Lyytinen, Leena (1994): Terveystietotarpeet ja odotustilojen toimivuus terveystiedon välityksessä. Keski-Suomen sairaanhoitopiiri. Kuntayhtymän julkaisu 41.
- Hannonen, Sini (1993): Sextiin-lehden vastaanotto 16-vuotiaiden keskuudessa. Helsingin yliopisto. Yleislääketieteen ja perusterveydenhuollon laitos. Terveystiedon hallinnon pro gradu -tutkielma.
- Hannonen, Sini ja Kekki, Pertti (1995): Adolescent readers' responses to the booklet on sex. *Journal of Adolescent Health* 16 (4), 328–333.
- Hannus, Matti (1998): Oppikirjan kuvitus – koriste vai ymmärtämisen apu. *Psykologia* 33 (2), 98–101.
- Hansen, Bjarne L. (1995): A health education booklet for young families – its needs, use and effect. *Patient Education and Counseling* 25 (2), 137–142.
- Harland, C. C., Madeley, R. J. ja Millard, L. G. (1992): Information leaflets in the dermatology outpatient waiting area. *British Journal of Dermatology* 127 (5), 492–496.
- Harper, Cynthia ja Ellertson, Charlotte (1995): Knowledge and perceptions of emergency contraceptive pills among a college-age population: A qualitative approach. *Family Planning Perspectives* 27 (4), 149–154.
- Harris, Robie H. ja Emberley, Michael (1994): Nyt puhutaan seksistä. Aikuisiksi kasvaminen, muuttuva ruumiimme, seksi ja terveys. Suomentaja Pietinen, Kimmo. Karkkila: Kustannus-Mäkelä.
- Hastings, G. B., Leather, D. S. ja Scott, A. C. (1987): AIDS publicity: some experiences from Scotland. *British Medical Journal* 294 (6563), 48 - 49.
- Hatva, Anja (1993): Kuvittaminen. Rakennustieto. Hämeenlinna: Karisto.
- Hauck, Yvonne L. ja Dimmock, Joan E. (1994): Evaluation of an information booklet on breastfeeding duration: a clinical trial. *Journal of Advanced Nursing* 20 (5), 836–843.
- Hausser, Dominique ja Michaud, Pierre A. (1994): Does a condom-promoting strategy (the Swiss STOP-AIDS Campaign) modify sexual behavior among adolescents? *Pediatrics* 93 (4), 580–585.
- Hautamäki, Jarkko (1998): Älyllinen kehitys ja koulutus. Teoksessa Lyytinen, Paula, Korkiakangas, Mikko ja Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissään*. 1.–3. painos. Porvoo: WSOY, 219–247.
- Hawkes, Gail (1996): *A sociology of sex and sexuality*. Buckingham: Open University Press.
- Haydon, Graham (1997): *Teaching about values: A new approach*. London: Cassell.
- Healy, David L., Trounson, Alan O. ja Andersen, Anders N. (1994): Female infertility: causes and treatment. *Lancet* 343 (8912), 1539–1544.
- Heikkinen, Teppo (1991): Homoseksuaalisuus oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 9 (2), 27–32.
- Heikkinen, Teppo (1994): Heteroseksismi ja homojen marginaalistaminen. Teoksessa Sipilä, Jorma ja Tiihonen, Arto (toim.) *Miestä rakennetaan maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino, 81–101.
- Heikkinen, Teppo ja Stålström, Olli (1991): Homoseksuaalisuutta normittava opetus tukee syrjintää. *Psykologia* 26 (6), 478–485.
- Heimonen, Annukka, Launis, Teija ja Liinamo, Arja (1996): Ehkäistä vai edistää? Nuori perhesuunnittelun asiakkaana. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Aiheita 18.
- Heinonen, Veikko (1989): *Kasvatustieteen perusteet*. Jyväskylä: Gummerus.
- Heiskala, Risto (1990): Tulkinnan koeteltavuus ja aikakauslehtien analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 242–263.
- Helle, Erkki-Pekka (1997): Totta vai tarua? Suomalainen seksuaalisuus. V valtakunnallinen seminaari. Teemana nuoret ja seksi. Luentomuistiinpanot. 27.–28.10.1997. Helsinki.
- Helve, Anja, Kilpiö, Olavi ja Koli, Telma (1972): Sukupuolivalistus kouluissa. Tutkimus koululaisten tiedoista ja asenteista. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 10 (1), 39–49.

- Hemminki, Elina ja Kosunen, Elise (1998): Naisten tiedot lisääntymisestä: Terveyskasvatuksen tarvetta? Teoksessa Sihvo, Sinikka ja Koponen, Päivikki (toim.) Perhesuunnittelusta lisääntymisterveyteen. Palvelujen käyttö ja kehittämistarpeet. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 220, 81–89.
- Herkman, Juha (1996): Miten sarjakuvista tuli yliopistokelpoisia? Teoksessa Herkman, Juha (toim.) Ruutujen välissä. Näkökulmia sarjakuvaan. Tampere: Tampere University Press, 9–42.
- Herkman, Juha (1998): Sarjakuvan kieli ja mieli. Tampere: Vastapaino.
- Herrmann, Björn ja Egger, Matthias (1996): Genital Chlamydia trachomatis infections in Uppsala country, Sweden, 1985–1993: Declining rates for how much longer? Sexually Transmitted Diseases 22 (4), 253–260.
- Hill, David, Carson, Neil, Gardner, Godfrey, East, Susan, Gray, Nigel, Heffernan, Michael ja Paget, Neil (1979): Simple health education about breast cancer in general practice. International Journal of Health Education 22 (1), 25–29.
- Hillier, Lynne, Harrison, Lyn ja Warr, Deborah (1998): "When you carry condoms all the boys think you want it": negotiating competing discourses about safe sex. Journal of Adolescence 21 (1), 15–29.
- Hiltunen-Back, Eija, Haikala, Olli, Kautiainen, Hannu, Harju, Simo, Apter, Dan, Roilas, Heikki, Forsten, Yrsa, Rostila, Timo, Haukka, Kaija, Leinikki, Pauli, Paavonen, Jorma ja Reunala, Timo (1998): Anturi-verkosto: uusi sukupuolitautilien epidemiologinen seuranta järjestelmä Suomessa. Suomen Lääkärilehti 53 (13), 1541–1545.
- Hirsjärvi, Sirkka (toim.) (1992): Kasvatustieteen käsitteistö. Helsinki: Otava (1. painos julk. 1982).
- Hirsjärvi, Sirkka (1997): Aineiston hankinta, analyysi ja johtopäätökset. Teoksessa Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä, 176–224.
- Hirvonen, Jaana (1993): AIDS: tappava tuliainen vai haaste ihmiskunnalle? AIDS-valistusesitteiden ja – julisteiden sisällön analyysi. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitos. Viestinnän pro gradu -tutkielma.
- Hockenberry-Eaton, Marilyn, Richman, Mary J., DiIorio, Colleen, Rivero, Teresa ja Maibach, Edward (1996): Mother and adolescent knowledge of sexual development: The effects of gender, age, and sexual experience. Adolescence 31 (121), 35–47.
- Holopainen, Pirkko (1991): Terveyskasvatuksen opas koulujen kasvatus- ja opetuskäyttöön. 1.–2. laitos. Kouluhallitus. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Honkanen, Suvi (1995): Joko minun pitäisi? – nuoret seksivalistuksen kohteina. Teoksessa Aalto, Seija ja Shore, Susanna (toim.) Kelaa vähän – kirjoituksia nuorista ja kielestä. Helsingin yliopisto. Suomen kielen laitos. Julkaisuja, 87–100.
- Hovatta, Outi (1991): Seksuaalisuus nuoruusiässä. Duodecim 107 (21), 1783–1787.
- Hovatta, Outi ja Ojanlatva, Ansa (1995): Seksuaalisuus kuuluu elämään, opetukseen ja työhön. Teoksessa Hovatta, Outi, Ojanlatva, Ansa, Pelkonen, Risto ja Salmimies, Pekka (toim.) Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim, 7–11.
- Huerta-Franco, Raquel, Díaz de León, Jorge ja Malacara, Juan M. (1996): Knowledge and attitudes toward sexuality in adolescents and their association with the family and other factors. Adolescence 31 (121), 179–191.
- Huhtinen, Aili, Koponen, Päivi, Metteri, Anna, Pellinen, Sanna, Suoranta, Juha ja Tuomi, Jouni (1994): Luotettavuuden ulottuvuudet laadullisessa tutkimuksessa. Teoksessa Varto, Juha (toim.) Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimusta. 1 & 2, uudistettu ja laajennettu laitos. Tampere: Suomen fenomenologisen instituutin julkaisuja, 155–178.
- Hukkila, Kristiina (1989): Tyttöjen elämäntilanne ja seksuaalisuus. Teoksessa Tirkkonen, Jarko, Hukkila, Kristiina ja Kontula, Osmo. Tyttöjen ja poikien seksuaalikulttuurit. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Sarja Tutkimukset 15, 13–88.
- Hukkila, Kristiina (1992): Seksi ja Se Oikea. Tyttöjen ensimmäiset kokemukset ja käsitykset seksistä. Teoksessa Näre, Sari ja Lähteenmaa, Jaana (toim.) Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tietolipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 56–68.
- Hutchinson, M. Katherine ja Cooney, Teresa M. (1998): Patterns of parent-teen sexual risk communication: Implications for intervention. Family Relations 47 (2), 185–194.
- Huttunen, Matti O. (1997): Tunnetilat – silta kehon ja mielen välillä. Duodecim 113 (14), 1385–1391.
- Hynninen, Eija. 1983. Joukkotiedotus terveystieteissä. Katsaus perusteisiin ja kuntoliikunta-aineiston arviointi. Tampere: UKK-instituutti.
- Hyypä, Markku T. (1996): Sukupuolten kirjo. Seksi, aivot, roolit. Toinen painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hämäläinen, Sirkku ja Keinänen-Kiukaanniemi, Sirkka (1991): Peruskoululaisten tiedot ja asenteet HIV-tartunnasta ja sukupuolitaudeista. Yhden HIV-valistusoppitunnin vaikutus. Teoksessa Urponen, Helka, Aarva, Pauliina ja Nupponen, Ritva (toim.) Terveystieteiden tutkimuksen vuosikirja 1991. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 2, 135–150.

- Hämäläinen, Sirkku ja Keinänen-Kiukaanniemi, Sirkka (1992): A controlled study of the effect of one lesson on the knowledge and attitudes of schoolchildren concerning HIV and AIDS. *Health Education Journal* 51 (3), 135–138.
- Häyry, Heta (1997): Yksilön vapaus ja sen rajat. Teoksessa Häyry, Heta ja Häyry, Matti. Hyvä, kaunis, tosi – arvojen filosofiaa. Helsinki: Yliopistopaino, 85–104.
- Ihanan tukala seksuaalisuus. Virikemateriaalia nuorten sukupuolikasvatukseen (1993): Sosiaali- ja terveysministeriö. Ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan osasto.
- Ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen opetussuunnitelmatyöryhmän tarkistettu muistio (1976): Osa I. Peruskoulu. Kouluhallitus.
- Ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus terveystieteiden osastossa (1980): Lääkintöhallituksen ohjekirje 7032/02/80.
- Ivarsson, Malena (1989): Seksi ja nuori rakkaus. Suomentaja Latvala, Pirjo. Porvoo: WSOY.
- Iwasawa, Akihiko, Nieminen, Pekka, Lehtinen, Matti ja Paavonen, Jorma (1996): Human papillomavirus DNA in uterine cervix squamous cell carcinoma and adenocarcinoma detected by polymerase chain reaction. *Cancer* 77 (11), 2275–2279.
- Jacobs, Randy (1993): AIDS communication: College students' AIDS knowledge and information sources. *Health Values* 17 (3), 32–41.
- Jason, Janine, Colclough, Gloria ja Gentry, Eileen M. (1992): The pediatrician's role in encouraging parent-child communication about the acquired immune deficiency syndrome. *American Journal of Diseases of Children* 146 (7), 869–875.
- Joffe, Alain (1993): Adolescents and condom use. *American Journal of Diseases of Children* 147 (7), 746–754.
- Joffe, Alain, Radius, Susan ja Gall, Marilyn (1988): Health counseling for adolescents: What they want, what they get, and who gives it. *Pediatrics* 82 (3), 481–485.
- Johansen, L. Welde, Bjørndal, Arild, Flottorp, Signe, Grøtting, Torgeir ja Oxman, Andrew D. (1996): Vuldering av helseinformasjon i aviser og brosjyrer. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 116 (2), 260–264.
- Johnson, Mark E., Mailloux, Stephen L. ja Fisher, Dennis G. (1997): The readability of HIV/AIDS educational materials targeted to drug users. *American Journal of Public Health* 87 (1), 112–113.
- Jokinen, Mira (1997): Tietoa ja tunteita tarpeeseen vai tarvetta tietoon ja tunteisiin. Sukupuolivalistuslehti 16kuustoista 9-luokkalaisten tarkastelemana. Jyväskylän yliopisto. Liikuntakasvatuksen laitos. Liikuntapedagogiikan pro gradu -tutkielma.
- Jones, Reynold (1989): Sex education in personal and social education. Teoksessa White, Patricia (toim.) Personal and social education. Philosophical perspectives. London: Kogan Page, 54–70.
- Julkunen, Marja-Liisa (1997): Tie kirjallisuuteen. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Tutkimuksia 65.
- Jussila, Juhani, Montonen, Kaisu ja Nurmi, Kari E. (1992): Systemaattinen analyysi kasvatustieteiden tutkimusmenetelmänä. Teoksessa Gröhn, Terttu ja Jussila, Juhani (toim.) Laadullisia lähestymistapoja koulutuksen tutkimuksessa. Helsinki: Yliopistopaino, 157–208.
- Jussila, Raimo ja Länsimäki, Maija (1994): Se siitä. Suomen kielen seksisanakirja. Porvoo: WSOY.
- Kaijanaho, Maija (1987): Nuoret kirjoittajina – maailmankuva ajattelevan ja kirjoittavan nuorison todellisuussuhteessa. *Kasvatus* 18 (4), 286–293.
- Kaila, Päivi, Lahdenperä, Kaisa ja Sandholm, Anna (1997): Nuoren seurustelu ja seksuaalisuus – Mannerheimin Lastensuojeluliiton lasten ja nuorten palvelemaan puhelimeen tulevien soittojen tarkastelua. Teoksessa Nikkola, Helena ja Niinistö, Arja (toim.) Halu rakastaa. Turku: Pro Nursing ry:n julkaisusarja C 7, 29–36.
- Kamachi, Karen L., Irwin, Charles E., Shafer, Mary-Ann B. ja Wong, Victoria (1990): "Understanding AIDS": Did female adolescents read it? *Journal of Adolescent Health Care* 11 (3), 254.
- Kannas, Lasse (1992): Terveystieteiden tutkimus- ja koulutusala sekä arjen käytäntöinä. *Aikuiskasvatus* 12 (2), 68–76.
- Kannas, Lasse (1993): Nuorten seksuaalikasvatuksen tavoitteita, tehtäviä ja menetelmällisiä erityispiirteitä. Teoksessa Kannas, Lasse (toim.) Ihanan tukala seksuaalisuus. Sosiaali- ja terveysministeriö. Ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan osasto. Selvityksiä 4, 9–40.
- Kannas, Lasse (1994): Kolme arvoitusta – terveys, kasvatus, inhimillinen kasvu ja kehitys. Teoksessa Peltonen, Heidi (toim.) Koulu terveyden arvoitusta pohtimassa. Opetushallitus, 49–65.
- Kannas, Lasse ja Heinonen, Tuija (1993): Seksuaalikasvatuksen arkea – vaikkenevat kodit ja myöhästelevät koulut. Teoksessa Kannas, Lasse (toim.) Ihanan tukala seksuaalisuus. Sosiaali- ja terveysministeriö. Ehkäisevän sosiaali- ja terveyspolitiikan osasto. Selvityksiä 4, 117–143.

- Kannas, Lasse, Kukonen, Päivi ja Perälä, Anne-Marie (1984): Koululaisten tiedot sukupuoli- ja ihmishuhtekysymyksistä. Teoksessa Laine, Kaarina (toim.) Terveyskasvatuksen vuosikirja 1984. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyskasvatus. Sarja Tutkimukset 5, 11–26.
- Kansanen, Pertti (1996): Kasvatuksen eettinen luonne. Teoksessa Pitkänen, Pirkko (toim.) Kasvatuksen etiikka. Helsinki: Edita, 13–19.
- Karvonen, Pirjo (1995): Oppikirjateksti toimintana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kasvamaan yhdessä. Piispojien puheenvuoro perhe- ja seksuaalietiikan kysymyksistä (1984): Helsinki: Kirjaneliö.
- Kemppinen, Pertti, Holvas, Jakke, Olli, Pentti, Puranen, Varpu-Anneli ja Rouvinen-Kemppinen, Katriina (1998): Päivänsäde ja menninkäinen. Nuoruusvuosien eroottista värinää. Vantaa: Kustannusvalmennus P. & K.
- Kemppinen, Petri (1996): Renki ja isäntä. Sarjakuvan kaksi roolia kouluopetuksessa. Teoksessa Pasonen, Harto (toim.) Sarjakuvan vuosikirja 1. Tampere: Valiosarjat, 96–101.
- Kiikkala, Irma (1994a): Käsitteet. Silta käytännön, opetuksen, johtamisen ja tutkimuksen välillä. Sairaanhoidaja 67 (1), 19–20.
- Kiikkala, Irma (1994b): Käsitteistä käsitejärjestelmiin. Sairaanhoidaja 67 (3), 23–24.
- Kindeberg, Tina (1997): Undervisningens möjligheter att förändra elevernas tänkande inom området aids och sex. Lund University. Department of Education. Lund Studies in Education 2.
- King, Bruce M., Parisi, Linda S. ja O'Dwyer, Katherine R. (1993): College sexuality education promotes future discussions about sexuality between former students and their children. Journal of Sex Education and Therapy 19 (4), 285–293.
- Kirby, Douglas (1995): Sex and HIV/AIDS education in schools. Have a modest but important impact on sexual behaviour. British Medical Journal 311 (7002), 403.
- Kirby, Douglas, Harvey, Philip D., Claussenius, David ja Novar, Marty (1989): A direct mailing to teenage males about condom use: Its impact on knowledge, attitudes and sexual behavior. Family Planning Perspectives 21 (1), 12–18.
- Kirby, Douglas, Short, Lynn, Collins, Janet, Rugg, Deborah, Kolbe, Lloyd, Howard, Marion, Miller, Brent, Sonenstein, Freya ja Zabin, Laurie S. (1994): School-based programs to reduce sexual risk behaviors: A review of effectiveness. Public Health Reports 109 (3), 339–360.
- Kiuttu, Marjatta ja Rantanen, Päivi (1996): Nuoruusiän psyykinen kehitys – monivivahteinen prosessi. Suomen Lääkärilehti 51 (3), 151–154.
- Klanger, Boris, Tydén, Tanja ja Ruusuvaara, Leena (1993): Sexual behavior among adolescents in Uppsala, Sweden. Journal of Adolescent Health 14 (6), 468–474.
- Klein, Nicole A., Goodson, Patricia, Serrins, Debra S., Edmundson, Elizabeth ja Evans, Alexandra (1994): Evaluation of sex education curricula: Measuring up to the SIECUS guidelines. Journal of School Health 64 (8), 328–333.
- Kontula, Osmo (1987a): Nuorten seksi. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Kontula, Osmo (1987b): Nuorten sukupuolikasvatus: tarve ja mahdollisuudet. Nuorisotutkimus 5 (4), 2–13.
- Kontula, Osmo (1991a): Nuorten tiedon tarve. Teoksessa Kontula, Osmo (toim.) Seksistä – kuinka puhua nuorille? Sexpo ry:n julkaisuja. Helsinki: Otava, 37–52.
- Kontula, Osmo (1991b): Sukupuolielämän aloittamisen yhteiskunnallisista ehdoista. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 14.
- Kontula, Osmo (1993): Sukupuolielämän aloittaminen. Teoksessa Kontula, Osmo ja Haavio-Mannila, Elina (toim.) Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta. Porvoo: WSOY, 86–115.
- Kontula, Osmo (1997a): Seksuaalisuus suomalaisessa kulttuurissa. Teoksessa Nikkola, Helena ja Niinistö, Arja (toim.) Halu rakastaa. Turku: Pro Nursing ry:n julkaisusarja C 7, 5–19.
- Kontula, Osmo (1997b): Yläasteen sukupuolikasvatus lukuvuonna 1995–1996. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 3.
- Kontula, Osmo ja Haavio-Mannila, Elina (1995): Matkalla intohimoon. Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana. Porvoo: WSOY.
- Kontula, Osmo ja Meriläinen, Jouni (1988): Nuorten kypsyminen seurusteluun ja seksuaalisuuteen. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyskasvatus. Sarja Tutkimukset 9.
- Kontula, Osmo ja Rimpelä, Matti (1988a): Nuorten tiedot sukupuolisesta kehityksestä. Teoksessa Kannas, Lasse ja Miilunpalo, Seppo (toim.) Terveyskasvatustutkimuksen vuosikirja 1988. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyskasvatus. Sarja Tutkimukset 8, 141–156.
- Kontula, Osmo ja Rimpelä, Matti (1988b): Onko aids-valistus vaikuttanut nuorten seksuaalisuuteen 1986–88? Suomen Lääkärilehti 43 (35), 3493–3500.

- Kontula, Osmo, Rimpelä, Matti ja Ojanlatva, Ansa (1992): Sexual knowledge, attitudes, fears and behaviors of adolescents in Finland (the KISS study). *Health Education Research* 7 (1), 69–77.
- Korteniemi-Poikela, Erja ja Cacciatore, Raisa (1999): Seksuaalisuuden portaat. Opetuspaketti peruskoulun 1.–9. luokille. Opetushallitus.
- Korvela, Pirjo (1996): Lapsiperheiden arjen hallinnan tutkiminen. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Kotitalousopettajan koulutuslinjan sivulaudatur -tutkielma.
- Koski, Leena (1996): The truth, the quality, and the interpretation. Teoksessa Julkunen, Kyösti (toim.) *Qualitative methodology in educational research*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Selosteita 60, 12–20.
- Koskinen-Ollonqvist, Pirjo (1983): Tupakoinnin vähentämiseen tähtäävän terveystieteiden erittely. *Kansanterveyslaitoksen julkaisuja M 41*.
- Koskinen-Ollonqvist, Pirjo, Paavilainen, Sirkka ja Vihervä, Laila (1985): Terveystieteiden käytettävien alkoholi- ja lääkeaineiden kirjasten ja lehtisten erittely. Terveystieteiden keskuksen julkaisuja 4. Helsinki: Terveystieteiden keskus.
- Kosunen, Elise (1993a): Teini-ikäisten raskaudet ja ehkäisy. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 99.
- Kosunen, Elise (1993b): Tuloksellista perhesuunnittelua 1970–1980 -luvulla – pettävätkö palvelut 1990-luvulla? Teoksessa Rimpelä, Matti ja Ritamo, Maija (toim.) *Raskauden keskeyttäminen – suomalaisia valintoja 1990-luvulla*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 126, 133–143.
- Kosunen, Elise (1996): Adolescent reproductive health in Finland: Oral contraception, pregnancies and abortions from the 1980s to the 1990s. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 486*.
- Kosunen, Elise (1997): Nuori perhesuunnittelu- ja ehkäisyneuvolan asiakkaana. Teoksessa Nikkola, Helena ja Niinistö, Arja (toim.) *Halu rakastaa*. Turku: Pro Nursing ry:n julkaisusarja C 7, 37–43.
- Kosunen, Elise ja Rimpelä, Matti (1997): Perhesuunnittelun palvelujärjestelmä. *Duodecim* 113 (12), 1198–1202.
- Kosunen, Elise, Rimpelä, Matti, Liinamo, Arja, Jokela, Jukka, Vikat, Andres ja Rimpelä, Arja (1998): Nuorten seksuaalikäyttäytyminen Suomessa 1996–1997. *Suomen Lääkärilehti* 53 (30), 3353–3360.
- Kraft, Pål (1993): Sexual knowledge among Norwegian adolescents. *Journal of Adolescence* 16 (1), 3–21.
- Kripalani, Sunil (1995): The write stuff. *Texas Medicine* 91 (8), 40–45.
- Kyman, Wendy (1995): The first step: Sexuality education for parents. *Journal of Sex Education and Therapy* 21 (4), 153–157.
- Kähkönen, Juha, Niittynen, Aija, Packalén, Lea, Parviainen, Pirjo, Ruotsalainen, Leena ja Taponen, Harri (1996): Koillisen kasit. Kahdeksaluokkaiset Koillis-Helsingissä. Helsingin kaupunki. Nuorisosiainkeskus. Monisteita.
- Laakso, Juhani (1998): Kouluterveydenhuolto hoitoketjussa. *Suomen Lääkärilehti* 53 (35), 4107–4110.
- Laganá, Luciana ja Hayes, David M. (1993): Contraceptive health programs for adolescents: A critical review. *Adolescence* 28 (110), 347–369.
- Lahelma, Elina (1992): Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 132.
- Lahelma, Elina (1995): Koulun arkea tutkimassa. Teoksessa Jussila, Juhani ja Rajala, Raimo (toim.) *Rajanylityksiä: monipuolistuva kasvatustutkimus tieteiden kentässä*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C 10, 231–239.
- Lahtinen, Aira (1991): Osaammeko käyttää terveystieteiden aineistoa? *Suomen Hammaslääkärilehti* 38 (11), 723.
- Lambert, Terhi (1991): Mielenkiintoisia STH:n ilmoituskampanjasta: aiheet tärkeitä, tietoa tarvitaan. *Dialogi* 1 (2), 44–45.
- Lancet (pääkirjoitus) (1994): Sex education in schools: peers to the rescue? *Lancet* 344 (8927), 899–900.
- Lappa, Scot, Coleman, Mary T. ja Moscicki, Anna-Barbara (1998): Managing sexually transmitted diseases in adolescents. *Primary Care* 25 (1), 71–110.
- Lappalainen, Päivi (1996): Seksuaalisuus. Teoksessa Koivunen, Anu ja Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 207–224.
- Larsson, Staffan (1993): Om kvalitet i kvalitativa studier. *Nordisk Pedagogik* 13 (4), 194–211.
- Lassus, Allan (1991): Sukupuolitaudit. Teoksessa Luukkanen, Markku ja Ristimäki, Ari (toim.) *Therapia Fennica*. 7. laitoksen korjattu lisäpainos. Helsinki: Kandidaattikustannus, 813–820.
- Laukkanen, Eila (1995): Nuoren ruumiin ja mielen välinen yhteys. *Suomen Lääkärilehti* 50 (36), 3943–3946.
- Laver, Susan M. (1994): Picture codes as discussion starters in AIDS education. *World Health Forum* 15 (1), 39–41.
- Lees, Sue (1994): Talking about sex in sex education. *Gender and Education* 6 (3), 281–292.

- Lehmann, Philippe, Hausser, Dominique, Somaini, Bertino ja Gutzwiller, Felix (1987): Campaign against AIDS in Switzerland: evaluation of a nationwide educational programme. *British Medical Journal* 295 (6606), 1118–1120.
- Lehtonen, Jukka (1995a): Nuoret suomalaiset heterokoulussa. *Nuorisotutkimus* 13 (4), 9–20.
- Lehtonen, Jukka (1995b): Seksuaalivähemmistöt koulussa. SETA-julkaisuja 6. Helsinki: Seksuaalinen Tasavertaisuus.
- Lehtonen, Jukka (1996): Yhteiskunnan heteroseksuaalisuus ja seksuaalivähemmistöjen arki. Teoksessa Dahlgren, Taina, Kortteinen, Juhani, Lång, K. J., Pentikäinen, Merja ja Scheinin, Martin (toim.) Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino, 155–170.
- Lehtonen, Jukka (1997): Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka, Nissinen, Jussi ja Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Helsinki: Edita, 18–30.
- Lehtonen, Jukka (1998): Heteroseksuaalisuus oppikirjoissa – lähtökohtana ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset. Teoksessa Helve, Helena (toim.) Nuorten arki ja muuttuvat rakenteet. Nuorisotutkimusohjelma 2000. Tutkimuksia 5. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 159–191.
- Lehtonen, Mervi (1996): Seksuaalikasvatus peruskoulun yläasteilla Keski-Suomessa. Perhesuunnittelu 2000. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Leinikki, Pauli ja Rostila, Timo (1994): Sukupuolitautilien epidemiologia. Teoksessa Reunala, Timo, Paavonen, Jorma ja Rostila, Timo (toim.) Sukupuolitaudit. Helsinki: Duodecim, 9–24.
- Leino, Pentti (1989): Kieli ja maailman hahmottaminen. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.) Kieli, kertomus, kulttuuri. Toinen painos. Helsinki: Gaudeamus, 26–51.
- Leland, Nancy L. ja Barth, Richard P. (1992): Gender differences in knowledge, intentions, and behaviors concerning pregnancy and sexually transmitted disease prevention among adolescents. *Journal of Adolescent Health* 13 (7), 589–599.
- Leland, Nancy L. ja Barth, Richard P. (1993): Characteristics of adolescents who have attempted to avoid HIV and who have communicated with parents about sex. *Journal of Adolescent Research* 8 (1), 58–76.
- Lerman, Caryn, Ross, Eric, Boyce, Alice, McGovern Gorchov, Pat, McLaughlin, Robert, Rimer, Barbara ja Engstrom, Paul (1992): The impact of mailing psychoeducational materials to women with abnormal mammograms. *American Journal of Public Health* 82 (5), 729–730.
- Lewis, Hazel (1987): Young women's reproductive health survey. *New Zealand Medical Journal* 100 (829), 490–492.
- Liinamo, Arja (2000): Seksuaalikasvatus Suomessa. Teoksessa Kontula, Osmo ja Lottes, Ilsa (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi, 221–235.
- Liinamo, Arja, Koskinen, Merja, Terho, Pirjo, Rimpelä, Matti, Kosunen, Elise ja Jokela, Jukka (1999a): Kouluterveyskyselyt 1996 ja 1998: Seksuaaliopetus ja seurustelukokemukset Turussa. Turun kaupungin terveydenhuollon julkaisuja 1.
- Liinamo, Arja, Kosunen, Elise, Rimpelä, Matti ja Jokela, Jukka (1999b): Seksuaaliopetus peruskoulujen yläasteilla. *Suomen Lääkärilehti* 54 (11), 1433–1439.
- Liinamo, Arja, Rimpelä, Matti ja Jokela, Jukka (2000): STM:n 16-vuotiaalle postittama seksuaalikasvatuslehti on parantanut nuorten seksuaaliterveystietoja. *Seksuaaliterveys* (1), 4.
- Liinamo, Arja, Rimpelä, Matti, Kosunen, Elise, Huhtala, Heini, Jokela, Jukka ja Siivola, Matti (1996): Haasteita nuorten seksuaalikasvatukseen. Kouluterveystutkimus Keski-Suomen läänin peruskoulujen yläasteilla 1995 ja 1996. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus. Yleissarja. Julkaisuja 2.
- Liinamo, Arja, Rimpelä, Matti, Kosunen, Elise ja Jokela, Jukka (1997): Kouluterveys 1996 -tutkimus Pohjois-Karjalan läänissä. Seksuaalikasvatus ja seurustelukokemukset. Joensuu: Pohjois-Karjalan lääninhallitus. Julkaisu 5.
- Liljeström, Marianne (1996): Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu ja Liljeström, Marianne (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 111–138.
- Lincoln, Yvonna S. ja Guba, Egon G. (1990): *Naturalistic inquiry*. Seventh reprint. Beverly Hills: Sage.
- Lindberg, Laura D., Sonenstein, Freya L., Ku, Leighton ja Levine, Greg (1997): Young men's experience with condom breakage. *Family Planning Perspectives* 29 (3), 128–131, 140.
- Lindell, Marianne E. ja Olsson, Henny M. (1993): Students opinions about sex education in a swedish school region. *Scandinavian Journal of Social Medicine* 21 (3), 203–210.
- Livingstone, Jean, Axton, R. A., Mennie, Moira, Gilfillan, Annette ja Brock, D. J. (1993): A preliminary trial of couple screening for cystic fibrosis: designing an appropriate information leaflet. *Clinical Genetics* 43 (2), 57–62.
- Lunsen, Rik H. van, Arnolds, Herman T. ja Maris, Marga G. van (1994): Choices and changes in contraceptive behavior; the role of information sources. *Patient Education and Counseling* 23 (3), 197–202.
- Luukkainen, Tapani (1992): Ehkäisymenetelmien terveyshyödyt. *Duodecim* 108 (23–24), 2083–2087.

- Lähdesmäki, Seija O. (1991): Opettaja sukupuolikasvattajana. Teoksessa Kontula, Osmo (toim.) Seksistä – kuinka puhua nuorille? Sexpo ry:n julkaisuja. Helsinki: Otava, 53–82.
- Lähdesmäki, Seija O. (1994): Sukupuolikasvatusta tarvitaan – kuka opettaa. Teoksessa Peltonen, Heidi (toim.) Koulu terveyden arvoitusta pohtimassa. Opetushallitus, 101–108.
- Lähdesmäki, Seija O. ja Peltonen, Heidi (2000): Seksuaalikasvatus koulussa. Teoksessa Kontula, Osmo ja Lottes, Ilsa (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi, 208 - 216.
- Lähteenmäki, Pekka (1997a): Jälkiehkäisy terveydenhuollon haasteena. *Duodecim* 113 (12), 1187–1192.
- Lähteenmäki, Pekka (1997b): Raskauden ehkäisystä seksuaaliterveyden hoitoon. *Duodecim* 113 (12), 1157–1158.
- Lähteenmäki, Pekka, Bildjuschkin, Katriina, Slotte, Maritta, Mäkelä, Maija, Suhonen, Satu ja Toivonen, Juhani (1993): Avoimien ovien malli teini-ikäisten sukupuoli- ja seurusteluasioiden neuvontaan. Teoksessa Rimpelä, Matti ja Ritamo, Maija (toim.) Raskauden keskeyttäminen – Suomalaisia va-lintoja 1990-luvulla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 126, 161–167.
- Macintyre, Sally ja West, Patrick (1993): "What does the phrase "safer sex" mean to you?" Understanding among Glaswegian 18-year-olds in 1990. *AIDS* 7 (1), 121–125.
- Malus, Michael, LaChance, Paul A., Lamy, Lianne, Macaulay, Ann ja Vanasse, Madeleine (1987): Priorities in adolescent health care: The teenager's viewpoint. *Journal of Family Practice* 25 (2), 159–162.
- Manninen, Pekka A. (1989): Sarjakuvat opetuksessa. *Sarjainfo* 62 (1), 8–10.
- Manninen, Pekka A. (1995): Vastarinnan välineistö. Sarjakuvaharrastuksen merkityksiä. Tampere: Tampere University Press.
- Marshall, Catherine ja Rossman, Gretchen B. (1995): *Designing qualitative research*. Second edition. Thousand Oaks: Sage.
- Martelin, Leif (1993): Nuorten näkökulma perhesuunnitteluun. Teoksessa Rimpelä, Matti ja Ritamo, Maija (toim.) Raskauden keskeyttäminen – Suomalaisia valintoja 1990-luvulla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 126, 157–159.
- Martin, Karin A. (1996): *Puberty, sexuality, and the self. Boys and girls at adolescence*. New York: Routledge.
- Matzen, Jane L. (1995): Assessment of human immunodeficiency virus/acquired immune deficiency syndrome audiovisual materials designed for grades 7 through 12. *Journal of Pediatric Nursing* 10 (2), 114–119.
- Maunula, Minna (1992): Nuoret ja kondomi. Selvitys nuorten ehkäisyyn liittyvistä tiedoista, taidoista ja toiveista. Väestöntutkimuslaitos. Helsinki: Väestöliitto.
- Maxwell, Joseph A. (1992): Understanding and validity in qualitative research. *Harvard Education Review* 62 (3), 279–300.
- Mays, Nicholas ja Pope, Catherine (1995): Rigour and qualitative research. *British Medical Journal* 311 (6997), 109–112.
- McAvoy, Brian R. ja Raza, Rabia (1991): Can health education increase uptake of cervical smear testing among Asian Women? *British Medical Journal* 302 (6780), 833–836.
- McDermott, Robert J., Drolet, Judy C. ja Fetro, Joyce V. (1989): Connotative meanings of sexuality-related terms: Implications for educators and other practitioners. *Journal of Sex Education and Therapy* 15 (2), 103–113.
- McFadyean, Melanie (1986): Youth in distress. *Letters to Just Seventeen*. *Health Education Journal* 45 (1), 49–51.
- McGrath, Jane W. ja Strasburger, Victor C. (1995): Preventing AIDS in teenagers in the 1990s. *Clinical Pediatrics* 34 (1), 46–47.
- Measor, Lynda (1989): "Are you coming to see some dirty films today?" Sex education and adolescent sexuality. Teoksessa Holly, Lesley (toim.) *Girls and sexuality: Teaching and learning*. Milton Keynes: Open University Press, 38–51.
- Measor, Lynda, Tiffin, Coralie ja Fry, Katrina (1996): Gender and sex education: a study of adolescent responses. *Gender and Education* 8 (3), 275–288.
- Melia, Julie (1989): Sex education in schools: Keeping to the "norm". Teoksessa Jones, Carol ja Mahony, Pat (toim.) *Learning our lines. Sexuality and social control in education*. London: The Women's Press, 216–231.
- Mellanby, Alex, Phelps, Fran, Crichton, Nicola J. ja Tripp, John H. (1995): School sex education: an experimental programme with educational and medical benefit. *British Medical Journal* 311 (7002), 414–417.
- Mellanby, Alex, Phelps, Fran, Lawrence, Clive ja Tripp, John H. (1992a): Teenagers and the risks of sexually transmitted diseases: a need for the provision of balanced information. *Genitourinary Medicine* 68 (4), 241–244.

- Mellanby, Alex, Phelps, Fran ja Tripp, John H. (1992b): Sex education: more is not enough. *Journal of Adolescence* 15 (4), 449–466.
- Meredith, Philip (1989): Sex education. Political issues in Britain and Europe. London: Routledge.
- Messiah, Antoine, Dart, Thierry, Spencer, Brenda E., Warszawski, Josiane ja the French National Survey on Sexual Behavior Group (1997): Condom breakage and slippage during heterosexual intercourse: A French National Survey. *American Journal of Public Health* 87 (3), 421–424.
- Mieheksi, naiseksi – aikuiseksi. Täydennyskoulutusaineisto nuorten ihmissuhde- ja sukupuolikasvatukseen (1986): Lääkintöhallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Miilunpalo, Seppo (1995): Terveyskasvatuksen vaikuttavuus. *Suomen Lääkärilehti* 50 (17), 2009–2015.
- Monahan, Jennifer L. (1995): Thinking positively: Using positive affect when designing health messages. Teoksessa Maibach, Edward ja Parrott, Roxanne L. (toim.) *Designing health messages. Approaches from communication theory and public health practice*. Thousand Oaks: Sage, 81–98.
- Moore, Philip J., Adler, Nancy E. ja Kegeles, Susan M. (1996): Adolescents and the contraceptive pill: The impact of beliefs on intentions and use. *Obstetrics & Gynecology* 88 (3 supplement), 48–56.
- Moore, Susan ja Rosenthal, Doreen (1993): Sexuality in adolescence. London: Routledge.
- Moran, James R. ja Corley, Deborah (1991): Sources of sexual information and sexual attitudes and behaviors of anglo and hispanic adolescent males. *Adolescence* 26 (104), 857–864.
- Morse, Janice M. (1994): Designing funded qualitative research. Teoksessa Denzin, Norman K. ja Lincoln, Yvonna S. (toim.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage, 220–235.
- Mumford, Mary E. (1997): A descriptive study of the readability of patient information leaflets designed by nurses. *Journal of Advanced Nursing* 26 (5), 985–991.
- Murphy, Simon ja Smith, Christopher (1993): Crutches, confetti or useful tools? Professionals, views on and use of health education leaflets. *Health Education Research* 8 (2), 205–215.
- Müller, Jörg ja Geisler, Dagmar (1995): Meidän seksikirja. Toinen painos. Suomentaja Kyrö, Marja. Porvoo: WSOY.
- Mäenpää, Jorma (1991): Nuoren tutkiminen. *Duodecim* 107 (21), 1755–1760.
- Mäenpää, Jorma ja Siimes, Martti A. (1995): Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Hovatta, Outi, Ojanlatva, Ansa, Pelkonen, Risto ja Salmimies, Pekka (toim.) *Seksuaalisuus*. Helsinki: Duodecim, 55–68.
- Mäkelä, Klaus (1990): Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 42–61.
- Mäki-Kulmala, Airi (1993): Initiaatio ja alakulttuuri. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol.* 383.
- Najem, G. Reza, Batuman, Fatima ja Smith, Ann Marie (1996): Papanicolaou test status among inner-city adolescent girls. *American Journal of Preventive Medicine* 12 (6), 482–486.
- Naskali, Päivi (1993): Sukupuoli kasvatustieteessä. *Naistutkimus* 6 (3), 41–49.
- Neville, Ronald G. ja Mason, Christine (1987): The evaluation of a general practice patient information leaflet – A pilot study. *Health Bulletin* 45 (4), 185–189.
- Nguyen, Minh N., Saucier, Jean-Francois ja Pica, Lucille A. (1996): Factors influencing the intention to use condoms in Quebec sexually-inactive male adolescents. *Journal of Adolescent Health* 18 (1), 48–53.
- Nicoll, Angus, Catchpole, Mike, Cliffe, Susan, Hughes, Gwenda, Simms, Ian ja Thomas, Daniel (1999): Sexual health of teenagers in England and Wales: analysis of national data. *British Medical Journal* 318 (7194), 1321–1322.
- Nieminen, Heli (1997): Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Paunonen, Marita ja Vehviläinen-Julkunen, Katri (toim.) *Hoitotieteen tutkimusmetodiikka*. Porvoo: WSOY, 215–221.
- Niiniluoto, Ilkka (1997): Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus. Helsinki: Otava (1. painos julk. 1980).
- Nordenstreng, Kaarle ja Hara, Matti (1968): Onko tietoa sukupuoliasioista? *Sociologia* 5 (2), 69–76.
- Novak, Joseph D. ja Gowin, D. Bob (1997): Opi oppimaan. Suomentaja Lehto-Kaven, Pilke. Helsinki: Gaudeamus.
- Nummelin, Raija (1993): Sarjakuvan käyttö nuorten terveystieteiden materiaalina. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma.
- Nummelin, Raija (1997): Seksuaalikasvatusmateriaalit – Millaista seksuaalisuutta nuorille? *Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja* 206.
- Nummelin, Raija (2000): Seksuaalikasvatus helsinkiläisillä yläasteilla lukuvuonna 1999–2000 opettajien ja terveydenhoitajien kuvaamana. Teoksessa Nummelin, Raija, Rimpelä, Matti, Luopa, Pauliina, Stubbe, Jennifer ja Jokela, Jukka. *Seksuaalikasvatus helsinkiläisten yläasteiden haasteena*. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A 9, 1–48.

- Nupponen, Ritva, Aarva, Pauliina, Laitakari, Jukka, Miilunpalo, Seppo, Paronen, Olavi ja Urponen, Helka (1991): Terveyskasvatuksen taustakäsitykset ja vaikuttavuuden tutkiminen. Teoksessa Urponen, Helka, Aarva, Pauliina ja Nupponen, Ritva (toim.) Terveyskasvatustutkimuksen vuosikirja 1991. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 2, 11–25.
- Nurmi, Tuulikki (1990): Terveydenhoitaja ja seksi. Terveydenhoitajiksi valmistuvien opiskelijoiden valmiudet ihmissuhde- ja sukupuolikasvatukseen. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyden edistäminen. Sarja Tutkimukset 3.
- Nurmi, Tuulikki (1993): Raskaudenkeskeytyksistä ihmissuhde- ja sukupuolikasvatukseen. Teoksessa Rimpelä, Matti ja Ritamo, Maija (toim.) Raskauden keskeyttäminen – Suomalaisia valintoja 1990-luvulla. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 126, 15–29.
- Nurmi, Tuulikki (2000): Terveydenhuollon keskushallinnon toimenpiteet. Teoksessa Kontula, Osmo ja Lottes, Ilsa (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi, 183–194.
- Nykänen, Maija (1996a): 16kuustoista-lehti 8.-luokkalaisten lukemana. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteen laitos. (Julkaisematon käsikirjoitus.)
- Nykänen, Maija (1996b): Näkemyksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta – Mieluummin kuukausia etukäteen kuin vuosia liian myöhään. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 4.
- Nykänen, Maija ja Honkanen, Leena (1998): Leija. Toiminnallisia harjoituksia peruskouluun. Jyväskylä: Terveys ry.
- Nykänen, Maija ja Sironen, Maija (1996): Hellitäänkö hedettä? – 9-luokan oppilaiden, vanhempien ja opettajien näkemyksiä seksuaaliopetuksesta ja tukimateriaalina käytettävän videon kehittämisestä. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 3.
- Nykänen, Tarja (1995): Perhesuunnittelun opetus terveydenhuolto- ja sosiaalialan koulutuksessa. Keski-Suomen terveydenhuolto-oppilaitos. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. (Julkaisematon käsikirjoitus.)
- Näre, Lena (1999): Ristiriitainen nainen – naiseuden kuva ja käytäntö tytöille suunnatuissa opaskirjoissa. Nuorisotutkimus 17 (3), 13–28.
- Oakley, Ann, Fullerton, Deirdre, Holland, Janet, Arnold, Sean, France-Dawson, Merry, Kelley, Peter ja McGrellis, Sheena (1995): Sexual health education interventions for young people: a methodological review. *British Medical Journal* 310 (6973), 158–162.
- Oakley, Deborah ja Bogue, Erna-Lynne (1995): Quality of condom use as reported by female clients of a family planning clinic. *American Journal of Public Health* 85 (11), 1526–1530.
- Ochs, Eric P., Meana, Marta, Paré, Louise, Mah, Kenneth ja Binik, Yitzchak M. (1994): Learning about sex outside the gutter: Attitudes toward a computer sex-expert system. *Journal of Sex & Marital Therapy* 20 (2), 86–102.
- O'Donnell, Lydia, Doval, Alexi S., Duran, Richard ja O'Donnell, Carl R. (1995): The effectiveness of video-based interventions in promoting condom acquisition among STD clinic patients. *Sexually Transmitted Diseases* 22 (2), 97–103.
- Oinas, Elina (1996): Tieto, konteksti ja metodi – pohdintoja haastattelumenetelmän rajoista. Ruumiillisuuden merkitykset tutkimuskohteena. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 33 (2), 153–156.
- Ojanlatva, Ansa (1995): Vuorovaikutus ja hellyys seksuaalisuudessa. Teoksessa Hovatta, Outi, Ojanlatva, Ansa, Pelkonen, Risto ja Salmimies, Pekka (toim.) Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim, 46–54.
- Ojanlatva, Ansa (1998): Wellness-käsite osana terveystietoa. *Takiainen* (4), 5–8.
- Oliver, S., Rajan, L., Turner, H., Oakley, A., Entwistle, V., Watt, I., Sheldon, T. A. ja Rosser, J. (1996): Informed choice for users of health services: views on ultrasonography leaflets of women in early pregnancy, midwives, and ultrasonographers. *British Medical Journal* 313 (7067), 1251–1253.
- Ormrod, John ja Robinson, Michelle (1994): How readable are health education leaflets? *Health visitor* 67 (12), 424–425.
- Ott, Barbara B. ja Hardie, Thomas L. (1997): Readability of advance directive Documents. *Image: Journal of Nursing Scholarship* 29 (1), 53–57.
- Oxman, Andrew D., Guyatt, Gordon H., Cook, Deborah J., Jaeschke, Roman, Heddle, Nancy ja Keller, Jana (1993): An index of scientific quality for health reports in the lay press. *Journal of Clinical Epidemiology* 46 (9), 987–1001.
- Paavonen, Jorma ja Saikku, Pekka (1999): Klamydiat ja syöpä. *Duodecim* 115 (3), 265–269.
- Palmu, Tarja (1995): Kulttuuriset tekstit koulussa – sukupuolien tuottaminen äidinkielen oppitunneilla. Teoksessa Jussila, Juhani ja Rajala, Raimo (toim.) Rajanylityksiä: monipuolistuva kasvatustutkimus tieteiden kentässä. Lapin yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C 10, 223–229.
- Palo, Jorma ja Palo, Leena-Maija (1999): Rakkaudesta seksiin. Porvoo: WSOY.

- Papp, Krista (1997): Knowledge of sexual issues, moral beliefs, and sexual experiences among adolescents in Estonia and Finland. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia* 82.
- Partanen, Juha (1990): Valistuksen paikka. *Alkoholipolitiikka* 55 (1), 40–43.
- Patnick, Julietta, Austoker, Joan ja Wolff, Tara (1995): Revision of "NHS breast screening: the facts": an evaluation. *Journal of Medical Screening* 2 (1), 15–17.
- Patrikainen, Päivi (1997): Terveystieteiden uudet haasteet? Suomalainen seksuaalisuus. V valtakunnallinen seminaari. Teemana nuoret ja seksi. Luentotiivistelmät. 27.–28.10.1997. Helsinki.
- Peltonen, Heidi (1994): Terveystietä ja turvallisuutta edistävä koulu. Teoksessa Peltonen, Heidi (toim.) *Koulu terveyden arvoitusta pohtimassa*. Opetushallitus, 66–83.
- Peltonen, Jouni (1997): Sosialisatio ja kasvatus empiirisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Siljander, Pauli (toim.) *Kasvatus ja sosialisatio*. Helsinki: Gaudeamus, 14–31.
- Penttinen, Hannu (1988): Lasten ja nuorten seksuaaliopeutus. Teoksessa Kontula, Osmo, Kauttu, Kyllikki, Miettinen, Maarit ja Rantalainen, Pirjo (toim.) *TietoiSeksi. Tietoa ja näkemyksiä seksuaalipolitiikasta*. Sexpo ry:n julkaisuja. Helsinki: Gaudeamus, 89–94.
- Perhesuunnittelu 2000 (julkaisuja) (1996): 16kuustoista. *Perhesuunnittelu* 2000 (14), 9.
- Persson, Elisabeth, Gustafsson, Barbro ja Rooijen, Marianne van (1994): Sänkta aborttal. Lättillgänglig och kvalitativ preventivmedelsrådgivning och billiga p-piller ger resultat. *Läkartidningen* 91 (45), 4097–4100.
- Perttula, Pirkko-Liisa (1997): Pojat. Käsikirja kiinnostuneille. Helsinki: Otava.
- Perttula, Pirkko-Liisa (1998): Tytöt. Käsikirja kiinnostuneille. Helsinki: Otava.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet (1994): Opetushallitus.
- Peräkylä, Anssi (1994): AIDS-neuvontatyö: esimerkki keskusteluanalyysin soveltamisesta terveystieteissä. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 31 (1), 24–35.
- Pick, Susan ja Andrade Palos, Patricia (1995): Impact of the family on the sex lives of adolescents. *Adolescence* 30 (119), 667–675.
- Pietarinen, Juhani (1993): Yhteiskunnan muuttuminen ja arvojen kriisi. Teoksessa Kinos, Sirkka (toim.) *Kasvatus ja arvot*. Opetushallitus. Opetussuunnitelmasarja 25, 41–50.
- Pietilä, Veikko (1976): Sisällön erittely. Toinen korjattu painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Piippo, Saira (1995): Kaksinko aina kauniimpi? Teini-ikäisten raskauden ehkäisy. *Suomen Lääkärilehti* 50 (1–2), 47–51.
- Piot, Peter ja Islam, Monir Q. (1994): Sexually transmitted diseases in the 1990s: Global epidemiology and challenges for control. *Sexually Transmitted Diseases* 21 (2 supplement), 7–13.
- Pitkänen, Tapio, Eliasson, Marja-Kirsti, Launis, Raija, Björklund, Theresia, Viskari, Anja, Mäkelä, Marjatta, Pönkä, Antti, Calonius, Helena ja Rostila, Timo (1991): Sukupuoliteitse tarttuvien tautien ehkäisy tehostetun terveystieteiden ja kondomien jakelun avulla. Helsingin kaupunki. Terveystieteiden raportteja. Sarja B 58.
- Placek, Paul J. (1974): Direct mail and information diffusion: Family Planning. *Public Opinion Quarterly* 38 (4), 548–561.
- Poskiparta, Marita (1996): Reflektiiviset kysymykset terveystieteissä. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 33 (Supplementti), 91–97.
- Post, Stephen G. ja Botkin, Jeffrey R. (1995): Adolescents and AIDS prevention. *Clinical Pediatrics* 34 (1), 41–45.
- Prashnig, Barbara (1996): Eläköön erilaisuus. Oppimisen vallankumous käytännössä. Jyväskylä: Atena.
- Priestley, Kim A., Campbell, Claire, Valentine, Christopher B., Denison, David M. ja Buller, Nigel P. (1992): Are patient consent forms for research protocols easy to read? *British Medical Journal* 305 (6864), 1263–1264.
- Prättälä, Ritva (1991): Nuorilla on muutakin ajateltavaa kuin ruoka. *Terve elämä* 23 (2), 30–31.
- Prättälä, Ritva ja Lehto, Marjaana (1984): Valistuslehtisten välittämä kuva sokerista ja makeista elintarvikkeista. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 21 (6), 271–278.
- Pulkkinen, Lea, Ahopelto, Tuulikki, Kaski, Eija, Kotimäki, Marjo, Mauranen, Kirsi, Mäkelä, Elise, Määttä, Hilka, Poijula, Soili ja Rautiainen, Anita (1983): Perhekasvatus peruskoulussa. *Kasvatus* 14 (3), 207–220.
- Puolimatka, Tapio (1997): Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Pylkkänen, Kari, Taipale, Vappu, Varilo, Esko, Hägglund, Tor-Björn, Pulkkinen, Anja ja Erko, Sakari (1981): Mitä Se on? Nuorten ja aikuisten sukupuolitetous. Suomen nuorisopsykiatrisen yhdistyksen julkaisusarja I. Jyväskylä: Gummerus.

- Pyökkänen, Kari ja Varilo, Esko (1980): Porno vai sukupuolikasvatusta. Teoksessa Hägglund, Tor-Björn, Katajamäki, Marjatta, Pyökkänen, Kari ja Taipale, Vappu (toim.) *Naida vai palaa*. Suomen nuorisopsykiatrisen yhdistyksen vuosikirja II. Jyväskylä: Gummerus, 72–83.
- Pyörälä, Eeva (1995): Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa. Teoksessa Leskinen, Jaakko (toim.) *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 11–25.
- Pötsönen, Riikka (1995a): Nuorten biologinen kypsyminen ja seksuaalinen kokeneisuus koulun terveyskasvatuksen haasteena. Teoksessa Kannas, Lasse (toim.) *Koululaisten kokema terveys, hyvinvointi ja kouluviihtyvyys*. WHO-koululaistutkimus. Opetushallitus, 15–29.
- Pötsönen, Riikka (1995b): Peruskoulun seksuaalikasvatus. Mitä oppilaat kertovat? *Terveyskasvatus* (1), 21–24.
- Pötsönen, Riikka (1998): Naiseksi, mieheksi, tietoiseksi. Koululaisten seksuaalinen kokeneisuus, HIV/AIDS-tiedot, -asenteet ja tiedonlähteet. Jyväskylän yliopisto. *Studies in sport, physical education and health* 59.
- Pötsönen, Riikka, Kannas, Lasse ja Välimaa, Raili (1994): Suomalaisten 13- ja 15-vuotiaiden koululaisten aids-tiedot ja sosiodemografisten tekijöiden yhteydet tiedontasoon. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 31 (Supplementti), 114–126.
- Pötsönen, Riikka ja Pennanen, Pirjo (1998): Ryhmähaastattelu ja sen käyttömahdollisuudet terveystutkimuksessa. Teoksessa Pötsönen, Riikka ja Välimaa, Raili (toim.) *Ryhmähaastattelu laadullisen terveystutkimuksen menetelmänä*. Jyväskylän yliopisto. *Terveystieteen laitoksen julkaisusarja* 9, 1–18.
- Pötsönen, Riikka ja Välimaa, Raili (1995): Seurustelua ja pelkkää asiaa. Jyväskylän yliopisto. *Terveystieteen laitoksen julkaisusarja* 1.
- Pötsönen, Riikka, Välimaa, Raili ja Kannas, Lasse (1996a): Sexual health among 15-year-old Finnish school children. Teoksessa Puuronen, Vesa (toim.) *Youth in changing societies*. Joensuun yliopisto. *Kasvatustieteiden tiedekunta. Selosteita* 58, 58–68.
- Pötsönen, Riikka, Välimaa, Raili ja Kannas, Lasse (1996b): Suomalaisnuorten HIV/AIDS-tiedonlähteet vuosina 1990 ja 1994. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 33 (Supplementti), 35–46.
- Quirk, Mark E., Godkin, Michael A. ja Schwenzfeier, Elizabeth (1993): Evaluation of two AIDS prevention interventions for inner-city adolescent and young adult women. *American Journal of Preventive Medicine* 9 (1), 21–26.
- Raffaelli, Marcela, Bogenschneider, Karen ja Flood, Mary F. (1998): Parent-teen communication about sexual topics. *Journal of Family Issues* 19 (3), 315–333.
- Rajala, Raimo ja Eskola, Jari (1995): Päätösharjoittelussa onnistuminen ja epäonnistuminen: selitysmalleja. Teoksessa Jussila, Juhani ja Rajala, Raimo (toim.) *Rajanylityksiä: monipuolistuva kasvatus-tutkimus tieteiden kentässä*. Lapin yliopisto. *Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja* C 10, 115–126.
- Rancourt, Richard (1990): Tyylit käytännön kasvatusstyössä. Teoksessa Leino, Anna-Liisa ja Leino, Jarkko. *Oppimistyyli. Teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 9–20.
- Raunio, Kyösti (1999): Positiivismi ja ihmistiede. *Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rauste-von Wright, Marjaliisa (1987): On the life process among Finnish adolescents. Summary report of a longitudinal study. *Commentationes Scientiarum Socialium* 35.
- Rawitscher, Lee A., Saitz, Richard ja Friedman, Lawrence S. (1995): Adolescents' preferences regarding human immunodeficiency virus (HIV)-related physician counseling and HIV testing. *Pediatrics* 96 (1), 52–58.
- Reif, Christopher J. ja Elster, Arthur B. (1998): Adolescent preventive services. *Primary Care* 25 (1), 1–19.
- Remafedi, Gary, Resnick, Michael, Blum, Robert ja Harris, Linda (1992): Demography of sexual orientation in adolescents. *Pediatrics* 89 (4), 714–721.
- Reuna, Veera (1997): Perhebarometri. Väestötutkimuslaitos. *Katsauksia* E 3. Helsinki: Väestöliitto.
- Rice, Marilyn ja Valdivia, Leonel (1991): A simple guide for design, use, and evaluation of educational materials. *Health Education Quarterly* 18 (1), 79–85.
- Richwald, Gary A., Wamsley, Maria A., Coulson, Anne H. ja Morisky, Donald E. (1988): Are condom instructions readable? Results of a readability study. *Public Health Reports* 103 (4), 355–359.
- Rimpelä, Matti (1994): Terveiden edistäminen ja terveyskasvatus – katsaus kansainväliseen kirjallisuuteen. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 31 (Supplementti), 5–22.
- Rimpelä, Matti (1995): Miten seksuaalikasvatus vaikuttaa? Arvoja, asenteita, tietoa ja taitoja. *Seksuaalikasvatus: Aikuisen lahja nuorelle? Luentotiivistelmät*. 17.3.1995. Helsinki.

- Rimpelä, Matti, Luopa, Pauliina, Stubbe, Jennifer ja Jokela, Jukka (2000): Seksuaalikasvatus 8.- ja 9.-luokkalaisten arvioimana vuosina 1996 ja 1998. Teoksessa Nummelin, Raija, Rimpelä, Matti, Luopa, Pauliina, Stubbe, Jennifer ja Jokela, Jukka. Seksuaalikasvatus helsinkiläisten yläasteiden haasteena. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A 9, 51 - 85.
- Rimpelä, Matti, Rimpelä, Arja, Vikat, Andres, Hermanson, Elina, Kaltiala-Heino, Riittakerttu, Kosunen, Elise ja Savolainen, Annikki (1997): Miten nuorten terveys on muuttunut 20 vuoden kuluessa? Suomen Lääkärilehti 52 (24), 2705–2712.
- Rimpelä, Matti ja Ritamo, Maija (1995): Perhesuunnittelua vuoteen 2000. Kehittämishankkeen tavoitteet ja sisältö. Suomen Lääkärilehti 95 (8), 907–912.
- Ritamies, Marketta (1993): Suunnittelemattomien raskauksien vähenemiseen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Rimpelä, Matti ja Ritamo, Maija (toim.) Raskauden keskeyttäminen – Suomalaisia valintoja 1990-luvulla. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 126, 51–64.
- Rivers, Kim ja Aggleton, Peter (1993): Participation and information – Why young people need more than the "Facts" in HIV and AIDS education. Hygie XII (2), 22–25.
- Robinson, Elizabeth T., Metcalf-Whittaker, Marilyn ja Rivera, Roberto (1996): Introducing emergency contraceptive services: Communications strategies and the role women's health advocates. International Family Planning Perspectives 22 (2), 71–75.
- Rodgers, Beth L. (1993): Philosophical foundations of concept development. Teoksessa Rodgers, Beth L. ja Knafl, Kathleen A. (toim.) Concept development in nursing. Foundations, techniques, and applications. Philadelphia: W. B. Saunders, 7–34.
- Roffman, Deborah M., Shannon, Durel ja Dwyer, Chris (1997): Adolescents, sexual health, and the Internet: Possibilities, prospects, and challenges for educators. Journal of Sex Education and Therapy 22 (1), 49–55.
- Ronkainen, Suvi (1989): Koululaisten Meeri ja Matti. Teoksessa Randell, Seppo (toim.) Nuoret ja vanhat. Sova-projektin koululaiskyselyn tuloksia. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Työraportteja B 28, 63–104.
- Ronkainen, Suvi (1994a): Johdanto arvoihin, moraaliin ja seksuaalisuuden ymmärrykseen. Teoksessa Ronkainen, Suvi, Pohjolainen, Pertti ja Ruth, Jan-Erik. Erotiikka ja elämäntilanne. Porvoo: WSOY, 13–18.
- Ronkainen, Suvi (1994b): Seksuaalisuuden tyylit. Teoksessa Ronkainen, Suvi, Pohjolainen, Pertti ja Ruth, Jan-Erik. Erotiikka ja elämäntilanne. Porvoo: WSOY, 230–253.
- Ronkainen, Suvi (1994c): Seksuaalisuus ja sukupuoli-identiteetti. Teoksessa Ronkainen, Suvi, Pohjolainen, Pertti ja Ruth, Jan-Erik. Erotiikka ja elämäntilanne. Porvoo: WSOY, 124–142.
- Ronkainen, Suvi (1994d): Yhteiskunta ja seksuaalisuus. Teoksessa Ronkainen, Suvi, Pohjolainen, Pertti ja Ruth, Jan-Erik. Erotiikka ja elämäntilanne. Porvoo: WSOY, 19–30.
- Rooijen, Marianne van, Edlund, Måns, Gustafsson, Barbro, Holtzberg, Madeleine ja Persson, Elisabeth (1994): Att lyssna på ungdomarnas idéer... Viktigt lärdom för rådgivare om preventivmedel. Läkartidningen 91 (45), 4101–4103.
- Roper, William L., Peterson, Herbert B. ja Curran, James W. (1993): Commentary: Condoms and HIV/STD prevention – clarifying the message. American Journal of Public Health 83 (4), 501–503.
- Rosenthal, Doreen ja Peart, Rachel (1996): The rules of game: teenagers communicating about sex. Journal of Adolescence 19 (4), 321–332.
- Rosenthal, Susan L., Biro, Frank M., Succop, Paul A., Berstein, David I. ja Stanberry, Lawrence R. (1997a): Impact of demographics, sexual history, and psychological functioning on the acquisition of STDs in adolescents. Adolescence 32 (128), 757–769.
- Rosenthal, Susan L., Burklow, Kathleen A., Lewis, Lisa M., Succop, Paul A. ja Biro, Frank M. (1997b): Heterosexual romantic relationships and sexual behaviors of young adolescent girls. Journal of Adolescent Health 21 (4), 238–243.
- Rostila, Timo (1993): Sukupuolitaudit liikkuvat yli rajojen. Suomen Lääkärilehti 48 (15), 1426.
- Rostila, Timo (1996): Sukupuoliteitse leviävät taudit. Suomen Lääkärilehti 51 (4), 328–333.
- Rostila, Timo (1999): Henkilökohtainen tiedonanto 31.5.1999. Helsingin kaupungin terveysvirasto. Epidemiologinen yksikkö.
- Ruotsi, Suvi (1995): Minäkö rakastunut? Seurustelun taitoa nuorelle naiselle ja miehelle. Helsinki: Tammi.
- Rush, Kathy, Merritt-Gray, Marilyn ja Noel, Julia (1995): The poster assignment: a connected teaching strategy for increasing student comfort with issues of sexuality. Nurse Education Today 15 (4), 298–302.
- Ruusuvaara, Leena (1997): Adolescent sexuality: An educational and counseling challenge. Annals of the New York Academy of Sciences 816, 411–413.

- Saarela, Leena (1997): Peruskoululaisten kirjoitelmien kehittyminen sanastotutkimuksen valossa. *Acta Universitatis Ouluensis. Humaniora B* 25.
- Saarinen, Pirkko ja Korhonen, Mikko (1997): Ihanaa vai pitkäväteistä. Lukeminen nuorten harrastuksena. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Saikkku, Pekka (1998): Klamydiat. Teoksessa Tiilikainen, Anja S., Vaara, Martti ja Vaehri, Antti (toim.) *Lääketieteellinen mikrobiologia*. 8., uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 529–536.
- Salminen, Merja ja Airaksinen, Marja (1997): Terveyskasvatuskampanjoiden vaikuttavuus lähtökohtana McGuiren informaatioprosessimalli. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 34 (4), 286–295.
- Sanomalehtien Liitto (1993): Nuoret ja sanomalehti 1993. Kvalitatiivinen tutkimus. Helsinki: Sanomalehtien Liitto.
- Scally, Gabriel (1993): Confidentiality, contraception, and young people. *British Medical Journal* 307 (6913), 1157–1158.
- Schuster, Mark A., Bell, Robert M., Petersen, Laura P. ja Kanouse, David E. (1996): Communication between adolescents and physicians about sexual behavior and risk prevention. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine* 150 (9), 906–913.
- Schwabenthan, Sabine ja Weigert, Vivian (1995): Nuori nainen. Kirja 12–16-vuotiaille. Suomentaja Suominen, Oili. Helsinki: Otava.
- Segal, Lynne (1997): Sexualities. Teoksessa Woodward, Kathryn (toim.) *Identity and difference*. London: Sage, 183–238.
- Segest, Erling, Mygind, Ole, Jørgensen, Willy, Bechgaard, Maj ja Fallov, Joel (1990): Free condoms in youth clubs in Copenhagen. *Journal of Adolescence* 13 (1), 17–24.
- Seksuaalikasvatustyöryhmän muistio 3.3.1977. Sukupuolikasvatus. Helsinki: Terveyskasvatuksen keskus.
- Selander, Staffan, Troein, Margareta, Finnegan, John ja Råstam, Lennart (1997): The discursive formation of health. A study of printed health education material used in primary care. *Patient Education and Counseling* 31 (3), 181–189.
- Sellers, Deborah E., McGraw, Sarah A. ja McKinlay, John B. (1994): Does the promotion and distribution of condoms increase teen sexual activity? Evidence from an HIV prevention program for latino youth. *American Journal of Public Health* 84 (12), 1952–1959.
- Serkkola, Ari ja Koskinen-Ollonqvist, Pirjo (1995): Meneekö vai tuleeko terveysterveys? Terveyskasvatuksen aineisto vastaanottajan näkökulmasta. *Terveyskasvatus* (2), 4–9.
- Shain, Rochelle N., Piper, Jeanna M., Newton, Edward R., Perdue, Sondra T., Ramos, Reyes, Champion, Jane D. ja Guerra, Fernando A. (1999): A randomized, controlled trial of a behavioral intervention to prevent sexually transmitted disease among minority women. *New England Journal of Medicine* 340 (2), 93–100.
- Shaughnessy, Michael F. ja Shakesby, Paul (1992): Adolescent sexual and emotional intimacy. *Adolescence* 27 (106), 475–480.
- Shpritz, David (1997): One teenager's search for sexual health on the Net. *Journal of Sex Education and Therapy* 22 (1), 56–57.
- Sihvo, Sinikka ja Kosunen, Elise (1998): Naisten kokemuksia raskaudenkeskeytyksistä. Teoksessa Sihvo, Sinikka ja Koponen, Päivikki (toim.) *Perhesuunnittelusta lisääntymisterveyteen. Palvelujen käyttö ja kehittämistarpeet. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja* 220, 49–63.
- Siljander, Pauli (1995): Teksti ja todellisuus – laadullisten aineistojen tulkinnan edellytyksiä. Teoksessa Eskola, Jari, Mäkelä, Jukka ja Suoranta, Juha (toim.) *Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatustieteiden ja sosiaalitieteiden 1990-luvun metodologiasta. Lapin yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Katsauksia ja puheenvuoroja C* 8, 111–130.
- Siltala, Pirkko (1992): Nuoruus. Teoksessa Niemelä, Pirkko ja Ruth, Jan-Erik (toim.) *Ihmisen elämäntapa*. 4. painos. Helsinki: Otava, 91–112.
- Silverman, David (1993): Interpreting qualitative data. *Methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage.
- Sinkkonen, J., Anttila, R. ja Siimes, M. A. (1998): Pubertal maturation and changes in self-image in early adolescent Finnish boys. *Journal of Youth and Adolescence* 27 (2), 209–218.
- Siurala, Lasse (1991): Urbanin nuoren vapaa-aika. Helsingin koululaisten vapaa-ajan vietto 1982 ja 1990. Helsingin kaupunki. Tietokeskuksen tutkimuksia 7.
- Skarra, Viola ja Skarra, Veli (1974): Kokemuksia keskikoulun ja lukion sukupuolikasvatuksesta. Tuntiaiheita ja toteuttamismalleja. Teoksessa Hytönen, Ylermi, Raitasalo, Aune ja Tähtinen, Johanna (toim.) *Seksologia*. Helsinki: Tammi, 354–361.
- Smith, A. J. (1995): Information leaflets. The printed word can supplement but not replace a consultation. *Journal of Medical Screening* 2 (1), 3–4.
- Smith, Linda S. (1990): Human sexuality from a cultural perspective. Teoksessa Fogel, Catherine I. ja Lauver, Diane (toim.) *Sexual health promotion*. Philadelphia: W. B. Saunders, 87–96.

- Smith, Tony (1992): Information for patients. *British Medical Journal* 305 (6864), 1242.
- Sopanen, Tapani (1995): Onko todella? Suora puhetta seksuaalisuudesta, seurustelusta, avioliitosta. 2., korjattu painos. Vantaa: Aika Oy.
- Sparrow, Margaret J. ja Lavill, Kay (1994): Breakage and slippage of condoms in family planning clients. *Contraception* 50 (2), 117–129.
- Stafford, Tim (1993): Rakkaus, seksi, seurustelu. Suomeksi toimittanut Nummela, Leif. Helsinki: Uusi Tie.
- Stanton, Domna C. (1995): Introduction: The subject of sexuality. Teoksessa Stanton, Domna C. (toim.) *Discourses of sexuality: From Aristotle to AIDS*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1–46.
- Steiner, Markus, Piedrahita, Carla, Glover, Lucinda ja Joanis, Carol (1993): Can condom users likely to experience condom failure be identified? *Family Planning Perspectives* 25 (5), 220–223, 226.
- Stewart, Donna E., Lickrish, Gordon M., Sierra, Sony ja Parkin, Heidi (1993): The effect of educational brochures on knowledge and emotional distress in women with abnormal papanicolaou smears. *Obstetrics & Gynecology* 81 (2), 280–282.
- Stoppard, Miriam (1988): *Sinulle Nuori Nainen*. Suomentaja Leikkonen, Hanna ja Nieminen, Raimo. Helsinki: Somerset.
- Stoppard, Miriam (1998): *Nuorten seksikirja*. Suomentaja Remes, Maija-Leena. Helsinki: WSOY.
- Stout, James W. ja Rivara, Frederick P. (1989): Schools and sex education: Does it work? *Pediatrics* 83 (3), 375–379.
- Strasburger, Victor C. (1995): *Adolescents and the media. Medical and psychological impact*. Thousand Oaks: Sage.
- Sukupuolikasvatustyöryhmän mietintö (1979): *Komiteamietintö 1979: 29*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Suomen kielen perussanakirja (1994): Kolmas osa. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Painatuskeskus.
- Suoranta, Juha (1995a): Kulttuuriset kasaumat, kulttuuritieto ja eläytymismenetelmä. Teoksessa Nieminen, Juha (toim.) *Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimuksen lähtökohdista*. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B 13, 193–207.
- Suoranta, Juha (1995b): Laadullisen tutkimuksen kurjuus opiskelijoiden kertomana. *Kasvatus* 26 (1), 15–23.
- Suoranta, Juha (1995c): Tekstit, murrokset ja muutos. Kolme näkökulmaa laadullisen tutkimuksen metodologiaan. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 10.
- Suoranta, Juha (1997): Kasvatuksellisesti näkeväksi. Sivistyksellinen kasvatustutkimus tässä ajassa. Tampere:TAJU.
- Suoranta, Juha ja Eskola, Jari (1992): Tarinoita opetuksesta ja opetuksia tarinoista: Outi seminaarissa. Teoksessa Eskola, Jari (toim.) *Puhetta opetuksesta ja opiskelusta*. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia A 23, 57–96.
- Svensson, Per-Gunnar (1996): Förståelse, trovärdighet eller validitet? Teoksessa Svensson, Per-Gunnar ja Starrin, Bengt (toim.) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur, 209–227.
- Swenson, Ingrid E., Foster, Beverly ja Asay, Marilyn (1995): Menstruation, menarche, and sexuality in the public school curriculum: school nurses' perceptions. *Adolescence* 119 (30), 677–683.
- Sysiharju, Anna-Liisa (1969a): Mitä tässä kirjassa tarkoitetaan perhekasvatuksella. Teoksessa Sysiharju, Anna-Liisa, Korhonen, Hilka ja Ahti, Helena (toim.) *Perhekasvatuksen käsikirja opetustyöhön*. Kansalaiskasvatuksen Keskuksen julkaisuja 5. Helsinki: Otava, 13–16.
- Sysiharju, Anna-Liisa (1969b): Seksuaalikasvatus kasvatustieteen tutkimuskohteena. *Kasvatustieteiden aikakauskirja* 56 (2), 107–115.
- Sysiharju, Anna-Liisa (1974): Seksuaalikasvatuksen tavoitteita: kansainvälistä vertailua. Teoksessa Hytönen, Ylermi, Raitasalo, Aune ja Tähtinen, Johanna (toim.) *Seksologia*. Helsinki: Tammi, 319–333.
- Szirom, Tricia (1988): Teaching gender? Sex education and sexual stereotypes. Sydney: Allen & Unwin.
- Taipaleenmäki, Merja ja Aarva, Pauliina. 1995. Tutkimus Puhallus-lehden vastaanotosta. Sisäasiainministeriö. Poliisiosasto. Julkaisuja 5.
- Takiainen (projektiraportti) (1997): Nuorten sukupuolitautilien ehkäisy paikallistasolla. *Takiainen* 4 (1), 4–26.
- Takiainen (projektiraportti) (1999): HIV/AIDS-kesäkampanja 1999. *Takiainen* (2), 24–25.
- Tamminen, Tarja ja Haikala, Olli (1993): AIDSin ehkäisy Suomessa. Teoksessa Leinikki, Pauli ja Löytönen, Markku (toim.) *Kaikki AIDSista*. Porvoo: WSOY, 111–120.
- Tapper-Jones, Lorna, Smail, Simon A., Pill, Roisin ja Davis, Robert H. (1988): General practitioners' use of written materials during consultations. *British Medical Journal* 296 (6626), 908–909.
- Telljohann, Susan K., Price, James H., Poureslami, Mohammed ja Easton, Alyssa (1995): Teaching about sexual orientation by secondary health teachers. *Journal of School Health* 65 (1), 18–22.

- Terry, Paul E. ja Pheley, Alfred (1993): The effect of self-care brochures on use of medical services. *Journal of Occupational Medicine* 35 (4), 422–426.
- Terveysaineisto 1997 -hakuopas (1997): Helsinki: Terveyden edistämisen keskus.
- Terveysaineisto 1998 -hakuopas (1998): Helsinki: Terveyden edistämisen keskus.
- Terveysaineisto 1999 -hakuopas (1999): Helsinki: Terveyden edistämisen keskus.
- Terveysaineisto 2000 -hakuopas (1999): Helsinki: Terveyden edistämisen keskus.
- Terveyskasvatuksen neuvottelukunta (1983): Terveyskasvatuksen kehittämissuunnitelma vuosiksi 1984–1988. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyskasvatus. Sarja Tutkimukset 2.
- Terveyskasvatuksen neuvottelukunta (1989): Erotiikka ja terveys. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyden edistäminen. Sarja Tilastot ja selvitykset 4.
- Terveyskasvatuksen neuvottelukunta (1993): Koulun terveyskasvatuksen kehittäminen. Koulun terveyskasvatuksen kehittämisjaoksen muistio. Helsinki: Painatuskeskus.
- Terveyskasvatuksen neuvottelukunta (1995): Terveyskasvatustutkimuksen kehittäminen Suomessa 1990-luvulla. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 32 (2), 143–158.
- Terveys ry. (1997): Elämiseksi, kasvamiseksi, läheiseksi. Tapakasvatusohjelma vuodelle 1997. Opettaja (11), 38.
- Tervomaa, Marja-Liisa (1993): Seksuaalikasvatuksen arvot. Tutkimus seksuaalikasvatusta antavien nuorisokasvattajien arvoista sekä mielipiteistä Nuorisokasvatussäätiön R.Syke-projektin seksuaalikasvatusta käsittelevästä opetusmateriaalista. Helsingin yliopisto. Uskontotieteen laitos. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma.
- Tikkanen, Jorma (1987): Suomalaiset ja immuunikato. Nykytilanne ja käsitykset taudista. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyskasvatus. Sarja Tutkimukset 1.
- Tikkanen, Jorma ja Koskela, Kaj (1992): A five year follow-up study of attitudes to HIV infection among Finns. *Health Promotion International* 7 (1), 3–9.
- Tirkkonen, Jarkko (1989): Poikien elämäntilanne ja seksuaalisuus. Teoksessa Tirkkonen, Jarkko, Hukkila, Kristiina ja Kontula, Osmo. Tyttöjen ja poikien seksuaalikulttuurit. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Terveyden edistäminen. Sarja Tutkimukset 15, 89–166.
- Tobias, Barbara B. ja Ricer, Rick E. (1998): Counseling adolescents about sexuality. *Primary Care* 25 (1), 49–70.
- Toivonen, Juhani (1997): Estemenetelmien mahdollisuudet. *Duodecim* 113 (12), 1182–1186.
- Toivonen, Juhani, Mäkelä, Maija, Bildjuschkin, Katriina ja Slotte, Marita (1991): Avoimet Ovet. *Duodecim* 107 (21), 1829–1834.
- Turunen, Kari (1992): Arvojen todellisuus. Johdatus arvokasvatukseen. Sairaanhoitajien koulutussäätiö. Jyväskylä: Atena.
- Tydén, Tanja, Norden, Lillemor ja Ruusuvaara, Leena (1991): Swedish adolescents' knowledge of sexually transmitted diseases and their attitudes to the condom. *Midwifery* 7 (1), 25–30.
- Tynjälä, Päivi (1991): Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Kasvatus* 22 (5–6), 387–398.
- Tynjälä, Päivi (1999): Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Usherwood, T. P. (1991): Development and randomized controlled trial of a booklet of advice for parents. *British Journal of General Practice* 41 (343), 58–62.
- Vahabi, Mandana ja Ferris, Lorraine (1995): Improving written patient education materials: a review of the evidence. *Health Education Journal* 54 (1), 99–106.
- Valonen, Riikka (1997): Frendi ystävä aallonharjalle ja pohjamutiin. Helsinki: Media Company.
- Valsta, Liisa (1983): Ravitsemuskasvatusaineiston tarve ja arviointi. Terveyskasvatuksen keskuksen julkaisuja 1. Helsinki: Terveyskasvatuksen keskus.
- Varto, Juha (1992): Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Vet, Henrica C. de ja Sturmans, F. (1994): Risk factors for cervical dysplasia: Implications for prevention. *Public Health* 108 (4), 241–249.
- Visser, Adriaan P. ja Bilsen, Pascalle van (1994): Effectiveness of sex education provided to adolescents. *Patient Education and Counseling* 23 (3), 147–160.
- Vroome, Ernest M. de, Sandfort, Theo G., Vries, Katinka J. de, Paalman, Maria E. ja Tielman, Rob A. (1991): Evaluation of safe sex campaign regarding AIDS and other sexually transmitted diseases among young people in the Netherlands. *Health Education Research* 6 (3), 317–325.
- Vuorinen, Ilpo (1989): Matkalla rakkauteen – ystävydestä, seurustelusta ja perhetaidoista. Nuorten Keskus. Helsinki: PunaMusta.
- Väestöliitto jakaa seksivalistusta kouluissa. Helsingin Sanomat 12.2.1995.
- Väestöliitto kampanjoi kouluissa kondomien puolesta. Helsingin Sanomat 16.4.1994.

- Välimaa, Raili ja Pötsönen, Riikka (1996): Kokemuksia nuorten ryhmähaastattelusta. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 33 (2), 170–175.
- Walker, Barbara M. (1997): "You learn it from your mates, don't you?" Young people's conversations about sex as a basis for informal peer education. *Youth & Policy* 57 (Summer), 44–54.
- Ward, K. ja Hawthorne, K. (1994): Do patients read health promotion posters in the waiting room? A study in one general practice. *British Journal of General Practice* 44 (389), 583–585.
- Weinman, J. (1990): Providing written information for patients: psychological considerations. *Journal of the Royal Society of Medicine* 83 (5), 303–305.
- Weis, David L. (1998): Conclusion: The state of sexual theory. *Journal of Sex Research* 35 (1), 100–114.
- Wellings, Kaye ja McVey, Dominic (1990): Evaluation of the HEA Aids press campaign: December 1988 to march 1989. *Health Education Journal* 49 (3), 108–142.
- Wenger, Neil S., Kusseling, Françoise S. ja Shapiro, Martin F. (1995): Misunderstanding on "safer sex" by heterosexually active adults. *Public Health Reports* 110 (5), 618–621.
- Whatley, Mariamne H. (1994): Keeping adolescents in the picture: Construction of adolescent sexuality in textbook images and popular films. Teoksessa Irvine, Janice M. (toim.) *Sexual cultures and the construction of adolescent identities*. Philadelphia: Temple University Press, 183–203.
- White, Karen (1992): Sterile condition. *Nursing Times* 88 (44), 34–36.
- Widström, Eeva ja Eerola, Anja (1992): Odotushuonekin on osa palvelua. *Dialogi* 2 (2), 14–16.
- Wight, Daniel, Abraham, Charles ja Scott, Sue (1998): Towards a psycho-social theoretical framework for sexual health promotion. *Health Education Research* 13 (3), 317–330.
- Wiio, Osmo A. (1994): Johdatus viestintään. Kuudes, uudistettu laitos. Helsinki: Weilin+Göös.
- Wiio, Osmo A. ja Puska, Pekka (1993): *Terveysviestinnän opas*. Helsinki: Otava.
- Wilenius, Reijo (1969): Nuorison kapina ja aikamme suunnanmuutos. Helsinki: Weilin+Göös.
- Wiley, David C. (1995): The top 10 healthy list. *Journal of School Health* 65 (6), 232–233.
- Wilhelms, Minna (1994): Sukupuolikasvatus opetus suunnitelmissa v. 1952–1985 ja niihin liittyvissä oppikirjoissa. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Syventävien opintojen tutkielma.
- Wilkinson, Clare, Jones, Jane M. ja McBride, Jenny (1990): Anxiety caused by abnormal result of cervical smear test: a controlled trial. *British Medical Journal* 300 (6722), 440.
- Williams, E. C., Kirkman, R. J. ja Elstein, M. (1994): Profile of young people's advice clinic in reproductive health, 1988–93. *British Medical Journal* 309 (6957), 786–788.
- Williams, Jan, Ashcroft, Barbara, Carter, Ann ja Comyn, Cherry (1987): Using printed materials effectively in health promotion. *Health Education Journal* 46 (4), 165–167.
- Williams, Susan ja McIntosh, Jean (1996): Problems in implementing evidence-based health promotion material in general practice. *Health Education Journal* 55 (1), 24–30.
- Winn, Sandra, Roker, Debi ja Coleman, John (1995): Knowledge about puberty and sexual development in 11–16 year-olds: implications for health and sex education in schools. *Educational Studies* 21 (2), 187–210.
- Woodcock, Alison, Stenner, Karen ja Ingham, Roger (1992): "All these contraceptives, videos and that...": young people talking about school sex education. *Health Education Research* 7 (4), 517–531.
- Wright, Johan von (1996a): Oppiminen selviytymiskeinona. *Psykologia* 31 (5), 351–358.
- Wright, Johan von (1996b): Oppimisen tutkimuksen opetukselle asettamia haasteita. *Kasvatus* 27 (1), 9–21.
- Wright, Sue M., Gabb, Roger G. ja Ryan, Margaret M. (1991): Reproductive health: knowledge, attitudes and needs of adolescents. *Medical Journal of Australia* 155 (5), 325–328.
- Wyness, Michael G. (1992): Schooling and the normalisation of sex talk within the home. *British Journal of Sociology of Education* 13 (1), 89–103.
- Yarber, William L. (1995): SSSS Presidential address: Principles for creating AIDS/sexuality education messages for youth. *Journal of Sex Research* 32 (4), 269–274.
- Ylijoki, Oili-Helena (1994): Yliopisto-opetuksen laadun jäljillä. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Julkaisuja 7.
- Ylinen, Mari (1997): Esimurrosikäisten käsityksiä rakkaudesta ja seksistä. Tampereen yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Yliskoski, Merja ja Tuppurainen, Marjo (1999): Kohdunkaulan syövän vaaratekijät. *Suomen Lääkärilehti* 54 (24), 2785–2789.
- Yrjönsuuri, Yrjö ja Salmio, Kaija (1996): Opitaanko koulussa elämää varten? Teoksessa Jakku-Sihvonon, Ritva, Linström, Aslak ja Lipsanen, Sinikka (toim.) *Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa? Opetushallitus*. Arviointi 1, 391–407.
- Zabin, Laurie S., Stark, Heather A. ja Emerson, Mark R. (1991): Reasons for delay in contraceptive clinic utilization. *Journal of Adolescent Health* 12 (3), 225–232.

- Zimet, Gregory D., Anglin, Trina M., Lazebnik, Rina, Bunch, Debra, Williams, Paul ja Krowchuk, Daniel P. (1989): Adolescents' knowledge and beliefs about AIDS: Did the government brochure help? *American Journal of Diseases of Children* 143 (5), 518.
- Zion, Ann B. ja Aiman, James (1989): Level of reading difficulty in the American college of obstetricians and gynecologists patient education pamphlets. *Obstetrics & Gynecology* 74 (6), 955–960.
- Åhlberg, Mauri (1997a): Jatkuva laadunparantaminen korkealaatuisena oppimisena. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Tutkimuksia 68.
- Åhlberg, Mauri (1997b): Systemistinen kasvatuksen teoria (SKT) ympäristökasvatuksen perustana – täydentäviä näkökohtia. Teoksessa Kari, Jouko ja Moilanen, Pentti (toim.) *Kasvatus erilaisissa viestintä- ja kasvuympäristöissä*. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 28, 179–197.